

歴史は記憶である

ญี่ปุ่น

กับ

การเมืองแห่ง

ความทรงจำสงครามในเอเชีย

ศิริพร ดาเบิซ

โครงการผลิตหนังสือ ตำรา
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

**โครงการผลิตหนังสือ ตำรา
คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**

**ญี่ปุ่นกับการเมืองแห่งความทรงจำสงคราม
ในเอเชีย**

ศิริพร ดาบเพชร

ญี่ปุ่นกับการเมืองแห่งความทรงจำสงครามในเอเชีย

ศิริพร ดาบเพชร

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2569

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

ศิริพร ดาบเพชร.

ญี่ปุ่นกับการเมืองแห่งความทรงจำสงครามในเอเชีย. -- กรุงเทพฯ :

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2569.

302 หน้า.

1. ญี่ปุ่น – การเมืองและการปกครอง. I. ชื่อเรื่อง.

320.952

ISBN 978-616-296-331-5

รูปเล่ม

ศิริพร ดาบเพชร

จัดพิมพ์โดย

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พิมพ์ที่

บริษัท ภาพพิมพ์ จำกัด

ตำบลบางขุน อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

ติดต่อ

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 114 สุขุมวิท 23 เขตวัฒนา

กรุงเทพฯ 10110 โทรศัพท์ 0-2649- 5160

สารบัญ

บทที่		หน้า
คำนำ		ฉ
1	บทนำ	1
	ความนำ	1
	กรอบแนวคิด	6
	ประวัติศาสตร์นิพนธ์ : จักรวรรดินิยมญี่ปุ่น หญิง พื่อนคลาย และความทรงจำบาดแผล	8
2	ความทรงจำบาดแผลในเอเชียตะวันออก	53
	“การข่มขืนหนานจิง”: ความทรงจำบาดแผลของจีน	54
	การจัดตั้งสถานี่พื่อนคลายของกองทัพญี่ปุ่น	62
	การคัดเลือกหญิงเกาหลีและจีนสู่การเป็น หญิงพื่อนคลาย	64
	ความทรงจำบาดแผลของหญิงพื่อนคลาย : เรื่องราวที่ถูกลืมและการรื้อฟื้นความทรงจำที่ เจ็บปวด	73
	สื่อสาธารณะกับการสร้างความทรงจำร่วม	91
	เสียงของหญิงพื่อนคลาย : คำขอโทษและ การชดเชยที่ยังไม่บรรลู่	105
	สองทศวรรษแห่งการเรียกร้อง : "เราต้องบันทึกสิ่งที่ พวกเราถูกบังคับให้กระทำไว้ในหน้าประวัติศาสตร์"	117

	มุมมองของผู้เกี่ยวข้องและนักกฎหมายต่อข้อตกลง	122
	เกาหลีใต้-ญี่ปุ่นว่าด้วยหญิงพ้อนคลาย ค.ศ. 2015	
	สรุป	126
3	ความทรงจำบาดแผลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	129
	กองทัพญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	130
	สถานพ้อนคลายที่ฟิลิปปินส์	135
	สถานพ้อนคลายที่อินโดนีเซีย	139
	หญิงพ้อนคลายต่างชาติในไทย	144
	ความทรงจำและคำบอกเล่าของหญิงพ้อนคลาย	147
	ชาวฟิลิปปินส์	
	ความทรงจำและคำบอกเล่าของหญิงพ้อนคลาย	154
	ชาวอินโดนีเซีย	
	ความทรงจำและคำบอกเล่าของหญิงพ้อนคลาย	160
	ชาวต่างชาติ	
	สรุป	170
4	ความทรงจำบาดแผลที่ถูกผลิตซ้ำ	173
	สนธิสัญญาสันติภาพ ค.ศ. 1951 กับข้อเรียกร้อง	174
	ในปัจจุบัน	
	การคงอยู่ของความทรงจำจากสงครามของญี่ปุ่น	181
	ความทรงจำร่วมของสังคม : การจดจำและ	190
	ความพยายามลืมสงครามของญี่ปุ่น	

	หนังสือ The Rape of Nanking : ความทรงจำร่วม และข้อถกเถียง	195
	แบบเรียนประวัติศาสตร์ : “ความจริง” หรือ “ข้อเท็จจริง”	206
	ศาลเจ้ายาสูกุนิ การผลิตซ้ำความทรงจำต่อ กองทัพญี่ปุ่น	223
	การเมืองเรื่องการขอโทษ	233
	การยอมรับที่ล่าช้าของญี่ปุ่นกับการตอกย้ำ ความทรงจำบาดแผล	241
	สรุป	247
5	บทส่งท้าย การเมืองในความทรงจำกับผลต่อ ความสัมพันธ์ในปัจจุบัน	249
	การเมืองในความทรงจำกับความสัมพันธ์ ญี่ปุ่น-เกาหลีใต้	249
	ข้อตกลงเกาหลีใต้-ญี่ปุ่น ค.ศ. 2015 กับ ปัญหาที่ยังไม่สิ้นสุด	253
	การเมืองในความทรงจำกับความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-จีน	260
	การเมืองในความทรงจำกับความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย	266
	บรรณานุกรม	273
	ดัชนี	286
	ประวัติผู้เขียน	292

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 หอรัลึกการสังหารหมู่ที่หนานจิง	58
ภาพที่ 2 จำนวนและป้ายชื่อผู้เสียชีวิตในการสังหารหมู่ ที่หอรัลึกการสังหารหมู่ที่หนานจิง	59
ภาพที่ 3 รูปปั้นสันติภาพ ตัวเลขผู้เสียชีวิต และรูปปั้นเหยื่อ	59
ภาพที่ 4 ลานสุสานที่หอรัลึก	60
ภาพที่ 5 ส่วนหนึ่งของโครงกระดูกที่ถูกฝัง ที่หอรัลึก	60
ภาพที่ 6 นิทรรศการในหอรัลึกการสังหารหมู่	61
ภาพที่ 7 จอห์น ราเบ และชาวตะวันตกที่ร่วมตั้งเขตปลอดภัยที่หนานจิง ในนิทรรศการที่หอรัลึก	61
ภาพที่ 8 หอเอกราชเกาหลี เมืองซอนอัน	101
ภาพที่ 9 อนุสรณ์สถานสงครามโกดังซีหาง	101
ภาพที่ 10 อาคารอนุสรณ์สถานสงครามโกดังซีหางเชียงใหม่	102
ภาพที่ 11 รูปปั้นแสดงการต่อสู้ของทหารจีน ที่อนุสรณ์สถานสงครามโกดังซีหาง	102
ภาพที่ 12 นิทรรศการต่อต้านแบบเรียนประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นและการทารุณกรรมของทหารญี่ปุ่น ที่หอเอกราชเกาหลี เมืองซอนอัน	114
ภาพที่ 13 พิพิธภัณฑการปฏิวัติจีนหงเหียน มหานครฉงชิ่ง	115

	หน้า
ภาพที่ 14 ประติมากรรมแสดงการต่อสู้ของชาวจีนใน สงครามต่อต้านญี่ปุ่นและสงครามปฏิวัติจีน	115
ภาพที่ 15 ภาพการสู้รบที่สะพานมาร์โค โปโล ชานกรุง ปักกิ่ง 7/7/1937 ในห้องนิทรรศการสงคราม ต่อต้านญี่ปุ่น ที่พิพิธภัณฑ์การปฏิวัติจีนหรงเยียน	172
ภาพที่ 16 ภาพถนนที่เมืองฉงชิ่ง ถูกระเบิดในช่วงสงคราม ต่อต้านญี่ปุ่น ในห้องนิทรรศการสงครามต่อต้าน ญี่ปุ่น ที่พิพิธภัณฑ์การปฏิวัติจีนหรงเยียน	172
ภาพที่ 17 ปกหนังสือหลังเลียดที่นานกิง	200
ภาพที่ 18 ศาลเจ้ายาสุคุนิ ที่กรุงโตเกียว	226

คำนำ

งานชิ้นนี้มีที่มาจากงานวิจัยเรื่อง “การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีในเอเชีย : กรณีศึกษาสิทธิมนุษยชนของหญิงผ่อนคลาย (comfort woman) ตั้งแต่ทศวรรษ 1990 ถึงปัจจุบัน” ในการทำวิจัย ผู้เขียนได้สืบค้นข้อมูลจำนวนมากที่น่าสนใจ และพบว่าประเด็นหญิงผ่อนคลายเป็นประเด็นที่เป็นความทรงจำร่วมและความทรงจำบาดแผลของสังคมที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ในเอเชียตะวันออก เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาจนปัจจุบัน งานนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความทรงจำ การเรียกร้องของหญิงผ่อนคลาย และการเมืองในความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับชาติในเอเชีย

แม้จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นสิ้นสุดไปนานกว่า 80 ปีแล้ว แต่ความทรงจำยังไม่จบ เมื่ออดีตยังไม่ผ่านพ้น ประวัติศาสตร์บาดแผลได้สร้างความทรงจำสงครามที่แบ่งแยกญี่ปุ่นกับประเทศเพื่อนบ้าน และส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับหลายประเทศในเอเชียมาจนปัจจุบัน ประวัติศาสตร์ได้สร้างความทรงจำร่วมและความทรงจำบาดแผลต่อประเทศและผู้คนที่อยู่ในเวลานั้นและในปัจจุบัน ผ่านการรำลึก การตอกย้ำ การจดจำผ่านความทรงจำของบุคคล ของสังคม ของประเทศ และการสร้าง “ความทรงจำร่วม” ทั้งเพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ ผู้คนที่เป็นเหยื่อ และวีรชนในเวลานั้น ผ่านเครื่องมือ เช่น พิพิธภัณฑ์ ภาพยนตร์ สารคดี นิทรรศการ คำบอกเล่า และเพื่อสร้างความรู้สึกร่วม เช่น ชาตินิยม การเรียกร้องความเป็นธรรม คำขอโทษ การชดใช้

การเคลื่อนไหวต่อสาธารณะ การฟ้องร้องของหญิงพ่อกลายและแรงงานบังคับต่อรัฐบาลญี่ปุ่น นอกจากนี้ คำขอโทษที่ญี่ปุ่นกล่าวดูเหมือนไม่ได้รับการยอมรับ เพราะประเทศคู่กรณีต่างมองว่าขาดความจริงใจ หากประวัติศาสตร์ไม่ได้รับการพูดถึงโดยตรงไปตรงมา ไม่ยอมรับความจริง และไม่ได้รับการขอโทษอย่างจริงจัง ประวัติศาสตร์ย่อมเป็นเหตุแห่งความขัดแย้งระหว่างชาติอย่างไม่มีวันจบสิ้น ดังกรณีของญี่ปุ่นกับประเทศคู่กรณี ประวัติศาสตร์จึงควรเป็นบทเรียนสำคัญเพื่อไม่ให้เกิดข้อผิดพลาดซ้ำอีก

ผู้เขียนขอขอบคุณ รศ.วุฒิชัย มูลศิลป์ ราชบัณฑิต รศ.ดร. วาสนา วงศ์สุรวัฒน์ ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่ และคุณ เสกสรร อานันทศิริเกียรติ ผู้เชี่ยวชาญด้านการต่างประเทศและเกาหลีศึกษา ที่ให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงงานชิ้นนี้ ทำให้ผลงานนี้มีความสมบูรณ์มากขึ้น ข้อผิดพลาดอื่นใดเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียน ขอขอบคุณ รศ.วุฒิชัย มูลศิลป์ และ ดร.กุลนันท์ คันธิก แห่ง ภาควิชารัฐศาสตร์ มศว ที่อนุญาตให้ใช้ภาพถ่าย และขอขอบคุณการสนับสนุนการจัดพิมพ์จากโครงการผลิตหนังสือ ตำรา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ศิริพร ดาบเพชร

ภาควิชาประวัติศาสตร์ มศว

1

บทนำ

ความนำ

ประวัติศาสตร์ยุคจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นจนถึงช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา ที่ญี่ปุ่นเข้ายึดครองและปกครองดินแดนอื่น ได้กลายเป็น “ความทรงจำร่วม” (collective memory) และ “ความทรงจำบาดแผล” (Traumatic Memory) ของประเทศและผู้คนที่ได้รับผลกระทบทั้งในเอเชียตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของญี่ปุ่นมาจนถึงปัจจุบัน แม้ญี่ปุ่นจะพยายามแก้ไขความขัดแย้งจากประวัติศาสตร์นี้ แต่กล่าวได้ว่าในความทรงจำของประเทศและผู้คนที่ได้รับผลกระทบจากจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นยังไม่อาจลบเลือน และหลายครั้งได้ปะทุจนส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยเฉพาะเมื่อมีประเด็นที่ถูกทำให้เจ็บ

หายมานานหลายสิบปีอย่างกรณีหญิงผ่องคลา (comfort women)¹ ที่มีผู้หญิงจำนวนมากและหลากหลายชาติรับผลกระทบ

สาเหตุหนึ่งที่มีความทรงจำบาดแผลในช่วงสงครามนี้หายเจ็บไปเป็นเวลานาน มาจากทั้งสถานการณ์การเมืองโลกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ญี่ปุ่นถูกสหรัฐอเมริกาปกครอง สถานการณ์การเมืองภายในภูมิภาคจากสงครามเย็น เช่น สงครามกลางเมืองจีน (ค.ศ. 1946-1949) สงครามเกาหลี (ค.ศ. 1950-1953) การต่อต้านคอมมิวนิสต์จีน และการต่อสู้เพื่อเอกราชในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งสาเหตุจากค่านิยมของสังคมเอเชียที่ให้คุณค่ากับความบริสุทธิ์ของสตรี ตลอดจนการที่รัฐไม่ให้ความสนใจ ทำให้สตรีเหล่านี้ไม่กล้าออกมาเปิดเผยเรื่องราว

ในทศวรรษ 1990 ระเบียบโลกหลังสงครามเย็นให้ความสำคัญกับสิทธิมนุษยชนมากขึ้น ทำให้มีการทำความตกลงปฎิญญาต่าง ๆ

¹ comfort women มาจาก 從軍慰安婦 (jugun lanfu) แปลว่า military comfort women เอียนฟู (lanfu) [i : an] แปลว่า comfort or solace และ [fu] แปลว่า woman or wife (Orreill, 2008: 129) ภาษาเกาหลีเรียกว่า wianbu ภาษาจีนกลางเรียกว่า weianfu หมายถึง ผู้หญิงที่ถูกนำตัวไปให้บริการแก่ทหารญี่ปุ่น ในสถานี่ผ่องคลา (comfort station) ในภาษาไทยมีใช้ทั้งคำว่า หญิงผ่องคลา หญิงบำรุขวัญ หญิงปลอบขวัญ หญิงบำเรอ หญิงบำเรอกาม ภาษาอังกฤษมีใช้ทั้ง comfort women, war-rape victims และ sex slaves ในงานนี้จะใช้คำว่า “หญิงผ่องคลา”

เช่น ค.ศ. 1993 องค์การสหประชาชาติประกาศปฏิญญาว่าด้วยการขจัดความรุนแรงต่อสตรี (Declaration on the Elimination of Violence against Women) ปฏิญญานี้ให้ความหมายของความรุนแรงต่อสตรีว่าหมายถึง การกระทำใด ๆ ที่เป็นความรุนแรงทางเพศ ซึ่งเป็นผลหรืออาจจะเป็นผลให้เกิดการทำร้ายทางร่างกาย ทางเพศ หรือทางจิตใจ เป็นผลให้เกิดความทุกข์ทรมานแก่สตรี รวมทั้งการขู่ ภัยคุกคาม กีดกันเสรีภาพทั้งในชีวิตส่วนตัวและในที่สาธารณะ ความรุนแรงต่อสตรีเป็นสิ่งขัดขวางการบรรลุความเสมอภาค การพัฒนาและสันติภาพ หรือเพิกถอนการที่สตรีจะได้รับสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน (สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2554: 13)

กระแสสิทธิมนุษยชน สิทธิสตรี และการรณรงค์ขจัดความรุนแรงต่อสตรีได้รับการส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง ดังที่ใน ค.ศ. 1999 สหประชาชาติมีมติรับรองให้วันที่ 25 พฤศจิกายนของทุกปีเป็นวันยุติความรุนแรงต่อสตรีสากล และปฏิญญาสหประชาชาติ ค.ศ. 2000 กำหนดว่าจะบรรลุเป้าหมายภายใน ค.ศ. 2015 และตัวชี้วัดเพื่อประเมินเป้าหมายการพัฒนามีเป้าหมายหลัก 8 ข้อ เป้าหมายที่ 3 คือ การส่งเสริมความเท่าเทียมกันทางเพศและส่งเสริมบทบาทสตรี

การส่งเสริมสิทธิสตรีในระดับสากลทำให้มีการเคลื่อนไหวในหลายประเทศ เช่น การเรียกร้องความเท่าเทียมทางเพศและสิทธิของสตรีของนักสตรีนิยมและองค์กรเพื่อสิทธิสตรีเกาหลีใต้ตั้งแต่ทศวรรษ

1990 (ศิริพร ดาบเพชร, 2564) หรือกรณีการเปิดเผยเรื่องของหญิง
พ่อนคล้ายชาวเกาหลี จีน ไต้หวัน ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย (ศิริพร ดาบ
เพชร, 2559: 237-240)

ตั้งแต่ทศวรรษ 1990 ประเด็นประวัติศาสตร์บาดแผลจากยุค
จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นเป็นประเด็นที่เกาหลีได้เริ่มให้ความสำคัญมากขึ้น
มีทั้งการเรียกร้องค่าชดเชยจากญี่ปุ่น และการชดเชยต่อหญิงพ่อน
คล้าย ประเด็นนี้ได้รับความสนใจมากขึ้น เพราะเป็นเหตุการณ์รุนแรง
ที่มีผู้หญิงตกเป็นเหยื่อของกองทัพญี่ปุ่นจำนวนมาก เช่น จีน เกาหลี
เหนือ เกาหลี ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ติมอร์ตะวันออก ไต้หวัน
(Orreill, 2008: online) ทำให้มีการเคลื่อนไหวเรียกร้องความเป็น
ธรรมแก่หญิงพ่อนคล้าย เช่น รัฐบาลเกาหลีได้ยื่นเรื่องถึงสหประชาชาติ
หลายครั้งเพื่อให้ดำเนินการต่อรัฐบาลญี่ปุ่นในการชดเชยค่าเสียหายทั้ง
ทางการเงินและสภาพจิตใจแก่หญิงพ่อนคล้าย (Kim, 1998: 194) ทำ
ให้ผู้หญิงเกาหลีใต้ที่เคยถูกกระทำความรุนแรงทางเพศกล่าออกมาจาก
กรอบศีลธรรมของผู้หญิงเพื่อเปิดเผยเรื่องราวเหล่านี้มากขึ้น แม้จะถูก
กระแสบีบโหดจากคนในสังคมที่ยังคงแนวคิดอนุรักษนิยมอยู่ก็ตาม

งานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเมืองในความทรงจำจากยุค
สงครามของญี่ปุ่นและผลที่เกิดขึ้น ซึ่งมีทั้งความทรงจำร่วมและความ
ทรงจำบาดแผลจากยุคจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น ที่ทำให้เกิดความทรงจำ
บาดแผลต่อชาวจีน ชาวเกาหลี และชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การ
เรียกร้องความเป็นธรรมของหญิงพ่อนคล้าย และผลจากความทรงจำ

บาดแผลที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในปัจจุบัน แม้ทางญี่ปุ่นได้พยายามชดเชย แสดงความเสียใจและกล่าวขอโทษ แต่เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ช่วงนี้ได้กลายเป็นความทรงจำร่วมและความทรงจำบาดแผลที่ดูเหมือนว่าจะลบเลือนได้ยากยิ่งต่อผู้ได้รับผลกระทบ และเมื่อกระแสสิทธิมนุษยชนและสิทธิสตรีแพร่หลายขึ้นในทศวรรษ 1990 ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิมนุษยชนของหญิงผ่นคล้ายในพื้นที่ต่าง ๆ และหลายครั้งมีปัจจัยอื่นมากระตุ้นจนกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งกล่าวได้ว่า ความทรงจำจากสมรภูมิรบในอดีตได้กลายเป็นสมรภูมิที่ความทรงจำมาปะทะกันในปัจจุบัน

งานนี้พยายามจะชี้ให้เห็นว่าความทรงจำบาดแผลจากประวัติศาสตร์ยุคสงครามส่งผลต่อผู้ได้รับผลกระทบและต่อสังคมการเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่างไร ความทรงจำที่ประเทศอื่นมีต่อญี่ปุ่นจากยุคสงคราม การสร้างพื้นที่ความทรงจำ และวิเคราะห์ประเด็นที่เป็นข้อขัดแย้งในเวลาต่อมาโดยเฉพาะความรู้สึกว่าญี่ปุ่นไม่จริงใจในการขอโทษ ซึ่งทำให้ความไม่พอใจต่อญี่ปุ่นยังคงมีอยู่จนปัจจุบัน การเรียกร้องการชดเชยของหญิงผ่นคล้าย การโต้แย้งต่อข้อเท็จจริงในอดีต เนื้อหาในแบบเรียนประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นและการเดินทางเยือนศาลเจ้ายาสุคุนิ จนเกิดเป็นวาทกรรมและความทรงจำของประเทศที่เกี่ยวข้อง ของผู้ที่เป็นเหยื่อสงคราม และของญี่ปุ่นที่มีทั้งวาทกรรมของการเป็นผู้รุกราน ผู้ปลดปล่อยอาณานิคม

และญี่ปุ่นที่เป็นเหยื่อปรมาณู และมีความทรงจำอีกแง่ที่เป็นที่รับรู้ในหมู่ชาวจีนว่า สตรีผู้ตกเป็นเหยื่อของกองทัพญี่ปุ่นเป็นสายลับให้กับประเทศของตน เป็นวีรสตรีผู้เสียสละของชาติ ซึ่งมีทั้งสตรีฝ่ายพรรคกัวอหมินตั๋งและพรรคคอมมิวนิสต์จีน

นอกจากนี้ งานนี้จะวิเคราะห์ประเด็น “การเมืองเรื่องการขอโทษ” (Politics of Apology) ด้วยว่า การขอโทษของประเทศที่เคยเป็นผู้กระทำจะสามารถแก้ไขความขัดแย้งได้หรือไม่ อย่างไร และตั้งแต่ทศวรรษ 1990 นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นหลายคนได้กล่าวคำขอโทษแล้วหลายครั้ง แต่เพราะเหตุใดจึงไม่อาจลบความรู้สึกไม่พอใจได้ทั้งหมด ประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้เข้าใจประเด็นความสัมพันธ์ในประวัติศาสตร์ที่ส่งผลต่อปัจจุบันได้ในหลายมุมมองมากขึ้น

กรอบแนวคิด

งานนี้วิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดความทรงจำร่วม (collective memory) และความทรงจำบาดแผล (Traumatic memory) ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดหนึ่งที่นักประวัติศาสตร์และนักมานุษยวิทยานิยามาใช้ในการศึกษาเหตุการณ์ประวัติศาสตร์และความเป็นไปในอดีตของสังคมที่มีเหตุการณ์สำคัญที่กระทบต่อสภาพชีวิตและอารมณ์ความรู้สึกของสังคมอย่างมากหรืออย่างรุนแรง ส่งผลให้สังคมนั้นมีความทรงจำร่วมกัน และความทรงจำร่วมนั้นอาจเป็นความทรงจำบาดแผลที่ยังมีผลต่อสังคมหรือผู้คน หรืออาจเป็นความทรงจำที่ถูกกลบเกลื่อนอย่างตั้งใจ

หรือไม่ตั้งใจ ผังกลับไว้มากล่าวถึงในช่วงเวลาหนึ่ง แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงบางอย่างความทรงจำขาดผลนั้นอาจได้รับการกล่าวถึงอีกครั้ง

นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ (2567) กล่าวว่า ความทรงจำร่วม เป็นความทรงจำของมนุษย์ที่หลากหลาย นักมานุษยวิทยาให้ความสนใจว่ากลไกการสร้างความทรงจำดำเนินไปอย่างไร ความทรงจำของใครที่กำหนดชี้้นำเรื่องราวทางสังคม นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส Maurice Halbwachs ผู้บุกเบิกการศึกษาเรื่อง “ความทรงจำร่วม” ในงานเรื่อง On collective memory (1992) ที่เขียนขึ้นตั้งแต่ ค.ศ. 1950 อธิบายว่า สังคมมีความทรงจำร่วมของผู้คนที่อาศัยอยู่ในสังคมนั้น ๆ แต่ละบุคคลย่อมมีความทรงจำที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในสังคม เรื่องราวของคนแต่ละคนมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคนในสังคม ความทรงจำของบุคคลเกิดขึ้นได้จากทัศนคติ ความรู้สึก และมุมมองที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ทำให้การรำลึกถึงเรื่องราวในอดีตของบุคคลแฝงไว้ด้วยความเชื่อส่วนตัวค่อนข้างสูง ความทรงจำร่วมจึงเป็นความคิดและประสบการณ์ของปัจเจกที่หลากหลาย (Connerton, 1989) แต่ในสังคมหนึ่ง ๆ คนในสังคมมีความทรงจำในเหตุการณ์เดียวกันที่เป็นเหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อสังคมนั้น ๆ กลุ่มทางสังคมแต่ละกลุ่มจึงมีความทรงจำร่วมของตนเองและต่างจากกลุ่มอื่น (Russell, 2006) นฤพนธ์สรุปว่า จากคำอธิบายดังกล่าวจึงเข้าใจได้ว่าความทรงจำทางสังคมกลายเป็นการแสดงออกของคนส่วนใหญ่ที่รำลึกถึงเหตุการณ์ที่สำคัญ สัญลักษณ์ของ

ความทรงจำร่วมทางสังคมมีหลากหลาย เช่น การจัดพิธีรำลึก การสร้างอนุสาวรีย์ของบุคคลหรือเหตุการณ์สำคัญ

ในงานของปอล ริเคอร์ เรื่อง *Memory, History, Forgetting* ความทรงจำเป็นการนำเสนออดีต การนำเสนออดีตของความทรงจำทำให้สามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความทรงจำของบุคคลและความทรงจำร่วมได้ การคงอยู่ของความทรงจำอาศัยการสนับสนุนของคนอื่นและสังคม ในทางกลับกันความทรงจำยังอาจถูกปฏิเสธโดยสังคมได้ เช่น ในกรณีของความทรงจำบาดแผล ในมุมมองของริเคอร์ ความทรงจำจึงเป็นสิ่งที่คงอยู่ได้โดยอาศัยแนวคิดเรื่องความยุติธรรมและความทรงจำยังต้องอยู่ในความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ : จักรวรรดินิยมญี่ปุ่น หญิงผ่อนคลาย และความทรงจำบาดแผล

ประวัติศาสตร์จักรวรรดินิยมญี่ปุ่น

ที่ผ่านมามีงานศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยุคจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น กรณีหญิงผ่อนคลาย และประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของญี่ปุ่น งานศึกษาเกี่ยวกับจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นและการปกครองในยุคจักรวรรดิที่สำคัญ เช่น W.G. Beasley (1987) *Japanese Imperialism 1894-1945* และ Beasley (2000) *The Rise of Modern Japan, Political Economic and*

Social Change since 1850 (3rd edition) บิสลีย์ศึกษาการพัฒนาของญี่ปุ่นตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 19 จนกลายเป็นประเทศจักรวรรดินิยม เขาเห็นว่าการทำสงครามกับจีนครั้งที่ 1 ใน ค.ศ. 1894 เป็นจุดเริ่มต้นของจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นโดยเกิดจากความภาคภูมิใจในชัยชนะที่มีเหนือจีน และทำให้ญี่ปุ่นได้ดินแดนจากจีน คือ ไต้หวันและแหลมเหลียวตง ญี่ปุ่นเห็นว่าชัยชนะนี้เป็นเสมือนรางวัลแห่งความภาคภูมิใจที่ชาวญี่ปุ่นได้จากการทำงานอย่างหนักในการสร้างชาติให้ทันสมัย และจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นยังเกิดจากความไม่พอใจจากการถูกกดดันและข่มขู่โดย 3 มหาอำนาจ คือ ฝรั่งเศส เยอรมนี และรัสเซีย ให้คืนดินแดนแหลมเหลียวตงที่ญี่ปุ่นได้จากจีน ทำให้คนญี่ปุ่นเริ่มเกิดแนวคิดในการสร้างความเข้มแข็งทางกำลังอาวุธผสมผสานกับความเข้มแข็งทางจิตใจ

การปลูกฝังด้านชาตินิยมของญี่ปุ่นเป็นที่ยอมรับกันว่าประสบความสำเร็จอย่างสูง และส่งผลต่อการขยายจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นไปยังดินแดนต่าง ๆ งานของ J. L. Huffman (2010) เรื่อง *Japan and Imperialism, 1853-1945* ศึกษาการปลูกฝังด้านชาตินิยมของญี่ปุ่นตั้งแต่ปลายสมัยโทกูงาวะและสมัยเมจิจนพัฒนาสู่แนวคิดจักรวรรดินิยม โดยเน้นให้เห็นว่ารัฐบาลญี่ปุ่นได้ปลูกฝังแนวคิดชาตินิยมและความจงรักภักดีต่อจักรพรรดิอย่างเป็นระบบ ทั้งผ่านกระบวนการในการศึกษาเล่าเรียน กิจกรรมของนักเรียน และการปลูกฝังผ่านสื่อเช่นงานเขียนในหนังสือพิมพ์

งานที่ศึกษาถึงการปกครองอาณานิคมของญี่ปุ่น เช่น หนังสือเรื่อง *The Japanese Colonial Empire, 1895-1945* ที่มี Myers and Peattie (1984) เป็นบรรณาธิการ ประกอบด้วยบทความหลายเรื่อง เช่น งานของ M.R. Peattie เรื่อง *Japanese Attitude Toward Colonialism, 1895-1945* กล่าวถึงการเตรียมตัวของญี่ปุ่นในการปกครองอาณานิคมแห่งแรก คือ ไต้หวัน ญี่ปุ่นเตรียมคนไปทำงานในกระทรวงอาณานิคม โดยออกแบบวิชาใหม่ๆ ในระดับมัธยมปลาย เช่น วิชาภาษาจีน เกาหลี จีนท้องถิ่น รัสเซีย วิชาบัญชี การเขียนหนังสือราชการ คณิตศาสตร์

Peattie เสนอว่า ชนชั้นนำญี่ปุ่นมีแนวคิดที่ว่าญี่ปุ่นมีภาระสำคัญในการสร้างความศิวิไลซ์ในดินแดนที่ด้อยกว่าอย่างเกาหลีและจีน ซึ่งเป็นแนวคิดเดียวกับที่ชาติตะวันตกเคยกล่าวอ้างในการยึดครองดินแดนต่าง ๆ นักปกครองชาวญี่ปุ่นที่ไปปกครองไต้หวันช่วงแรกจบการศึกษามาจากประเทศเยอรมนี จึงนำแนวคิดการปกครองอาณานิคมจากเยอรมนีมาใช้ และมองอาณานิคมเป็นห้องทดลองที่จะทดลองปกครองด้วยรูปแบบวิธีต่าง ๆ โดยอ้างถึงทฤษฎีการคัดเลือกตามธรรมชาติของชาร์ล ดาร์วิน เพื่ออธิบายว่าญี่ปุ่นคือผู้แข็งแกร่งจึงปกครองไต้หวันได้ และงานที่ศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและความทรงจำของชาวไต้หวันที่มีต่อช่วงสมัยอาณานิคม เช่น เรื่อง *Taiwan under Japanese Colonial Rule 1895-1945 : History, Culture, and Memory* ของ P. Liao & Wang D.D. (2006)

ส่วนในภาษาไทย มีงานศึกษาเรื่อง *ญี่ปุ่นกับการสร้างจักรวรรดินิยม* โดย ศิริพร ดาบเพชร (2559) กล่าวถึงการสร้างจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นตั้งแต่แนวคิดชาตินิยมญี่ปุ่นแต่ดั้งเดิม และการปลูกฝังแนวคิดชาตินิยมในสมัยเมจิ จนนำไปสู่การสร้างจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นที่ขยายอำนาจไปยังดินแดนอื่น ผลกระทบจากการขยายอำนาจของญี่ปุ่นแนวคิดและลักษณะการปกครองอาณานิคมในไต้หวันและเกาหลี การสิ้นสุดจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นที่นำไปสู่การถูกยึดครองครั้งแรกในประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับหญิงผ่อนคลาย

กรณีหญิงผ่อนคลายมีงานศึกษาหลากหลายสาขา ทั้งประวัติศาสตร์ สตรีศึกษา รัฐศาสตร์ งานบุกเบิกเกี่ยวกับประเด็นนี้ในวงวิชาการไทย คือ งานของ โสภิตา วีรกุลเทวีธู (2544) เรื่อง *ตามรอยหญิงบำเรอกามในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2* ศึกษาสถานการณ์หญิงบำเรอในประเทศไทย โดยเก็บข้อมูลสัมภาษณ์จากการลงพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี ผลการศึกษาพบว่ากองทัพญี่ปุ่นเกณฑ์ผู้หญิงเข้ามาที่กาญจนบุรีเพื่อให้บริการในค่ายทหาร ส่วนใหญ่เป็นสตรีต่างชาติที่ถูกบังคับมาทั้งสตรีจีน เกาหลี ส่วนหญิงไทยเป็นสตรีที่มีอาชีพโสเภณีจัดเกณฑ์มาจากช่องในพื้นที่ บทความวิจัยของสุชาดา เลี้ยงชูศักดิ์ (2019) เรื่อง “การเรียกร้องของภาคประชาสังคมเกาหลีใต้ กรณีหญิงบำเรอทหารญี่ปุ่น: การตั้งรูปแบบหญิงบำเรอในต่างประเทศ” ในวารสาร

International Journal of East Asian Studies ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และข้อพิพาทเรื่องหญิงพ่อกลายที่ทำให้เกิดความขัดแย้งสำคัญระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีใต้ที่ยืดเยื้อมานาน และมีความเข้มข้นเพิ่มมากขึ้นเมื่อหญิงพ่อกลายที่มีอายุมากขึ้นได้ทยอยเสียชีวิตไป โดยศึกษาบทบาทภาคประชาสังคมในเกาหลีใต้ 3 กลุ่ม ได้แก่ สมาคมชาวเกาหลีเพื่อผู้หญิงที่ถูกใช้บำเรอทหารญี่ปุ่น (The Korean Council for Women Drafted for Military Sexual Slavery by Japan: the Korean Council) ภาคประชาสังคมเมืองฮวาซอง (Hwaseong city civic group) และภาคประชาสังคมเมืองซวอน (Suwon city civic group)

ปัญหานี้ถูกนำสู่ระดับนานาชาติด้วยการการตั้งรูปปั้นหญิงพ่อกลาย ซึ่งเรียกกันว่า รูปปั้นสันติภาพ ที่หน้าสถานทูตญี่ปุ่นที่กรุงโซล เกาหลีใต้ และที่เมืองซานฟรานซิสโก สหรัฐอเมริกา โดยศึกษาวิธีการนำรูปปั้นไปตั้ง การดำเนินงานหลังจากมีข้อตกลงยุติความขัดแย้งกรณีหญิงพ่อกลายระหว่างรัฐบาลญี่ปุ่นและเกาหลีใต้เมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. 2015 สุธาดาเสนอว่า การนำรูปปั้นหญิงพ่อกลายไปตั้งในต่างประเทศเกิดจากความร่วมมือของภาคประชาสังคมเกาหลีใต้กับภาคประชาสังคมในประเทศที่เคยเป็นอาณานิคมญี่ปุ่นและองค์กรสิทธิมนุษยชนในต่างประเทศ ซึ่งการเน้นเรื่องสิทธิมนุษยชนและสิทธิสตรีซึ่งเป็นอุดมการณ์สากลที่มีความสำคัญมากในปัจจุบัน

ส่วนในบทความชื่อ “ความทรงจำร่วม อัตลักษณ์ชาติ และนโยบายต่างประเทศเกาหลีใต้ กรณีข้อพิพาทนางบำเรอสงครามและคนงานบังคับเกาหลีระหว่างเกาหลีใต้กับญี่ปุ่น” วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วิเชียร อินทะสี (2565) ศึกษาข้อพิพาทระหว่างเกาหลีใต้กับญี่ปุ่นกรณีหญิงผ่อนคลายและคนงานชาวเกาหลีที่ถูกบังคับไปใช้แรงงาน ซึ่งประเด็นแรงงานบังคับมีงานศึกษาไม่มากนัก งานของวิเชียรจึงเป็นงานที่ขยายแง่มุมให้กว้างขึ้น โดยใช้กรอบความทรงจำร่วม อัตลักษณ์ชาติ และนโยบายต่างประเทศในสมัยรัฐบาลปักคินฮยเย (Park Geunhye, ค.ศ. 2013-2017) และมุน แจ-อิน (Moon Jae-in, ค.ศ. 2017-2022) ซึ่งเสนอว่า ความทรงจำร่วมของคนเกาหลีต่อ 2 ประเด็นนี้มีอิทธิพลต่ออัตลักษณ์ชาติและความรู้สึกชาตินิยม รวมถึงแนวทางกำหนดนโยบายต่างประเทศ เกาหลีใต้ต้องการให้ญี่ปุ่นขอโทษอย่างเป็นทางการและจ่ายค่าชดเชยให้กับผู้ที่ได้รับผลกระทบ

ในประเด็นการขอโทษและการจ่ายค่าชดเชยนั้น แม้ว่าญี่ปุ่นจะได้กระทำความแล้วทั้ง 2 อย่าง แต่วิเชียรเห็นว่าประวัติศาสตร์ของ 2 ชาติทำให้ชาวเกาหลีมีอัตลักษณ์ ความทรงจำร่วม และความรู้สึกชาตินิยมในการต่อต้านญี่ปุ่นมาโดยตลอด อัตลักษณ์ของชาวเกาหลียังเปลี่ยนไปตามสถานะของประเทศ เช่น เมื่อเป็นอาณานิคม เมื่อเป็นชาติกำลังพัฒนา และเมื่อเป็นชาติที่พัฒนาแล้วทางเศรษฐกิจและเป็นประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์ทำให้อัตลักษณ์และความรู้สึกชาตินิยมที่ชาวเกาหลีมีเปลี่ยนไปโดยการเรียกร้องต่อญี่ปุ่นมีความหนักแน่นขึ้น และ

รัฐบาลญี่ปุ่นยังล้มเหลวในการร่วมมือกับเกาหลีใต้เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้ง ทำให้ทั้ง 2 ชาติจึงมีความขัดแย้งทั้งในปัจจุบันและอนาคต ผู้เขียนให้ความเห็นว่า ความทรงจำจากประวัติศาสตร์ที่เป็นประเด็นโต้แย้งทางการเมืองและการทูตในเอเชียตะวันออกเฉียงนี้กลายเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการสร้างความร่วมมือระดับภูมิภาค โดยเฉพาะในเกาหลีใต้ความทรงจำจากอดีตมีความเชื่อมโยงกับกระแสชาตินิยม ดังนั้น จากข้อเสนอของวิเชียร อินทะสี จึงอาจสรุปได้ว่าชาวเกาหลีมีความรู้สึกที่ถูกญี่ปุ่นเอารัดเอาเปรียบและกดขี่ในช่วงอาณานิคม ซึ่งมีส่วนสำคัญในการปลุกกระแสชาตินิยมเกาหลีใต้ในปัจจุบัน รวมทั้งการที่ญี่ปุ่นหญิงผ่อนคลายถูกนำไปตั้งบริเวณหน้าสถานทูตญี่ปุ่นในเกาหลีใต้ เป็นทั้งการถ่ายทอดความทรงจำบาดแผลสู่สังคมเกาหลี และทำให้เกิดการรำลึกความทรงจำในเรื่องดังกล่าว นอกจากนี้ การเรียกร้องความเป็นธรรมโดยผู้ได้รับเคราะห์เองทั้งหญิงผ่อนคลายและคนงานที่ถูกบังคับ รวมถึงการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนและองค์กรต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ทำให้ความทรงจำร่วมเรื่องนี้ถูกปลูกฝังอยู่ในสังคมเกาหลีอย่างลึกซึ้ง

ในช่วงแรงงานศึกษาประเด็นนี้ส่วนใหญ่เป็นกรณีของสตรีชาวเกาหลี ต่อมาจึงมีงานที่กล่าวถึงหญิงผ่อนคลายในพื้นที่อื่น เช่น ตูลย์ จิรโชคโสภณ (2561) กล่าวถึงผู้หญิงผ่อนคลายชาวดัตช์ในอินโดนีเซีย และ ศิริพร ดาบเพชร (2566) ที่กล่าวถึงหญิงผ่อนคลายในอินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ ในงานของตูลย์ จิรโชคโสภณ เรื่อง “70 ปีสงครามมหา

เอเชียบูรพา: กับ 50 ปีแห่งความเจ็บของอาชญากรรมสงคราม ว่าด้วยผู้หญิงผ่นคลายชาวดัชต์ในอินโดนีเซีย” วิเคราะห์ว่า กรณีนี้เป็นอาชญากรรมสงครามในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่สร้างบาดแผลที่เป็นมรดกแห่งความรุนแรงของสงคราม แต่กลับไม่ถูกกล่าวถึงมากนัก และถูกทำให้เจ็บหายไปกว่า 50 ปี จนในทศวรรษ 1990 กรณีหญิงผ่นคลายของกองทัพญี่ปุ่นเริ่มได้รับความสนใจ ในกรณีของอินโดนีเซีย บทความนี้นำเสนอให้เห็นว่า นอกจากสตรีพื้นเมืองแล้ว ยังมีสตรีชาวดัชต์ที่ตกเป็นเหยื่อกลายเป็นหญิงผ่นคลาย โดยสืบค้นจากสำนวนคดีของศาลอาชญากรรมสงครามที่รัฐบาลเนเธอร์แลนด์ดำเนินการไต่สวนหลังสงครามสิ้นสุดลง ผู้เขียนระบุว่าสาเหตุที่กรณีหญิงผ่นคลายชาวดัชต์กลายเป็นเรื่องที่ถูกปกปิดโดยรัฐบาลเนเธอร์แลนด์มายาวนาน เพราะมีกฎหมายเฉพาะในการพิทักษ์ไว้ซึ่งสิทธิของเหยื่อจากการเข้าถึงข้อมูลส่วนตัวโดยนักวิชาการหรือสาธารณชนหากเหยื่อไม่ยินยอมพร้อมใจ

ส่วนบทความเรื่อง “Comfort Women : การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิมนุษยชน และความสัมพันธ์ของญี่ปุ่นกับอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์” ของศิริพร ดาบเพชร (2566) กล่าวถึงประเด็นการจัดตั้งสถานีย่อยผ่นคลาย การจัดเกณฑ์สตรี รวมถึงผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของญี่ปุ่น และมุมมองด้านสิทธิมนุษยชน โดยศึกษาผ่านเอกสารและข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่า ผู้เขียนวิเคราะห์ว่าบริบทโลกมีผลต่อประเด็นนี้ การที่เรื่องราวของ comfort women

เจียบหายไปหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เพราะความตึงเครียดในยุคสงครามเย็น และสถานการณ์การเมืองภายในของประเทศที่เกี่ยวข้องทั้งการแยกประเทศ การต่อสู้เพื่อเอกราช และการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ เรื่องของหญิงผ่องคลายเป็นที่ได้รับความสนใจในทศวรรษ 1990 เพราะมีกระแสสิทธิมนุษยชนและสิทธิสตรีในระดับสากล และในต้นทศวรรษ 2010 เรื่องราวของหญิงผ่องคลาชาวอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ได้รับการบันทึกและเผยแพร่ให้เกิดการรับรู้ในวงกว้างโดยนักวิจัยชาวเนเธอร์แลนด์ รวมถึงองค์กรสตรีภายในประเทศที่สนับสนุนสตรีเหล่านี้เพื่อให้ได้รับความยุติธรรม ให้สังคมตระหนักถึงสิทธิมนุษยชน และต่อต้านการกระทำรุนแรงต่อสตรี ตลอดจนเพื่อให้ประวัติศาสตร์ได้ถูกบันทึกไว้อย่างตรงไปตรงมาเพื่อเป็นบทเรียนงานวิจัยนี้ใช้เอกสารหลักฐานจากคำบอกเล่าของสตรีพื้นเมือง ทำให้สะท้อนสถานการณ์ในช่วงเวลานั้นและอารมณ์ความรู้สึกของสตรีที่เคยถูกบังคับเป็นหญิงผ่องคลา

งานที่ศึกษากรณีหญิงผ่องคลาหมักศึกษาแยกเป็นรายประเทศ เช่น เกาหลี จีน อินโดนีเซีย โดยมีประเด็นศึกษาเกี่ยวกับการถูกเกณฑ์หรือบังคับเป็นหญิงผ่องคลา ชีวิตในสถานียผ่องคลา และผลที่เกิดขึ้นต่อสตรีเหล่านี้ แต่งานของ Kirsten Orreill (2008) *Who are the lanfu (Comfort Women)?* มุ่งทำความเข้าใจว่า เอียนฟู (lanfu) หรือ หญิงผ่องคลาคือใคร ผ่านกรอบประวัติศาสตร์สังคมและการเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒนธรรม โดยอธิบายวิเคราะห์ชีวิตของสตรี

เหล่านี้ทั้งในช่วงที่เป็นเอียนฟูและในฐานะผู้รอดชีวิต โดยอาศัยการบันทึกความทรงจำของอดีตหญิงพ่อกลายชาวเกาหลีและบันทึกประวัติศาสตร์ทางการเป็นหลัก คำถามสำคัญที่บทความนี้พยายามตอบคือ เอียนฟูคือใคร ทำอะไร ไปที่ไหน เหตุใดจึงถูกสร้างขึ้น และท้ายที่สุดแล้วเกิดอะไรขึ้นกับผู้หญิงเหล่านี้ คำถามเหล่านี้เป็นกรอบในการอธิบายและทำความเข้าใจประสบการณ์หญิงพ่อกลายผ่านการเล่าเรื่องอดีตของเอียนฟู

บทความยังอธิบายเหตุผลต่าง ๆ ที่ทำให้สตรีเกาหลีกลายเป็นกลุ่มใหญ่ของเอียนฟู Orreill เสนอว่า เกาหลีได้ใช้ผู้รอดชีวิตจากการเป็นหญิงพ่อกลายเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองและวัฒนธรรมในการสร้างความรู้สึกรักชาตินิยมเกาหลี และเพื่อย้ำเตือนญี่ปุ่นถึงความรับผิดชอบต่อชาติและประชาชนเกาหลี เช่น เกาหลีได้หยิบยกประเด็นหญิงพ่อกลายขึ้นมาใช้ในการคัดค้านการที่ญี่ปุ่นเสนอตัวดำรงตำแหน่งสมาชิกถาวรในคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ (Orreill, 2008, 129)

งานสำคัญมากอีกเรื่อง คือ *Japan's Comfort Women Sexual Slavery and Prostitution during World War II and the US Occupation* (2002) ของ Yuki Tanaka ที่วิเคราะห์และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างระบบการค้าประเวณีภายใต้การควบคุมของกองทัพกับการบังคับค้าประเวณี โดยอาศัยแหล่งข้อมูลปฐมภูมิที่หลากหลาย ซึ่งนับเป็นครั้งแรกในวงวิชาการที่มีการศึกษาความ

เชื่อมโยงดังกล่าวอย่างชัดเจน งานศึกษานี้แสดงให้เห็นจุดเริ่มต้นของการบังคับสตรีพื้นเมืองมาเป็นหญิงพ่อนคลาย การตั้งสถานี่พ่อนคลาย การจัดหาหญิงพ่อนคลาย ชีวิตของหญิงพ่อนคลายในสถานี่พ่อนคลาย โดยนำเสนอกรณีหญิงพ่อนคลายชาวจีน ไต้หวัน เกาหลีใต้ และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยใช้หลักฐานบันทึกความทรงจำของผู้สื่อข่าวญี่ปุ่นที่อยู่ในอินโดนีเซียใน ค.ศ. 1942-1945 และคำให้การของหญิงพ่อนคลายในฟิลิปปินส์และอินโดนีเซีย

Tanaka ยังเสนอข้อเปรียบเทียบบทบาทของกองทัพญี่ปุ่นช่วงสงครามกับบทบาทของสหรัฐอเมริกาในช่วงยึดครองญี่ปุ่นเกี่ยวกับการสนับสนุนหรือเกี่ยวข้องกับระบบการค้าประเวณีภายใต้การควบคุมของทหาร รวมถึงการปกปิดนโยบายดังกล่าวอย่างเป็นทางการ โดยตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ว่าเหตุใดกองทัพสหรัฐฯ จึงมิได้ดำเนินมาตรการอย่างจริงจังเพื่อช่วยเหลือสตรีที่ได้รับผลกระทบ อีกทั้งเสนอข้อถกเถียงว่าการจัดตั้งระบบการค้าประเวณีดังกล่าวในช่วงที่ญี่ปุ่นถูกยึดครองมีจุดประสงค์เพื่อควบคุมปัญหาการข่มขืนโดยทหารสหรัฐฯ ต่อหญิงชาวญี่ปุ่น และเพื่อควบคุมการแพร่ระบาดของโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์อย่างเป็นระบบ และบทความของ Asian Women's Fund (2007) The "Comfort Women" Issue and the Asian Women's Fund นำเสนอเรื่องราวของหญิงพ่อนคลายในกองทัพญี่ปุ่นทั้งการจัดตั้งสถานี่พ่อนคลาย การจัดเกณฑ์หญิงพ่อนคลายจากหลายประเทศ ได้แก่ เกาหลี ไต้หวัน ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย คำบอกเล่าของหญิงพ่อนคลายที่

สะท้อนการถูกระทำอย่างรุนแรง และการแก้ปัญหาของรัฐบาลญี่ปุ่น ตั้งแต่หลังสงครามถึง ค.ศ. 2007 เพื่อยุติความขัดแย้งระหว่างประเทศ

เรื่องราวของหญิงพ่อกลายยังมีงานประเภทหนังสือชีวประวัติ เช่น เรื่อง *The House with Red Tile Roof, The Story of Korean Women Who Became the Japanese Military “Comfort Women”* (1987) โดยนักเขียนชาวญี่ปุ่น คาวาตะ ฟูมิโกะ (Kawata Fumiko) กล่าวถึงชีวประวัติของแพ พง-กิ (Bae Bong-gi) สตรีชาวเกาหลีที่ถูกส่งไปยังโอกินาวะในฐานะหญิงพ่อกลาย ผู้เขียนเล่าว่าได้พบแพ พง-กิเป็นครั้งแรกในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1977 หลังจากนั้น 10 ปี หนังสือจึงได้รับการตีพิมพ์ (ในภาษาญี่ปุ่น) เพื่อบอกเล่าเรื่องราวชีวิตแพ พง-กิและสตรีชาวเกาหลีคนอื่น ๆ ที่ถูกเกณฑ์ไปยังสถานี่พ่อกลายของกองทัพญี่ปุ่นบนหมู่เกาะเครามะ จังหวัดโอกินาวะ คาวาตะได้ถ่ายทอดคำบอกเล่าของแพ พง-กิ รวมถึงวิเคราะห์ข้อมูลคำให้การของชาวโอกินาวะ อดีตทหารญี่ปุ่น โดยนำเสนอภาพสถานการณ์ที่แพ พง-กิและหญิงพ่อกลายรายอื่นประสบในช่วงการโจมตีทางอากาศของกองทัพสหรัฐฯ หนังสือนี้แปลเป็นภาษาเกาหลีใน ค.ศ. 2014 ในชื่อ *Red Tile House* หรือ บ้านหลังคาสีแดง (ซึ่งกลายเป็นชื่อเรียกอาคารที่จัดเป็นสถานี่พ่อกลายในหลายแห่ง เช่น ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย) ใน ค.ศ. 2020 คาวาตะได้เขียนบทความภาษาอังกฤษเผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ Kyeol, Research Institute on Japanese Military Sexual Slavery เรื่อง *The Story of Bae Bong-gi – “We*

luckily managed to survive amid that war” กล่าวถึงที่มาในการเขียนหนังสือชีวประวัติของแพ พง-กิ และกล่าวว่าแม้หนังสือนี้จะตีพิมพ์หลังจากที่เธอได้พบแพ พง-กิแล้วถึง 10 ปี แต่หนังสือก็ยังไม่สามารถถ่ายทอดชีวิตของแพ พง-กิได้แม้เพียงครั้งหนึ่ง

หนังสือนี้มีคุณค่าอย่างมากในการถ่ายทอดเรื่องราวของหญิงพื่อนคลายและการใช้หลักฐาน ซึ่งคาวาตะได้รับการสนับสนุนจากผู้รู้จักและนักวิจัยในโอกินาวะ ได้ฟังคำให้การจำนวนมากจากอดีตทหารญี่ปุ่นและชาวบ้านซึ่งเคยมีปฏิสัมพันธ์กับแพ พง-กิ นอกจากนี้ ยังได้สำเนาบันทึกสงครามของหน่วยรบที่ 3 ที่เคยประจำการอยู่บนเกาะโทคาซิกิ พร้อมข้อมูลอื่น ๆ ที่ช่วยให้เข้าใจสถานการณ์สงครามในช่วงเวลาที่หญิงพื่อนคลายจำนวน 4 ราย รวมทั้งแพ พง-กิ ที่ถูกจัดให้อยู่ในหน่วยจัดหาอาหารของหน่วยรบดังกล่าว คาวาตะกล่าวว่าหนังสือเล่มนี้ไม่อาจบันทึกเรื่องราวตลอดชีวิตของแพ พง-กิได้ครบถ้วน แต่หนังสือได้ตรวจสอบข้อมูลคำให้การ ข้อมูลจากชาวบ้านและอดีตทหารกับคำให้การของแพ พง-กิอย่างรอบด้าน พร้อมทั้งนำเสนอรายละเอียดสถานการณ์หลังการเดินทางมาถึงโอกินาวะของเธอ โดยเฉพาะบริบทของสงครามในช่วงดังกล่าว ทำให้หนังสือนี้มีคุณค่าอย่างมากในการทำความเข้าใจเรื่องของหญิงพื่อนคลาย สถานีพื่อนคลาย และความคิดความรู้สึกของผู้เกี่ยวข้อง แพ พง-กิ ถูกเรียกว่าเป็น “หญิงพื่อนคลายผู้ถูกลืมถึงสองครั้ง” (“a twice forgotten Korean comfort woman”) (Gil, 2015: online) เพราะแม้ใน ค.ศ. 1979

จะมีภาพยนตร์ชีวิตของแพออกฉาย เรื่อง *หญิงชราในโอกินาวะ: คำให้การของหญิงพ่อกลาย* (*An Old Lady in Okinawa: Testimony of a Military Comfort Women*) และมีการพิมพ์หนังสือชีวประวัติเล่มนี้ แต่อาจเพราะพิมพ์เป็นภาษาญี่ปุ่นและแปลเป็นภาษาเกาหลีทำให้ความสนใจและการรับรู้อยู่ในวงจำกัด เรื่องราวของแพ พง-กิกกลับมาเป็นที่สนใจอีกครั้งในทศวรรษ 1990 เมื่อมีการเรียกร้องความยุติธรรมของคิม ฮักซุน (Kim Haksun) หญิงพ่อกลายชาวเกาหลีใต้ ท่ามกลางกระแสสิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย สิทธิสตรี ทำให้มอดิตหญิงพ่อกลายชาวเกาหลีออกมาฟ้องร้องรัฐบาลญี่ปุ่นและเรียกร้องการชดเชยจากญี่ปุ่นมากขึ้น

เรื่องสถานีพ่อกลายที่เกาะโอกินาวะยังได้รับการศึกษาค้นคว้าในงานของ Hong Youshin นักวิชาการชาวจีน ซึ่งเขียนเกี่ยวกับความทรงจำของผู้คนที่โอกินาวะในช่วง ค.ศ. 1941-1952 ซึ่งเป็นช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงการยึดครองญี่ปุ่นของสหรัฐอเมริกา งานนี้เขียนเป็นภาษาญี่ปุ่นก่อน และตีพิมพ์ใน ค.ศ. 2016 ในชื่อ *Memories of the Okinawan Battlefield and "Comfort Stations"* ต่อมาแปลเป็นภาษาอังกฤษ ในชื่อ *"Comfort Stations" as Remembered by Okinawans during World War II* (2020) ยังเริ่มต้นด้วยการอธิบายถึงการล่าอาณานิคมของญี่ปุ่นตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 การขยายอิทธิพลลงมาที่โอกินาวะซึ่งนายทุนญี่ปุ่นได้พัฒนาอุตสาหกรรมการเกษตรที่นี่ และ

การค้นพบแร่ฟอสเฟตที่ทำให้โอกินาวะกลายเป็นแหล่งทรัพยากรทางยุทธศาสตร์ของญี่ปุ่น จนนำไปสู่การขยายตัวของจักรวรรดิญี่ปุ่นในต้นศตวรรษที่ 20 และในช่วงกลางทศวรรษ 1930 ญี่ปุ่นได้สร้างฐานทัพอากาศขึ้นต้นขึ้นที่นี่

ในส่วนการอธิบายเกี่ยวกับสถานีย่อนคลายที่โอกินาวะ ฮงเสนอว่า ความรุนแรงทางทหารที่กระทำต่อสตรีไม่ได้ถือกำเนิดขึ้นพร้อมกับสถานีย่อนคลาย แต่มาจากการเปลี่ยนแปลงในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อญี่ปุ่นเร่งระดมทุนสร้างกลไกสงครามสมัยใหม่มุ่งหน้าไปสู่การพัฒนาอุตสาหกรรมและการขยายอิทธิพลในเอเชียและแปซิฟิก จนนำไปสู่สงครามเอเชีย-แปซิฟิก (ค.ศ. 1931-1945) และกองทัพเรือเปิดสถานีย่อนคลายแห่งแรกของโอกินาวะใกล้กับฐานทัพอากาศใน ค.ศ. 1941 ก่อนการโจมตีของญี่ปุ่นในช่วงต้นเดือนธันวาคม ต่อดินแดนมลายาของอังกฤษและเฟิร์ลฮาร์เบอร์ของสหรัฐอเมริกา ต่อมาในช่วงปลายเดือนมีนาคม ค.ศ. 1944 ขณะที่กองกำลังสหรัฐกำลังกระชับพื้นที่ในแปซิฟิก กองทัพที่ 32 ของกองทัพญี่ปุ่นตั้งขึ้นเพื่อป้องกันหมู่เกาะริวกิว หน่วยทหารหนึ่งถูกส่งไปประจำการในหมู่เกาะทางใต้ของญี่ปุ่น ฐานทัพอากาศขยายพื้นที่และสถานีย่อนคลายแห่งใหม่ก็เริ่มปรากฏขึ้นตามลำดับ

งานของฮงไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะสตรีที่ถูกบังคับให้เป็นหญิงผ่อนคลายเป็นงานของคาวาตะ แต่ให้ความสำคัญกับการนำเสนอให้เห็นบาดแผลทางจิตใจของชาวโอกินาวะผู้ต้องเป็นประจักษ์พยานต่อความ

รุนแรงดังกล่าวในชีวิตประจำวันของตน ฮงเสนอว่าการฟื้นฟูและการตีความความทรงจำจากสนามรบในช่วงหลังสงคราม ได้กลายมาเป็นพื้นที่แห่งการระลึกถึงและการต่อต้านที่มีพลังในปัจจุบัน ทั้งนี้ งานด้านความทรงจำของผู้รอดชีวิตจากสงครามเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในงานยุคหลังอาณานิคมร่วมสมัย ฮงวิเคราะห์ว่างานในกรอบความทรงจำร่วมมีบทบาทในการหล่อหลอมสำนึกความเป็นไอกินาวะที่มีลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นการท้าทายสมมติฐานเชิงเขตแดนและความคิดเชิงชาติพันธุ์หรือชาตินิยมของประเทศญี่ปุ่น ฮงใช้หลักฐานการสัมภาษณ์ ประวัติชีวิตของผู้รอดชีวิต และหลักฐานขั้นต้นหลากหลายประเภท รวมถึงบันทึกยุทธการของกองทัพ สิ่งพิมพ์ประจำหน่วย แผนที่ภาคสนามของกองทัพ บันทึกสงคราม บันทึกความทรงจำหลังสงคราม และเอกสารจดหมายเหตุ

ในต้นทศวรรษ 2020 มีงานที่ศึกษากรณีหญิงพ่อกลายชาวสิงคโปร์ อินโดนีเซีย และหญิงพ่อกลายชาวญี่ปุ่น ที่เสนอแนวคิดเรื่องความเงียบ (Notion of Silence) และการที่โครงสร้างในสังคม เช่น วัฒนธรรม ค่านิยม ที่มีผลต่อการให้ความสำคัญกับเรื่องหญิงพ่อกลาย เช่นเดียวกับงานของศิริพร ดาบเพชร คือ งานของ Kevin Blackburn (2022) เรื่อง *The Comfort Women of Singapore in History and Memory* งานของ Sachiyo Tsukamoto (2022) เรื่อง *The Politics of Trauma and Integrity: Stories of Japanese “Comfort Women”* และงานของ Katharine McGregor (2023) ในชื่อเรื่อง

Systemic Silencing: Activism, Memory, and Sexual Violence in Indonesia ทั้งสามเรื่องนี้มีข้อเสนอหลักร่วมกัน คือ “ความเงียบ” ไม่ได้เกิดจากการขาดหลักฐาน แต่เกิดจาก “โครงสร้างปิตาธิปไตย” และ “ยุทธศาสตร์ทางการเมือง” ที่ให้ความสำคัญว่าเสียงของใครควรรับฟัง และเสียงของใครควรถูกทำให้หายไป ในมิติของความเงียบและการถูกทำให้เงียบเกิดจาก ประการแรก ความเงียบของผู้หญิงอ่อนคลายเองในช่วงหลังสิ้นสุดสงคราม ต่อมาคือความเงียบและการถูกทำให้เงียบโดยชุมชน ไม่ว่าจะเป็นในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ หรือระดับรัฐ ประการต่อมาคือ ความเงียบที่เกิดจากการตัดสินใจของตัวสตรีเอง (Choice of Silence) ซึ่งเป็นผลมาจากบริบททางสังคมและการเมืองที่สตรีเหล่านี้ต้องเผชิญหลังสงครามยุติลง และความเงียบในแวดวงวิชาการที่ไม่กล่าวถึงเรื่องนี้เป็นเวลานาน จนในทศวรรษ 1990 เป็นต้นมาจึงมีงานวิชาการที่ศึกษาในเรื่องหญิงอ่อนคลายมากขึ้น และได้รับการเผยแพร่อย่างกว้างขวางมากขึ้น จนกลายเป็นกระแสเคลื่อนไหวข้ามชาติเพื่อเรียกร้องความยุติธรรมทางประวัติศาสตร์ และมีการวิจัยและการบันทึกเกี่ยวกับหญิงอ่อนคลายเพิ่มมากขึ้น

Blackburn (2022) *The Comfort Women of Singapore in History and Memory* ต้องการพิสูจน์ว่ามีสตรีในสิงคโปร์ถูกบังคับให้เป็นหญิงอ่อนคลาย เพราะที่ผ่านมามีชื่อของสิงคโปร์อยู่ในบัญชีรายชื่อสถานที่ตั้งสถานีนี้อ่อนคลาย แต่เมื่อมีการจัดทำบัญชีรายชื่อหญิงอ่อนคลาย กลับไม่มีรายชื่อของสตรีชาวสิงคโปร์อยู่เลย สิงคโปร์จึง

เป็นหนึ่งในไม่กี่ประเทศที่ไม่มีสตรีในท้องถิ่นออกมาเปิดตัวต่อสาธารณะเลยแม้แต่คนเดียว ดังนั้น ประเด็นหลักของ Blackburn คือการพิสูจน์ว่าสตรีในสิงคโปร์ซึ่งประกอบด้วยชาวจีน ชาวยูเรเซียน ชาวมลายู ชาวอินเดีย รวมถึงสตรีชาวตะวันตกที่ถูกจับกุม ได้ถูกบังคับให้เป็นหญิงผ่องคลาย โดยผู้เขียนได้ใช้หลักฐานจากหोजจดหมายเหตุและหอสมุดแห่งชาติสิงคโปร์ รวมถึงแหล่งข้อมูลจากญี่ปุ่น เกาหลี สหราชอาณาจักร สหรัฐอเมริกา และออสเตรเลีย ซึ่งพบว่ามีหลากหลายของสตรีที่ตกอยู่ภายใต้ระบบหญิงผ่องคลาย โดยมีทั้งสตรีชาวจีน ชาวเกาหลีและญี่ปุ่น ซึ่งหลักฐานจากคำบอกเล่าชั้นต้นและบันทึกความทรงจำของทหารผ่านศึกญี่ปุ่นต่างยืนยันข้อเท็จจริงนี้ แต่ประเด็นดังกล่าวมักไม่ถูกกล่าวถึงในงานวิชาการกระแสหลัก

Blackburn และคณะ (2024) อธิบายว่าทำไมผู้หญิงเหล่านี้จึงไม่ยอมออกมาเปิดตัว โดยการสำรวจ "สภาวะแห่งความเจ็บ" ซึ่งพบว่าภายหลังสิ้นสุดสงคราม หญิงเกาหลีและญี่ปุ่นได้เดินทางกลับมาตุภูมิ แต่สตรีท้องถิ่นกลับไม่มี "บ้าน" ให้กลับไป หลายคนจำต้องประกอบอาชีพขายบริการทางเพศต่อไปในลักษณะโสเภณีริมถนน ส่วนกลุ่มที่มีอายุน้อยกว่ามักถูกกวาดต้อนโดยรัฐบาลอาณานิคมที่เพิกเฉยต่อชะตากรรมของพวกเธอ และเผชิญกับชุมชนของตนที่แสดงท่าทีปฏิเสธและไม่ยอมรับ Blackburn ระบุว่า สิ่งที่เห็นคือปฏิกิริยาแบบปิตาธิปไตย หรือชายเป็นใหญ่ (Patriarchal response) ที่ทำให้สตรีท้องถิ่นต้องเผชิญกับการขาดความเห็นอกเห็นใจ และมีทัศนคติ

เหมารวมว่าสตรีเหล่านี้สมัครใจเข้ามาเอง แม้ว่าจะมีหลักฐานจำนวนมากบ่งชี้ว่าผู้หญิงจำนวนมากถูกบังคับและลักพาตัวไปยังสถานี่พ่นคลาย ส่วนสตรีที่ประกอบอาชีพขายบริการอยู่ก่อนแล้วก็มักถูกกองทัพญี่ปุ่นใช้อำนาจบังคับให้เข้าสู่ระบบหญิงบำเรอเช่นกัน ดังนั้น สิ่งที่หลงเหลืออยู่หลังสงครามคือ สภาพแวดล้อมที่เลวร้ายและไม่เอื้ออำนวยอย่างยิ่งต่อสตรีจำนวนมาก (Blackburn; McGregor; Sachiyo, 2024: 2)

ประเด็นเกี่ยวกับหญิงพ่นคลายชาวญี่ปุ่นมีงานศึกษาไม่มากนัก Sachiyo Tsukamoto (2022) *The Politics of Trauma and Integrity: Stories of Japanese “Comfort Women”* ซึ่งเน้นไปที่ประวัติศาสตร์ที่ถูกทำให้เงียบงันของระบบทาสทางเพศโดยรัฐญี่ปุ่นเพื่อสื่อถึงความทรงจำบาดแผล ของเหยื่อชาวญี่ปุ่น ซึ่งถูกกระทำความรุนแรงโดยรัฐของตนเอง รวมถึงการใช้อำนาจรัฐในการควบคุมประชาชน ผู้เขียนเสนอว่าสตรีญี่ปุ่นคือเหยื่อกลุ่มแรกของระบบหญิงพ่นคลาย เหยื่อส่วนใหญ่คือ “ทาสหนี้” ในระบบโสเภณีที่ได้รับอนุญาตจากรัฐ (Licensed Prostitution System) ซึ่งถือเป็นระบบทาสทางเพศอีกรูปแบบหนึ่งในญี่ปุ่น และเป็นรากฐานสำคัญที่นำไปสู่การจัดตั้งระบบการค้ามนุษย์ในรูปแบบหญิงพ่นคลายอย่างเป็นระบบ

หนังสือนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงขูตรีระหว่างรัฐปิตาธิปไตยกับสตรี ในฐานะเครื่องมือควบคุมพลเรือนชายในยามสงบและทหารในยามสงครามผ่านระบบทาสทางเพศทั้งสองรูปแบบนี้อยู่

ภายใต้ นิยามของ "สัญญาทางเพศฐานรากชนชั้น" (Class-based Sexual Contract) ที่มืองค์จักรพรรดิอยู่บนจุดสูงสุดของลำดับชั้น พิตาธิปไตย และมีพลเมืองชายเป็นทหารของพระองค์ โครงสร้างนี้ผลิตซ้ำสิทธิทางเพศของผู้ชาย (Male Sex Rights) ในการเข้าถึงร่างของสตรีผ่านระบบหญิงผ่อนคลายเป็นสองระดับ (Two-layered system) ที่ต่างกัน คือ หญิงที่จัดสรรให้แก่เหล่านายทหาร กับหญิงที่จัดให้พลทหาร (Blackburn; McGregor; Sachiyo, 2024: 6)

Sachiyo นำเสนอความทุกข์ทรมานของเหยื่อผ่านเรื่องราวของสตรีญี่ปุ่นสองคนที่กล้าทำลายความเงียบ คือ คิคุมารุ (Kikumaru) และ ซูซูกะ ชิโรตะ (Suzuko Shiota) โดยคิคุมารุถูกจัดให้ปรนนิบัตินายทหารเพียงไม่กี่คน ส่วนชิโรตะถูกจัดให้บริการพลทหารจำนวนมากเช่นเดียวกับหญิงผ่อนคลาชาดอื่น เรื่องราวชีวิตหลังสงครามที่เลวร้ายของพวกเธอสะท้อนให้เห็นถึงบาดแผลทางจิตใจที่ไม่มีวันสิ้นสุด ซึ่งเหยื่อทางเพศทุกคนต้องเผชิญโดยไม่เกี่ยงสัญชาติ ดังนั้น การรับฟังและแบ่งปันความทุกข์ทรมานของเหยื่อผู้มีบาดแผลตลอดชีวิตนี้ ถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการคืนความยุติธรรมและศักดิ์ศรีให้แก่พวกเธอ Sachiyo ยังวิเคราะห์ความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างหญิงผ่อนคลาและทหารผ่านมุมมองเรื่อง "ความเป็นชายของพลเมืองทหาร" (Citizen Soldier Masculinity) และ "พันธสัญญาโฮโมโซเชียล" (Homosocial Bonds หรือ สายสัมพันธ์ระหว่างเพศเดียวกัน) ในหมู่ทหาร

ประเด็นศึกษาหนึ่งจากความทรงจำในยุคสงครามและหญิง
ผ่อนคลาย คือ การพยายามหาคำตอบว่าเหตุใดรัฐบาลญี่ปุ่นจึงไม่กล่าว
คำขอโทษทางอย่างเป็นทางการ และใช้เวลานานมากกว่าจะยอมรับ
ข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีใต้และจีน คือ ตั้งแต่
ทศวรรษ 1950 รัฐบาลญี่ปุ่นหลายสมัยได้กล่าวแสดงความเสียใจ แต่
ไม่กล่าวคำขอโทษ และไม่ยอมรับการกระทำของกองทัพญี่ปุ่นในอดีต
อย่างตรงไปตรงมา แต่ตั้งแต่ทศวรรษ 1990 การเรียกร้องคำขอโทษ
และการชดเชยจากญี่ปุ่นเพิ่มมากขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์
โลกที่เน้นเรื่องสิทธิมนุษยชนเพิ่มขึ้น รวมทั้งเกาหลีใต้และจีนเริ่มมี
บทบาทในเวทีโลก เกาหลีใต้เข้าสู่ยุคประชาธิปไตยที่ให้ความสำคัญกับ
สิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพ หญิงผ่อนคลายชาวเกาหลีเริ่มเปิดเผย
ตัวตนและเรียกร้องความเป็นธรรมเพื่อตนเองมากขึ้น การเรียกร้อง
“คำขอโทษ” และการชดเชยจากญี่ปุ่นจึงเพิ่มขึ้นทั้งในระดับรัฐบาล
และภาคประชาชน

ในงานเรื่อง *ญี่ปุ่นกับการสร้างจักรวรรดินิยม* ศิริพร ดาบเพชร
(2559) ระบุว่า ในช่วงนี้ประเด็นนี้ได้รับความสนใจมากขึ้นเพราะปัจจัย
สำคัญ คือ กระแสสิทธิมนุษยชน ซึ่งเป็นหนึ่งในระเบียบโลกใหม่ของ
สหรัฐอเมริกาหลังสงครามเย็น การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการ
เติบโตทางเศรษฐกิจของเกาหลีใต้จากการสิ้นสุดยุคเผด็จการ ทำให้
รัฐบาลประชาธิปไตยและสังคมเกาหลีให้ความสำคัญกับสิทธิมนุษยชน
มากขึ้น เกาหลีใต้กลายเป็นประเทศที่มีเศรษฐกิจก้าวหน้า เช่นเดียวกับ

จีนที่เศรษฐกิจขยายตัวและมีบทบาทเพิ่มขึ้นในเวทีโลก ทำให้การเรียกร้องต่อญี่ปุ่นมีเสียงที่หนักแน่นขึ้น

ส่วนประเด็นทางกฎหมายนั้น บทความของ Lai (2002) เรื่อง *Comfort Women in Japan and Korea* สำรวจเหตุผลที่เรื่องหญิงผ่อนคลายไม่เคยได้รับการแก้ไขอย่างเหมาะสม ประเมินฐานะทางกฎหมายระหว่างประเทศในการให้ญี่ปุ่นต้องรับผิดชอบ และวิพากษ์กลไกทางกฎหมายที่ถูกนำมาใช้เพื่อเรียกร้องการเยียวยาให้แก่ผู้ที่เคยเป็นหญิงผ่อนคลายในอดีต ขณะที่ Spitzer (2012) ในบทความเรื่อง *Why Japan is Still Not Sorry Enough* อธิบายว่า เหตุผลที่ทางการญี่ปุ่นไม่กล่าวคำขอโทษเพราะการขอโทษเท่ากับการยอมรับในสิ่งที่ทหารญี่ปุ่นกระทำ ซึ่งญี่ปุ่นอาจมีความกังวลว่าประเทศที่เคยได้รับผลกระทบอาจใช้โอกาสที่ทางการญี่ปุ่นกล่าวคำขอโทษนี้ว่าเป็นการยอมรับผิดชอบตามกฎหมาย ซึ่งจะทำให้มีการเรียกร้องค่าเสียหายหรือค่าชดเชยตามมาอีกหลายประเทศ หรืออาจจะเป็นการเรียกร้องผลประโยชน์ทางธุรกิจหรือข้อตกลงทางการเมืองกับญี่ปุ่น ผู้นำญี่ปุ่นที่ผ่านมาจึงหลีกเลี่ยงที่จะกล่าวคำขอโทษ แต่กล่าวแสดงความเสียใจต่อการปกครองที่กดขี่ในอาณานิคมและการกระทำต่อหญิงผ่อนคลายชาติต่างๆ ทั้งชาวเกาหลี ไต้หวัน จีน ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย

ในประเด็นการขอโทษนั้น Jennifer Lind (2008) ในงาน *Sorry States: Apologies in International Politics* เสนอว่า การขอโทษไม่ใช่สูตรสำเร็จของการปรับความสัมพันธ์ และในบางครั้งการ

ขอโทษอาจส่งผลอีกด้าน Lind สำรวจวิธีที่ประเทศต่าง ๆ จัดการกับความโหดร้ายในอดีต Lind ทำความเชื่อว่าการขอโทษเป็นสิ่งจำเป็นผ่านกรณีศึกษาอย่างญี่ปุ่น-เกาหลี และเยอรมนี-ฝรั่งเศส โดยชี้ให้เห็นว่าการคืนดีกันเกิดขึ้นได้แม้ไม่มีการขอโทษ (Reconciliation without apology) หรือการจ่ายค่าชดเชยอย่างเป็นทางการ ดังที่เห็นในกรณีของเยอรมนีกับฝรั่งเศส หรืออิตาลีกับออสเตรเลียในช่วงหลังสงคราม

Lind เสนอว่าแม้ความรู้สึกสำนึกผิดช่วยส่งเสริมการคืนดีได้ แต่ก็อาจก่อให้เกิดกระแสตีกลับภายในประเทศ (Domestic Backlash) ได้เช่นกัน การยอมรับอาชญากรรมในอดีตช่วยลดความระแวงได้ แต่หากรัฐบาลพยายามผลักดันการขอโทษที่ขัดกับความรู้สึกของคนในชาติจนเกิดแรงต้าน ผลลัพธ์ที่ได้อาจกลายเป็นความขัดแย้งรอบใหม่ แทนที่จะเป็นการสร้างสันติภาพ หรือการขอโทษอาจไปกระตุ้นกระแสชาตินิยมภายในประเทศผู้ขอโทษ ซึ่งสร้างความตึงเครียดกับประเทศที่เป็นอดีตเหยื่อมากกว่าเดิม และอาจทำให้ความสัมพันธ์แย่ลงได้ เรียกว่า อันตรายของกระแสตีกลับ (The Danger of Backlash) โดยกลุ่มอนุรักษ์นิยมในประเทศผู้ขอโทษมักจะออกมาสร้างวาทกรรมปฏิเสธความผิดหรือเชิดชูอดีต กระแสตีกลับนี้เองที่ทำให้ประเทศผู้เสียหายเกิดความตื่นตระหนกยิ่งกว่าการนิ่งเฉยในตอนแรก (Lind, 2008: 520, 546)

กรณีนี้ Lind อภิปรายคือเปรียบเทียบ "ความสำนึกผิดของเยอรมนี" กับ "การปฏิเสธประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น" โดยวิเคราะห์ว่าแนวทางที่แตกต่างกันนี้ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระดับภูมิภาคอย่างไร Lind ชี้ให้เห็นว่าความเชื่อกระแสหลักที่ว่าเยอรมนีทำสำเร็จเพราะขอโทษ แต่ญี่ปุ่นล้มเหลวเพราะไม่ขอโทษนั้นเป็นเรื่องที่ซับซ้อนกว่าที่คิด กรณีเยอรมนีตะวันตก การคืนดีมาพร้อมกับแรงต้าน Lind วิเคราะห์ว่ากระบวนการสำนึกผิดของเยอรมนีไม่ได้ราบรื่นทั้งหมด และไม่ใช่ปัจจัยเดียวที่ทำให้เกิดการคืนดีกับฝรั่งเศส

Lind เสนอว่าการแสดงความสำนึกผิดไม่ใช่เงื่อนไขที่จำเป็นเสมอไป หลายประเทศสามารถคืนดีกันได้โดยไม่ต้องมีการขอโทษอย่างเป็นทางการในระดับสูง ตัวอย่างเช่นเยอรมนีตะวันตกและฝรั่งเศสเริ่มกระบวนการคืนดีกันตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 1950 ซึ่งในช่วงก่อนที่เยอรมนีจะมีการชำระประวัติศาสตร์อย่างเข้มข้นและยังไม่มีสำนึกผิดอย่างลึกซึ้ง (Lind, 2008: 519, 538) แต่ทั้งสองชาติจำเป็นต้องร่วมมือกันในการก่อตั้งประชาคมถ่านหินและเหล็กกล้า ซึ่งเกิดจากผลประโยชน์ทางยุทธศาสตร์และการมีศัตรูร่วมในยุคสงครามเย็น และเมื่อเยอรมนีเริ่มแสดงความสำนึกผิดอย่างเป็นรูปธรรม ดังกรณีการคุกเข่าต่ออนุสาวรีย์วีรชนต่อต้านนาซีของ Willy Brandt นายกรัฐมนตรีเยอรมนีตะวันตก ที่กรุงวอร์ซอ ประเทศโปแลนด์ ใน ค.ศ. 1970 ช่วยสร้างความเชื่อใจให้กับประเทศเพื่อนบ้านได้จริง แต่ Lind เห็นว่าเกือบจะล้มเหลวเพราะเกิดกระแสตีกลับจากกลุ่มอนุรักษ์

นิยมในเยอรมนีที่มองว่าเป็นการขายชาติ ซึ่งหากกระแสนี้นำไปสู่การเปลี่ยนนโยบายก็อาจทำลายความเชื่อใจที่สร้างมาทั้งหมดได้

ส่วนกรณีคำขอโทษของญี่ปุ่นนั้น Lind เห็นว่าเป็นคำขอโทษที่นำไปสู่ความตึงเครียด เพราะการขอโทษที่ไม่พร้อมอาจเลวร้ายกว่าการไม่ขอโทษเลย ซึ่ง Lind เรียกทศวรรษ 1990 ว่า เป็นวงจรของคำขอโทษและการปฏิเสธ เพราะในช่วงนี้นักการเมืองญี่ปุ่นหลายคนกล่าวคำขอโทษอย่างเป็นทางการต่อเกาหลีใต้และจีน แต่ทุกครั้งที่มีการขอโทษจะตามมาด้วยการที่นักการเมืองสายเหยี่ยวหรือกลุ่มชาตินิยมในญี่ปุ่นแสดงความไม่เห็นด้วย และการกระทำโดยนักการเมืองที่เป็นเสมือนตัวแทนของประเทศ เช่น การที่นายกรัฐมนตรีหลายคนไปสักการะศาลเจ้ายาสุคุนิ หรือการแก้ไขแบบเรียนประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น ทำให้ประเทศเพื่อนบ้านโดยเฉพาะเกาหลีใต้ยิ่งรู้สึกว่าคุณญี่ปุ่นไม่จริงใจ

การปฏิเสธความโหดร้ายในอดีตจึงเป็นปัจจัยหลักที่กระตุ้นความหวาดระแวงและเพิ่มระดับความกลัวในอดีตประเทศคู่สงคราม (Lind, 2008: 519) การพยายามผลักดันการขอโทษอย่างเป็นทางการ (Contrition) กระตุ้นให้กลุ่มชาตินิยมปฏิเสธประวัติศาสตร์เสียงดังกว่าเดิม ทำให้ความสัมพันธ์ระดับภูมิภาคแย่ลงกว่าการอยู่เฉย ๆ เสียอีก และเห็นว่าผลสำเร็จของการขอโทษไม่ได้อยู่ที่จำนวนของคำขอโทษ แต่อยู่ที่ความเห็นพ้องต้องกันของเสียงภายในชาติ

Lind สรุปว่า การขอโทษไม่ใช่ยาสารพัดนึก ถ้ารัฐบาลประเทศหนึ่งต้องการคืนดีกับอดีตศัตรู แต่คนในชาติยังไม่พร้อมและเกิดกระแสตีกลับที่รุนแรง การขอโทษนั้นจะกลายเป็น "ยาพิษ" ที่สร้างความระแวงมากกว่าเดิม Lind จึงเสนอทางเลือกกว่า การคืนดีไม่ใช่แค่คำขอโทษ หรือคำขอโทษอาจไม่จำเป็นหากมีวิธีการในการคืนดีผ่านความร่วมมือทางเศรษฐกิจและยุทธศาสตร์ที่แสดงให้เห็นว่า “ปัจจุบันเราไม่ใช่ภัยคุกคามต่อกัน” อาจเป็นทางออกที่ยั่งยืนกว่าในบางบริบททางการเมือง

งานเกี่ยวกับการสร้างความทรงจำสาธารณะ

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมางานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยุคสงครามและหญิงพื่อนคล้ายได้รับการศึกษาในกรอบการเมืองในความทรงจำและประวัติศาสตร์สาธารณะ (Public History) มากขึ้น แสดงให้เห็นพลวัตของการทำให้ความทรงจำเรื่องนี้กลายเป็นความทรงจำร่วมที่มี “พื้นที่ความทรงจำ” ในการรำลึกถึง แสดงถึง และสร้างการมีส่วนร่วมทางความรู้สึกต่อสาธารณะมากขึ้น ดังที่ Pierre Nora นักวิชาการชาวฝรั่งเศส ได้มีข้อเสนอไว้ในผลงานเรื่อง *Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire* (1989) Nora ศึกษาว่าในกรอบ Realms of Memory ชุมชนต่าง ๆ จัดจำอดีตของตนเองอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของการปฏิวัติฝรั่งเศส แนวคิดเรื่อง “สถานที่แห่งความทรงจำ” (*lieux de mémoire*) ซึ่ง Nora มองว่า

ครอบคลุมทั้งสถานที่ทางกายภาพและแนวคิดเชิงสัญลักษณ์ เป็นกรอบแนวคิดสำคัญในการทำความเข้าใจว่าการปฏิวัติฝรั่งเศสถูกทำให้กลายเป็นความทรงจำทางสังคมได้อย่างไร แม้กระทั่งผ่านสัญลักษณ์นามธรรม เช่น “มารีอานน์” (Marianne) สัญลักษณ์สำคัญของฝรั่งเศสที่สื่อถึงเสรีภาพและความเท่าเทียม รวมถึงเป็นภาพแทนของความเท่าเทียมและการต่อสู้ของสตรี ในฝรั่งเศสรูปมารีอานน์ปรากฏอยู่มากมายทั้งรูปปั้น ภาพ ตราสัญลักษณ์ ตามสถานที่ราชการ เอกสารราชการ แสตมป์ เหรียญเงินตรา

แนวคิดเรื่อง Realms of Memory ของ Nora เป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลในการศึกษาวิเคราะห์ประเด็นประวัติศาสตร์กับความทรงจำ และประวัติศาสตร์สาธารณะมากกว่า 3 ทศวรรษ และยังคงมีอิทธิพลมาจนปัจจุบัน ดังเห็นได้จากบทความของ Pingfan Zhang และ Cheng Fang (2024) เรื่อง ‘We Resolve Our Own Sorrows’: Screening Comfort Women in Chinese Documentary Films นำเสนอกรอบการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ต่อพลวัตของ “การรำลึกในที่สาธารณะ” เกี่ยวกับหญิงพ้อนคลายในสาธารณรัฐประชาชนจีน รวมถึงการเปลี่ยนแปลงและความผันผวนของการนำเสนอภาพลักษณ์ของหญิงพ้อนคลายในภาพยนตร์สารคดีจีน โดยเริ่มจากการสำรวจว่าการปรากฏของ “เรือนร่างที่ถูกล่วงละเมิด” ของหญิงพ้อนคลายในจอภาพยนตร์นั้นมีบทบาทอย่างไรในการทำทลายและกระทบต่อ “บรรทัดฐานทางเพศ” (gender norms) ที่หยั่งรากลึกอยู่ในกรอบวาทกรรม

ทางการของรัฐบาลจีน ซึ่งเน้นทั้งความอัปยศของชาติ และความยิ่งใหญ่ของชาติ บทความนี้จึงวิเคราะห์ “สุนทรียศาสตร์ของภาพยนตร์” (film aesthetics) และ “จริยธรรมของสารคดี” (documentary ethics) ในผลงานของผู้กำกับชาวจีน กัว เค่อ (Guo Ke) เรื่อง *Thirty Two* (2014) และ *Twenty Two* (2017) ภาพยนตร์สารคดีชีวประวัติของหญิงพ่อกลยาจำนวน 32 คน และ 22 คน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อภาพยนตร์เรื่องหลังประสบความสำเร็จด้านรายได้อย่างเป็นทางการ และจุดประกายให้เกิดการถกเถียงอย่างกว้างขวางในสังคมเกี่ยวกับประเด็นหญิงพ่อกลยาในประเทศจีน

สารคดีของกัว เค่อ เล่าเรื่องราวของหญิงจีนที่ถูกบังคับเป็นหญิงพ่อกลยาแก่ทหารญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 กัว เค่อเริ่มถ่ายทำสารคดีเรื่องนี้ใน ค.ศ. 2012 ให้ชื่อว่า “32” (Thirty Two) ซึ่งเป็นจำนวนของหญิงพ่อกลยาชาวจีนที่ยังมีชีวิตอยู่ในจีนแผ่นดินใหญ่ แต่ใน ค.ศ. 2014 เหลือจำนวนหญิงพ่อกลยาเพียง 22 คน จึงกลายมาเป็นชื่อภาพยนตร์สารคดีเรื่องนี้และออกฉายครั้งแรกในจีนเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม ค.ศ. 2017 ซึ่งทำรายได้สูงมากและกลายเป็นหนึ่งในสารคดีที่ประสบความสำเร็จสูงสุดในจีน ทำให้เรื่องราวของหญิงพ่อกลยาชาวจีนกลับมาได้รับความสนใจ รวมทั้งมีการเรียกร้องความยุติธรรมคืนให้แก่สตรีเหล่านี้

บทความของ Pingfan Zhang และ Cheng Fang (2024) มุ่งพิจารณาแนวทางการนำเสนอประวัติศาสตร์ในสื่อภาพยนตร์ของกัว

เค่อ ที่ผู้เขียนระบุว่าผลงานความงดงามทางสุนทรียะ ความไม่เผชิญหน้า
เชิงการเมือง และความท้าทายเชิงจริยธรรม ซึ่งล้วนมีส่วนในการสร้าง
และสื่อสาร “ความทรงจำส่วนบุคคลและเชิงเพศสภาพ” ของ
ผู้รอดชีวิต อีกทั้งยังเชิญชวนให้ผู้ชมไตร่ตรองต่อการเล่าเรื่องอย่างเรียบ
ง่ายแต่สะท้อนอารมณ์ของกั๋ว เค่อ โดยในภาพรวม บทความนี้
อภิปรายในประเด็นเพศ ขาดินิยม การรำลึกสงคราม และการสร้าง
ภาพยนตร์สารคดี ในบริบทของประเทศจีนร่วมสมัย

นอกจากนี้ ยังมีสื่อภาพยนตร์อื่น ๆ เกี่ยวกับเหตุการณ์นี้ เช่น
เรื่อง *Spirits' Homecoming* (2016) กำกับโดย โช จองเร (Cho
Jungrae) เป็นภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ของเกาหลีใต้ที่สร้างจากเค้า
โครงเรื่องจริงของอดีตหญิงพ่อกลายชื่อ คัง อิลชอ (Kang Ilchul) ที่
ถูกจับไปขณะอายุ 16 ปี ภาพยนตร์เล่าเรื่องราวของสตรีสองคนที่ถูก
จับไปอยู่ที่สถานพ่อกลายแต่รอดชีวิตเพียงคนเดียว เนื้อเรื่องเปิดเผย
การกระทำที่รุนแรงของทหารญี่ปุ่นต่อสตรีเกาหลี

บทความในประเด็นการเมืองของความทรงจำอีกเรื่อง คือ
*Curating War Memory under Constraint: The Chinese
'Comfort Women' Museum and the Politics of
Remembrance* โดย Zhu Yijie (2025) ใน *International Journal
of Cultural Policy* วิเคราะห์กระบวนการสร้างความทรงจำร่วมของ
สังคมผ่านสถาบันทางวัฒนธรรม โดยศึกษาพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์
สงครามในจีนแห่งมหาวิทยาลัยครุศาสตร์เซี่ยงไฮ้ (Shanghai Normal

University) ที่ได้ตั้งพิพิธภัณฑประวัติศาสตร์หญิงผ่องคลายชาวจีน (Chinese “Comfort Women” History Museum) จัดแสดงและตีความประวัติศาสตร์ความรุนแรงทางเพศในสงครามภายใต้ข้อจำกัดทางวัฒนธรรมและการเมืองอย่างไร ขณะเดียวกันก็มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อน “การเคลื่อนไหวเชิงความทรงจำข้ามชาติ” (transnational memory activism)

พิพิธภัณฑแห่งนี้ก่อตั้งขึ้นจากพื้นฐานของการวิจัยทางวิชาการ คำให้การของผู้รอดชีวิต และความร่วมมือข้ามพรมแดน พิพิธภัณฑทำหน้าที่เป็น “โครงสร้างพื้นฐานแห่งความทรงจำเพื่อสร้างความเชื่อมโยง” (translocal memory infrastructure) ที่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ และมีบทบาทเชิงรุกในการสร้างเครือข่ายความทรงจำและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในระดับโลก ผ่านการจัดนิทรรศการ การฝึกอบรมนักศึกษา การจัดกิจกรรม การระดมอาสาสมัคร การใช้สื่อดิจิทัล และการมีส่วนร่วมกับโครงการ Memory of the World ของยูเนสโก

ผู้เขียนเสนอว่าพิพิธภัณฑดังกล่าวส่งเสริมแนวทางการรำลึกที่ตั้งอยู่บนฐานของ “การดูแล” (care-based) และ “หลักฐานเชิงประจักษ์” (evidence-driven) ซึ่งหมายถึงการดูแลข้อมูลที่ต้องการสื่อสารออกไป พิพิธภัณฑจึงมีบทบาทในการสนับสนุนผู้รอดชีวิตให้ความรู้แก่สาธารณชน และใช้ความทรงจำเกี่ยวกับสงครามไม่เพียงเพื่อความยุติธรรมและการศึกษาเท่านั้น แต่ยังเป็นการแทรกแซงเชิง

จริยธรรมและการเมืองที่ท้าทายต่อประวัติศาสตร์กระแสหลักอีกด้วย บทความนี้จึงมีส่วนสำคัญต่อองค์ความรู้ในสาขาประวัติศาสตร์ สาธารณะ (public history) ความทรงจำศึกษา (memory studies) และมรดกวิพากษ์ (critical heritage studies) โดยนำเสนอกรอบแนวคิด “พิพิธภัณฑสถานในมหาวิทยาลัย” ในฐานะ “ตัวแสดงทางวัฒนธรรมแบบผสมผสาน” (hybrid cultural actors) ที่สามารถดำเนินการภายใต้ข้อจำกัดเชิงสถาบัน เพื่อสร้างความหมายใหม่ให้แก่ประวัติศาสตร์ที่ถูกทำให้เงียบหาย และเชื่อมโยงเข้ากับการเคลื่อนไหวข้ามชาติที่มุ่งเรียกร้องการยอมรับและการเยียวยาในเชิงสังคมและจริยธรรม

นอกจากภาพการเป็นเหยื่อของหญิงพวอนคลายแล้ว พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ได้นำเสนอภาพและความทรงจำเกี่ยวกับหญิงพวอนคลายในฐานะที่เป็นวีรสตรีด้วย เช่น ในจิน และไต้หวัน มีการสร้างพิพิธภัณฑสถานและเผยแพร่เรื่องราวของสตรีทั้งที่เป็นสมาชิกพรรคก๊กมินตั๋ง สมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ และสตรีชาวบ้าน ที่เป็นสายลับให้กับกองทัพจีน โดยมีทั้งสตรีที่เป็นทหาร สตรีที่ปลอมตัวแฝงเป็นสายลับ และสตรีที่เป็นหญิงพวอนคลาย วีรกรรมของสตรีเหล่านี้ได้รับการเผยแพร่ยกย่องทั้งในช่วงสงครามเพื่อเชิดชูและเป็นแรงบันดาลใจในฐานะวีรสตรีที่อุทิศชีวิตเพื่อประเทศชาติ เช่น หอนิทรรศการช่องทหาร (Military Brothel Exhibition Hall) ที่เกาะคินเหมิน (Kinmen) ในไต้หวัน อนุสรณ์สงครามโกดังซีหาง (Shanghai Sihang Warehouse

Battle Memorial) ที่มหานครเซี่ยงไฮ้ และพิพิธภัณฑ์การปฏิวัติจีนในหลายแห่งทั่วประเทศ ในบางพื้นที่ความทรงจำเกี่ยวกับหญิงผ่อนคลายไม่ใช่ความทรงจำหรือภาพของเหยื่อสงคราม แต่เป็นหญิงบริการในช่องที่ประกอบอาชีพตามปกติ หญิงบางคนทำงานในโรงน้ำชา บาร์ โรงแรม แล้วถูกเกณฑ์มาเป็นหญิงผ่อนคลายในค่ายทหารญี่ปุ่น รวมถึงวีรสตรีจีนที่ร่วมต่อสู้ เรื่องราวของหญิงเหล่านี้ได้รับการบันทึกในพิพิธภัณฑ์ว่าเป็นแนวหน้าที่เสียสละ กล้าหาญ แม้ต้องเผชิญกับความโหดร้ายและทุกข์ทรมาน ดังข้อความในป้ายจัดแสดงที่หอนิทรรศการช่องทหารที่เกาะคินเหมิน ได้หัวน

งานเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่หนานจิง ค.ศ. 1937

การรุกรานของญี่ปุ่นในจีนโดยเฉพาะเหตุการณ์ “การข่มขืนหนานจิง ค.ศ. 1937” เป็นเหตุการณ์สำคัญที่มีผู้ศึกษาจำนวนมากและเป็นประเด็นโต้แย้งทางประวัติศาสตร์มานาน วังวิชาการต่างประเทศมีงานศึกษาจำนวนมากทั้งในภาษาญี่ปุ่น จีน เกาหลี และภาษาอังกฤษงานชิ้นแรก ๆ เขียนขึ้นหลังเกิดเหตุการณ์ไม่นานโดยตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ และเป็นผลงานที่อยู่ภายใต้นโยบายโฆษณาชวนเชื่อของรัฐบาลพรรคกัว๋อหมินตั๋ง คือ H. J. Timperley (ed.) เรื่อง *What War Means: The Japanese Terror in China – A Documentary Record* (1938) และงานของ Hsü Shuhsi (ed.) เรื่อง *Documents of the Nanking Safety Zone* (1939) หลังจากนั้นก็ไม่มียานศึกษา

เรื่องนี้ออกมาอีก และงาน 2 เรื่องนี้ก็ไม่ได้สร้างผลกระทบใด ๆ ซึ่งอาจเป็นเพราะขณะนั้นอยู่ภาวะสงครามมหาเอเชียบูรพาและต่อต้านสงครามกลางเมืองจีน

งานศึกษาส่วนใหญ่เกี่ยวกับกรณีหนานจิงและหญิงพ่อกบฏผลิตขึ้นในต้นทศวรรษ 2000 หลังจากมีการตีพิมพ์หนังสือของ Iris Chang เรื่อง *The Rape of Nanking, The Forgotten Holocaust of World War II.* (New York: Penguin Books) ใน ค.ศ. 1997 (และพิมพ์ซ้ำอีกหลายครั้ง) จางใช้ชื่อหนังสือว่า “การข่มขืนหนานจิง” โดยกล่าวถึงสถานการณ์ที่หนานจิงในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1937 เมื่อกองทัพญี่ปุ่นบุกหนานจิงได้สังหารและกระทำการที่รุนแรงต่อชาวเมืองหนานจิงจนมีผู้เสียชีวิตที่จางระบุว่าจำนวน 300,000 คน ในหนังสือนี้ยังกล่าวถึง “การข่มขืนครั้งที่ 2” ซึ่งหมายถึงการที่เรื่องราวนี้ไม่ได้รับการกล่าวถึงมานาน และการใช้คำว่า *The Forgotten Holocaust* ซึ่งหมายถึงการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ที่ถูกลืมเลือน

งานของจางได้รับการกล่าวถึงอย่างแพร่หลายและสร้างข้อถกเถียงในวงกว้าง ในเชิงวิชาการหนังสือนี้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นงานที่มีเนื้อหาถูกแต่งเติมหรือบิดเบือนข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ในหลายส่วน ข้อเสนอของจาง ตลอดจนหลักฐานที่จางใช้ในหนังสือ เช่น ข้อมูลตัวเลข การกระทำของทหารญี่ปุ่น หรือภาพถ่าย ถูกวิพากษ์วิจารณ์และถูกตั้งคำถามถึงความถูกต้องจากนักวิชาการทั้งชาวญี่ปุ่นและชาวตะวันตก ซึ่งจะอภิปรายต่อไป กล่าวได้

ว่า หนังสือเรื่องนี้ทำให้เกิดข้อถกเถียงและการอภิปรายในวงกว้างทั้งในหมู่นักวิชาการ ประชาชนชาวจีน ชาวเกาหลี และชาวญี่ปุ่นทั้งฝ่ายขวาฝ่ายซ้าย อย่างไรก็ตาม งานนี้มีผลกระทบอย่างมาก เพราะภายหลังการตีพิมพ์ผลงานดังกล่าว นักประวัติศาสตร์จึงเริ่มหันมาเขียนถึงเหตุการณ์หนานจิงในวงวิชาการภาษาอังกฤษมากขึ้น

ในบรรดาผลงานเหล่านี้ หนังสือที่นักประวัติศาสตร์ Joshua A. Fogel เป็นบรรณาธิการ เรื่อง *The Nanjing Massacre in History and Historiography* (2000) ได้รับการชื่นชมว่าค้นคว้าอย่างละเอียดรอบคอบ โดยมุ่งสำรวจการจัดการและการรับรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์สังหารหมู่หนานจิงและภาพลักษณ์ของญี่ปุ่นในประเทศจีนภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หนังสือเล่มนี้ยังวิเคราะห์พัฒนาการของประเด็นดังกล่าวในฐานะปัญหาทางการเมืองและการทูต ซึ่งได้ขยายตัวอย่างต่อเนื่องตลอดหลายทศวรรษหลังสงคราม งานนี้ได้รับการยกย่องอย่างสูงในเชิงคุณภาพ แม้จะเน้นการวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์มากกว่าการบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์โดยตรงก็ตาม งานนี้เป็นหนังสือรวมบทความจำนวน 4 เรื่อง ในบทนำของ Joshua A. Fogel ในชื่อ Introduction: The Nanjing Massacre in History นั้น Fogel ได้เสนอประเด็นทางศีลธรรมและประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่มีนัยสำคัญและเป็นกรอบแนวคิดให้แก่บทความอื่นในหนังสือ บทความของ Mark Eykholt เรื่อง Aggression, Victimization, and Chinese

Historiography of the Nanjing Massacre นำเสนอการตอบสนอง
ของจีนต่อเหตุการณ์สังหารหมู่หนานจิงในช่วงหลังสงคราม

ขณะที่บทความเรื่อง A Battle over History: The Nanjing Massacre in Japan ของ Takashi Yoshida วิเคราะห์ความพยายามของบางฝ่ายในการลดทอนความรุนแรงของเหตุการณ์ดังกล่าว พร้อมให้ข้อสังเกตถึงการถกเถียงภายในสังคมญี่ปุ่นเกี่ยวกับบทบาทของญี่ปุ่นในเวทีโลก และความคลุมเครือที่ยังคงมีอยู่ในหมู่ชาวญี่ปุ่นต่อความพ่ายแพ้ของตนในสงครามโลกครั้งที่ 2 และบทความเรื่อง The Challenges of the Nanjing Massacre: Reflections on Historical Inquiry โดย Daqing Yang วิเคราะห์เปรียบเทียบการถกเถียงเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับเหตุการณ์หนานจิงกับการอธิบายลักษณะเดียวกันในเยอรมนี คือ เหตุการณ์ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิว (Holocaust) ของนาซีเยอรมัน ซึ่งช่วยให้เห็นพลวัตของการจดจำความรับผิดชอบ และการตีความประวัติศาสตร์ในระดับสากล งานนี้มีข้อเสนอที่ต่างจากงานของไอริส จาง เรื่องจำนวนผู้เสียชีวิตที่หนานจิงซึ่งเป็นประเด็นถกเถียงที่สำคัญจากหนังสือนี้ ไอริส จางระบุตัวเลข 300,000 คน โดยอ้างหลักฐานจากทางการจีน ขณะที่ Fogel อ้างตามรายงานของศาลทหารระหว่างประเทศ (International Military Tribunal) ที่ว่า ในช่วงการสังหารหมู่ มีชายชาวจีนในวัยเกณฑ์ทหารถูกสังหารราว 20,000 คน เกิดเหตุข่มขืนขึ้นประมาณ 20,000 ครั้ง

รวมจำนวนผู้เสียชีวิตทั้งหมดทั้งในและรอบเมืองหนานจิงมีมากถึงราว 200,000 คน

งานของ Honda Katsuichi (1999) *The Nanjing Massacre: A Japanese Journalist Confronts Japan's National Shame* (1999) และ Hu Hua-ling (2000) *American Goddess at the Rape of Nanking: The Courage of Minnie Vautrin* และงานของ Masahiro Yamamoto (2000) *Nanking: Anatomy of an Atrocity* ได้รับยกย่องว่าเป็นงานที่มีความเป็นกลางและมีความเที่ยงตรงมากที่สุดเกี่ยวกับเหตุการณ์หนานจิงในบรรดางานวิชาการภาษาอังกฤษทั้งหมดจนถึงปัจจุบัน (Askew. 2004: 7)

เอกสารภาษาต่าง ๆ ทั้งชั้นต้นและชั้นรองก็ได้รับการเผยแพร่แปลเป็นภาษาอังกฤษมากขึ้น จากเดิมเข้าถึงได้เฉพาะฉบับแปลภาษาญี่ปุ่น และบางเล่มในภาษาจีนเท่านั้น ผลงานเหล่านี้ เช่น งานของ Martha L. Smalley (1997) *American Missionary Eyewitnesses to the Nanking Massacre, 1937–1938* งานของ Timothy Brook *Documents of the Rape of Nanking* (1999) และงานเขียนของ Zhang Kaiyuan (2001) *Eyewitnesses to Massacre: American Missionaries Bear Witness to Japanese Atrocities in Nanjing* ซึ่งเป็นการรวบรวมเอกสารชั้นต้นที่สูญหายไปจากแวดวงภาษาอังกฤษเป็นเวลายาวนาน

หลักฐานชั้นต้นที่สำคัญ คือ คำให้การของหญิงพ่อกลาย ที่มี การแปลเป็นภาษาอังกฤษและเผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ของ Center for Korean Studies, University of California, Los Angeles ในหัวข้อ ‘Comfort Women’ Speak up ซึ่งเป็นฐานข้อมูลที่รวบรวมผลงาน ของนักวิจัยหลากหลายชาติทั้งเกาหลีใต้ ฟิลิปปีนส์ อินโดนีเซีย จีน ญี่ปุ่น ฐานข้อมูลนี้ประกอบด้วยคำให้การของสตรีจีน เกาหลี ญี่ปุ่น อินโดนีเซีย ฟิลิปปีนส์ ตีมอร์เลสเต ดัตช์ รวมถึงสตรีชาวออสเตรเลีย และเกาหลีที่ถูกส่งไปที่หมู่เกาะอินโดนีเซีย และสตรีลูกครึ่งอเมริกัน- เอเชีย รวมจำนวน 20 คน เช่น คำให้การของแพ พง-กี หญิงพ่อกลาย ชาวเกาหลีที่ถูกส่งไปที่โอกินาวะ และเป็นหญิงพ่อกลายคนแรกที่ เรื่องราวถูกเผยแพร่ใน ค.ศ. 1979 คำให้การของคิม อักซุน หญิงพ่อกลายชาวเกาหลีคนแรกที่เปิดเผยตัวตนและเรื่องราวต่อสาธารณชนใน ค.ศ. 1991 และมีข้อมูลที่ถ่ายทอดผ่านสื่อวิทัศน์ (UCLA Center for Korean Studies, online) เว็บไซต์นี้รวบรวมข้อมูลจากหลาย แหล่งมาไว้ด้วยกัน และแปลเป็นภาษาอังกฤษ ทำให้หลักฐานคำให้การ ของหญิงพ่อกลายเข้าถึงมากขึ้นและเผยแพร่กว้างขวางยิ่งขึ้น

ในเหตุการณ์ที่หนานจิง ค.ศ. 1937 จอห์น ราเบ (John Rabe) นักการทูตและนักธุรกิจชาวเยอรมันที่พรรคนาซีเยอรมันส่งมาประจำที่ หนานจิงเพื่อเป็นตัวแทนของพรรคในจีนอย่างเป็นทางการ ได้ ช่วยเหลือชาวจีนไว้จำนวนมาก และได้เขียนบันทึกประจำวันไว้ ตีพิมพ์ ในภาษาเยอรมันชื่อ *Der gute Deutsche von Nanking* (1997)

แปลเป็นภาษาอังกฤษโดย John E. Woods ฉบับพิมพ์ที่สหรัฐอเมริกา ค.ศ. 1998 โดยสำนักพิมพ์ Alfred A. Knopf ใช้ชื่อเรื่องว่า *The Good Man of Nanking: The Diaries of John Rabe* (พิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1998) และฉบับพิมพ์ที่ประเทศอังกฤษ ค.ศ. 2000 โดยสำนักพิมพ์ Abacus ใช้ชื่อเรื่องว่า *The Good German of Nanking : the Diaries of John Rabe* บันทึกรนี้เป็นหลักฐานชิ้นสำคัญที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และจริยธรรมในการทำความเข้าใจเหตุการณ์หนานจิง ทั้งในแง่พฤติกรรมของผู้ยึดครองและปฏิกิริยาของชาวต่างชาติที่อยู่ในพื้นที่ขณะนั้น จอห์น ราเบบันทึกเหตุการณ์ความโหดร้ายที่กองทัพญี่ปุ่นกระทำขึ้นระหว่างการโจมตีและยึดครองเมืองดังกล่าว เขาได้ช่วยชีวิตพลเรือนชาวจีนไว้จำนวนมากจากการตั้ง *International Safety Zone* ที่หนานจิง เขตปลอดภัยของเขาได้ช่วยชีวิตชาวจีนมากกว่าสองแสนคน โดยในจำนวนนี้มี 600 คน ที่เขาให้ที่พักพิงภายในบ้านของตนเอง (Woods. 2000)

งานเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และการเคลื่อนไหวของสตรี

งานเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภาษาไทย เช่น งานของ นกตล ชาติประเสริฐ (2554). *ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสาธารณรัฐเกาหลีกับญี่ปุ่น ค.ศ. 1965-2009 : รายงานวิจัยศึกษาความต่อเนื่องและความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่าง*

เกาหลีใต้กับญี่ปุ่นในช่วง ค.ศ. 1965 - 2009 รวมทั้งวิเคราะห์ปัจจัยซึ่งมีผลทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศมีลักษณะดังกล่าว โดยผู้เขียนแบ่งความสัมพันธ์ระหว่างเกาหลีใต้กับญี่ปุ่นในช่วง ค.ศ. 1965-2009 ออกเป็น 3 ช่วง ช่วงแรก ระหว่าง ค.ศ. 1965-1983 เป็นช่วงที่ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจขาดความสมดุล ผู้เขียนเสนอว่าแม้ญี่ปุ่นเป็นฝ่ายได้ดุลการค้าแต่ก็เป็นประโยชน์กับทั้งสองประเทศ ถือได้ว่าเป็นลักษณะเด่นของช่วงดังกล่าว ช่วงที่สอง คือ ระหว่าง ค.ศ. 1983-2001 ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจยังเติบโตต่อเนื่อง ความสัมพันธ์ทางการเมืองพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น และช่วงที่สาม ระหว่าง ค.ศ. 2001-2009 ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจมีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมสมัยนิยมมากขึ้น แต่ความสัมพันธ์ทางการเมืองตึงเครียดมากขึ้นอันเป็นผลมาจากความขัดแย้งทางด้านดินแดนและแนวคิดชาตินิยม บาดแผลจากอดีต ความขัดแย้งที่เกิดจากความทรงจำร่วมเกี่ยวกับการที่ญี่ปุ่นยึดครองเกาหลีระหว่าง ค.ศ. 1910-1945 มีบทบาทสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีใต้

ส่วนงานที่เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีเกาหลี เช่น งานวิจัยระดับปริญญาเอกของ Kim Kyounghee (1998) เรื่อง *Gender Politics in South Korea: The Contemporary Women's Movement and Gender Policies, 1980 - 1996* กล่าวถึงการเคลื่อนไหวของกลุ่มสตรีนิยมหัวก้าวหน้าตั้งแต่ทศวรรษ 1980-1996 ซึ่งเป็นช่วงเวลาการเคลื่อนไหวที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพ

สตรีทั้งในเรื่องความเท่าเทียมในกระบวนการกฎหมายและประเด็นความรุนแรงทางเพศ และกล่าวถึงการดำเนินการของรัฐบาลในการแก้ไขสถานภาพสตรีในช่วงเวลาดังกล่าว โดยงานวิจัยฉบับนี้เป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเพื่อสิทธิสตรี หัวก้าวหน้าและรัฐบาล นโยบายด้านสตรีของรัฐบาลเกาหลีและการเคลื่อนไหวขององค์กรสตรีเกาหลีได้ มีการวิเคราะห์ในบทความของ Kim Kyounghee (2002) เรื่อง A Frame Analysis of Women's Policies of Korean Government and Women's Movements in the 1980s and 1990s ในวารสาร *Korea Journal* ศึกษาการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีในช่วงทศวรรษที่ 1980–1990 กับการดำเนินการของภาครัฐต่อการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับผู้หญิง โดยคำนึงถึงบริบทของสังคมในขณะนั้นด้วย และได้อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงของการเคลื่อนไหวของกลุ่มสตรีที่จะเป็นไปตามข้อเรียกร้อง ซึ่งบทความวิจัยนี้จะทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของนโยบายจากภาครัฐที่ส่งผลต่อสถานภาพของผู้หญิงในสังคมเกาหลีใต้และการเคลื่อนไหวของกลุ่มสตรีในแต่ละช่วงทศวรรษ

หนังสือของ Kim Seungkyung (2014) เรื่อง *The Korean Women's Movement and the State* กล่าวถึงการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีในเกาหลีใต้กับการดำเนินนโยบายของรัฐบาลในการตอบสนองความต้องการของสตรี โดยหนังสือเล่มนี้ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรที่ทำการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิสตรี

และความเท่าเทียมในด้านต่าง ๆ กับปฏิกริยาของรัฐบาลต่อการแก้ไข ปัญหาเกี่ยวกับสตรี เช่น การแก้ไขกฎหมายครอบครัว การส่งเสริมสิทธิ สตรี การแก้ปัญหาการคุกคามทางเพศ ซึ่งทำให้เห็นถึงพัฒนาการ สถานภาพของสตรีในเกาหลีใต้โดยเปรียบเทียบกับนโยบายของรัฐบาล ในแต่ละช่วงเวลา

ส่วนงานวิจัยของ ศิริพร ดาบเพชร (2564) เรื่อง *การ เคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีในเกาหลีใต้* เสนอว่าการที่เรื่องราวของหญิง ผ่อนคลายเจ็บหายไพลหลังสงครามโลกสิ้นสุดลงเกี่ยวข้องกับโครงสร้าง สังคมเกาหลี ทั้งความไม่เท่าเทียมทางเพศที่เป็นสังคมปิตาธิปไตย หรือ ชายเป็นใหญ่ และโครงสร้างการเมืองแบบเผด็จการระหว่างทศวรรษ 1950-1980 ทำให้ไม่ให้ความสำคัญกับสิทธิมนุษยชน การเรียกร้อง เพื่อหญิงผ่อนคลายในเกาหลีใต้ส่วนสำคัญมาจากการเคลื่อนไหวของ กลุ่มองค์กรสตรีนิยมที่เรียกร้องสิทธิสตรีและการแก้ไขกฎหมายหัวหน้า ครอบครัวที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ทศวรรษ 1950 ประกอบกับกระแสสิทธิ มนุษยชนและประชาธิปไตยในยุคหลังสงครามเย็น การที่เกาหลีใต้ ประสบความสำเร็จในการพัฒนาประเทศและการเมืองที่เข้าสู่ระบอบ ประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์ ทำให้เสียงของสตรีและหญิงผ่อนคลาย ได้รับความสนใจในสังคมมากขึ้นทั้งภายในและภายนอกประเทศ

นอกจากนี้ มีงานของ Katharine McGregor (2023) เรื่อง *Systemic Silencing: Activism, Memory, and Sexual Violence in Indonesia* ครอบคลุมมิติเชิงประจักษ์และการมุ่งเน้นเรื่องความ

ทรงจำ และพัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวเฟมินิสต์ (Feminist Historiography) ในอินโดนีเซีย ผู้เขียนใช้กรอบแนวทางเชิงโครงสร้าง (Structural Approach) ทำความเข้าใจความรุนแรงทางเพศที่กระทำโดยกองทัพญี่ปุ่นในอินโดนีเซีย รวมถึงเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เอื้อให้สิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้นได้ภายใต้บริบทของอาณานิคมที่ปกครองโดยเนเธอร์แลนด์ เช่น ความเหลื่อมล้ำที่มีมานานทำให้หญิงอ่อนคลายถูกแสวงหาประโยชน์ทางเพศ

McGregor ระบุว่าเมื่อกองทัพญี่ปุ่นเข้าสู่อินโดนีเซียใน ค.ศ. 1942 นั้น ได้มี "ระเบียบทางเพศแบบปิตาธิปไตยในอาณานิคม" (Colonial Patriarchal Gender Order) อยู่ก่อนแล้ว ภายใต้ระเบียบดังกล่าวสตรีชาวอินโดนีเซียถูกปฏิบัติในฐานะผู้ที่ด้อยกว่าและพร้อมจะถูกแสวงหาประโยชน์ทางเพศโดยชายชาวต่างชาติ โครงสร้างอำนาจแบบปิตาธิปไตยเหล่านี้ประกอบกับวัฒนธรรมปิตาธิปไตยในท้องถิ่นมีส่วนสำคัญที่เอื้อให้เกิดการกดขี่เด็กหญิงและสตรี เช่น การที่ผู้นำท้องถิ่นพยายามเกลี้ยกล่อมให้พวกเธอไปกับกองทัพญี่ปุ่นโดยบอกว่าจะให้ไปทำงานประเภทอื่น งานนี้ทำให้เห็นบริบททางประวัติศาสตร์ของสังคมอาณานิคมที่มีการกดขี่ทางเพศอยู่ก่อนแล้ว ตลอดจนภาพความกลัวและการบีบบังคับที่ชาวอินโดนีเซียต้องเผชิญในช่วงการยึดครองโดยทหารญี่ปุ่น

ส่วนเนื้อหาครึ่งหลังของหนังสือได้เน้นไปที่พัฒนาการของขบวนการเคลื่อนไหวทั่วเอเชียตั้งแต่ทศวรรษที่ 1980-2000 โดย

วิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวโดยเฉพาะในญี่ปุ่นและเกาหลี รวมถึงอิทธิพลของคิม อีคซุน หญิงพ่อนคลายชาวเกาหลีผู้รอดชีวิตชื่อดังและการออกมาให้การใน ค.ศ. 1991 ซึ่งเป็นแรงกระตุ้นให้กลุ่มสตรีจำนวนหนึ่งกล้าที่จะออกมาบอกเล่าเรื่องราวและเรียกร้องการชดเชย

McGregor วิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวโดยเปรียบเทียบข้ามชาติว่า เหตุใดการเคลื่อนไหวในอินโดนีเซียจึงพัฒนาไปได้ช้ากว่าแม้ว่าจะมีงานวิชาการจำนวนมากที่ศึกษาเรื่องการเคลื่อนไหวในเกาหลีและญี่ปุ่น แต่กลับมีการวิเคราะห์เรื่องการเคลื่อนไหวในอินโดนีเซียไว้น้อยมาก รวมถึงความเชื่อมโยงที่น่าสนใจระหว่างนักเคลื่อนไหวชาวอินโดนีเซียและญี่ปุ่น ตลอดจนความสัมพันธ์กับนักเคลื่อนไหวชาวต่างชาติด้วย บทบาทสำคัญของนักเคลื่อนไหวชาวญี่ปุ่นโดยเฉพาะนักกฎหมายและนักเคลื่อนไหวเฟมินิสต์ในการสนับสนุนและสร้างกำลังใจให้แก่ผู้รอดชีวิตชาวอินโดนีเซีย ซึ่งผู้เขียนหวังว่าการศึกษานี้จะมอบทัศนะใหม่ให้แก่ทั้งแวดวงวิชาการและนักเคลื่อนไหวทั้งในและนอกอินโดนีเซีย เกี่ยวกับอุปสรรคและความท้าทายที่เหล่านักเคลื่อนไหวและผู้รอดชีวิตต้องเผชิญ โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรงทางเพศและการทำงานร่วมกันข้ามพรมแดน

ในมุมมองของประวัติศาสตร์นิพนธ์อินโดนีเซีย หนังสือเล่มนี้เป็นงานศึกษาชิ้นแรกๆ ที่นำเสนอประวัติศาสตร์ของขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิมนุษยชน และนำเสนอในกรอบ "ประวัติศาสตร์

จากเบื้องล่าง" (History from Below) ซึ่งพบว่าประวัติศาสตร์ของสตรีชนชั้นแรงงานชาวอินโดนีเซียยังไม่ได้รับการนำเสนอในงานวิชาการอย่างเพียงพอ งานชิ้นนี้มีส่วนช่วยเปิดพื้นที่ให้แก่ประวัติศาสตร์ของกลุ่มคนชายขอบ และนักประวัติศาสตร์จำเป็นต้องทำงานร่วมกับเอกสารจดหมายเหตุ การดำเนินการของนักเคลื่อนไหวและบันทึกคำบอกเล่าต่าง ๆ

จากการสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องบางส่วนข้างต้น จะเห็นได้ว่าประเด็นประวัติศาสตร์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และการกระทำของญี่ปุ่นต่อหญิงผ่นคลาย ได้รับการศึกษามากขึ้นตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1990 โดยมีทั้งศึกษาในภาพรวมและเฉพาะกรณีหรือพื้นที่ รวมถึงการแปลเอกสารชั้นต้น การศึกษาผ่านสื่อภาพยนตร์ และการถ่ายทอดความทรงจำร่วมและความทรงจำบาดแผลผ่านพื้นที่สาธารณะอย่างหอรำลึก พิพิธภัณฑ์ นิทรรศการ และหนังสือภาพสำหรับวงวิชาการไทยแม้จะมีการศึกษาประเด็นนี้อยู่บ้างแต่ก็ยังไม่มากนัก และมักเป็นประเด็นเฉพาะกรณี เช่น กรณีหญิงผ่นคลายเฉพาะพื้นที่ กรณีที่มีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ สำหรับประเด็นความทรงจำร่วม หนังสือนี้ให้น้ำหนักไปที่การนำเสนอความทรงจำของประเทศที่ตกเป็นเหยื่อของจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น แต่ยังมีประเด็นที่ควรศึกษาเพิ่มเติมต่อไปคือ ความทรงจำของคนญี่ปุ่น ซึ่งมีความทรงจำทั้งในฐานะประเทศผู้รุกราน ผู้ปลดปล่อยอาณานิคม และผู้ตกเป็นเหยื่อ

ระเบิดปรมาณูเพียงชาติเดียวในโลกและผ่านความเจ็บปวดที่ชาติอื่นไม่เคยประสบ ดังที่พัทธจิต ตั้งสินมั่นคง ตั้งข้อสังเกตไว้ (2025, Online)

ดังนั้น งานวิจัยนี้จะศึกษาความทรงจำร่วมที่กลายเป็นความทรงจำบาดแผลจากยุคสงครามของญี่ปุ่น ซึ่งจะเห็นได้ว่าจากสมรภูมิรบในอดีตได้กลายเป็นสมรภูมิความทรงจำในปัจจุบัน โดยจะศึกษาคครอบคลุมทั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และการกระทำของกองทัพญี่ปุ่น กรณีหญิงพื่อนคลาย การเคลื่อนไหวของหญิงพื่อนคลาย ตลอดจนผลที่เกิดจากความทรงจำบาดแผลตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ผ่านกรอบแนวคิดความทรงจำร่วมและความทรงจำบาดแผล

2

ความทรงจำบาดแผล ในเอเชียตะวันออก

จักรวรรดิญี่ปุ่นขยายอำนาจในเกาหลีและจีนมาตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เริ่มจากการขยายอำนาจเข้าไปในไต้หวันและเกาหลีในทศวรรษ 1870 สงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ใน ค.ศ. 1894-1895 ที่แข่งขันขยายอิทธิพลในเกาหลี จีนแพ้ทำให้ญี่ปุ่นได้อาณานิคมแห่งแรก คือ ไต้หวัน ต่อมาผนวกเกาหลีใน ค.ศ. 1910 และขยายอิทธิพลไปยังจีนด้วยการเข้ายึดดินแดนซานตงซึ่งเป็นเขตเช่าของเยอรมนีในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 การยื่นข้อเรียกร้อง 21 ประการต่อรัฐบาลหยวนซื่อไฮใน ค.ศ. 1915 การขยายอำนาจในแมนจูเรียและตั้งประเทศแมนจูในทศวรรษ 1930 การทำสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 2 ใน ค.ศ. 1937 และสงครามมหาเอเชียบูรพา

ในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา กองทัพญี่ปุ่นได้เกณฑ์หญิงเกาหลีและจีนจำนวนมากมาเป็นหญิงผ่อนคลายในพื้นที่ต่าง ๆ การจัดเกณฑ์มีทั้งการประกาศรับ การบังคับ การลักพาตัว และการหลอกลวงว่าจะได้ไปทำงานพยาบาลหรืองานอื่นในญี่ปุ่นและสิงคโปร์ นำไปสู่เหตุการณ์การใช้ความรุนแรงทางเพศและการละเมิดสิทธิมนุษยชนในหลายระดับ และเป็นการก่ออาชญากรรมสงคราม (โสภिता วีรกุลเทวัญ , 2544 : 6) โดยการกระทำของญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ญี่ปุ่นถูกจัดเป็นอาชญากรสงครามระดับ A หมายถึง ผู้ก่ออาชญากรรมต่อสันติภาพในระดับวางแผน เตรียมการ ริเริ่ม หรือเข้าร่วมในการทำสงคราม ตามการแบ่งประเภทอาชญากรรมสงคราม 3 ระดับ ตามกฎบัตรศาลทหาร ทำให้ความทรงจำของผู้ถูกกระทำที่มีต่อญี่ปุ่นเป็นความทรงจำบาดแผลที่ยากจะลบเลือน และยังคงเป็นประเด็นที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของญี่ปุ่นกับประเทศคู่กรณีมาจนถึงปัจจุบัน

“การข่มขืนหนานจิง”: ความทรงจำบาดแผลของจีน

“การข่มขืนหนานจิง” หรือ The Rape of Nanjing หมายถึง การโจมตีของกองทัพญี่ปุ่นต่อกรุงหนานจิง เมืองหลวงของจีน ระหว่างเดือนธันวาคม ค.ศ. 1937 ถึงเดือนมกราคม ค.ศ. 1938 ทำให้เกิดการสังหารและทารุณกรรมชาวเมือง การบุกหนานจิงเป็นเหตุการณ์ที่ต่อเนื่องมาจากการปะทะกันระหว่างกองทัพญี่ปุ่นและจีนที่สะพานหลู่โกว

หรือ สะพานมาร์โค โปโล ชานกรุงปักกิ่ง (เมืองเป่ย์ผิง) ที่เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม ค.ศ. 1937 จนลุกลามกลายเป็นสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 2 ในเดือนสิงหาคม การสู้รบขยายมาทางตอนกลางของจีน บริเวณเมืองเซียงไฮ้ จนถึงเดือนพฤศจิกายนเซียงไฮ้แตก สงครามขยายมายังกรุงหนานจิงในเดือนธันวาคม แล้วขยายเข้าไปในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำฉางเจียง (หรือแยงซี) (Williamsen, 1992: 136)

การที่เมืองหนานจิงมีคนเสียชีวิตจำนวนมากนั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะคนจำนวนมากจากเมืองอื่นหนีมายังหนานจิงเพราะเป็นเมืองหลวง มีกองทหารรักษาการ แต่เมื่อเซียงไฮ้แตก เจียง ไคเชกตัดสินใจถอนตัวออกจากหนานจิงในวันที่ 8 ธันวาคม ค.ศ. 1937 และย้ายเมืองหลวงลึกเข้าไปดินแดนตอนในตามเส้นทางแม่น้ำฉางเจียง ได้แก่ เมืองอู่ฮั่น และสุดท้ายไปยังเมืองฉงชิ่ง (หรือจุงกิง) โดยให้แม่ทัพถัง ซื่อเจิง และกองทหารจำนวนหนึ่งป้องกันหนานจิง แต่ 1 วัน ก่อนที่ญี่ปุ่นจะบุกหนานจิงในวันที่ 13 ธันวาคม แม่ทัพถัง ซื่อเจิง ถอนทหารส่วนใหญ่ออกจากหนานจิง ในช่วงนั้นหนานจิงมีประชากรราว 1 ล้านคน แต่สงครามที่เกิดขึ้นทำให้มีการประมาณการว่ามีคนอพยพออกมากกว่าครึ่ง และมีคนจากเมืองอื่นหลายหมื่นคนที่หนีเข้ามา รวมแล้วกรุงหนานจิงในเวลานั้นมีประชากรราว 6-7 แสนคน ส่วนใหญ่เป็นพลเรือน (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2543-2544 : 149) เมื่อจีนถอนทหารออก ทำให้คนเหล่านี้ต้องเผชิญความเลวร้ายที่จะกลายเป็นความทรงจำบาดแผลที่เจ็บปวดของชาวจีน

เหตุการณ์ที่หนานจิงกลับมาเป็นที่สนใจและถกเถียงกันทั้งในแวดวงวิชาการและสังคม มาจากหนังสือเรื่อง *The Rape of Nanking* ของไอริส จาง พิมพ์ครั้งแรก ค.ศ. 1997 หนังสือนี้กระตุ้นความทรงจำบาดแผลของชาวจีน ชาวเกาหลี และทำให้เกิดข้อโต้แย้งระหว่างจีนกับญี่ปุ่นในประเด็นความรุนแรงและจำนวนผู้เสียชีวิต รวมถึงการถกเถียงถึงข้อเท็จจริงของหนังสือนี้ (จะอภิปรายต่อไปในบทที่ 4) หลังจากนั้น นักวิชาการทั้งชาวจีน ชาวญี่ปุ่น ชาวเกาหลี ที่เป็นผู้มีความทรงจำร่วม และนักวิชาการชาติอื่น ๆ ได้ศึกษาเกี่ยวกับประเด็นนี้มากขึ้น และมีงานเกี่ยวกับเหตุการณ์นี้และหญิงพวอนคล้ายผลผลิตออกมาจำนวนมาก

ประเด็นหนึ่งที่เป็นข้อถกเถียงกันมาก คือ จำนวนผู้เสียชีวิต ซึ่งมีทั้งที่เป็นตัวเลขประมาณการโดยทางการจีน หนังสือพิมพ์ นักวิชาการ ที่ระบุว่าอยู่ระหว่าง 200,000-300,000 คน ตัวเลขของฝ่ายญี่ปุ่นระบุว่าอยู่ระหว่างหลักหมื่น ส่วนข้อมูลทางการจีนและหนังสือ *The Rape of Nanking* ของไอริส จาง ระบุว่า 300,000 คน โดยไอริส จางใช้ข้อมูลของทางการจีน และหอรำลึกการสังหารหมู่ที่เมืองหนานจิง (Memorial Hall of the Nanjing Massacre) ใช้ตัวเลขผู้เสียชีวิตจำนวน 300,000 คน (และที่หอรำลึกมีป้ายชื่อผู้เสียชีวิตติดไว้ที่ “กำแพงวิปโยค” จำนวนหมื่นกว่ารายชื่อ) ส่วนข้อมูลจากการไต่สวนของศาลทหารระหว่างประเทศสำหรับภูมิภาคตะวันออกไกล ที่กรุงโตเกียว หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง ระบุว่าประมาณ 155,000 คน (หนังสือพิมพ์มติชน, 22, 24 พ.ค. 2548) ส่วนใหญ่เป็นพลเรือน

แต่นักวิชาการฝ่ายขวาของญี่ปุ่นไม่ยอมรับตัวเลข 3 แสนนี้ โดยกล่าวว่ามีการปล้นและสังหารพลเรือนบ้าง แต่ไม่มากเท่าที่จีนอ้าง และไม่กล่าวถึงการข่มขืนและการทารุณกรรม (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2551: 347)

การกระทำรุนแรงของทหารญี่ปุ่นต่อทหารและพลเรือนชาวจีนที่หนานจิงไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่กลายเป็นความทรงจำบาดแผลของชาวจีน ปัจจุบันมีผู้ศึกษาเหตุการณ์หนานจิงจำนวนมาก รวมทั้งเผยแพร่หลักฐานประเภทบันทึกส่วนตัว เช่น บันทึกของจอห์น ราเบ ตัวแทนพรรคนาซีเยอรมันในจีน ที่ร่วมกับชาวตะวันตกในหนานจิงจัดตั้งเขตปลอดภัยนานาชาติ ซึ่งรับประกันความปลอดภัยแก่ชาวจีนที่ไม่มีอาวุธ โดยอาศัยข้อตกลงการเป็นพันธมิตรระหว่างเยอรมนีกับญี่ปุ่น บันทึกของจอห์น ราเบ สรุปพฤติกรรมรุนแรงของทหารญี่ปุ่น ความว่า

ข้าพเจ้าได้เขียนไว้หลายครั้งในบันทึกเล่มนี้เกี่ยวกับศพของทหารจีนคนหนึ่งที่ถูกยิงขณะถูกมัดติดอยู่กับเตียงไม้ไผ่ และยังคงนอนอยู่อย่างไร้การฝังอยู่ใกล้บ้านของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้ประท้วงและร้องขอไปยังสถานทูตญี่ปุ่นหลายครั้งเพื่อให้จัดการฝังศพนี้ หรืออย่างน้อยอนุญาตให้ข้าพเจ้าฝังเอง แต่จนถึงตอนนี้ก็ไร้ผล ศพยังคงอยู่ในที่เดิม ต่างกันเพียงเชือกที่มัดได้ถูกตัดออก และเตียงไม้ไผ่ถูกวางอยู่ห่างออกไปประมาณสองหลา

ข้าพเจ้ารู้สึกงุนงงอย่างยิ่งกับพฤติกรรมของชาวญี่ปุ่นในเรื่องนี้ เพราะในด้านหนึ่ง พวกเขาต้องการได้รับการยอมรับและปฏิบัติในฐานะมหาอำนาจเทียบเท่าชาติยุโรป แต่ในอีกด้านหนึ่ง พวกเขากลับ

แสดงให้เห็นถึงความหยาบช้า ความทารุณ และความป่าเถื่อนที่
เปรียบได้เพียงกับฝูงทหารของเจงกิสข่าน ข้าพเจ้าเลิกพยายามที่จะ
ให้มีการฝังชายผู้เคราะห์ร้ายคนนี้แล้ว แต่ขอบันทึกไว้ ณ ที่นี้ว่า แม้
เขาจะตายไปนานแล้ว ศพของเขาก็ยังคงนอนอยู่บนพื้นดินอย่างเดิม
(Woods, 2000: 193)

ภาพที่ 1 หอรำลึกการสังหารหมู่ที่หนานจิง ที่เสาบอกปี เดือน วัน ที่เกิดเหตุการณ์
การสังหารหมู่ ภาพถ่ายโดย รศ. วุฒิชัย มุลศิลป์ (ได้รับอนุญาตแล้ว)

ภาพที่ 2 จำนวนและป้ายชื่อผู้เสียชีวิต ที่หอรำลึกการสังหารหมู่ที่หนานจิง
ภาพถ่ายโดย รศ. วุฒิชัย มูลศิลป์ (ได้รับอนุญาตแล้ว)

ภาพที่ 3 รูปปั้นสันติภาพ ตัวเลขผู้เสียชีวิต และรูปปั้นเหยื่อ ที่หอรำลึกการสังหารหมู่
ที่หนานจิง ภาพถ่ายโดย รศ. วุฒิชัย มูลศิลป์ (ได้รับอนุญาตแล้ว)

ภาพที่ 4 ลานสุสานชาวเมืองหนานจิงที่ถูกสังหารชีวิต ที่หอรำลึกการสังหารหมู่ที่หนานจิง ภาพถ่ายโดย รศ.วุฒิชัย มูลศิลป์ (ได้รับอนุญาตแล้ว)

ภาพที่ 5 ส่วนหนึ่งของโครงกระดูกชาวเมืองหนานจิงที่ถูกสังหาร
ฝังทับซ้อนกัน ที่หอรำลึกการสังหารหมู่ที่หนานจิง
ภาพถ่ายโดย รศ.วุฒิชัย มูลศิลป์ (ได้รับอนุญาตแล้ว)

ภาพที่ 6 นิทรรศการในหอรำลึกการสังหารหมู่ที่หนานจิง
ภาพถ่ายโดย รศ.วุฒิชัย มุลศิลป์ (ได้รับอนุญาตแล้ว)

ภาพที่ 7 จอห์น ราเบ และชาวตะวันตกที่ร่วมตั้งเขตปลอดภัยที่หนานจิง
ในนิทรรศการที่หอรำลึกการสังหารหมู่
ภาพถ่ายโดย รศ.วุฒิชัย มุลศิลป์ (ได้รับอนุญาตแล้ว)

การจัดตั้งสถานีผ่อนคลาของกองทัพญี่ปุ่น

สถานีผ่อนคลาได้รับการจัดตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกตามคำร้องขอของเจ้าหน้าที่ทหารญี่ปุ่นที่ปฏิบัติการในจีน ในช่วงที่กองทัพญี่ปุ่นบุกยึดแมนจูเรียใน ค.ศ. 1931 หรือวิกฤติการณ์มุกเดน โดยตัวแทนเอกชนญี่ปุ่นได้เปิดช่องเพื่อให้บริการแก่เจ้าหน้าที่ทหารและเจ้าหน้าที่พลเรือนของญี่ปุ่นที่ประจำการในแมนจูเรีย ต่อมาในเดือนมกราคม ค.ศ. 1932 เกิดความขัดแย้งระหว่างจีนกับญี่ปุ่นที่เมืองเซี่ยงไฮ้ จนเกิดการประท้วงต่อต้านญี่ปุ่นในเขตนานาชาติที่เซี่ยงไฮ้ หลังเหตุการณ์นี้ญี่ปุ่นได้จัดตั้งสถานีผ่อนคลาขึ้นสำหรับกองทหารเรือญี่ปุ่นซึ่งประจำการอยู่ที่เซี่ยงไฮ้ และเมื่อสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 2 เริ่มขึ้นใน ค.ศ. 1937 กองทัพญี่ปุ่นบุกจีนในหลายพื้นที่ทำให้จำนวนของสถานีผ่อนคลาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว (Tanaka, 2002: 12 & Orreill, 2008: 130)

ประเภทของสถานีผ่อนคลาที่ให้บริการแก่ทหารญี่ปุ่นมีหลายแบบ แบ่งตามลักษณะของผู้ดำเนินการ ได้แก่ 1) สถานีผ่อนคลาที่กองทัพญี่ปุ่นจัดตั้งหรือดูแลโดยตรง 2) สถานีผ่อนคลาที่จัดตั้งขึ้นจากความร่วมมือระหว่างกองทัพกับเอกชนโดยมีชาวญี่ปุ่นที่อยู่ในประเทศนั้นๆ เป็นผู้จัดการโดยได้รับการสนับสนุนจากกองทัพ 3) ช่องของเอกชนซึ่งกองทัพญี่ปุ่นระบุให้เป็นสถานที่ให้บริการแก่ทหารญี่ปุ่น (โสภิตา วีรกุลเทวัญ, 2544 : 9) ในการตัดสินใจสร้างสถานีผ่อนคลาของกองทัพญี่ปุ่นนั้น พบว่าขึ้นอยู่กับผู้บังคับบัญชาของแต่ละหน่วย โดยเสนารธิการทหารสั่งให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายการเงินรับผิดชอบการสร้าง

(Tanaka, 2002: 8) หากในพื้นที่ดังกล่าวมีสิ่งก่อสร้างที่มีหอพักอยู่จำนวนหนึ่ง หรืออาจเป็นโรงแรม อาคารที่พัก ร้านอาหาร ก็อาจดัดแปลงมาเป็นสถานี่ผ่อนคลายเป็นได้ รวมถึงโรงเรียนและวัดหลายแห่ง ก็ถูกนำมาเป็นสถานี่ผ่อนคลายเป็น เนื่องจากมีห้องพักรักษาตัวจำนวนมากพอ

เหตุผลที่กองทัพญี่ปุ่นใช้อำนาจในการจัดตั้งสถานี่ผ่อนคลายเป็น จัดหาหญิงผ่อนคลายเป็น คือ เพื่อเป็นการป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อกามโรค ป้องกันการข่มขืนสตรีชาวบ้าน เป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ทหาร และการป้องกันสายลับ กองทัพญี่ปุ่นเห็นว่าการสร้างสถานี่ผ่อนคลายเป็นและจัดเกณฑ์หญิงผ่อนคลายเป็นนโยบายที่ช่วยให้กองทัพควบคุมสถานการณ์ต่างๆ ได้ ดังนั้นจึงกวาดต้อนผู้หญิงจำนวนมากมาเพื่อวัตถุประสงค์นี้ กองทัพญี่ปุ่นให้เหตุผลว่าการตั้งสถานี่ผ่อนคลายเป็นจะช่วยรักษาความสงบเรียบร้อยและป้องกันการเกิดความรู้สึกต่อต้านญี่ปุ่นหรือความรู้สึกไม่พอใจในหมู่ประชาชน (Orreill, 2008: 134) เพราะเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดเหตุสุวิสัยหากเกิดการฉุดคร่าสตรีพื้นเมืองโดยทหารญี่ปุ่น

นอกจากนี้ เป็นไปได้ว่าการจัดตั้งสถานี่ผ่อนคลายเป็นอาจจะเป็นการตอบสนองต่อเหตุการณ์การสังหารหมู่ที่หนานจิง ค.ศ. 1937 เพราะการที่มีสตรีชาวจีนจำนวนมากถูกข่มขืนและกระทำทารุณกรรม อาจทำให้ทางการญี่ปุ่นตระหนักว่าจำเป็นต้องดำเนินมาตรการเพื่อป้องกันการข่มขืนสตรีท้องถิ่นโดยทหารญี่ปุ่นในพื้นที่สงครามในอนาคต ดังนั้น สถานี่ผ่อนคลายเป็นจึงถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อจัดหาสตรีเพื่อสนอง

ความต้องการทางเพศของทหารญี่ปุ่น โดยมีสตรีที่ต้องตกเป็นหญิงพ่อก
คล้ายทั้งชาวเกาหลี จีน พม่า ดัตช์ ยูเรเซียน อินเดีย อินโดนีเซีย ญี่ปุ่น
ฟิลิปปินส์ ไต้หวัน เวียดนาม และหมู่เกาะแปซิฟิก

การคัดเลือกหญิงเกาหลีและจีนสู่การเป็นหญิงพ่อกคล้าย

ในระยะแรก การเกณฑ์สตรีที่ไม่ใช่ชาวญี่ปุ่นเข้ามาเป็นหญิงพ่อกคล้ายเกิดขึ้นจากการที่ผู้นำทหารของญี่ปุ่นตระหนักว่าจำนวนสตรีที่ต้องการมีมากกว่าจำนวนโสเภณีชาวญี่ปุ่นที่มีอยู่ (Tanaka, 2002: 10) นอกจากนี้ โสเภณีชาวญี่ปุ่นจำนวนมากยังมีอายุมากและมักติดโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ ดังนั้นจึงไม่เหมาะสมที่จะมอบหมายให้เป็น “ของขวัญจากจักรพรรดิ” แก่กองทัพจักรวรรดิญี่ปุ่น (Orreill, 2008: 132) ด้วยเหตุนี้ การคัดเลือกจากโสเภณีชาวญี่ปุ่นเท่านั้นจึงไม่สามารถปฏิบัติได้จริง จึงต้องหาสตรีจากแหล่งอื่นมาแทน

ทางออกที่เกิดขึ้น คือ การจัดหาสตรีจากอาณานิคมหรือดินแดนที่ญี่ปุ่นยึดครอง โดยมุ่งเป้าเป็นพิเศษไปที่สตรีชาวเกาหลี ไต้หวัน ต่อมาใน ค.ศ. 1938 รัฐสภาญี่ปุ่นออกพระราชบัญญัติระดมพลแห่งชาติ (National General Mobilization Act) ให้อำนาจรัฐบาลในการจัดสรรทรัพยากรและแรงงานโดยไม่ต้องผ่านความเห็นชอบจากสภา ทำให้รัฐบาลสามารถนำทรัพยากรทั้งหมดของจักรวรรดิรวมถึงประชากรในอาณานิคมไต้หวันและเกาหลีมาใช้เพื่อ

สนับสนุนการทำสงครามได้อย่างเต็มที่ จึงทำให้สตรีชาวเกาหลีจำนวนมากถูกนำมาเป็นหญิงผ่อนคลายเป็น

ผู้หญิงที่ถูกเกณฑ์เป็นหญิงผ่อนคลายเป็นตลอดช่วงเวลาของสงครามมาจากหลายพื้นที่ในเอเชียที่อยู่ภายใต้การยึดครองของกองทัพญี่ปุ่น จำนวนที่แท้จริงของสตรีที่ถูกนำตัวมาจากพื้นที่เหล่านี้ไม่สามารถระบุได้อย่างแน่ชัด เนื่องจากเอกสารทางการจำนวนมากถูกทำลายหรือซ่อนเร้นโดยกองทัพญี่ปุ่นหลังสิ้นสุดสงคราม อย่างไรก็ตามจากการประมาณการบนพื้นฐานของเอกสารที่ยังคงหลงเหลืออยู่เป็นไปได้ว่าจำนวนสตรีที่อยู่ในระบบหญิงผ่อนคลายน่าจะอยู่ระหว่าง 80,000-200,000 คน นักวิชาการส่วนใหญ่เห็นพ้องกันว่าราวร้อยละ 80 เป็นสตรีชาวเกาหลี (Orreill, 2008 : 131) จากบันทึกความทรงจำส่วนตัวของพลโท โอคามูระ ยาสึจิ (Okamura Yasuji) ชี้ให้เห็นว่าเจตนาเริ่มแรก คือการใช้โสเภณีชาวญี่ปุ่นแทนที่จะเป็นสตรีชาติอื่น (Tanaka, 2002: 10, 12) ในระยะแรกของการจัดเกณฑ์หญิงผ่อนคลายนั้นเป็นผู้หญิงญี่ปุ่นที่มาด้วยความสมัครใจหรือเป็นโสเภณีอาชีพ แต่เมื่อสงครามขยายตัว กองทัพเกณฑ์ทหารมากขึ้น สถานีผ่อนคลายจึงเพิ่มขึ้นในหลายพื้นที่ทั้งที่เกาหลี แมนจูเรีย จีน และต่อมาในพม่า อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ไทย ความต้องการหญิงผ่อนคลายก็เพิ่มมากขึ้น กองทัพจึงต้องจัดเกณฑ์สตรีจากชาติอื่นกลายเป็นหญิงผ่อนคลายเป็น

เจ้าหน้าที่ญี่ปุ่นเชื่อว่ากฎหมายระหว่างประเทศไม่อาจบังคับใช้กับอาณานิคมของญี่ปุ่นได้ (Orreill, 2008 : 129) จากความเชื่อนี้ เมื่อ

ผนวกกับแนวคิดเรื่องชาติพันธุ์ของชาวญี่ปุ่นที่เหนือกว่าชาวจีนและเกาหลี ที่ได้รับการเผยแพร่และเน้นย้ำตั้งแต่สมัยเมจิ โดยเฉพาะผ่านงานเขียนของฟูกุซาวะ ยูกิชิ (Fukuzawa Yukichi) นักปราชญ์และนักหนังสือพิมพ์คนสำคัญของญี่ปุ่นสมัยเมจิ¹ สอดคล้องกับที่ Orreill (2008) เห็นว่าความเชื่อเรื่องความเหนือกว่าของคนญี่ปุ่นจึงทำให้มองว่าสตรีเชื้อชาติอื่นเป็นกลุ่มที่เหมาะสมในการรับใช้ทหารญี่ปุ่น ญี่ปุ่นจึงใช้สตรีจากอาณานิคมและดินแดนที่ถูกยึดครองมาเป็นหญิงผ่อนคลายเป็นจำนวนมากไม่ได้มาด้วยความสมัครใจ โดยสตรีเกาหลีเป็นชาติที่ถูกเกณฑ์มาเป็นหญิงผ่อนคลายเป็นมากที่สุด ส่วนประเทศจีนแม้ไม่ได้เป็นอาณานิคมของญี่ปุ่น แต่ในเวลานั้นกองทัพญี่ปุ่นเข้าไปอยู่ในดินแดนทางเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือของจีน และต่อมาญี่ปุ่นได้จัดตั้งสถานี่ผ่อนคลายเป็นครั้งแรกที่เซี่ยงไฮ้

ในเอกสารกระทรวงกลาโหมของญี่ปุ่น เรื่อง “ประเด็นการคัดเลือกผู้หญิงมาทำงานในสถานี่ผ่อนคลายเป็นของกองทัพ” (Matters Concerning the Recruitment of Women to Work in Military

¹ บทความของฟูกุซาวะ ยูกิชิ ที่เผยแพร่แนวคิดความเหนือกว่าของคนญี่ปุ่นต่อชาวจีนและเกาหลี เช่น บทความใน ค.ศ. 1885 ชื่อ “*Datsua ron*” หรือ Cast-Off Asia ยูกิชิกล่าวว่า ญี่ปุ่นต้องเลิกคิดว่าตนล้าหลังกว่าชาติตะวันตก ญี่ปุ่นต้องก้าวไปข้างหน้า และนำความคิดริเริ่มและความเจริญก้าวหน้าไปสู่อินจีนและเกาหลี และต้องไม่ทำให้ชาติตะวันตกมองญี่ปุ่นว่าเป็นพวกเดียวกับจีนและเกาหลี ซึ่งเป็นประเทศไม่พัฒนา ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ไม่ยึดมั่นกฎหมาย (Huffman, 2011: 76)

Comfort Stations) ลงวันที่ 4 มีนาคม ค.ศ. 1938 (ซึ่งเอกสารนี้ได้รับการเปิดเผยภายหลัง) แสดงถึงความคิดของกองทัพญี่ปุ่นที่จะป้องกันไม่ให้เกิดภาพลบท่อกองทัพโดยป้องกันไม่ให้ทหารญี่ปุ่นจุด ลักพาตัว หรือข่มขืนสตรีพื้นเมือง รวมถึงป้องกันไม่ให้เกิดมือที่สามลักพาตัวผู้หญิงแล้วอ้างคำสั่งของกองทัพ เอกสารนี้กล่าวถึงการวางแผนในการร่างคำสั่งให้กองทัพญี่ปุ่นเข้าไปจัดการดูแลสถานีผ่อนคลายและคัดเลือกผู้หญิงผ่อนคลายเองโดยร่วมมือกับทหารและตำรวจในพื้นที่ต่าง ๆ ในอนาคต (ตุลย์ จิโรชโคโสภณ, 2561: 10)

สาเหตุที่ทำให้หญิงเกาหลีถูกเกณฑ์เป็นหญิงผ่อนคลายในกองทัพญี่ปุ่นมากที่สุด ประการแรก เป็นเพราะในเวลานั้นเกาหลีเป็นอาณานิคมของญี่ปุ่น การกวาดต้อนรวมถึงลักพาตัวผู้หญิงเกาหลีเป็นหญิงผ่อนคลายจึงเป็นเรื่องง่ายที่กองทัพญี่ปุ่นสามารถทำได้ ประการที่ 2 เกิดจากความเชื่อที่ว่าทหารญี่ปุ่นสามารถหลีกเลี่ยงโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์หรือลดโอกาสการติดโรคได้ หากใช้หญิงผ่อนคลายที่เป็นชาวเกาหลีซึ่งยังมีอายุน้อยและไม่เคยมีประสบการณ์ทางเพศมาก่อน ต่างจากผู้หญิงญี่ปุ่นที่มาเป็นหญิงผ่อนคลายส่วนใหญ่เป็นโสเภณีอาชีพมาก่อน หลายคนจึงเป็นโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์และมีอายุมากเกินไป ประการสุดท้ายเกิดจากแนวคิดการเหยียดเชื้อชาติ ในสถานีผ่อนคลายผู้หญิงญี่ปุ่นเป็นอันดับแรกที่กองทัพญี่ปุ่นปรารถนา ตามมาด้วยผู้หญิงที่หมู่เกาะโอกินาวะ ต่อมาคือ ผู้หญิงเกาหลี จีน และผู้หญิงในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งจะมีสีผิวเข้มขึ้น

ดังนั้น หญิงผ่อนคลายชาวญี่ปุ่นจึงถูกสงวนไว้สำหรับเจ้าหน้าที่ระดับสูงของกองทัพ รวมถึงเกอิชา ซึ่งถูกจัดส่งไปยังพื้นที่ที่ปลอดภัยจากการสู้รบ แต่การจัดเกณฑ์ผู้หญิงญี่ปุ่นที่ไม่ได้เป็นโสเภณีมาเป็นหญิงผ่อนคลาย อาจสะท้อนความรู้สึกของทหารญี่ปุ่นที่อาจมีญาติพี่น้องหรือครอบครัวกลายเป็นหญิงผ่อนคลายให้กับกองทัพ ดังนั้น ผู้หญิงเกาหลีและจีนจึงถูกเลือกเป็นอันดับต้น (โสภิตา วีรกุลเทวัญ, 2544: 12-13) รวมถึงการที่ญี่ปุ่นมีอำนาจปกครองไต้หวันซึ่งขณะนั้นเป็นอาณานิคมของญี่ปุ่น และปกครองแมนจูเรียซึ่งถูกญี่ปุ่นยึดได้และตั้งเป็นประเทศแมนจูพร้อมรัฐบาลหุ่นของจักรพรรดิผู่อี๋ (ปูยี) ดังนั้น ผู้หญิงจีนที่ถูกเกณฑ์เป็นหญิงผ่อนคลายจึงมาจากหลายพื้นที่และมีจำนวนมากรองจากผู้หญิงเกาหลี

ในเกาหลีและจีน การจัดหาสตรีมาเป็นหญิงผ่อนคลายมีหลายรูปแบบ ทั้งการใช้คำสั่งเกณฑ์แรงงานหญิง การประกาศรับสมัครหญิงโสเภณีทั้งชาวญี่ปุ่นและสตรีชาติอื่น จากหลักฐานร่วมสมัย เช่น หนังสือพิมพ์ บันทึกส่วนตัว และคำให้การของหญิงผ่อนคลาย แสดงให้เห็นว่าการจัดหาหญิงผ่อนคลายยังมีทั้งการลักพาตัว บังคับข่มขู่ การขอความร่วมมือจากผู้นำหรือเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นให้จัดหาสตรีพื้นเมืองมาให้บริการแก่ญี่ปุ่น การคัดเลือกหญิงโสเภณีจากช่องของเอกชน โดยเจ้าของช่องเหล่านั้นจะได้รับการคุ้มครองจากตำรวจลับของญี่ปุ่นและตำรวจประจำท้องถิ่นนั้น ๆ (พวงทิพย์ เกียรติสหัสกุล, 2553 : 131) รวมถึงการหลอกว่าจะได้งานพยาบาล และงานบริการอื่น ๆ เช่น งาน

แม่บ้าน งานดูแลอาหารที่บาดเจ็บ โดยมีนายหน้าชาวญี่ปุ่นร่วมกับ นายหน้าชาวพื้นเมืองเสนอเรื่องงานและเซ็นสัญญาไปทำงานที่ประเทศ ญี่ปุ่นและสิงคโปร์ แต่สุดท้ายถูกส่งตัวไปที่อื่น เช่น พม่า อินโดนีเซีย

จากการค้นคว้าของ Tanaka (2002) สตรีบางคนยอมรับการ เสนอการจ้างงานโดยนายหน้า หรือผ่านคนกลางที่เป็นผู้นำในท้องถิ่น เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงการถูกเกณฑ์โดยหน่วยงานกองบริการแรงงานอาสา สตรี (Women's voluntary labor service corps) ตัวอย่างเช่น โซ มยองซุน สตรีเกาหลีอายุ 19 ปี ตกลงตามคำแนะนำจากตัวแทนของ สมาคมในชุมชนเพื่อรับงานในญี่ปุ่น โซถูกส่งไปที่เมืองอิโรชิมะ เป็นเมีย น้อยของนายทหารญี่ปุ่นอยู่ราว 3 เดือน ต่อมาถูกนำไปเป็นหญิงผ่อน คลายที่โอซาก้าจนสิ้นสุดสงคราม ใน ค.ศ. 1944 มีข่าวลือแพร่ไปทั่ว เกาหลีว่าผู้หญิงที่ยังไม่ได้แต่งงานที่อายุมากกว่า 14 ปี จะถูกบังคับให้ เป็นหญิงผ่อนคลาย ทำให้ครอบครัวชนชั้นกลางและชนชั้นสูงจำนวนมาก ให้บุตรสาวลาออกจากการเรียน และจัดการแต่งงานให้เพื่อ หลีกเลี่ยงการถูกบังคับเป็นหญิงผ่อนคลาย แต่ครอบครัวชนชั้นล่างที่ ฐานะไม่ดีหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น คิม แทซอล อายุ 19 ปี ถูกครอบครัว ช้อนตัวไว้ในบ้าน แต่มีนายหน้าชาวเกาหลีและชาวญี่ปุ่นมาที่บ้านเพื่อ เสนองานในญี่ปุ่น คิมและครอบครัวคิดว่างานในญี่ปุ่นย่อมดีกว่าการ ต้องเป็นหญิงผ่อนคลายจึงตกลงรับการจ้างงาน สุดท้ายกลับถูกส่งไปยัง พม่า ส่วนใหญ่นายหน้าจะไม่บอกผู้หญิงและครอบครัวว่าจะนำไปเป็น หญิงผ่อนคลาย แต่บอกว่าจะจ้างไปเป็นพยาบาล แม่บ้าน หรือคนงาน

ในโรงงาน คำบอกเล่าของผู้หญิง 20 คน ที่ถูกลักพาตัวไปพม่าระบุว่า พวกเธอได้รับข้อมูลที่หลอกว่าจะได้ทำงานเป็นพยาบาลหรือแม่บ้าน และจะจ่ายหนี้ให้กับครอบครัวได้ ส่วนการซื้อผู้หญิงโสเภณีในช่องของ เอกชนไปเป็นหญิงพ่อนคลายมีขึ้นนานแล้ว

จากเอกสารทางการของสหรัฐอเมริกา กล่าวถึงการคัดเลือก หญิงพ่อนคลายไว้ว่า นายหน้าชาวญี่ปุ่นไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อ จัดหาสตรีไปทำงาน โดยหวานล่อมด้วยแรงจูงใจและผลประโยชน์ ความว่า

...ในต้นเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1942 นายหน้าชาวญี่ปุ่นมา จัดหาสตรีชาวเกาหลีไปเป็นหญิงพ่อนคลายในดินแดนใหม่ที่ญี่ปุ่นยึด ได้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ งาน“บริการ” ที่นายหน้าบอกนี้ไม่ได้ กำหนดเฉพาะเจาะจง แต่ถูกกล่าวอย่างคลุมเครือให้เชื่อว่าเป็นงาน เกี่ยวกับการเย็บ การดูแลผู้ป่วยในโรงพยาบาล การทำแผลและดูแล ทหารบาดเจ็บ การชักจูงใจที่นายหน้าบอกมีทั้งเรื่องค่าตอบแทน จำนวนมากและโอกาสในการชดใช้หนี้สินให้ครอบครัว เป็นงานที่ไม่ ยาก รวมถึงให้ความคาดหวังถึงชีวิตใหม่ในดินแดนใหม่ เช่น สิงคโปร์ ด้วยข้อมูลเหล่านี้ทำให้ผู้หญิงจำนวนมากตกลงทำสัญญา โดยเป็นการ เห็นสัญญาระหว่างผู้หญิงกับกองทัพ เพื่อทำงานสำหรับ “house master” ระยะเวลา 6 เดือน - 1 ปี ขึ้นกับจำนวนเงินที่จ่ายให้ ครอบครัวไปล่วงหน้า มีสตรีประมาณ 800 คน ที่ถูกเกณฑ์โดยใช้วิธี หลอกหลวงเช่นนี้ถูกส่งไปเมืองร่างกุ้งในพม่าในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1942 (Tanaka, 2002: 42-43)

นายหน้าที่กล่าวถึงในหลักฐานนี้ชื่อว่า คิตะมูระ เออิบุเน เป็นผู้จัดการสถานี่ผ่นคลาย ภรรยาและพี่สะใภ้ของเขาเปิดร้านอาหารอยู่ที่เมืองคยองซ็อง (ปัจจุบัน คือกรุงโซล) ต่อมาได้รับใบอนุญาตให้จัดตั้งสถานี่ผ่นคลายในพม่า คิตามูระซื้อสตรีชาวเกาหลีจำนวน 22 คน อายุระหว่าง 19-31 ปี โดยจ่ายเงินให้แต่ละครอบครัวระหว่าง 300-1,000 เยน ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1942 คิตะมูระและภรรยา ได้นำสตรี 22 คนนี้เดินทางไปพม่า ร่วมกับผู้หญิงเกาหลีอีก 700 คน ที่อยู่บนเรือลำเดียวกัน Tanaka ตั้งข้อสังเกตว่า เงินล่วงหน้าที่คิตะมูระจ่ายให้กับครอบครัวของสตรีเหล่านี้รวมแล้วมากกว่า 10,000 เยน ซึ่งเป็นจำนวนเงินมหาศาลเกินกว่าที่เจ้าของร้านอาหารเล็ก ๆ จะมีได้ จึงเป็นไปได้ว่าเงินเหล่านี้มาจากกองทัพญี่ปุ่นที่มอบให้นายหน้าในการจัดหาหญิงผ่นคลาย (Tanaka, 2000: 43) ซึ่งเป็นการยืนยันได้ว่ากองทัพญี่ปุ่นเกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดตั้งสถานี่ผ่นคลาย

นอกจากนี้ ในจีน กองทัพญี่ปุ่นได้ใช้วิธีที่แตกต่างไปในการจัดหาหญิงผ่นคลาย โดยหลังยึดกรุงหนานจิงได้ใน ค.ศ. 1937 กองทัพญี่ปุ่นตั้งสถานี่ผ่นคลายที่เมืองหนานจิงและเมืองใกล้เคียง เช่น ซูโจว หยางโจว จางโจว และจูเซียน โดยบังคับสตรีจีนที่ไม่ใช่โสเภณีจำนวนราว 12,000 คน มาเป็นหญิงผ่นคลาย สตรีเหล่านี้ถูกนำไปที่ค่ายซึ่งใช้มหาวิทยาลัยหนานจิงเป็นฐาน แต่ต่อมาภารกิจนี้ล้มเหลว กองทัพญี่ปุ่นจึงลักพาและบังคับตัวสตรีจีนจำนวน 300 คน โดยใน

จำนวนนี้ 100 คน ถูกบังคับให้เป็นหญิงผ่อนคลาย แต่ต่อมานโยบาย กองทัพเปลี่ยนไปโดยนำสตรีเกาหลีมาแทน Tanaka (2000) วิเคราะห์ ว่าการที่กองทัพญี่ปุ่นเปลี่ยนนโยบายเกณฑ์สตรีจีน อาจเป็นเพราะการ บังคับสตรีพื้นเมืองไม่ใช่ยุทธศาสตร์ที่ดีเพราะญี่ปุ่นอาจถูกต่อต้าน และ สตรีเกาหลีถือเป็นพลเมืองญี่ปุ่น มีความใกล้ชิดกว่าชาวจีน ชาวเกาหลี จำนวนมากเข้าใจภาษาญี่ปุ่น สตรีเกาหลีจึงถูกนำมาเป็นหญิงผ่อน คลายที่จีนด้วย แต่สตรีจีนจำนวนมากก็ไม่อาจรอดพ้นจากทหารญี่ปุ่น โดยเฉพาะในเขตพื้นที่มณฑลส่านซีและมณฑลหูเป่ย์ซึ่งกองทัพญี่ปุ่น เข้าไปยึดครอง

ในพื้นที่เหล่านี้กองทัพญี่ปุ่นปฏิบัติการอย่างรุนแรง ซึ่งชาวจีน เรียกว่า ยุทธศาสตร์ 3 ไฟ (Sanguang zuozhan หรือ “three lightning strategy”) ที่เรียกเช่นนี้เพราะกองทัพญี่ปุ่นกระทำการ รุนแรงในพื้นที่ต่าง ๆ 3 เรื่อง คือ การสังหารชาวบ้านให้หมด เผา ทำลายให้หมด และยึดทรัพย์สินให้หมด ซึ่งความรุนแรงนี้อาจมาจากการ ที่ทหารญี่ปุ่นมีทัศนคติว่าสามารถทำอะไรก็ได้ต่อชาวจีน เพราะ สุดท้ายแล้วพลเรือนหรือทหารจีนที่ตกเป็นเชลยสุดท้ายแล้วก็ต้องถูก สังหารในที่สุด (Tanaka, 2000: 46) ในหลายพื้นที่ในจีนซึ่งกองทัพ ญี่ปุ่นยึดครองมีการตั้งสถานี่ผ่อนคลาย บางที่ผู้บัญชาการระดับสูงอาจ ไม่รับทราบ ในหลายกรณีสตรีถูกบังคับนำตัวมาและต้องอยู่ในสถานี่ ผ่อนคลายราว 6 เดือน บางกรณีมีชาวจีนเป็นผู้ร่วมจัดหาหญิงผ่อน คลาย

ความทรงจำบาดแผลของหญิงพื่อนคลาย : เรื่องราวที่ถูกกลืนและ การรื้อฟื้นความทรงจำที่เจ็บปวด

สำหรับหญิงพื่อนคลายแล้ว ความทรงจำในสถานี่พื่อนคลาย เป็นความทรงจำที่เลวร้ายอย่างยิ่ง การถูกบังคับ หลอกหลวง คุกคาม ลักพาตัว จากครอบครัวและบ้านเกิดไปอยู่ในค่ายทหารญี่ปุ่น ต้องถูก บังคับให้รับใช้ทางเพศแก่ทหารญี่ปุ่นจำนวนมาก ถูกข่มขืน ทารุณ กรรม สร้างความทรงจำบาดแผลที่ลึ้มไม่ลงต่อสตรีเหล่านี้ แต่ตลอด หลายสิบปีหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 เรื่องราวของหญิงพื่อนคลาย กลับมีทั้งถูกหลงลืม ตั้งใจไม่กล่าวถึง และไม่กล้ากล่าวถึง ทั้งด้วยปัจจัย ทางการเมือง ค่านิยมในสังคม และความตั้งใจที่จะ “เงียบ” ของหญิง พื่อนคลาย ทำให้ผู้หญิงจำนวนมากไม่เคยได้รับความเป็นธรรมหรือการ ชดเชยใด ๆ ตลอดชีวิต

แพ พง-กิ “หญิงพื่อนคลายผู้ถูกกลืนถึงสองครั้ง”

เรื่องราวของหญิงพื่อนคลายได้รับความสนใจจากสาธารณชน เมื่อมีการสร้างภาพยนตร์เรื่อง *หญิงชราในโอกินาวะ : คำให้การของ หญิงพื่อนคลาย* (An Old Lady in Okinawa: Testimony of a Military Comfort Women) ใน ค.ศ.1979 ที่สร้างจากเรื่องราวของ แพ พง-กิ หญิงพื่อนคลายชาวเกาหลีที่ถูกส่งไปที่เกาะโอกินาวะในช่วง สงคราม ซึ่งเป็นหญิงพื่อนคลายคนแรกที่จำเป็นต้องเปิดเผยเรื่องราว

ของตนเมื่อ ค.ศ. 1975 แพ พง-กิถูกเรียกว่าเป็น “หญิงผ่อนคลายเป็นผู้ถูกลืมถึงสองครั้ง” (“a twice forgotten Korean comfort woman”) (Gil, 2015: online) เพราะหลังจากที่แพ พง-กิออกมาเปิดเผยเรื่องราวจนนำไปสู่การสร้างภาพยนตร์ที่มาจากชีวิตของเธอ หลังจากนั้นเรื่องราวนี้ก็ถูกลืมเช่นเดียวกับเรื่องของหญิงผ่อนคลายเป็นอีกนับแสนรายที่ถูกลืมนับตั้งแต่สงครามสิ้นสุดเมื่อ ค.ศ. 1945 แม้สื่อญี่ปุ่นบางแห่งในเวลานั้นจะนำเสนอเรื่องของเธอก็ แต่ในเวลานั้นโลกภายนอกยังไม่พร้อมที่จะรับฟังหรือทำความเข้าใจความจริงอันเจ็บปวดของเธออย่างเต็มที่ จนในทศวรรษ 1990 เรื่องของหญิงผ่อนคลายเป็นจึงกลับมาเป็นประเด็นสาธารณะอีกครั้ง

สิบปีต่อมา ชีวิตและชะตากรรมของแพ พง-กิ ได้รับการถ่ายทอดเป็นหนังสือชีวประวัติชื่อ *The House with Red Tile Roof, The Story of Korean Women Who Became the Japanese Military “Comfort Women”* หรือ “บ้านหลังคาสีแดง, ชีวิตของหญิงเกาหลีผู้กลายเป็นหญิงผ่อนคลายเป็นในกองทัพญี่ปุ่น” โดย คาวาตะ ฟูมิโกะ นักเขียนชาวญี่ปุ่น ตีพิมพ์ครั้งแรกในภาษาญี่ปุ่นเมื่อ ค.ศ. 1989 และแปลเป็นภาษาเกาหลีใน ค.ศ. 2014 สำหรับคำว่า *The House with Red Tile Roof* หรือ บ้านหลังคาสีแดงกลายเป็นชื่อที่ใช้เรียกอาคารหรือบ้านที่หญิงผ่อนคลายเป็นต้องให้บริการแก่ทหารในหลายประเทศ

แพ พง-กิเกิดเมื่อ ค.ศ. 1914 ที่ซุงนัม ประเทศเกาหลี ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม ค.ศ. 1991 ที่โอกินาวะ ประเทศญี่ปุ่น แพ เกิดในครอบครัวชาวนา ด้วยความยากจนจึงถูกขายไปเป็นว่าที่ลูกสะใภ้ตามธรรมเนียมตั้งแต่มียายุเพียง 6 ปี แต่งงานเมื่ออายุ 17 ปี ใน ค.ศ. 1943 แพอาศัยอยู่ในเมืองฮิงันมิ จังหวัดฮัมกยอง ในตอนนั้นมีนายหน้ามาหลอกว่า “...ไม่ต้องทำงานก็ได้เงิน เพียงแค่นอนสบาย ๆ แล้วกล้วยหวานก็จะหย่อนลงมาในปากเอง” ปีต่อมาในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1944 เธอเดินทางมาที่โอกินาวะ ขณะนั้นกองทัพสหรัฐฯ เพิ่งโจมตีทางอากาศครั้งใหญ่ในเดือนตุลาคมซึ่งรู้จักกันในชื่อ “ปฏิบัติการโจมตีทางอากาศ 10.10 แห่งโอกินาวะ” เมื่อแพมาถึงโอกินาวะ พื้นที่โดยรอบได้ถูกทิ้งร้างและเสียหายย่อยยับแล้ว เธอถูกบังคับให้ใช้ชื่อญี่ปุ่นใหม่ว่าอากิโกะ และใช้ชีวิตในฐานะสตรีผ่อนคลายร่วมกับสตรีชาวเกาหลีอีก 6 คน โดยถูกกักตัวให้รับใช้ทหารญี่ปุ่นในสถานี่ผ่อนคลายภายใต้บ้านหลังคากระเบื้องสีแดง หลังจากที่ญี่ปุ่นแพ้สงครามแพ พง-กิ และสตรีคนอื่น ๆ ถูกควบคุมตัวในค่ายทหารของสหรัฐอเมริกาที่โอกินาวะ โดยยังต้องทำงานประเภทเดียวกันต่อไป (Kawata, 2020: online)

ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1972 กองทัพสหรัฐอเมริกาส่งมอบโอกินาวะกลับคืนให้ญี่ปุ่น และโอกินาวะกลายเป็นดินแดนตามกฎหมายของญี่ปุ่น รัฐบาลญี่ปุ่นออกประกาศว่า ชาวเกาหลีที่เดินทางเข้าโอกินาวะก่อนวันที่ 15 สิงหาคม ค.ศ. 1945 จะได้รับการ

อนุญาตให้พำนัถาวร และกำหนดให้รายงานตัวภายในสามปี อย่างไรก็ตาม แพ พง-กิซึ่งไม่เคยได้รับโอกาสในการศึกษา ไม่สามารถอ่านเขียนทั้งภาษาญี่ปุ่นและภาษาเกาหลี จึงไม่ทราบประกาศนี้ทำให้พลาดโอกาสดังกล่าว แพหวาดกลัวว่าจะถูกส่งออกนอกประเทศเพราะขาดเอกสารสถานะการพำนัถ จึงขอความช่วยเหลือจากเจ้าของร้านอาหารที่เธอเคยทำงานให้ เจ้าของร้านช่วยบันทึกคำให้การของเธอและช่วยยื่นคำร้องขอสถานะจากหน่วยงานตรวจคนเข้าเมือง ผลที่ตามมาคือเรื่องราวความเจ็บปวดในอดีตของเธอได้ถูกเปิดเผยต่อสาธารณะด้วยความจำใจ และสื่อได้เผยแพร่เรื่องราวนี้ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1975 แพ พง-กิกล่าวในการสัมภาษณ์ว่าเธออับอายเกินกว่าจะกลับเกาหลีเมื่อสงครามสิ้นสุด เมื่อผู้สื่อข่าวญี่ปุ่นแนะนำให้เธอไปเยี่ยมบ้านเกิด แพถึงกับร้องไห้ออกมา หลังจากนั้นแพพยายามใช้ชีวิตอย่างเงียบ ๆ และหลีกเลี่ยงการพบปะผู้คน เพราะการตกเป็นข่าวได้ทำให้ชีวิตของเธอยิ่งลำบากขึ้นอีก

เมื่อประเด็นหญิงพื่อนคลายได้รับการเปิดเผยสู่สาธารณะในทศวรรษ 1970 ได้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองตามมาเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม อย่างไรก็ตาม การที่สังคมเกาหลีใต้เป็นสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่ และในเวลานั้นเป็นรัฐบาลเผด็จการ ซึ่งไม่มีค่านิยมประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน และสังคมส่วนใหญ่ยังมองว่าการเปิดเผยว่าตนเป็นหญิงพื่อนคลายเป็นเรื่องน่าอับอาย ทำให้สังคมไม่ให้ความสนใจเรื่องนี้ และแผนการจัดนิทรรศการเกี่ยวกับหญิงพื่อน

คล้ายที่หอเอกราชเกาหลี (Independence Hall of Korea) ก็ถูก
คัดค้านด้วย (วิเชียร อินทะสี, 2565: 163) จนเมื่อแพ พง-กีถึงแก่กรรม
ใน ค.ศ. 1991 เรื่องของหญิงผ่อนคลายได้กลับสู่ความสนใจอีกครั้งใน
เกาหลีใต้จากการออกมาเปิดเผยเรื่องราวเป็นครั้งแรกต่อสาธารณะ
ของคิม ฮักซุน (Kim Hak-sun) หญิงผ่อนคลายชาวเกาหลี

คิม ฮักซุน “ผู้รอดชีวิตชาวเกาหลีที่ทำลายความเงียบต่อ สาธารณะ”

เรื่องราวของหญิงผ่อนคลายในเกาหลีใต้ได้รับการกล่าวถึง
อย่างเปิดเผยในเดือนมกราคม ค.ศ. 1990 เมื่ออาจารย์จาก
มหาวิทยาลัยสตรีอีฮวา (Ehwa Womens University) ร่วมกับกลุ่ม
คริสเตียนสังกัด Korean Church Women’s Alliance เป็นแกนนำ
ต่อสู้เพื่อเรียกร้องการชดเชยให้กับหญิงผ่อนคลาย โดยตีพิมพ์บทความ
ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับหญิงผ่อนคลายในหนังสือพิมพ์ Hankyoreh (Asian
Women’s Fund, 2007: Online) ทำให้ชาวเกาหลีใต้เริ่มให้ความสนใจ
ประเด็นนี้มากขึ้น โดยประธานาธิบดีโน แทอู (Roh Taewoo,
ค.ศ. 1988-1993) เป็นผู้นำเกาหลีใต้คนแรกที่น่าประเด็นนี้มาหารือกับ
รัฐบาลญี่ปุ่นในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1990 แต่ตัวแทนรัฐบาลญี่ปุ่น
ของนายกรัฐมนตรีโทชิกิ ไคฟู (Toshiki Kaifu, ค.ศ. 1989-1991)
กล่าวปฏิเสธว่ารัฐบาลและกองทัพญี่ปุ่นไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในการ
จัดระบบหญิงผ่อนคลาย และปฏิเสธที่จะให้มีการไต่สวนเรื่องดังกล่าว

ทำให้ในเดือนตุลาคม องค์การสตรีในเกาหลีได้ร่วมกับกลุ่มอาสาสมัคร ออกแถลงการณ์วิจารณ์การตอบสนองของตัวแทนรัฐบาลญี่ปุ่น และมีการเรียกร้องมากขึ้นให้รัฐบาลญี่ปุ่นกล่าวคำขอโทษและแสดงความรับผิดชอบ (Asian Women's Fund, 2007: Online)

ใน ค.ศ. 1991 คิม ฮักซุน อดีตหญิงพ่อกบฏชาวเกาหลี ได้ออกมาเปิดเผยเรื่องราวชีวิตของตนในช่วงสงคราม จนกลายเป็นกระแสที่สังคมให้ความสนใจอย่างมาก คิม ฮักซุน เกิดเมื่อ ค.ศ. 1924 ที่มณฑลจี๋หลิน ในเขตแมนจูเรียทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของจีน ซึ่งมีเขตแดนติดกับเกาหลี คิมได้รับการฝึกเป็นก๊อแกง (สตรีนักขั้วร้องและบันเทิง) จนกระทั่งอายุ 16 ปี ได้ถูกทหารญี่ปุ่นนำตัวไปยังสถานี่พ่อกบฏในประเทจีน คิมออกมาเปิดเผยเรื่องราวของตนที่ถูกกองทัพญี่ปุ่นกักขังในช่วงสงครามต่อสาธารณชนเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม ค.ศ. 1991 (ซึ่งใกล้กับวันที่ญี่ปุ่นยอมแพ้สงครามในวันที่ 15 สิงหาคม ค.ศ. 1945) การเปิดเผยของเธอได้มีส่วนกระตุ้นให้ผู้รอดชีวิตจากประเทศต่าง ๆ กล้าออกมาให้การมากขึ้น และต่อมามีการกำหนดให้วันที่ 14 สิงหาคมของทุกปี เป็นวันรำลึกถึงหญิงพ่อกบฏ (International "Comfort Women" Memorial Day) เพื่อรำลึกถึง

ความกล้าหาญของสตรีเหล่านี้ที่กล้าออกมาบอกเล่าเรื่องราวที่น่าสะเทือนใจของตน คิมถึงแก่กรรมใน ค.ศ. 1997²

คิม ฮักซุนได้รับการเรียกขานว่า “หญิงพ่อนคลายผู้รอดชีวิตชาวเกาหลีคนแรกที่ทำให้ลายความเจ็บต่อสาธารณะ” เพราะทำให้เรื่องราวของหญิงพ่อนคลายกลายเป็นที่สนใจในวงกว้าง ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเพราะสถานการณ์หรือบริบทในสังคมเกาหลีและการเมืองระหว่างประเทศในทศวรรษ 1990 ต่างจากในทศวรรษ 1970 ที่แพ พง-กี หญิงพ่อนคลายชาวเกาหลีที่โอกินาวะออกมาเปิดเผยเรื่องของตน โดยในทศวรรษ 1990 เกาหลีได้กลายเป็นประเทศประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์ รัฐบาลและสาธารณชนให้ความสำคัญกับประชาธิปไตย สิทธิเสรีภาพ ประเด็นสิทธิมนุษยชนจึงเป็นที่สำคัญ ประกอบกับเศรษฐกิจเกาหลีใต้เจริญเติบโต เกาหลีได้กลายเป็นประเทศพัฒนาแล้ว สถานะในเวทีระหว่างประเทศของเกาหลีได้จึงแตกต่างจากสถานะในทศวรรษ 1970 ที่กำลังพัฒนาประเทศสู่ภาคอุตสาหกรรมและอยู่ภายใต้รัฐบาลเผด็จการ ดังนั้น เมื่อหญิงพ่อนคลายชาวเกาหลีออกมาบอกเล่าเรื่องราวของ

² คลิปสารคดีของคิม ฮักซุน มีชื่อตอนว่า “My wish is.....” หรือ “ความปรารถนาของฉัน คือ.....” จัดทำโดยสำนักข่าวนิวส์ทปา (News Tapa: Korea Center for Investigative Journalism) เผยแพร่เมื่อวันที่ 26 มกราคม ค.ศ. 2016 ซึ่งนำเสนอภาพการสัมภาษณ์ตัวต่อตัวครั้งสุดท้ายกับคิม ฮักซุน ปัจจุบันเผยแพร่ผ่าน YouTube และเว็บไซต์ฐานข้อมูล ‘Comfort Women’ Speak Up ของ UCLA ที่รวบรวมเรื่องราวของหญิงพ่อนคลายชาติต่าง ๆ ไว้

คนต่อสาธารณชนในทศวรรษ 1990 จึงได้รับความสนใจจากสาธารณชนมากกว่าในทศวรรษ 1970 รวมถึงเกิดกระแสการเรียกร้องคำขอโทษและการชดเชยจากญี่ปุ่นด้วย

เรื่องราวจากปากคำของหญิงพ่อกุญแจ ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่รุนแรงและเป็นการกระทำรุนแรงที่ไม่สามารถยอมรับได้ต่อสตรี สตรีเกาหลี 3 คน ที่เคยเป็นหญิงพ่อกุญแจยีนฟ้องรัฐบาลญี่ปุ่น โดยได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มส่งเสริมสิทธิสตรีในญี่ปุ่นเอง (Gordon, 2003: 331) ที่ผ่านมารัฐบาลญี่ปุ่นในยุคหลังสงครามต่างปฏิเสธความเกี่ยวข้องของรัฐบาลญี่ปุ่นกับการจัดหาหญิงพ่อกุญแจ แต่ใน ค.ศ. 1992 นักประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นได้เปิดเผยหลักฐานที่ยืนยันว่ารัฐบาลสมัยสงครามเกี่ยวข้องโดยตรงกับการตั้งสถานี้พ่อกุญแจ และหญิงพ่อกุญแจถูกปฏิบัติเหมือนเป็นทาสมากกว่าเป็นโสเภณีธรรมดา (Gordon, 2003: 331) ดังคำให้การของ คิม ฮักซุน หญิงพ่อกุญแจชาวเกาหลีว่า “นายทหารคนหนึ่งพาฉันไปยังห้องข้าง ๆ ซึ่งถูกกันด้วยผ้าผืนหนึ่ง แม้ว่าฉันจะไม่ต้องการไป แต่เขาก็ลากฉันเข้าไปในห้องนั้นฉันพยายามขัดขืน แต่เขาฉีกเสื้อผ้าของฉันจนหมด และในที่สุดเขาก็พรากพรหมจรรย์ของฉันคืนนั้น นายทหารคนนั้นข่มขืนฉันถึงสองครั้ง” (Orreill, 2008: 128)

สำหรับเหตุผลของคิม ฮักซุน ที่ออกมาเปิดเผยเรื่องราวต่อสาธารณะนั้น เป็นเพราะไม่ต้องการให้เรื่องนี้เงียบหายไปโดยไม่ได้รับความเป็นธรรม ดังคำว่า

ฉันกลัวว่าจะไม่มีใครหลงเหลือเพื่อบอกความจริงหลังจากฉันตาย... หากพวกเราต่างจากไปหมด... ตอนนี้ฉันก็แก่มากแล้ว แต่ฉันยังคงหวาดกลัวอย่างยิ่งต่อชาวญี่ปุ่น... เรื่องการฆ่าผู้คน นั่นคือสิ่งที่น่าสะพรึงที่สุดสำหรับฉันมาโดยตลอด ฉันเห็นมันมานับครั้งไม่ถ้วน... ฉันเห็นพวกเขาฆ่าคนมากมายเกินจะนับ...

ฉันหวาดกลัวว่าพวกเขาอาจฆ่าฉัน... ตอนยังสาว แม้ต้องการพูดก็พูดไม่ได้ เพราะฉันหวาดกลัวเกินไป

ฉันเริ่มเล่าเรื่องของฉัน เพราะฉันต้องพูดในสิ่งที่อยากพูดก่อนตาย นั่นคือเหตุผลที่ฉันเชิญผู้สื่อข่าวจากสื่อต่าง ๆ มาฟัง และบอกทุกอย่างที่ฉันต้องพูด... ฉันโกรธมาก! ตื่นขึ้นเถอะ ผู้หญิงเกาหลีช่างน่าหงุดหงิดและอึดอัดใจเหลือเกิน ดูญี่ปุ่นสิ! หลังจากสิ่งที่พวกเขาทำทั้งหมด ก็ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงเลย! พวกเราเกาหลียังคงเติบโตต่อไปได้แม้จะเผชิญกับความโหดร้ายจากญี่ปุ่น...

ฉันไม่รู้จะกล่าวอย่างไรเมื่อย้อนคิดกลับไป... ฉัน...พยายามดิ้นรนเพื่อหนี แต่ก็ถูกจับลากกลับมาอีก...ไม่อาจหาคำใดมาบรรยายความปวดร้าวในใจได้ ฉันพยายามจะตัดใจไม่คิดถึงช่วงเวลานั้น แต่ก็ทำไม่ได้ มันตามหลอกหลอนฉัน และฉันไม่รู้จะอย่างไร... ทุกครั้งที่คิดถึงมัน

ตอนที่ฉันยังสาว ฉันไม่อาจออกมาพูดได้ เพราะความอับอาย อับอายคือสิ่งแรกที่ผุดขึ้นมาในใจฉัน ตอนนี้ฉันแก่ขึ้นแล้ว มันจึงง่ายขึ้นสำหรับฉัน... เพราะฉันก้าวข้ามความคิดเหล่านั้นมาได้ แต่เมื่อก่อนตอนที่ยังอายุน้อย ฉันอับอายเหลือเกิน... คุณคงรู้สึกเช่นเดียวกันไม่ใช่หรือ? ความจริงที่ว่าคุณถูกกองทัพญี่ปุ่นพาตัวไป

และ...แทนที่จะได้มีชีวิตเหมือนคนอื่น มันรับได้หรือ? ไม่เลย! ไม่มีวัน! ...

ผู้คนเกาหลีควรจะเข้าใจ และเจ้าหน้าที่ระดับสูงควรทำอะไรสักอย่างเกี่ยวกับเรื่องนี้ แต่กลับกัน ผู้คนกลับดูหมิ่น หมางเมินเรา ปฏิบัติต่อเหยื่อราวกับเป็นผู้หญิงที่ไร้ค่าและน่ารังเกียจ นั่นคือเหตุผลที่ฉันร้องไห้ทั้งวันทั้งคืนอยู่หลังประตูที่ปิดสนิท ฉันร้องไห้เงียบ ๆ และไม่มีใครให้พูดด้วย นั่นคือวิถีชีวิตของเรา... และเพราะเรายังมีชีวิตอยู่ ทุกวันนี้ทั้งโลกจึงจะได้รู้... (UCLA Center for Korean Studies, online)

ในบทสัมภาษณ์ครั้งสุดท้ายของคิม อักซุนในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1997 ห้าเดือนก่อนที่เธอจะเสียชีวิต คิม อักซุน กล่าวว่า “ตอนที่ฉันยังสาว ฉันไม่อาจพูดในสิ่งที่อยากพูดได้ เพราะกลัวอย่างยิ่งว่าพวกเขาอาจฆ่าฉัน แต่ยิ่งอายุมากขึ้น ฉันก็ยิ่งคิดถึงมัน และยิ่งคิดก็ยิ่งโกรธ”

หลังจากคิม อักซุนเปิดเผยเรื่องราวของตนในกลาง ค.ศ. 1991 ในเดือนธันวาคม คิมและหญิงเกาหลีที่เคยถูกบังคับเป็นหญิงผ่อนคลาได้ยื่นฟ้องรัฐบาลญี่ปุ่นเป็นครั้งแรกเพื่อเรียกค่าชดเชย โดยฟ้องต่อศาลแขวงกรุงโตเกียว การเรียกร้องในช่วงนี้จึงทำให้ผู้นำญี่ปุ่นและเกาหลีตระหนักและรับรู้ถึงสถานการณ์ แต่รัฐบาลญี่ปุ่นระบุว่าปัญหาเหล่านี้เคยได้แก้ไขและตกลงกันแล้วตามสนธิสัญญาว่าด้วยความสัมพันธ์ขั้นพื้นฐานระหว่างเกาหลีใต้กับญี่ปุ่น ค.ศ. 1965 ดังนั้น รัฐบาลญี่ปุ่นจึงถูกมองว่าไม่จริงใจที่จะแก้ปัญห ไม่จริงใจที่จะขอโทษ ดังที่ Jennifer

Lind (2008) ศึกษาพัฒนาการของการรำลึกอดีตของญี่ปุ่นว่าแบ่งเป็น 2 ช่วง ช่วงแรกคือ ระหว่าง ค.ศ.1952–1964 เป็นยุคแห่งการปฏิเสธ เพราะญี่ปุ่นมีท่าทีเชิดชูการแผ่อำนาจในอดีต โดยระบุว่าการยึดครองเกาหลีช่วยให้พื้นที่ดังกล่าวมีความเจริญรุ่งเรือง และมีการตัดเนื้อหาความโหดร้ายของสงครามออกจากแบบเรียนประวัติศาสตร์ (Lind, 2008: 524–525) ส่งผลให้ชาวเกาหลีมองว่าคำขอโทษเหล่านั้น "ขาดความจริงใจ" เป็นเพียงการเล่นละครทางการเมือง ซึ่งสุดท้ายกลับยิ่งทำลายความเชื่อใจระหว่างกัน (Lind, 2008: 542–543)

ต่อมาในช่วง ค.ศ. 1990 เป็นต้นมา เป็นช่วงที่ Lind เรียกว่าเป็นยุคแห่งความสำนึกผิดและกระแสดีกลับ ผู้นำอย่างนายกรัฐมนตรีโฮโซกาวะ โมริฮิโระ เริ่มกล่าวคำขอโทษที่ชัดเจนขึ้นเกี่ยวกับประเด็นหญิงพ้อนคลาย และการใช้แรงงานบังคับ อย่างไรก็ตาม ช่วงนี้ก็กลับเกิดกระแสดีกกลับจากฝ่ายขวาอย่างรุนแรงที่สุด มีการผลิตแบบเรียนชาตินิยมและการไปเยือนศาลเจ้ายาสุกuniของผู้นำระดับสูง (Lind, 2008: 527-528)

Lind ชี้ให้เห็นว่าความไม่ไว้วางใจของเกาหลีใต้ฝังรากอยู่ในการที่ญี่ปุ่นไม่ยอมรับอดีตอย่างจริงใจ ทำให้ชาวเกาหลีเชื่อมโยงการไม่สำนึกผิดของญี่ปุ่นเข้ากับเจตนาในปัจจุบัน โดยมองว่าการปฏิเสธความผิดคือสัญญาณว่าญี่ปุ่นพร้อมจะกลับไปสู่ลัทธิทหาร (Militarism) อีกครั้ง (Lind, 2008: 533) และนำมาสู่การที่อดีตหญิงพ้อนคลายชาวเกาหลีใต้ได้ออกมาประท้วงที่หน้าสถานทูตญี่ปุ่นในเกาหลีทุกวันพุธ

ตั้งแต่ ค.ศ. 1992 เป็นต้นมา (วิเชียร อินทะสี, 2565: 163) จากนั้นใน ค.ศ. 1993 ได้มีสตรีเกาหลีอีกกลุ่มยื่นฟ้องด้วยเช่นกันและเรียกร้องค่าชดเชย ต่อมา มีการสร้างรูปปั้นสันติภาพ หรือรูปปั้นหญิงพ่นโคลาย และนำไปวางประพจน์ที่หน้าสถานทูต จนกลายเป็นสัญลักษณ์ของการเรียกร้องของหญิงพ่นโคลายมาจนทุกวันนี้

หญิงพ่นโคลายชาวจีน ผู้อยู่ในความเจ็บอันยาวนาน

สตรีจีนเป็นอีกชาติหนึ่งที่ถูกละเลยไปเป็นอันดับรองลงมาจาก สตรีเกาหลี เพราะในเวลานั้นญี่ปุ่นปกครองไต้หวันและยึดครองหลาย พื้นที่บนแผ่นดินใหญ่ ความทรงจำบาดแผลของหญิงพ่นโคลายชาวจีน ได้รับการบันทึกไว้จากการทำวิจัยของ จาง ชวงปิง (Zhang Shuangbing) นักวิจัยอิสระ จางเป็นนักวิจัยชาวจีนคนแรก ๆ ที่ ค้นคว้าเรื่องหญิงพ่นโคลาย โดยใช้เวลา 30 กว่าปีตั้งแต่ทศวรรษ 1990 เดินทางลงพื้นที่ สืบค้น และสัมภาษณ์อดีตหญิงพ่นโคลายกว่า 100 คน และช่วยหญิงพ่นโคลาย 16 คน ในการฟ้องร้องรัฐบาลญี่ปุ่นเพื่อ เรียกร้องค่าชดเชยและการชดเชย (Zhu, 2018: online)

ใน ค.ศ. 1996 จางลงพื้นที่เก็บข้อมูลเกี่ยวกับหญิงพ่นโคลาย ในพื้นที่อำเภอหยู มณฑลซานซี ซึ่งหลายหมู่บ้านถูกยึดครองโดย กองทัพญี่ปุ่นในช่วงสงคราม จางสำรวจพบสตรีจีน 50 คน ที่เคยตก เป็นหญิงพ่นโคลาย ส่วนใหญ่อายุระหว่าง 15-18 ปี 1 ในนั้นมีอายุ เพียง 13 ปี จากคำบอกเล่าของหลี่ ชิวเมย ซึ่งเวลานั้นอายุ 15 ปี ถูก

ทหารญี่ปุ่นหลุดไปจากบ้านเมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. 1942 ขณะนั้นแม่ของเธออยู่ที่บ้านด้วยแต่ไม่สามารถขัดขวางทหารญี่ปุ่นได้ หลี่และเด็กผู้หญิงอีก 2 คน ถูกนำตัวไปที่กองพันที่หมู่บ้านจินกู่ มณฑลซานซี ซึ่งญี่ปุ่นควบคุมพื้นที่ในบริเวณนี้ได้กว่า 70 หมู่บ้าน ในระยะแรกมีทหารญี่ปุ่นอยู่ที่หน่วยนี้ราว 100 นาย ต่อมาฐานที่หมู่บ้านจินกู่กลายเป็นศูนย์ฝึกทหารใหม่ของญี่ปุ่น จำนวนกำลังพลเพิ่มขึ้นเป็นราว 500 นาย (UCLA Center for Korean Studies, 1996: online) ทำให้มีการคุกคามชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง สตรีจำนวนมากในหมู่บ้านต้องตกเป็นเหยื่อ

หลี่ ชิวเมยเล่าว่าในแต่ละวันเธอต้องรับใช้ทหารญี่ปุ่น 2-3 นาย บางวันมากถึง 10 นาย ที่ค่ายนี้มีทหารรักษาการตลอดเวลาทำให้ยากต่อการหลบหนี บางครั้งเธอถูกนำตัวไปรับใช้ผู้บัญชาการกองพัน ซึ่งมักจะเฆี่ยนตีเธอด้วยเข็มขัดหนังจนทำให้ดวงตาซ้ายของเธอบอด ต่อมาเธอถูกส่งกลับบ้านเพราะสภาพร่างกายบาดเจ็บจนไม่สามารถให้บริการได้ เมื่อกลับบ้านเธอพบว่ามารดาของเธอฆ่าตัวตายไปแล้วและบิดาเสียชีวิต โดยก่อนหน้านี้ครอบครัวของเธอได้จ่ายเงิน 600 หยวน (ซึ่งเป็นเงินจำนวนมากในเวลานั้น) ให้กับกองทัพญี่ปุ่นเพื่อพยายามขอให้เธอได้กลับบ้าน โดยขอยืมเงินจากญาติพี่น้อง แต่ไม่สามารถนำเธอกลับบ้านได้โดยบอกว่าเงินน้อยไป ทำให้แม่ของเธอเสียใจจนแขวนคอตายและพ่อของเธอเสียชีวิตเมื่อเห็นแม่ของเธอฆ่าตัวตาย (Tanaka, 2000: 47)

นอกจากนี้ ยังมีคำให้การของหญิงผ่อนคลายชาวจีนที่หมู่บ้าน
จินกู่ยอีกหลายคนที่กล่าวถึงความเลวร้ายที่พวกเธอได้รับ เช่น จาง ไก
เซียง (Zhang Gaixiang ค.ศ. 1925–2014) ได้เปิดเผยเรื่องราวที่เธอ
ต้องเผชิญต่อจาง ชวงปิง นักวิจัย จาง ไกเซียงให้การว่า การกระทำ
เลวร้ายของทหารญี่ปุ่นนั้นยากจะกล่าวถึงได้อย่างทั้งหมด ความว่า

พวกเขาก่อเหตุอันชั่วร้ายทุกครั้งที่พบเห็นสตรี ชาวบ้านต่าง
หวาดผวอย่างยิ่ง เพราะทหารญี่ปุ่นนั้นโหดร้ายและกระทำการ
ตามอำเภอใจ หากมีสิ่งใดไม่ถูกใจแม้เพียงเล็กน้อยผู้หญิงก็จะถูก
ทรมานอย่างสาหัส สตรีที่มีหน้าตาดีต้องเอาซี่ไถมาปกปิด
ใบหน้า แต่ก็ยังไม่อาจรอดพ้นจากทหารญี่ปุ่นได้ สตรีจำนวนมาก
ในหมู่บ้านของข้าพเจ้าถูกทหารข่มขืน...นอกจากนี้ ยังลักพาตัว
สตรีที่เห็นว่าสวยงามไปยังค่าย ...บางครั้งก็บังคับให้ผู้ใหญ่บ้าน
หาผู้หญิงมาส่งมอบ ข้าพเจ้าเป็นหนึ่งในผู้หญิงที่ถูกส่งตัวไป

ข้าพเจ้าจำได้ว่าเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นในช่วงบ่ายวันหนึ่งใน
ต้นฤดูร้อน ค.ศ. 1942 กองทัพญี่ปุ่นสั่งให้หมู่บ้านจินกู่ยส่งมอบ
สตรีสองคนให้แก่พวกเขา เมื่อฟ้าเริ่มมืด ผู้ใหญ่บ้านก็ยังไม่
สามารถหาสตรีมาส่งได้ หากปล่อยให้เลยกำหนด หมู่บ้านทั้ง
หมู่บ้านจะถูกลงโทษในวันถัดไปและต้องเผชิญกับความโหดร้าย
ของญี่ปุ่น ไม่มีใครไม่หวาดกลัวต่อชะตากรรมเช่นนั้น

ในเวลานั้น ข้าพเจ้าเพิ่งแต่งงานใหม่และอาศัยอยู่กับพ่อแม่
ข้าพเจ้าเป็นมิตรสหายใกล้ชิดกับหลานสาวของผู้ใหญ่บ้าน...วัน
นั้นข้าพเจ้าไปเยี่ยมบ้านของหลานผู้ใหญ่บ้าน ขณะที่ทหารญี่ปุ่น

มาบีบบังคับให้ผู้ใหญ่บ้านรวบรวมสตรี พวกมันพบเราเข้าจึงจับตัวเราไป... ผู้ใหญ่บ้านโกรธมากแต่ไม่อาจหยุดยั้งได้ ภายใต้การบังคับของทหารญี่ปุ่น พวกเราถูกจับไปคุมขังในห้องแยกกัน คินนั้นข้าพเจ้าถูกทหารญี่ปุ่นหลายคนข่มขืนเป็นหมู่คณะจนถึงรุ่งสาง

วันถัดมาพวกเราถูกปล่อยตัว แต่เพราะทหารญี่ปุ่นตั้งฐานอยู่ในหมู่บ้าน เราจึงไม่มีที่ซ่อนตัว พวกมันมักพาตัวเราไปข่มขืนในบ้านหลังหนึ่งที่อยู่ด้านหลังของพวกมันตามอำเภอใจ นอกจากพวกเราแล้ว สตรีอีกคนหนึ่งในหมู่บ้านก็ถูกลักพาตัวด้วย ทหารญี่ปุ่นจะลากตัวเราออกจากบ้านเมื่อใดก็ได้ เราพยายามหลบหนีไปซ่อนตัวในหมู่บ้านของญาติ แต่ทหารญี่ปุ่นก็ตามไปจับตัวข้าพเจ้าและข้าร้ายยังทำร้ายญาติของข้าพเจ้าที่ช่วยปกปิดตัวข้าพเจ้า

เมื่อถูกจับตัวกลับมาอีกครั้ง ข้าพเจ้าตกอยู่ภายใต้การทารุณที่รุนแรงยิ่งกว่าเดิม ทหารญี่ปุ่นกักขังข้าพเจ้าไว้ในบ้านหลังหนึ่ง (ซึ่งเป็น “สถานี่ผ่อนคลาย”) ทางด้านตะวันออกของหมู่บ้าน สตรีจากหมู่บ้านอื่นก็ถูกกักขังอยู่ด้วย ...บางคืนข้าพเจ้าถูกนำตัวขึ้นไปยังบ่อนบนภูเขาที่กองทัพญี่ปุ่นตั้งอยู่ พวกเขาจัดห้องไว้ได้บ่อนซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากบ้านในหมู่บ้าน...ทหารญี่ปุ่นหลายคนพักอยู่ในห้องนั้น ข้าพเจ้าถูกทำร้ายและข่มขืนอย่างไร้ความปราณี...ข้าพเจ้าตกอยู่ในวงจรความรุนแรงเช่นนี้ซ้ำแล้วซ้ำเล่า ครอบครัวของข้าพเจ้ากังวลอย่างยิ่ง และได้วิงวอนหัวหน้าสมาคมรักษาความสงบให้ช่วยเหลือจากกองทัพญี่ปุ่น จน

ท้ายที่สุดข้าพเจ้าจึงได้รับการปล่อยตัว (UCLA Center for Korean Studies, 1996: online)

การทารุณกรรมโดยทหารญี่ปุ่นขณะถูกบังคับไปเป็นหญิงผ່อน คลายนั้น ทำให้จาง ไกเซียง กล่าวว่า เป็นความรู้สึกโกรธแค้นที่แม่จะ ผ่านมานานกว่า 60 ปี นับแต่ญี่ปุ่นแพ้สงคราม แต่ญี่ปุ่นไม่เคยใส่ใจ เรื่องการชดเชยความเสียหายให้แก่หญิงผ່อนคลายชาวจีน ดังที่จาง ไกเซียงกล่าวว่า “ทั้งที่ได้ก่อกรรมทำเข็ญไว้อย่างมากมาย แต่กลับไม่ แสวงหาหนทางใด ๆ ในการเยียวยาหรือแก้ไข พฤติกรรมเช่นนี้จะ เรียกว่าเป็นความเป็นมนุษย์ได้อย่างไร?” ดังจะเห็นได้ว่าในทศวรรษ 1990 เมื่อมีการเรียกร้องความเป็นธรรมต่อหญิงผ່อนคลายหรือการ ชดเชยต่อการกระทำของกองทัพญี่ปุ่นถูกหยิบยกขึ้นมา รัฐบาลญี่ปุ่น ยังคงปฏิเสธ จาง ไกเซียงกล่าวว่า พฤติกรรมเช่นนี้ของรัฐบาลญี่ปุ่นทำให้เธอรู้สึกที่ไม่อาจยอมรับได้ จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องบันทึก ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความทุกข์ทรมานที่พวกเธอได้รับ และทำให้รัฐบาล ญี่ปุ่นตระหนักว่าญี่ปุ่นต้องรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดจาก สงครามรุกรานของตน

วิรสตรีจีนในสงครามต่อต้านญี่ปุ่น

เรื่องเล่าหรือภาพความทรงจำในช่วงสงครามต่อต้านญี่ปุ่นของ จีนนั้น ไม่ได้มีเฉพาะภาพการถูกญี่ปุ่นรุกรานหรือชีวิตที่น่าสงสารของ

หญิงผ่อนคลาย แต่สตรีจีนยังมีบทบาทหรือภาพจำของการเป็นทหารหญิงที่อุทิศตัวและเสียสละทั้งการทำงานในกองทัพ งานภาคสนาม และงานในฐานะสายลับหญิงที่กล้าหาญ ในช่วงเวลานั้นกองทัพพรรคกัว๋หมินตั้งมีทหารหญิงที่มาจากนักเรียนในโรงเรียนทหารหญิงผู้เมืองอู๋ฮั่น ซึ่งได้รับการฝึกฝนทั้งในงานเอกสาร การสู้รบ การลอบสังหาร และการเป็นสายลับ ทหารหญิงเหล่านี้ปฏิบัติหน้าที่ตามหน่วยงานทหารในที่ต่าง ๆ ร่วมกับทหารชาย โดยบางส่วนออกปฏิบัติหน้าที่ในสมรภูมิรบ บางส่วนปฏิบัติหน้าที่ในกองทัพหรือในค่ายทหารตามที่ต่าง ๆ มีหน้าที่ทั้งงานเอกสาร งานเลขานุการ งานแปล และงานเฝ้าระวังความปลอดภัย และออกรบเมื่อยามจำเป็น

ในสมรภูมิ ทหารหญิงต้องทำงานทั้งกลางวันกลางคืน เช่นเดียวกับทหารชาย ซึ่งในช่วงสงครามรัฐบาลพรรคกัว๋หมินตั้งเชิญชวนให้เยาวชนทั้งชายและหญิงมาสมัครเป็นทหารและขยายการรับสมัครทหารหญิง ทำให้มีสตรีจีนจำนวนมากเข้าสู่กองทัพ เอกสารราชการของกรุงหนานจิงที่ยังหลงเหลืออยู่แสดงให้เห็นว่า ระหว่าง ค.ศ. 1944-45 มีเยาวชนหญิงหลายหมื่นคนสมัครเข้าเป็นทหาร และถูกส่งไปอยู่ตามหน่วยงานหรือกองกำลังของกองทัพหลายแห่ง ซึ่งบางหน่วยมีทหารหญิงถึงร้อยละ 10 ของจำนวนทหารทั้งหมด

เรื่องราวของทหารหญิงยังปรากฏอยู่ใน ภาพยนตร์และวรรณกรรม เช่น ในช่วงทศวรรษ 1930 นางเจียง ชิง ภรรยาของเหมา เจ๋อตง เคยแสดงภาพยนตร์เกี่ยวกับทหารหญิง 2 เรื่อง คือ Spirit of

Freedom เป็นเรื่องเกี่ยวกับทหารหญิงในกองกำลังฝ่ายเหนือ และเรื่องทหารหญิงที่ถูกยิง แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลกัวฮมินต์ก็ได้อาศัยการสื่อสารกระตุ้นความรู้สึกชาตินิยมและการต่อต้านกองทัพญี่ปุ่นที่รุกรานจีนผ่านสื่อมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1930 แล้ว

ประวัติศาสตร์ทางการของจีนทั้งใต้หวันและสาธารณรัฐประชาชนจีนต่างบันทึกไว้อย่างยกย่องว่า ในช่วงสงครามต่อต้านญี่ปุ่น กองทหารหญิงจีนต่อสู้กับกองทัพญี่ปุ่นเพื่อปกป้องประเทศและเพื่อความอยู่รอดของคนรุ่นหลัง ทหารหญิงเหล่านี้มีความกล้าหาญในการออกไปสู่แนวหน้า สละชีวิตในการรักษาประเทศ และเป็นวีรสตรี (Xinhuathai, 2019: online) และมีทหารหญิงในกองทัพคอมมิวนิสต์ด้วยเช่นกันซึ่งบางคนมาจากโรงเรียนทหารและเป็นทหารของรัฐบาลมาก่อนที่จะเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์ ที่มีชื่อเสียง เช่น หยิว ซี ผู้ร่วมก่อการจลาจลที่กว้างโจว ชู่ จุน นายพลหญิงแห่งกองทัพแดง จ้าว อี้มาน วีรสตรีต่อต้านญี่ปุ่น และเจิ้ง ผิงหู่ สายลับหญิงของจีน

เจิ้ง ผิงหู่ เป็นลูกครึ่งจีน-ญี่ปุ่น มารดาเป็นชาวญี่ปุ่น ส่วนบิดาเป็นนักปฏิวัติของพรรคกัวฮมินต์และเป็นคนสนิทของซุนยัตเซ็น เจิ้ง ผิงหู่และครอบครัวเข้าร่วมขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นอย่างลับ ๆ และเจิ้งเป็นสายลับของกัวฮมินต์ รับหน้าที่ลอบสังหารตึง ม่อซุน อดีตหัวหน้าหน่วยตำรวจลับของกัวฮมินต์ที่แปรพักตร์ไปอยู่ฝ่ายญี่ปุ่น แต่แผนลอบสังหารไม่สำเร็จ เจิ้งถูกจับและถูกใช้เป็นตัวประกันเพื่อบีบบิดาของเธอเข้าร่วมกับฝ่ายญี่ปุ่นในจีน แต่เจิ้งและบิดาไม่

ยอม เจิ้งจึงถูกประหารชีวิตขณะอายุเพียง 22 ปี (Her Haft of History, 2022, online) ต่อมา รัฐบาลสาธารณรัฐจีนประกาศยกย่องเจิ้ง ผิงหฺวู ให้เป็นวีรชนผู้พลีชีพเพื่อประเทศอย่างเป็นทางการ ต่อมา พรรคคอมมิวนิสต์จีนได้ยกย่องเจิ้งในฐานะวีรสตรีของชาติในการต่อต้านญี่ปุ่น และใน ค.ศ. 2009 ทางกรีนได้สร้างอนุสรณ์สถานพร้อมรูปปั้นของเจิ้งในเขตชิงผู่ นครเซี่ยงไฮ้ เพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงความกล้าหาญและเสียสละของเจิ้ง ผิงหฺวู (White, 2022, online)

สื่อสาธารณะกับการสร้างความทรงจำร่วม

ความทรงจำบาดแผลของหญิงผ่อนคลายยังได้รับการเปิดเผยถ่ายทอดผ่านบันทึกคำให้การ คำสัมภาษณ์ และสื่อเช่น ภาพยนตร์ ภาพถ่าย ดังตัวอย่างภาพยนตร์เรื่อง *Spirits' Homecoming* (2016) ผู้กำกับภาพยนตร์ เรื่องนี้ กล่าวว่าได้รับแรงบันดาลใจมาจากภาพวาด *Burning Virgins* ของอดีตหญิงผ่อนคลายชาวเกาหลีสื่อ คัง อินซอ วัย 87 ปี ที่วาดขึ้นจากความทรงจำขณะที่ถูกจับตัวไปเมื่ออายุ 16 ปี เพื่อให้บริการทางเพศแก่ทหารญี่ปุ่นและเคยเกือบถูกทหารญี่ปุ่นเผาทั้งเป็น

ภาพยนตร์กล่าวถึงเรื่องของเด็กสาวชาวเกาหลีสื่อ 2 คน ที่อาศัยอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของเกาหลี ใน ค.ศ. 1943 ทหารญี่ปุ่นได้บังคับจับตัวเด็กสาวชาวเกาหลีหลายคนโดยหลอกลวงว่าจะส่งไปทำงานที่โรงงานทำรองเท้า แต่กลับถูกส่งไปสถานี่ผ่อนคลายในแถบแม่น้ำมู่ตัน มณฑลจี๋หลิน ในเขตแมนจูเรียของจีน ในสถานี่ผ่อนคลาย

จะมีหญิงชาวญี่ปุ่นทำหน้าที่คัดเลือกผู้หญิงผ่องคลาญ โดยผู้ที่อายุน้อยที่สุดจะได้รับเลือกให้ไปบริการทหารญี่ปุ่นระดับผู้บังคับบัญชา ก่อนผู้หญิงทุกคนจะได้รับการตรวจโรคติดต่อจากแพทย์ชาวญี่ปุ่นและต้องทำความสะอาดร่างกายก่อนให้บริการ นอกจากนี้ หญิงผ่องคลาญทุกคนต้องเปลี่ยนชื่อตัวเองเป็นชื่อญี่ปุ่นและต้องพูดภาษาญี่ปุ่นเท่านั้น สถานีผ่องคลาญแห่งนี้มีทั้งผู้หญิงเกาหลีและจีน

ฉากสำคัญของภาพยนตร์ถ่ายทอดเหตุการณ์จากภาพวาด Burning Virgins ซึ่งเป็นภาพที่ทหารญี่ปุ่นกำลังถือปืนกวาดต้อนผู้หญิงขึ้นรถบรรทุกเพื่อนำไปฆ่าทิ้ง โดยทหารญี่ปุ่นชุดหลุมขนาดใหญ่ไวนอกค่ายเพื่อเป็นสถานที่กำจัดหญิงผ่องคลาญ ในหลุมมีร่างของหญิงบำเรอจำนวนมากถูกเผาไฟ และในภาพยนตร์ระหว่างที่หญิงผ่องคลาญถูกนำไปที่หลุมนั้นมีทหารจีนบุกเข้ามาโจมตีทหารญี่ปุ่นเสียก่อน ทำให้หญิงผ่องคลาญ บางส่วนรอดชีวิตจากการถูกสังหาร และคง อีนซอ เจ้าของภาพวาดเป็นคนหนึ่งที่รอดชีวิตมาได้ ต่อมาคง อีนซอได้รับการดูแลจากศูนย์พิเศษเพื่อดูแลหญิงผ่องคลาญชาวเกาหลีที่รอดชีวิตจากสงคราม

นอกจากเรื่อง Spirits' Homecoming (2016) แล้วยังมีภาพยนตร์เกี่ยวกับหญิงผ่องคลาญอีกหลายเรื่อง เช่น ภาพยนตร์สารคดีเรื่อง Within Every Women (ค.ศ. 2011) ซึ่งกล่าวถึงความโหดเหี้ยมทารุณที่กองทัพจักรวรรดิญี่ปุ่นกระทำต่อหญิงผ่องคลาญ เรื่อง "The Apology" (ค.ศ. 2016) ถ่ายทอดเรื่องราวชีวิตของอดีต

หญิงผ่องคลาญซึ่งประกอบด้วยเด็กหญิงและหญิงสาวกว่า 200,000 คน ที่ถูกบังคับให้เข้าสู่ระบบทาสทางเพศในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และปัจจุบันยังคงต่อสู้เพื่อเรียกร้องความยุติธรรมและการเยียวยา พร้อมไปกับการพยายามก้าวข้ามบาดแผลในอดีตเพื่อให้จิตใจได้พบกับความสงบ

ภาพยนตร์เรื่อง "Give Me The Sun" (ค.ศ. 2017) บันทึกเรื่องราวชีวิตของผู้หญิง 7 คน ที่ตกเป็นเหยื่อความรุนแรงทางเพศโดยกองทัพญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ในจำนวนนี้ 6 คนอาศัยอยู่ในหมู่บ้านแถบภูเขาของมณฑลซานซี และอีก 1 คนอาศัยอยู่ในเมืองอู๋ฮั่น เมืองใหญ่ริมแม่น้ำฉางเจียง (แยงซี) ในเวลานั้นกองทัพพรรคคอมมิวนิสต์จีนได้ทำสงครามกองโจรต่อต้านญี่ปุ่นในพื้นที่หมู่บ้านแถบภูเขา กองทัพญี่ปุ่นจึงตอบโต้ด้วยการสร้างบังเกอร์ป้อมปราการจำนวนมากเพื่อขับไล่ศัตรู ด้วยเหตุนี้ ผู้หญิงที่ตกเป็นเหยื่อของกองทัพญี่ปุ่นในพื้นที่ดังกล่าวจึงถูกชาวบ้านเรียกขานด้วยความเหยียดหยามว่า "ผู้หญิงบังเกอร์" (Bunker women) ส่วนผู้ที่ถูกกักขังอยู่ในสถานบริการในเมืองก็ถูกปฏิบัติอย่างดูแคลนในฐานะโสเภณี ภาพยนตร์กล่าวว่ามี การคาดการณ์ว่ามีสตรีเกือบ 1 แสนคนในประเทศจีนที่ถูกกองทัพญี่ปุ่น บังคับพาตัวไปยังสถานผ่องคลาญ

ภาพยนตร์เรื่องล่าสุดที่บอกเล่าเรื่องราวความทรงจำบาดแผลนี้ออกฉายเมื่อปลาย ค.ศ. 2025 ซึ่งเป็นปีครบรอบ 80 ปีแห่งการสิ้นสุด สงครามจีน-ญี่ปุ่น ชื่อเรื่อง *Dead to Rights* มีชื่อที่แปลจากภาษาจีน

ว่า *Nanjing Photo Studio* คำว่า *Dead to Rights* เป็นสำนวนที่แปลว่า การถูกจับได้คาหนังคาเขา ซึ่งในที่นี้หมายถึงเรื่องราวในภาพยนตร์ที่ฟิล์มถ่ายภาพการทารุณกรรมประชาชนชาวจีนที่เมืองหนานจิงโดยทหารญี่ปุ่นได้รับการเก็บซ่อนไว้ ก่อนที่จะถูกเผยแพร่ออกมาเป็นหลักฐานยืนยันการกระทำของทหารญี่ปุ่น เนื้อเรื่องได้รับแรงบันดาลใจมาจากเรื่องราวในประวัติศาสตร์ชีวิตจริงของหลัวจินเด็กฝึกงานร้านถ่ายรูปที่นครหนานจิงที่แอบเก็บหลักฐานการสังหารหมู่เอาไว้ โดยเรื่องเกิดจากการที่นายทหารญี่ปุ่นนำฟิล์ม 2 ม้วน มาจ้างล้าง เมื่อหลัวจินล้างรูปออกมา เขาคงตะลึงเมื่อเห็นภาพการฆ่าฟันและการทรมานชาวจีนอย่างโหดเหี้ยม หลัวจินได้แอบอัดรูปเหล่านั้นเพิ่มเก็บไว้เองอีกหนึ่งชุด และแอบเก็บฟิล์มเนกาทีฟไว้ในที่ปลอดภัย แม้จะเสี่ยงต่อการถูกประหารชีวิตหากถูกจับได้ รูปภาพเหล่านี้ถูกส่งต่อผ่านบุคคลต่าง ๆ จนกลายเป็นหลักฐานสำคัญที่ชี้ชัดต่ออาชญากรรมสงครามชาญี่ปุ่นในการพิจารณาคดีที่โตเกียวหลังสงครามสิ้นสุดลง ภาพยนตร์เรื่องนี้สร้างโดยผู้กำกับชาวจีน เนื้อหาไม่ใช่การต่อต้านญี่ปุ่น แต่เนื้อเรื่องสะท้อนถึงความต้องการบันทึกเรื่องราวของความจริง การปฏิเสธ และราคาที่ต้องจ่ายจากการลืมเลือน ภาพยนตร์เรื่องนี้จึงเป็นทั้งบันทึกประวัติศาสตร์ และการบอกเล่าเรื่องราวที่ต้องถูกจดจำและส่งต่อสืบไป (South China Morning Post, 2025, 10 Aug: online)

ในนวนิยายเรื่อง *White Chrysanthemum* (เบญจมาศสีขาว) Mary Lynn Bracht (2018) เล่าเรื่องราวโศกนาฏกรรมของหญิงชาว

เกาหลีสองพี่น้อง คือ ฮานา กับเอมิ ที่มีอาชีพเป็น “แฮนยอ” (Haenyeo) หรือหญิงดำน้ำแห่งเกาะเชจู ที่ต้องพลัดพรากจากกัน ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเล่าผ่านสองช่วงเวลา คือ การพลัดพรากของฮานาในทศวรรษ 1940 เพราะถูกทหารญี่ปุ่นจับตัวส่งไปยังแมนจูเรีย ต่อมาถูกส่งไปยังสถานี่ผ่อนคลายที่มองโกเลีย และได้รับการช่วยเหลือโดยทหารรัสเซีย เรื่องราวอีกช่วงเล่าถึงการตามหาอดีตของเอมิใน ค.ศ. 2011 นวนิยายนี้ใช้ข้อมูลเอกสารและข้อมูลการสัมภาษณ์สตรีเกาหลีที่ถูกหลอกและถูกส่งไปยังพื้นที่สมรภูมิต่าง ๆ ของญี่ปุ่นทั้งในเขตแมนจูเรีย ในประเทศจีน ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และหมู่เกาะต่าง ๆ ซึ่งหญิงผ่อนคลายจะถูกเรียกด้วยชื่อใหม่ตามแผ่นป้ายที่สลักไว้หน้าห้อง ส่วนมากจะเป็นชื่อดอกไม้ เช่น ซากุระ อินาตะ และต้องให้บริการแก่ทหารญี่ปุ่นวันละหลายสิบคนโดยไม่ได้ค่าตอบแทน บางครั้งก็ถูกทำร้ายร่างกาย ทำให้ผู้หญิงส่วนใหญ่ต้องหาทางเอาตัวรอดด้วยการผูกสัมพันธ์ใกล้ชิดกับนายทหารสักคนเพื่อเป็นหลักประกันความปลอดภัยให้ถูกทำร้ายร่างกายน้อยลง และอาจได้ของขวัญเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างผลไม้แห้งหรือเครื่องประดับเป็นค่าตอบแทน

หนังสือเรื่องนี้ผู้เขียนบรรยายสภาพของช่องทหาร หรือสถานี่ผ่อนคลายไว้ว่า หญิงผ่อนคลายส่วนใหญ่ได้รับอาหารแค่พอให้ทำงานได้ แต่ไม่มากพอให้อิ่ม (เพื่อไม่ให้มีแรงหนี) ทหารญี่ปุ่นเคร่งครัดเรื่องความสะอาดมาก มีการแจกถุงยางอนามัย และให้หญิงผ่อนคลายทุกคนต้องชำระล้างร่างกายด้วยน้ำยาทุกครั้งก่อนรับแขกคนต่อไป จัดให้มี

การตรวจโรคโดยแพทย์อย่างสม่ำเสมอ แต่ผู้หญิงส่วนมากก็เสียชีวิต เพราะถูกใช้งานอย่างหนัก ดิดเชื้อ แห้งลูก ฯลฯ พวกที่รอดชีวิตมาส่วน ใหญ่ไม่สามารถมีครอบครัวแบบปกติ ตั้งครรภ์ไม่ได้ หรือไม่ได้รับการ ยอมรับจากสังคม หญิงผ่อนคลายในช่องทหารมีทุกเชื้อชาติที่กองทัพ ญีปุ่นไป รวมถึงสตรีชาวญีปุ่นเองก็มีทั้งสมัครใจและไม่สมัครใจทำ อาชีพนี้อ เจ้าของช่องจะเก็บค่าใช้บริการหญิงผ่อนคลายที่เป็นสาวญีปุ่น สูงกว่าสตรีสัญชาติอื่น

สำหรับบันทึกความทรงจำผ่านสื่อสาธารณะของหญิงผ่อน คลายชาวจีนนั้นยังได้ถ่ายทอดผ่านภาพยนตร์สารคดีเรื่อง *Thirty Two* ซึ่งหมายถึงจำนวนหญิงผ่อนคลายชาวจีนที่ยังมีชีวิตอยู่จำนวน 32 คน ในการถ่ายทำสารคดีเมื่อ ค.ศ. 2012 แต่ในอีก 2 ปีต่อมาเหลือ ผู้รอดชีวิตเพียง 22 คน จึงตั้งชื่อเรื่องใหม่ว่า *Twenty Two* ภาพยนตร์ สารคดีเรื่องนี้ออกฉายในประเทศจีนเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม ค.ศ. 2017 เพื่อระลึกถึงหญิงผ่อนคลายและเพื่อให้สังคมตระหนักถึงการต่อต้าน ความรุนแรงที่กลายเป็นความทรงจำบาดแผล ภาพยนตร์เล่าถึงชีวิต ของหญิงผ่อนคลายแต่ละคนทั้งในช่วงก่อนเกิดสงคราม ช่วงเวลาที่ถูก บังคับไปเป็นหญิงผ่อนคลาย และชีวิตหลังกลับสู่บ้านเกิด ซึ่งแต่ละคน ต่างเผชิญชะตากรรมที่เลวร้ายและขมขื่นทั้งจากทหารญีปุ่นและจากสิ่ง ที่ต้องเผชิญหลังจากที่หลบหนีกลับมาได้

ตัวอย่างสารคดีตอนหนึ่ง คือ เรื่องราวของเว่ย เฉาหลาน ซึ่ง เมื่อถ่ายทำสารคดีมีอายุ 92 ปี โดยในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1944 เว่ย

และลูกสาววัยหนึ่งขวบถูกทหารญี่ปุ่นจับตัวจากบ้านที่เมืองกุ้ยหลิน มณฑลกว่างซี ทางใต้ของจีน ไปยังสถานี่ผ่อนคลายที่มณฑลกุ้ยโจว ทางตะวันตกเฉียงใต้ เว่ยและผู้หญิงอีกจำนวนมากถูกกักขังไว้ในห้อง และถูกทหารญี่ปุ่นข่มขืนทั้งกลางวันกลางคืนตลอดระยะเวลา 3 เดือน ที่ถูกจับอยู่ในสถานี่ผ่อนคลาย ต่อมาเว่ยอาศัยช่วงเวลาก่อนรุ่งเช้าที่ทหารจำนวนมากกำลังพักผ่อนอยู่หลบหนีออกมาพร้อมลูกสาวของเธอ ได้สำเร็จ แต่เมื่อกลับมาอยู่ที่บ้าน ชีวิตของเธอยังต้องพบกับความทุกข์ใจเมื่อลูกสาวของเธอเสียชีวิต และเธอตั้งครรภ์ซึ่งเด็กในท้องมีเชื้อสายญี่ปุ่น เมื่อสามีของเธอรู้ เธอถูกต่อว่าจนคิดจะฆ่าตัวตาย ต่อมาในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1945 เว่ยให้กำเนิดบุตรชายชื่อว่า ลั่ว ซานส่วย และหลังจากนั้นอีกหนึ่งเดือนญี่ปุ่นยอมแพ้สงคราม แต่สิ่งที่เว่ยและบุตรชายต้องเผชิญก็คือความขมขื่น เนื่องจากชาวจีนมองว่าญี่ปุ่นเป็นศัตรู บุตรชายจึงไม่เป็นที่ยอมรับในหมู่บ้าน ตั้งแต่เด็กจนโตต้องถูกล้อเลียนว่าเป็นคนญี่ปุ่น ไม่มีเพื่อนเล่น เมื่อโตขึ้นก็ไม่มีครอบครัวใดอยากให้ลูกสาวแต่งงานด้วย เรื่องราวของเว่ยและบุตรชายเป็นเพียงส่วนหนึ่งของเหยื่อผู้เคราะห์ร้ายจำนวนมากที่สะท้อนให้เห็นถึงการถูกระทำอย่างโหดร้ายทั้งจากทหารญี่ปุ่นและจากสังคม ซึ่งได้สร้างความทรงจำที่เจ็บปวดและทำลายชีวิตของพวกเขาเหล่านี้

ในสังคมที่ให้ความสำคัญกับความบริสุทธิ์ของผู้หญิงและความอับอายหากสตรีในครอบครัวเสียชื่อเสียง ทำให้สตรีจำนวนมากเลือกที่จะไม่เปิดเผยเรื่องราวต่อครอบครัวและญาติพี่น้อง เพราะนอกจาก

ความรู้สึกว่าครอบครัวไม่ยอมรับหรือรับไม่ได้แล้ว ตัวหญิงอ่อนคลาย
ครอบครัว และชาวบ้านในหมู่บ้านยังเผชิญกับความทรงจำที่เป็น
บาดแผลทางใจของทุกคนเช่นกัน เพราะต่างก็เผชิญเหตุการณ์เลวร้าย
เหมือนกันแม้ว่าจะต่างสถานการณ์ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Hong
Yuching (2020) เรื่อง “*Comfort Stations*” as Remembered by
Okinawans during World War II ที่กล่าวว่าความทรงจำบาดแผล
ไม่เพียงแต่เกิดขึ้นกับหญิงที่ตกเป็นเหยื่อ แต่ยังเกิดเป็นบาดแผลทาง
จิตใจของคนในพื้นที่ที่เป็นประจักษ์พยานของความรุนแรงดังกล่าว

ในหลายพื้นที่ที่มีการรื้อฟื้นและการตีความความทรงจำจาก
สงคราม โดยสร้างเป็นพื้นที่แห่งการระลึกถึงเหยื่อผู้เคราะห์ร้ายและ
การต่อต้านความรุนแรงที่เคยเกิดในอดีตเพื่อไม่ให้เกิดขึ้นอีก เช่น หอ
เอกราชที่เมืองชอนอัน (Chonan) ในเกาหลีใต้ หอรำลึกการสังหารหมู่
ที่เมืองหนานจิง พิพิธภัณฑ์รำลึกเหตุการณ์ในที่ต่าง ๆ เช่น หอ
นิทรรศการช่องทหาร เกาซินเหมิน ในไต้หวัน อนุสรณ์สถานสงคราม
โกดังซีหาง ที่นครเซี่ยงไฮ้ ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ รำลึก
วีรกรรมของทหารรัฐบาลพรรคกัวหมินตั้งกว่า 800 นาย ที่ยืนหยัด
ต่อสู้กับกองทัพจักรวรรดิญี่ปุ่นอย่างกล้าหาญ สถานที่เหล่านี้จึงเป็น
พื้นที่ที่ความทรงจำถูกรื้อฟื้น ถวายทอด และสร้างความทรงจำร่วม

นอกจากนี้ยังมีพิพิธภัณฑ์หรือหอรำลึกที่เกี่ยวข้องกับสงคราม
ต่อต้านญี่ปุ่นในอีกหลายแห่ง เช่น พิพิธภัณฑ์ทหารของการปฏิวัติ
ประชาชนจีน ตั้งอยู่ใจกลางกรุงปักกิ่ง ใกล้กับจัตุรัสเทียนอันเหมิน มี

ห้องจัดแสดงเรื่องราวสงครามต่อต้านการรุกรานของญี่ปุ่นโดยเฉพาะ พิพิธภัณฑสถานประชาชนจีนต่อต้านการรุกรานของญี่ปุ่น ตั้งอยู่ใกล้กับสะพานมาร์โค โปโล ซานเมืองปักกิ่ง ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการปะทะกันระหว่างกองทัพญี่ปุ่นกับทหารจีนในวันที่ 7 กรกฎาคม ค.ศ. 1937 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 2 เนื้อหาที่จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานนี้บอกเล่าเรื่องราวความขัดแย้งและ สงครามระหว่างจีนกับญี่ปุ่นตั้งแต่เหตุการณ์ใน ค.ศ. 1931 ที่ญี่ปุ่นรุกรานและยึดครองแมนจูเรียจนถึง ค.ศ. 1945 เมื่อญี่ปุ่นแพ้สงคราม ซึ่งชาวจีนเรียกช่วงเวลานี้ว่า “สงครามต่อต้านการรุกราน 14 ปี”

นิทรรศการเล่าถึงการต่อสู้ของชาวจีนโดยเฉพาะยุทธวิธีการต่อสู้ ความโหดร้ายและความเสียหายที่เกิดจากกองทัพญี่ปุ่น โดยเน้นเรื่องความกล้าหาญและสามัคคีของชาวจีนที่รักชาติ การสังหารประชาชนชาวจีนอย่างโหดร้ายทารุณของกองทัพญี่ปุ่น การจับตัวชาวจีนไปเป็นแรงงานบังคับ การนำชาวจีนมาทดลองยาเพื่อผลิตเชื้อโรคในหน่วย 731 ที่แมนจูเรีย การนำอาวุธเคมีชีวภาพมาใช้เพื่อทำลายประเทศจีน การขโมยทรัพยากรทางธรรมชาติของจีน การสังหารทหารที่ยอมจำนน การปล้นสะดมและการสังหารโหด ประชาชนตามเมืองต่าง ๆ ตามนโยบายหรือยุทธศาสตร์ 3 ไฟ หรือนโยบายทำลายให้สิ้น 3 ประการที่ญี่ปุ่นปฏิบัติต่อจีน คือ การสังหารให้หมด การเผาทำลายให้หมด และการปล้นสะดมให้หมด และจัดแสดงเรื่องราวเหตุการณ์สังหารหมู่ที่เมืองหนานจิงด้วย มีการ จัดแสดง เครื่องมือต่างๆ ที่

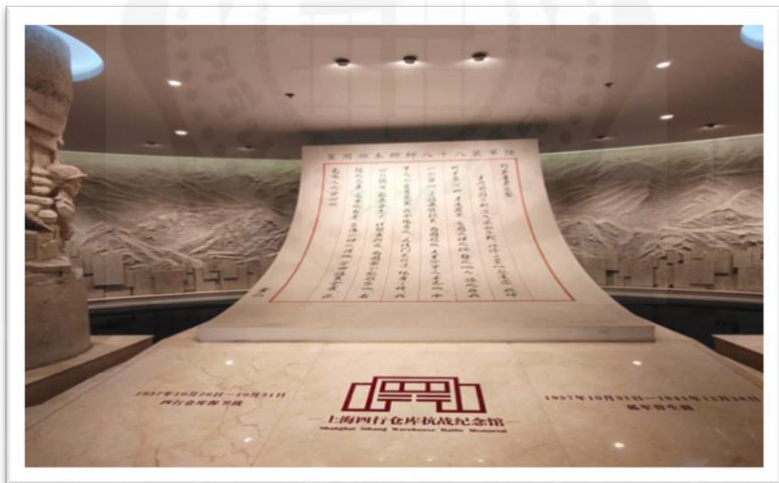
กองทัพญี่ปุ่นใช้ในการทารุณชาวจีน เช่น เครื่องมือสำหรับการทดลอง สารพิษและอาวุธเคมี ชีวิตของหน่วย 731 กรงขนาดใหญ่ที่มีตะปู แหลมเสียบไว้สำหรับขังชาวจีนและทหารจีน รวมถึงภาพถ่ายการสังหารประชาชนที่เมืองหนานจิง และภาพความเสียหายของเมืองต่างๆ ที่ญี่ปุ่นทิ้งระเบิดและเผาทำลาย

นอกจากเนื้อหาเกี่ยวกับสงครามระหว่างจีนกับญี่ปุ่นแล้ว นิทรรศการยังนำเสนอให้เห็นถึงความเข้มแข็งทางจิตใจของชาวจีนในการต่อต้านญี่ปุ่น และความสามารถในการนำของพรรคคอมมิวนิสต์จีนที่ทำให้จีนได้รับชัยชนะในการต่อสู้หลายครั้ง (นงลักษณ์ ลีเมศิริ, 2556: 102-108)

สื่อภาพยนตร์และพื้นที่สาธารณะ เช่น หอรำลึก พิพิธภัณฑสถาน รวมถึงรูปปั้นหญิงผ่องคลาไคลที่ชาวเกาหลีได้สร้างขึ้นและนำไปวางไว้ที่หน้าสถานทูตญี่ปุ่นที่กรุงโซล และที่อื่น ๆ ถือเป็นการสร้างพื้นที่ความทรงจำที่ทำให้มีพลังในการสื่อสารเรื่องราว และมีผลต่อความรู้สึกร่วมของคนร่วมสมัยและคนรุ่นหลังที่รับรู้เหตุการณ์ผ่านสื่อเหล่านี้ ดังเห็นได้จากการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิมนุษยชนให้แก่หญิงผ่องคลาไคล และกระแสนโยบายของชาวเกาหลี ชาวจีน ที่หลายครั้งมีการเดินขบวนต่อต้านหรือประท้วงญี่ปุ่นในเวลาที่ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

ภาพที่ 8 หอเอกราชเกาหลี่ เมืองซอนอัน
 ภาพถ่ายโดย รศ.วุฒิชัย มุลศิลป์ (ได้รับอนุญาตแล้ว)

ภาพที่ 9 อนุสรณ์สถานสงครามโกดังซีหาง
 ภาพถ่ายโดย ดร.กุลนันท์ คั่นธิก (ได้รับอนุญาตแล้ว)

ภาพที่ 10 อาคารอนุสรณ์สถานสงครามโกดังซีหาง เชียงไฮ้
ภาพถ่ายโดย ดร.กุลนันท์ คันธิก (ได้รับอนุญาตแล้ว)

ภาพที่ 11 รูปปั้นแสดงการต่อสู้ของทหารจีน ที่อนุสรณ์สถานสงคราม
โกดังซีหาง ภาพถ่ายโดย ดร.กุลนันท์ คันธิก (ได้รับอนุญาตแล้ว)

อนึ่ง ขื่อนำสังเกตคือ งานศึกษาบางงานให้ความเห็นว่าการที่ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และจีน ยังมีความสัมพันธ์ที่ตึงเครียดเมื่อกล่าวถึงเรื่องสงครามของญี่ปุ่นเป็นเพราะจีนและเกาหลีใต้รู้สึกว่าญี่ปุ่น “ไม่จริงใจ” ในการขอโทษหรือชำระประวัติศาสตร์อย่างตรงไปตรงมา ซึ่งก็เห็นได้จากแนวคิดของฝ่ายอนุรักษนิยมในญี่ปุ่นหรือแบบเรียนประวัติศาสตร์แต่ในญี่ปุ่นก็มีกลุ่มที่มีแนวคิดทบทวนประวัติศาสตร์และถอดบทเรียนจากอดีต ซึ่งภัทรกร ภูทอง นักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับหญิงผ่นคลายโดยใช้เอกสารของกองบัญชาการทหารสูงสุดช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และศึกษาเกี่ยวกับพิพิธภัณฑท์เกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2 ในญี่ปุ่น พบว่านักวิชาการและประชาชนญี่ปุ่นมีความพยายามวิพากษ์บทบาทและการกระทำของกองทัพในช่วงสงครามเช่นกัน เช่น พิพิธภัณฑท์เกียวโตเพื่อสันติภาพโลก (Kyoto Museum for World Peace) ที่มหาวิทยาลัย Ritsumeikan ซึ่งเป็นการถอดบทเรียนของของมหาวิทยาลัย เพราะในช่วงสงครามมหาวิทยาลัยได้ส่งนักเรียนไปคุ้มครองพระราชวังที่เกียวโต และมีนักศึกษาไปเป็นทหารแนวหน้าจำนวนมาก หลังสงครามมหาวิทยาลัยจึงร่างหลักการว่าจะไม่เกี่ยวข้องกับระบบทหารอีก และสร้างพิพิธภัณฑท์ขึ้นมาเพื่อเผยแพร่เรื่องราวของญี่ปุ่นทั้งในฐานะผู้รุกรานและเหยื่อ วิพากษ์ระบบทหาร ระบบจักรพรรดิ รวมถึงถอดบทเรียนว่ามหาวิทยาลัยเคยมีส่วนสนับสนุนระบบนี้และจะไม่ทำแบบเดิมอีก ภัทรกรสรุปว่า พิพิธภัณฑท์นี้จึงเป็นความพยายามที่จะหลุดถึงสงครามจากอีก

ด้าน ไม่ใช่แค่ว่าญี่ปุ่นเป็นเหยื่อปรมาณูของสงครามเท่านั้น (สายพิณ
กุลกนกวรรณ ฮัมดानी, 2017: online)

นอกจากนี้ ยังมีพิพิธภัณฑ์ที่เมืองนางาซากิจัดแสดงเรื่องราว
เหตุการณ์ที่เมืองหนานจิง หึงพ่นคลาย การทดลองอาวุธของหน่วย
731 ที่นำมนุษย์มาทดลองในแมนจูเรีย และกล่าวถึงการปกครองของ
ญี่ปุ่นในแมนจูเรีย การสร้างทางรถไฟสายมรณะจากไทยไปยังพม่า
แรงงานบังคับชาวเกาหลีที่ถูกเกณฑ์มาทำงานในเหมืองแร่ และทำงาน
ร่วมกับพิพิธภัณฑ์ที่เมืองหนานจิง ทั้งการพานักเรียนนักศึกษาไปทัศน
ศึกษา การเชิญชาวหนานจิงมาเยี่ยมพิพิธภัณฑ์ที่นางาซากิเพื่อสร้าง
การมีปฏิสัมพันธ์ในภาคประชาชน ซึ่งภัทรกรมีความเห็นว่า พิพิธภัณฑ์
แบบนี้ยังมีอีกหลายแห่งในญี่ปุ่น ดังนั้น ในอีกด้านหนึ่งญี่ปุ่นจึงกล้าที่
เผชิญความจริง กล้าที่จะขอโทษ

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าความตึงเครียดของความสัมพันธ์
ระหว่างญี่ปุ่น กับจีนและเกาหลีได้ยังคงอยู่มาตลอด และเป็นประเด็นที่
อ่อนไหวเมื่อกล่าวถึงเรื่องราวในช่วงสงครามและเรื่องของหึงพ่น
คลาย ในประเด็นนี้อาจกล่าวได้ว่าการที่ภาพของญี่ปุ่นถูกจดจำในภาพ
ของความไม่จริงใจในการขอโทษ หรือไม่ยอมรับประวัติศาสตร์ เป็น
เพราะปฏิกิริยาของรัฐบาลญี่ปุ่นยังเป็นเช่นนั้น แต่การดำเนินงานของ
พิพิธภัณฑ์หรือกลุ่มองค์กรบางองค์กรที่แสดงออกถึงความตั้งใจในการ
ทบทวนประวัติศาสตร์และการแสดงความขอโทษอย่างจริงใจเป็นการ
แสดงออกของภาคประชาชน ไม่มีผลต่อระดับชาติ ทำให้ภาพของญี่ปุ่น

เกี่ยวกับเรื่องสงครามยังคงเป็นภาพที่ประเทศคู่กรณีมองว่าไม่จริงจังในการขอโทษ แม้จะกล่าวคำขอโทษซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนเรียกได้ว่าเป็น “การเมืองเรื่องการขอโทษ” ที่ผู้เขียนจะวิเคราะห์ต่อไปในบทที่ 4

เสียงของหญิงผ่นคลาย : คำขอโทษและการชดเชยที่ยังไม่บรรลु

ในทศวรรษ 1990 เรื่องของหญิงผ่นคลายได้รับการเปิดเผยและเป็นที่สนใจมากขึ้น เพราะมีแนวคิดสิทธิมนุษยชนและสิทธิสตรีในระดับสากลที่สนับสนุนโดยองค์การสหประชาชาติ และชาติสมาชิกต้องปฏิบัติตาม ทำให้เริ่มมีการเรียกร้องความยุติธรรมและการเยียวยาให้แก่สตรีเหล่านี้ จนส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของญี่ปุ่นกับชาติต่างๆ ทำให้หลาย ๆ ประเทศเริ่มบันทึกและเผยแพร่เรื่องราวของหญิงผ่นคลายเพื่อให้เกิดการรับรู้ในวงกว้าง และเพื่อให้สตรีเหล่านี้ได้รับความยุติธรรม ให้สังคมตระหนักถึงสิทธิมนุษยชนและต่อต้านการกระทำรุนแรงต่อสตรี ตลอดจนให้ประวัติศาสตร์ได้ถูกบันทึกไว้อย่างตรงไปตรงมาเพื่อเป็นบทเรียน

เมื่อคิม ฮักซุน อดีตหญิงผ่นคลายชาวเกาหลีออกมาเปิดเผยต่อสาธารณชนเป็นครั้งแรกเกี่ยวกับประสบการณ์อันโหดร้ายของตนในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1991 การเปิดเผยดังกล่าวและคดีความที่เธอยื่นฟ้องในเวลาต่อมาได้กลายเป็นครั้งแรกในบรรดาข้อเรียกร้องอีกจำนวนมากที่ท้ายที่สุดนำไปสู่ความขัดแย้งทางการทูตระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีใต้ ซึ่งเกิดจากการที่ญี่ปุ่นปฏิเสธจะยอมรับความรับผิดชอบทั้งทาง

ศีลธรรมและทางกฎหมายอย่างสมบูรณ์ต่อระบบหญิงผ่อนคลายเป็นเพราะรัฐบาลญี่ปุ่นเห็นว่าตั้งแต่ฟื้นความสัมพันธ์กันในข้อตกลง ค.ศ. 1965 ญี่ปุ่นได้มอบเงินช่วยเหลือและเงินกู้กว่า 500 ล้านเหรียญสหรัฐฯ ให้เกาหลีใต้แล้ว ซึ่งญี่ปุ่นยืนยันว่านี่คือการยุติข้อเรียกร้องทั้งหมด และในเวลานั้นเกาหลีใต้ได้ยอมรับแล้ว

สำหรับข้อเรียกร้องของคิม ฮักซุน ได้รับการตอบรับในตอนแรกจากสาธารณชนญี่ปุ่น จนทำให้นักวิชาการ ผู้นำทางการเมือง นักวิจารณ์สังคม และสื่อมวลชนหันมาสนใจ แม้ว่ามุมมองของผู้แสดงความเห็นเหล่านั้นจะแตกต่างกัน แต่ดูเหมือนพวกเขาเห็นพ้องต้องกันอย่างน้อยหนึ่งประการ คือ ความจำเป็นต้องอ้างคำให้การของผู้รอดชีวิตชาวเกาหลีใต้เพื่อสนับสนุนข้อโต้แย้งของตน อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงผ่อนคลายจากกลุ่มชาติพันธุ์และสัญชาติอื่น ๆ ยังคงถูกละเลย

เอกสารหอจดหมายเหตุกองกำลังป้องกันประเทศ (Defense Agency Archives) ของญี่ปุ่น ที่เปิดเผยออกมาใน ค.ศ. 1992 แสดงว่า ทางการญี่ปุ่นในขณะนั้นรับทราบเรื่องการจัดตั้งสถานีนีผ่อนคลายซึ่งทำให้ต่อมารัฐบาลญี่ปุ่นยอมรับในทางศีลธรรม (แต่ไม่ยอมรับในทางกฎหมาย) ถึงสิ่งที่กองทัพญี่ปุ่นในอดีตได้กระทำ (Asahi shinbun, 12 Jan 1992 cited in Wakabayashi. 2003: 224) เหตุผลที่กองทัพญี่ปุ่นใช้เป็นข้ออ้างในการจัดตั้งสถานีนีผ่อนคลายและจัดหาหญิงบริการ คือ เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อกามโรค ป้องกันการข่มขืนสตรีท้องถิ่น สร้างขวัญกำลังใจให้แก่ทหาร และป้องกันสายลับ หนังสือพิมพ์ Asahi

shinbun ฉบับวันที่ 13 มกราคม 1992 ระบุว่า รัฐบาลไม่อาจปฏิเสธการมีส่วนร่วมของกองทัพญี่ปุ่นในกรณีหญิงพ่อกลายได้อีกต่อไป ขณะที่รัฐบาลยืนยันว่าไม่มีเหตุสำหรับการดำเนินคดีย้อนหลังเนื่องจากข้อตกลงระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีใต้ ค.ศ. 1965 ได้ตกลงกันไปแล้ว

ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1992 มียะซะวะ คิชิ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น เดินทางเยือนเกาหลีใต้ เขากล่าวคำขอโทษต่อหญิงพ่อกลายและกล่าวแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้งต่อผู้ได้รับความทุกข์ทรมาน แต่ยังคงไม่กล่าวคำขอโทษต่อการกระทำทั้งหมดของกองทัพญี่ปุ่น ใน ค.ศ. 1993 นายโคโนะ โยเฮ หัวหน้าเลขาธิการคณะรัฐมนตรี กล่าวอย่างเป็นทางการว่า ทางกรญี่ปุ่นมีส่วนเกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อมในการจัดตั้งระบบหญิงพ่อกลายทั้งการจัดการสถานีนอ่วย ความสะดวกและการจัดหาหญิงพ่อกลาย จึงขอโทษต่อ “ผู้ที่ได้รับความทุกข์ทรมานอย่างมากมายนับไม่ถ้วน รวมทั้งความเจ็บปวดและบาดแผลทางร่างกายและจิตใจที่รักษาไม่หาย” (Lawson&Tannaka, 2010: 416) นอกจากนี้ แบบเรียนประวัติศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่พิมพ์ในกลางทศวรรษ 1990 เริ่มกล่าวถึงหญิงพ่อกลายเป็นครั้งแรก รวมถึงการกระทำอื่นของกองทัพญี่ปุ่นที่มีต่อชาวจีน ชาวไต้หวัน และชาวเกาหลี โดยเฉพาะเรื่องการบังคับใช้แรงงานชาวเกาหลี และการเกณฑ์ทหาร ก็ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการเช่นกัน

อาจกล่าวได้ว่า บทบาทนอกภูมิภาคของญี่ปุ่นในช่วงนี้มีส่วนสำคัญต่อการรับรู้ถึงบทบาทระหว่างประเทศของญี่ปุ่น และกระตุ้นให้

เกิดความคิดเห็นชาตินิยมขึ้นมาอีกครั้ง โดยมีเหตุการณ์สำคัญคือ สงครามอ่าวเปอร์เซีย ค.ศ. 1991 ซึ่งญี่ปุ่นถูกวิจารณ์ว่า “โดยสารฟรี” (“free-rider”) ในด้านสันติภาพโลก ซึ่งสร้างความกังวลให้กับรัฐบาล เพราะแม้ที่ผ่านมาญี่ปุ่นบริจาคเงินช่วยเหลือจำนวนมากให้แก่ สหประชาชาติ แต่มักถูกวิจารณ์อยู่เสมอว่าไม่มีส่วนร่วมในปฏิบัติการ ด้านความมั่นคงและการรักษาสันติภาพของโลก (ซึ่งญี่ปุ่นอ้างถึงการไม่ มีกองทัพ) รวมถึงถูกเรียกร้องทั้งจากสหรัฐอเมริกาและนานาชาติ ให้ญี่ปุ่นเพิ่มบทบาทในทางปฏิบัติมากขึ้น ทำให้ทางการญี่ปุ่นต้อง พิจารณาถึงภาพลักษณ์ของญี่ปุ่นในระดับนานาชาติ ซึ่งมีการ เปรียบเทียบถึงกรณีที่ญี่ปุ่นถูกสหรัฐอเมริกาเข้ามาบังคับเปิดประเทศ ใน ค.ศ. 1853 ว่าเป็นการสิ้นสุดการปิดประเทศของญี่ปุ่น เช่นเดียวกัน กับสถานการณ์ในเวลานี้ที่ญี่ปุ่นควรจะต้องพิจารณาถึงการเพิ่มบทบาท ในด้านความมั่นคงของโลก ภายในพรรคเสรีประชาธิปไตยมีการ อภิปรายเกี่ยวกับประเด็นนี้ รวมถึงการศึกษาถึงความรักชาติในปัจจุบัน ที่เชื่อมโยงกับข้อวิจารณ์เรื่องความนิ่งเฉยของญี่ปุ่นต่อสันติภาพโลก อย่างไรก็ดีตาม การอภิปรายนี้ไม่ได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงนโยบาย อย่างเป็นทางการในทันที จนกระทั่งความพ่ายแพ้ทางการเมืองของ พรรคเสรีประชาธิปไตยในสภาใน ค.ศ. 1993 ที่เปิดโอกาสให้รัฐบาล ใหม่ขึ้นมาบริหารประเทศ จึงเป็นโอกาสในการจัดการกับความกังวล ระดับภูมิภาคเกี่ยวกับความทรงจำเกี่ยวกับสงครามของญี่ปุ่น

ท่าทีของญี่ปุ่นต่อกรณี “การรุกราน” และการยอมรับหรือไม่ยอมรับว่ามีการรุกรานจึงเริ่มเปลี่ยนไปทั้งจากบริบทของกระแสสิทธิมนุษยชนในระดับโลก การต้องสร้างบทบาทของญี่ปุ่นด้านสันติภาพ และการเปลี่ยนผู้นำรัฐบาล โดยโฮโซกาวะ โมริฮิโระ นายกรัฐมนตรีจากพรรคญี่ปุ่นใหม่ (Japan New Party หรือ Nihon Shinto) กล่าวใน ค.ศ. 1993 ว่า เขายอมรับเป็นการส่วนตัวว่าญี่ปุ่นเป็นผู้รุกรานในสงครามที่ไม่ยุติธรรม ขณะที่ผู้นำญี่ปุ่นคนก่อน ๆ หลีกเลียงคำว่า รุกราน และในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1995 เมื่อครบรอบ 50 ปี การสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 มุรายะมะ โทมิอิจิ นายกรัฐมนตรีจากพรรคสังคมนิยมคนแรกของญี่ปุ่น (ค.ศ. 1994-1996) กล่าวแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้ง และ “ขอโทษ” ดั่งข้อความว่า

ญี่ปุ่น...ก้าวหน้าไปตามเส้นทางสู่สงคราม...ด้วยการ
ปกครองและการรุกรานอาณานิคม ทำให้เกิดความเสียหายและ
ความทุกข์ทรมานอย่างใหญ่หลวง ข้าพเจ้าคำนึงถึงข้อเท็จจริงทาง
ประวัติศาสตร์ที่ไม่อาจโต้แย้งได้เหล่านี้และขอแสดงความรู้สึกสำนึก
ผิดอย่างสุดซึ้งอีกครั้ง และกล่าวคำขอโทษจากใจจริง (Lawson &
Tannaka. 2010: 417)

นับเป็นครั้งแรกที่ทางการญี่ปุ่นยอมรับอย่างตรงไปตรงมา
ที่สุดและกล่าวคำขอโทษต่อเหตุการณ์ ไม่ใช่เพียงแค่กล่าวแสดงความ
เสียใจอย่างเดียว นายมุรายะมะ โทมิอิจิยังกล่าวถึงการสร้างบทบาท

ด้านสันติภาพของญี่ปุ่นในฐานะประเทศสมาชิกของโลก ว่า “ญี่ปุ่นจะต้องขจัดลัทธิชาตินิยมที่ถือว่าการกระทำของตนชอบธรรม ต้องส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในฐานะสมาชิกที่มีความรับผิดชอบต่อประชาคมระหว่างประเทศ ญี่ปุ่นจึงต้องพัฒนาหลักการแห่งสันติภาพและประชาธิปไตย” (Lawson & Tannaka. 2010: 417)

นายกรัฐมนตรีริมายะมะ โทมิอิชิ ได้ก่อตั้งกองทุนสตรีแห่งเอเชีย (Asian Women’s Fund: AWF) ขึ้นใน ค.ศ. 1995 ในรูปแบบกองทุนเอกชน เพื่อจ่ายค่าชดเชยต่อหญิงผ่นคลายใน 2-3 ประเทศในเอเชีย และได้จ่ายค่าชดเชยให้อดีตหญิงผ่นคลายราว 500 คน ก่อนที่กองทุนจะยุติไปใน ค.ศ. 2007 ความขัดแย้งระหว่างประเทศจากประเด็นนี้ยังคงมีมาอย่างต่อเนื่อง คิม ฮักซุน ผู้ถูกบังคับเป็นหญิงผ่นคลายแสดงความเห็นว่า

พวกเขาพยายามปิดบังเรื่องนี้ด้วยการจ่ายเงินจำนวนเล็กน้อยให้กับเหยื่อแต่ละราย สิ่งที่เราเรียกร้องจากรัฐบาลญี่ปุ่นคือการขอโทษและการชดใช้ค่าเสียหายที่เหมาะสม การตอบสนองต่อข้อเรียกร้องของเราคือพวกเขาไม่สามารถขอโทษและไม่สามารถจ่ายค่าชดใช้ที่เหมาะสมได้ แล้วสิ่งที่พวกเขากำลังพูดถึงตอนนี้คือองค์กรสตรีญี่ปุ่นบางองค์กรจะระดมเงินและให้เงินแก่เราคนละ 2 ล้านเยน หรือประมาณนั้น ในฐานะเงินปลอบขวัญ (consolation money) นั่นคือสิ่งที่ Keiko Usuki (จาก Asian Women’s Fund) กำลังพูด แต่เราไม่

สามารถยอมรับข้อเสนอเช่นนั้นได้เลย ไม่มีทาง! เงินปลอมขวัญหรือ?
ทำไมเราถึงจะต้องยอมรับ 'เงินปลอมขวัญ' หรือไม่! เราไม่สามารถ
ยอมรับสิ่งเช่นนั้นได้เลย พวกคุณควรจะทำการขอโทษและชดใช้
ค่าเสียหายอย่างเป็นทางการและเหมาะสม (UCLA Center for
Korean Studies. 1996: online)

กรณีค่าชดเชยจะมีการทำข้อตกลงสำคัญอีกครั้งใน ค.ศ. 2015 ดังจะ
กล่าวต่อไป

คำกล่าวของนายกฯ มูรายะมะ โทมิอิจิ ไม่ได้มีผลมากนักต่อ
นโยบายการเมืองภายในประเทศ และสถิติที่ส่งเสริมเรื่องนี้ได้ถูกคว่ำ
ลงในสภาโดยสมาชิกสภาฝ่ายอนุรักษนิยมที่เชื่อว่าญี่ปุ่นไม่จำเป็นต้อง
เสนอถ้อยคำดังกล่าว นอกจากนี้ รัฐบาลของมูรายะมะมีอายุไม่นาน
และในไม่ช้าพรรคเสรีประชาธิปไตย (LDP) ซึ่งมีแนวคิดอนุรักษนิยม
และเป็นรัฐบาลมานานได้กลับเข้ามามีอำนาจอีกครั้งหลัง ค.ศ. 1996
ในเวลาเดียวกันความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นย่ำแย่ลงเมื่อจีน
เพิกเฉยต่อการประท้วงของญี่ปุ่นเกี่ยวกับการทดสอบอาวุธนิวเคลียร์
การซ้อมรบของจีนนอกเกาะไต้หวัน และผู้รักชาติชาวญี่ปุ่นเข้าไป
ประกาศยึดครองพื้นที่บนเกาะเซ็งคะคุหรือที่จีนเรียกว่า ที่ป็นข้อ
พิพาทระหว่างสองประเทศ รวมถึงความกังวลของจีนเกี่ยวกับข้อตกลง
ทางทหารระหว่างสหรัฐฯ กับญี่ปุ่นที่ปรับปรุงขึ้นใหม่ การที่ญี่ปุ่นระงับ
ความช่วยเหลือบางส่วนไปยังจีนเพื่อตอบโต้ต่อการที่จีนทดสอบ

นิวเคลียร์ โดยจีนกล่าวว่าญี่ปุ่นควรคำนึงถึงผลกระทบและระลึกถึงความทุกข์ทรมานที่เกิดขึ้นในช่วงสงคราม ซึ่งเพิ่มความตึงเครียดในความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศ

นอกจากนี้ การเยือนญี่ปุ่นของประธานาธิบดีเจียง เจ๋อหมิน ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1998 ทำให้ความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศย่ำแย่ลงอีก เพราะนายกรัฐมนตรีโอบุจิ เคอิโซ ปฏิเสธที่จะแสดงจุดยืนสนับสนุนจีนอย่างแข็งขันต่อนโยบายจีนเดียวในกรณีไต้หวัน หรือแสดงคำขอโทษที่เป็นลายลักษณ์อักษรสำหรับสงครามรุกรานจีนของญี่ปุ่น รวมถึงการทบทวนความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ที่สำคัญ ประธานาธิบดีเจียง เจ๋อหมินยังกล่าวถึง “ปัญหาทางประวัติศาสตร์” อยู่ตลอดเวลาระหว่างการเยือนประเทศญี่ปุ่นซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกที่เป็นลบต่อกัน

เมื่อพรรคเสรีประชาธิปไตยกลับเข้าสู่อำนาจทางการเมือง จุดยืนอย่างเป็นทางการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สงครามและการขอโทษของญี่ปุ่นก็เปลี่ยนกลับไปสู่รูปแบบชาตินิยมแบบอนุรักษ์นิยมมากขึ้น กลุ่มอนุรักษนิยมจำนวนมากเชื่อว่าภาพลักษณ์ด้านลบในอดีตของญี่ปุ่นจะไม่เป็นปัญหาในการสร้างความภาคภูมิใจของชาติ เรื่องนี้ส่งผลกระทบต่อการศึกษาเกี่ยวกับแบบเรียนประวัติศาสตร์ โดยแนวคิดเรื่องการศึกษาด้วยความรักชาติและการปฏิเสธเรื่องราวความรุนแรงที่เกิดขึ้นปรากฏขึ้นอีกครั้ง ดังกรณีตัวอย่างที่ในปลายทศวรรษ 1990 เรื่องของหญิงผ่องคลายมิเขียนไว้ในแบบเรียนชั้นมัธยมของ

ญี่ปุ่น แต่พรรคอนุรักษนิยมให้นำเรื่องนี้ออกจากแบบเรียน และชาวญี่ปุ่นจำนวนมากมีความเห็นเรื่องหญิงพ้อนคลายในช่วงสงครามแตกต่างกัน เช่นใน ค.ศ. 2013 นายกเทศมนตรีเมืองโอซาก้าแสดงความเห็นว่า หญิงพ้อนคลายเป็น “ความจำเป็น” ของกองทัพญี่ปุ่นในเวลานั้น ทำให้ชาวญี่ปุ่นจำนวนมากแสดงความไม่เห็นด้วยกับความเห็นเช่นนี้ (Gluck and et.al., 2015: 532)

กลางทศวรรษ 1990 กลุ่มชาตินิยมได้ส่งเสริมการตีพิมพ์เผยแพร่เอกสารเรื่องการสำรวจสงครามครั้งใหญ่ในเอเชียตะวันออก (The Review of the Greater East Asian War) ซึ่งนำเสนอภาพเชิงบวกของญี่ปุ่นในช่วงสงคราม และกลบเกลื่อนประเด็นเกี่ยวกับพฤติกรรมของกองทัพญี่ปุ่นในเอเชีย ฝ่ายอนุรักษนิยมในพรรคเสรีประชาธิปไตยพยายามไม่ให้มีการกล่าวถึงเรื่องของความทุกข์ทรมานในช่วงสงคราม มีการปฏิรูปแบบเรียนประวัติศาสตร์ของสมาคมเพื่อประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นที่สร้างขึ้นใหม่เมื่อ ค.ศ. 1997 โดยจัดให้มีการรณรงค์ประชาสัมพันธ์เพื่อนำเรื่องหญิงพ้อนคลายจากแบบเรียน และทบทวนจำนวนผู้เสียชีวิตโดยประมาณจากการสังหารหมู่ที่เมืองหนานจิง ค.ศ. 1937 ใหม่

นักวิชาการแสดงความเห็นว่า การกระทำเช่นนี้ทำให้ตำราประวัติศาสตร์กลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองระหว่างประเทศ ซึ่งบางครั้งเป็นไพ่ใบหนึ่งในการเมืองภายในประเทศของประเทศอื่น ที่ใช้ประเด็นความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นเป็นเครื่องมือกระตุ้นชาตินิยมหรือหา

คะแนนนิยมทางการเมือง หรือสำหรับรัฐบาลต่างประเทศที่จะหาเงินจากญี่ปุ่น และอดีตนายกรัฐมนตรีของญี่ปุ่นก็กลายเป็นตัวอย่างในการขอโทษทุกครั้งที่มีคนก่อเรื่องวุ่นวาย (Lawson & Tannaka, 2010 : 418) ส่วนแบบเรียนประวัติศาสตร์บางฉบับของญี่ปุ่นก็มีเนื้อหาที่ปฏิเสธการกระทำของกองทัพในช่วงสงคราม ซึ่งทำให้เกิดความไม่พอใจในหมู่ชาวจีน ชาวเกาหลีได้อย่างมาก และก็มักจะถูกลบไปกระทบต่อความสัมพันธ์หรือความร่วมมือด้านอื่นทุกครั้ง

ภาพที่ 12 นิทรรศการต่อต้านแบบเรียนประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น และการทารุณกรรมของทหารญี่ปุ่น ที่หอเอกราชเกาหลี เมืองซอนอัน
ภาพถ่ายโดย รศ. วุฒิชัย มูลศิลป์ (ได้รับอนุญาตแล้ว)

ภาพที่ 13 พิพิธภัณฑ์การปฏิวัติจีนหงเยียน มหานครฉงชิ่ง จัดแสดงเรื่องราว
การปฏิวัติจีนและสงครามต่อต้านญี่ปุ่น (ภาพถ่ายโดยผู้เขียน)

ภาพที่ 14 ประติมากรรมแสดงการต่อสู้ของชาวจีนในสงครามต่อต้านญี่ปุ่นและ
สงครามปฏิวัติจีน ณ พิพิธภัณฑ์การปฏิวัติจีนหงเยียน มหานครฉงชิ่ง
(ภาพถ่ายโดยผู้เขียน)

ประวัติศาสตร์ช่วงสงครามจึงกลายเป็นความทรงจำที่ไม่มีวัน
เลือนหาย แม้บางช่วงอาจจะไม่ได้รับการพูดถึงแต่ไม่เคยลบเลือน
ความทรงจำในช่วงเวลานี้เป็นเสมือนความทรงจำบาดแผลของทุกฝ่าย
ไม่ใช่เป็นบาดแผลเฉพาะฝ่ายที่ถูกกระทำเท่านั้น และกลายเป็นความ
ตึงเครียดต่อความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศที่เกี่ยวข้องมาตลอด

กล่าวได้ว่า ความทรงจำบาดแผลนี้เป็นสะกดแผลที่พร้อมจะมี
เลือดไหลออกมาทุกครั้งที่เกิดแผลหลุดออก หรือทุกครั้งเมื่อความ
ทรงจำนี้ถูกนำมาอภิปรายเพื่อหาทางปรับความสัมพันธ์ระหว่างกัน
เช่น ใน ค.ศ. 1998 เกาหลีใต้กับญี่ปุ่นได้ประกาศความเป็นหุ้นส่วนกัน
ในศตวรรษที่ 21 หรือ The Declaration on a South Korea-Japan
Partnership towards the 21st Century ซึ่งมีข้อความแสดงการขอ
โทษเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกต่อความรุนแรงที่ญี่ปุ่นได้ทำต่อ
ชาวเกาหลีในสมัยอาณานิคม

ในแถลงการณ์นายกรัฐมนตรี โอบุจิ เคอิโซ ได้แสดงถึงความเห็น
ใจอย่างสุดซึ้งและกล่าวคำขอโทษอย่างจริงใจต่อชาวเกาหลีว่าการ
กระทำของญี่ปุ่นในอดีตได้สร้างบาดแผลที่ยากจะเยียวยาให้แก่
ประชาชนเกาหลี ซึ่งประธานาธิบดีคิม แดจุง ของเกาหลีใต้ได้รับคำขอ
โทษและกล่าวตอบว่า “ให้อดีตที่เลวร้ายผ่านพ้นไปและมุ่งสร้าง
ความสัมพันธ์เพื่อมุ่งสู่อนาคต” (นภดล ขาติประเสริฐ, 2554: 76-77)

แถลงการณ์นี้ได้รับการตอบรับที่ดีจากทั้งฝั่งญี่ปุ่นที่มีการสำรวจ
ความคิดเห็นหลังการประชุมเสร็จสิ้น ร้อยละ 80 ของจำนวนคนที่

สำรวจเห็นว่าทั้งสองประเทศได้ยุติความบาดหมางจากประเด็นทางประวัติศาสตร์แล้ว และร้อยละ 70 เห็นว่าความร่วมมือของทั้งสองประเทศเพื่อเสถียรภาพและสันติภาพมีความสำคัญมากที่สุดของความร่วมมือนี้ (นภดล ชาติประเสริฐ, 2554 : 78) ส่วนในเกาหลีใต้ หนังสือพิมพ์ชั้นนำของเกาหลีใต้แสดงความชื่นชมต่อการขอโทษของญี่ปุ่นในครั้งนี้ แต่ยังคงกล่าวถึงการอ้างอำนาจอธิปไตยเหนือเกาะด็อกโดของเกาหลีใต้ หรือเกาะทาเคชิมะ และการชดเชยให้หญิงพ้อนคลาย

สองทศวรรษแห่งการเรียกร้อง : "เราต้องบันทึกสิ่งที่พวกเราถูกบังคับให้กระทำไว้ในหน้าประวัติศาสตร์"

การเรียกร้องของอดีตหญิงพ้อนคลายชาวเกาหลีต่อการชดเชยและคำขอโทษของญี่ปุ่นดำเนินมาอย่างต่อเนื่องนับจากทศวรรษ 1990 Hong Youshin นักวิชาการชาวจีนผู้เขียนหนังสือเรื่อง “*Comfort Stations*” as Remembered by Okinawans during World War II (2020) ชี้ให้เห็นว่า แม้ระบบกฎหมายของญี่ปุ่นจะยึดหลักความเป็นกลาง แต่ศาลก็ไม่อาจหลุดพ้นจากวัฒนธรรมหลังสงครามของการปฏิเสธประวัติศาสตร์ ซึ่งทำให้ “วาทกรรมแบบอาณานิคมและกดขี่สตรี” ยังคงดำรงอยู่และลดทอนความรุนแรงของอดีตในยุคจักรวรรดินิยมและสงคราม Hong กล่าวว่า นี่คือ “ประเด็นที่แท้จริงซึ่งผู้รอดชีวิตในฐานะโจทก์ต้องเผชิญทุกครั้งที่ขึ้นให้การต่อศาล” (Hong, 2020: 444) ตลอดระยะเวลาที่ผ่านสองทศวรรษ อดีตหญิงพ้อนคลายยังคงยื่น

หยัดขึ้นให้การในศาล เพื่อตอบโต้คำถามของสื่ออนุรักษ์นิยมและผู้รื้อสร้างประวัติศาสตร์ เช่น “มีการบังคับหรือไม่” “พวกคุณเป็นทาสทางเพศจริง หรือเป็นเพียงโสเภณี?” “พิสูจน์ได้หรือไม่?” Hong อธิบายว่า “สังคมเหมือนสร้างคอกพยานในเชิงเปรียบเทียบขึ้นมา เพื่อให้เรื่องน่าสะเทือนใจเกี่ยวกับสถานะความเป็นเหยื่อของสตรีเหล่านี้ถูกนำมาแสดงซ้ำต่อหน้าสาธารณชนที่สงสัยใคร่รู้ แต่ก็ดูเหมือนจะตลึงใจไว้ล่วงหน้าแล้ว” (Hong, 2020: 444–446)

ใน ค.ศ. 2001 อดีตหญิงผ่นคลายชาวจีนจำนวน 8 คน ได้ฟ้องร้องรัฐบาลญี่ปุ่นเรียกร้องค่าชดเชย แต่ข้อเรียกร้องถูกปฏิเสธโดยอ้างว่าสตรีเหล่านี้ไม่มีตำแหน่งหรือหน้าที่ทางกฎหมายที่จะฟ้องร้องต่อรัฐได้ และรัฐบาลญี่ปุ่นปฏิเสธที่จะรับผิดชอบทางกฎหมายต่อกรณีหญิงผ่นคลาย ใน ค.ศ. 2012 ผู้กำกับภาพยนตร์สารคดีชาวจีน กั๋ว เค่อ สร้างสารคดีเพื่อบอกเล่าเรื่องราวของหญิงผ่นคลายชาวจีนจำนวน 32 คนที่ยังมีชีวิตอยู่ ผ่านคำบอกเล่าจากหญิงผ่นคลายซึ่งมีอายุกว่า 80-90 ปี เมื่อสารคดีออกฉายใน ค.ศ. 2014 ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “Twenty Two” หรือ 22 เพราะหญิงผ่นคลายได้เสียชีวิตลงระหว่าง 2 ปี ของการสร้างสารคดี ต่อมาหญิงผ่นคลายในจีนแผ่นดินใหญ่เสียชีวิตลงอีกเหลือเพียง 14 คน กั๋ว เค่อ กล่าวว่า “สารคดีเรื่องนี้ไม่ได้ขายความเจ็บปวดและน้ำตา แต่ต้องการให้ผู้ชมได้รับรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของหญิงผ่นคลาย การรับรู้และเข้าใจสิ่งที่สตรี

เหล่านี้เคยเผชิญถือเป็นการช่วยเหลือที่ยิ่งใหญ่... และเพื่อที่จะใช้ชีวิต
อยู่ได้ สตรีเหล่านี้ได้รำลึกและถ่ายทอดความทรงจำที่ขมขื่นออกมา”

ในไต้หวัน ต้นทศวรรษ 2000 มีอดีตหญิงพ้อนคลายที่ยังคงมี
ชีวิตอยู่กว่า 2,000 คน มีการรณรงค์ที่จัดขึ้นในวันที่ 14 สิงหาคม ของ
ทุกปีซึ่งเป็นวันที่ระลึกหญิงพ้อนคลายสากล เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาล
ญี่ปุ่นขอโทษหญิงพ้อนคลายเหล่านี้ และมีการจัดนิทรรศการเกี่ยวกับ
เรื่องราวของหญิงพ้อนคลายที่พิพิธภัณฑ์ Ama (Ama Museum) ซึ่ง
ตั้งอยู่ที่เขตต้าถง เมืองไทเป ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑ์ที่อุทิศให้กับหญิงพ้อน
คลาย และให้ผู้เข้าชมได้เขียนข้อความเพื่อส่งความระลึกถึงและ
ปรารภนาติต่ออดีตหญิงพ้อนคลาย รวมถึงพิพิธภัณฑ์ช่องทหารที่
เกาะจินเหมิน และเมื่อถึง ค.ศ. 2017 มีหญิงพ้อนคลายชาวไต้หวันที่ยัง
มีชีวิตอยู่เหลือเพียง 2 คน

ในโอกาสครบรอบ 70 ปีสงครามโลกครั้งที่ 2 ใน ค.ศ. 2015
ประเทศที่ได้รับผลกระทบจากการรุกรานของญี่ปุ่นเรียกร้องคำขอโทษ
อีกครั้ง ซึ่งนายอะเบะ ชินโซะ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นกล่าวคำขอโทษอีก
ครั้ง และกล่าวว่าต่อไปนี้ควรจะมีมองไปข้างหน้า แม้ว่าจะมีการกล่าว
คำขอโทษหลายครั้งก็ยังคงมีความตึงเครียดจาก “การเมืองเรื่องการขอ
โทษ” (Politics of Apology) มาโดยตลอด ซึ่งจะอภิปรายโดยละเอียด
ต่อไปในบทที่ 4

ในเดือนธันวาคม ค.ศ. 2015 ซึ่งเป็นเวลา 25 ปีแล้ว นับจาก
คำให้การครั้งแรกของคิม ฮักซุนซึ่งยืนยันว่า “เราต้องบันทึกสิ่งที่พวก

เราถูกบังคับให้กระทำไว้ในหน้าประวัติศาสตร์” รัฐบาลญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ทำข้อตกลงกัน คือ ข้อตกลงเกาหลีใต้-ญี่ปุ่นว่าด้วยหญิงผ่นคลาย ค.ศ. 2015 (The South Korea–Japan Comfort Women Agreement : ต่อไปจะเรียกว่า ข้อตกลงเกาหลีใต้-ญี่ปุ่น 2015) สารสำคัญ คือ รัฐบาลญี่ปุ่นจะจ่ายเงิน 1 พันล้านเยน หรือ 8.3 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ เข้ากองทุนเพื่อช่วยเหลืออดีตหญิงผ่นคลาย รัฐบาลทั้งสองชาติตกลงจะยุติการวิจารณ์และตำหนิกันในเวทีโลกและในที่ประชุมสหประชาชาติ นายอะเบะกล่าวถึงข้อตกลงนี้ว่ารัฐบาลญี่ปุ่นได้ทำหน้าที่ต่อคนรุ่นปัจจุบันโดยหาทางแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งที่มีมายาวนานกว่า 70 ปี นับจากสิ้นสุดสงคราม (Yan and et.al., 2015: Online)

จากข้อตกลงนี้ ทั้งสองชาติประกาศร่วมกันว่า ประเด็นหญิงผ่นคลายได้รับการแก้ไขอย่างเด็ดขาดและจะไม่นำมากล่าวถึงอีกแล้ว ญี่ปุ่นย้ำว่าทั้งสองชาติกำลังเข้าสู่ยุคใหม่แห่งความสัมพันธ์จากการบรรลุข้อตกลงเรื่องหญิงผ่นคลาย ยุน บยอง-เซ รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศของเกาหลีใต้ กล่าวว่า “เรากำลังก้าวเข้าสู่ยุคใหม่ของความสัมพันธ์เกาหลี-ญี่ปุ่น...เรายืนยันร่วมกับรัฐบาลญี่ปุ่นว่า ประเด็นดังกล่าวจะได้รับการแก้ไขอย่างสิ้นสุดและไม่สามารถย้อนกลับได้ด้วย การประกาศครั้งนี้... รัฐบาลเกาหลีจะให้ความร่วมมือกับรัฐบาลญี่ปุ่นในการดำเนินการตามมาตรการของตน”

ข้อตกลงเกาหลีใต้-ญี่ปุ่น 2015 ระบุว่า ประการแรก รัฐบาลญี่ปุ่นยอมรับว่าประเด็นหญิงพ้อนคลายเกิดขึ้นโดยกองทัพญี่ปุ่นในขณะนั้นมีส่วนร่วม ญี่ปุ่นขอโทษและกล่าวสำนึกผิด

ประการที่สอง เมื่อรัฐบาลเกาหลีใต้จัดตั้งมูลนิธิขึ้น ญี่ปุ่นจะสนับสนุนเงินสำหรับจ่ายเป็นเงินชดเชยจำนวนหนึ่งพันล้านเยน (ราว 9.3 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ)

ประการที่สาม ญี่ปุ่นยืนยันว่าประเด็นหญิงพ้อนคลายถือว่าได้รับการแก้ไขอย่างสิ้นสุดและไม่สามารถย้อนกลับได้ด้วยการประกาศนี้

ส่วนรัฐบาลเกาหลีใต้ประกาศดังนี้ ประการแรก รัฐบาลเกาหลียืนยันว่า ประเด็นนี้ได้รับการแก้ไขอย่างสิ้นสุด และไม่สามารถย้อนกลับได้

ประการที่สอง เกาหลีใต้จะแก้ไขปัญหาเรื่อง "รูปปั้นสันติภาพ" ซึ่งตั้งอยู่ด้านหน้าสถานทูตญี่ปุ่น ณ กรุงโซล อย่างเหมาะสม

ประการที่สาม เกาหลีใต้จะไม่กล่าวโทษหรือวิพากษ์วิจารณ์ประเด็นนี้ในอนาคต ในข้อนี้หมายถึงการวิพากษ์วิจารณ์ญี่ปุ่นของเกาหลีใต้ทั้งในระดับประเทศและในเวทีนานาชาติ

ทั้งนี้ เงินหนึ่งพันล้านเยนที่ญี่ปุ่นเสนอจากงบประมาณของรัฐบาลญี่ปุ่นนั้น ไม่ใช่การชดเชยค่าเสียหายจากสงคราม แต่เป็นเพียงกองทุนช่วยเหลือ ญี่ปุ่นเคยเสนอความช่วยเหลือทางการเงินด้วยกองทุนที่ระดมทุนจากภาคเอกชนมาแล้วในอดีต

มุมมองของผู้เกี่ยวข้องและนักกฎหมายต่อข้อตกลงเกาหลีใต้-ญี่ปุ่น ว่าด้วยหญิงพ้อนคลาย ค.ศ. 2015

ในเกาหลีใต้มีข้อวิจารณ์ข้อตกลงเกาหลีใต้-ญี่ปุ่น 2015 ว่าเงินชดเชยที่อดีตหญิงพ้อนคลายได้รับนั้นน้อยไป แต่รัฐบาลเกาหลีใต้ให้เหตุผลว่าที่ต้องยอมรับเพราะทุกวันนี้อดีตหญิงพ้อนคลายที่สูงอายุแล้วมีเหลืออยู่เพียง 40 กว่าคน หากไม่ตกลงรับข้อเสนอของญี่ปุ่นและเรียกร้องมากขึ้นซึ่งย่อมต้องใช้ระยะเวลาในการเจรจา อดีตหญิงพ้อนคลายเหล่านี้อาจจะไม่ได้รับการชดเชยใด ๆ เลยก่อนถึงแก่กรรม ก่อนหน้านี้ญี่ปุ่นเคยตั้งกองทุนเพื่อจ่ายเงินชดเชยให้แก่หญิงพ้อนคลายมาแล้วใน ค.ศ. 1995 ซึ่งไม่ได้จ่ายในนามของรัฐบาล ไม่ครอบคลุมและสิ้นสุดไปแล้ว ในมุมมองของผู้เกี่ยวข้องโดยตรงต่อคือหญิงพ้อนคลายนั้น คิม ฮักซุนให้สัมภาษณ์ไว้เมื่อห้าเดือนก่อนที่จะเสียชีวิตใน ค.ศ. 1997 คิมได้เสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาคือให้ญี่ปุ่นสารภาพอาชญากรรมโดยละเอียด และจ่ายค่าปฏิกรรมสงคราม คิมระบุว่า

ความอับอายของฉันเป็นเรื่องจริง ไม่ใช่เรื่องสำคัญอันดับแรก
แน่นอนว่าฉันไม่สามารถพรรณนาได้ว่ารู้สึกอับอายและไม่ยุติธรรม
เพียงใด แต่ขอให้คุณคิดถึงเรื่องนี้ สิ่งที่ญี่ปุ่นทำลงไปบนโลกใบนี้คือ
อะไร? พวกเขาเริ่มทำสงคราม โดยอ้างว่าพวกเขาไม่ใช่ผู้รุกราน แต่
เป็นผู้ปกป้องประเทศอื่น ๆ ในเอเชีย เพื่อนำมาซึ่งการปลดปล่อย การ
กล่าวอ้างไร้สาระนี้มีความหมายหรือเปล่า? แล้วประเทศในเอเชีย
จำนวนมากต้องทนทุกข์ทรมานเพราะสงครามที่ญี่ปุ่นเริ่มขึ้นได้

อย่างไร? ถ้าอย่างนั้นสิ่งที่พวกเขาต้องทำคือการสำนึกผิดและเสนอคำขอโทษที่ยอมรับได้ หากพวกเขาสมควรเป็นมนุษย์

ฉันไม่สนใจใครอื่นนอกจากกษัตริย์ญี่ปุ่น พวกเขาเรียกเขาว่าจักรพรรดิ แต่สำหรับฉัน เขาเป็นเพียงกษัตริย์ กษัตริย์ญี่ปุ่นต้องยอมรับและขอโทษที่ญี่ปุ่นต้องเป็นฝ่ายเริ่มสงครามในเวลานั้น และเขาต้องเสียใจอย่างสุดซึ้ง ฉันไม่ต้องการให้ใครอื่นมาขอโทษ มันจะต้องเป็นกษัตริย์ญี่ปุ่นที่ควรจะทำคำขอโทษ ไม่ใช่หรือ? (UCLA Center for Korean Studies, 1996: online)

ซง กี-โฮ (Song Gi-ho) นายความของกลุ่มนายความเพื่อสังคมประชาธิปไตย มีความเห็นว่า เมื่อมีการจัดตั้งกองทุน Asian Women's Fund ขึ้นใน ค.ศ. 1995 รัฐบาลญี่ปุ่นมีส่วนร่วมในการจัดตั้งกองทุนแม้เงินจะมาจากภาคเอกชนเป็นหลัก แต่ข้อเท็จจริงที่ว่าจำนวนเงินมากหรือน้อยที่รัฐบาลญี่ปุ่นให้การสนับสนุนนั้น มีความหมายก็ต่อเมื่อเป็นการชดเชยค่าเสียหายจากสงคราม แต่สิ่งที่พวกเขากำลังเสนออยู่ตอนนี้คือการให้เงินทุนเพื่อจัดตั้งมูลนิธิโดยรัฐบาลเกาหลีใต้ ซึ่งถือเป็นการปฏิเสธความรับผิดชอบทางกฎหมายของญี่ปุ่น “ข้อเสนอของรัฐบาลญี่ปุ่นที่จะจ่ายเงินปลอบขวัญ หรือ กองทุนช่วยเหลือ บ่งบอกถึงความตั้งใจที่จะปฏิเสธความรับผิดชอบทางกฎหมายของตนต่อปัญหาสตรีที่ถูกบังคับให้บำเรอทาง” (UCLA Center for Korean Studies, online) ซง กี-โฮ ระบุว่า การตีความความหมายพื้นฐานของวลี “ไม่สามารถ

ย้อนกลับได้” (irreversible) หมายความว่า ข้อตกลงนี้ไม่สามารถยกเลิกได้ หรือ ไม่สามารถถอนตัวได้ อย่างไรก็ตาม ในบริบทของกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ แนวคิด “ไม่สามารถย้อนกลับได้” ซึ่งหมายถึง การยุติการเรียกร้องให้มีการสอบสวนเพื่อค้นหาความจริง หรือ การยุติการเรียกร้องการยอมรับความรับผิดชอบและการชดเชยค่าเสียหายนั้นไม่สามารถทำได้

ส่วนพัค ซอย-ยุน (Park Ch'oean-un) ศาสตราจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยฮันยาง มีความเห็นว่าการจัดการอาชญากรรมสงครามระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับทาสทางเพศในลักษณะที่รัฐบาลทั้งสองเห็นชอบที่จะแก้ไขปัญหาทาสทางเพศทั้งหมดด้วยการจ่ายเงิน 1 พันล้านเยนนั่น เป็นแนวทางที่ไม่อาจยอมรับได้ในการแก้ไขปัญหาที่เป็นอาชญากรรมสงครามตามกฎหมายระหว่างประเทศ ซึ่งสหประชาชาติและศาลอาญาระหว่างประเทศเคยระบุว่า "ระบบสตรีที่ถูกบังคับให้บำเรอกามถือเป็นอาชญากรรมสงครามที่ร้ายแรงที่สุดที่จักรวรรดิญี่ปุ่นได้กระทำในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง"

วันที่ 13 มกราคม ค.ศ. 2016 หน้าสถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นในกรุงโซล มี “ฮัลโมนี” (Halmoni - คำเรียกคุณย่าคุณยายในภาษาเกาหลี) ที่เคยตกเป็นหญิงพ่อกษัตริย์ซึ่งต่างมีอายุกว่า 90 ปี และเหลือผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ไม่มากแล้ว ออกมาชุมนุมบนท้องถนนเพื่อประท้วงข้อตกลงระหว่างรัฐบาลญี่ปุ่นและรัฐบาลเกาหลีใต้ อดีตหญิงพ่อกษัตริย์

2 คน ที่ออกมาชุมนุม คือ ลี อ็อกซุน (Lee Oksun) อายุ 90 ปี กล่าวว่า “พวกเราพาตัวพวกเราไปตอนอายุ 15 หรือ 16 ปี ตอนนี้อยู่ในวัย 80, 90 และเกือบ 100 ปีแล้ว แต่ก็ยังไม่มีข่าวการขอโทษจากญี่ปุ่นเลย” และกิล วอนอ็อก (Gil Wonok) กล่าวว่า “ฉันออกมาที่ถนน เพราะมันเจ็บปวดเกินไป เนื่องจากฉันหวังว่ามันจะไม่เกิดขึ้นอีก”

นอกจากนี้ เมื่อมีการประกาศข้อตกลงเกาหลีใต้-ญี่ปุ่น 2015 รัฐบาลเกาหลีตกลงที่จะแก้ไขปัญหารูปปั้นสันติภาพที่ตั้งอยู่ด้านหน้าสถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่น ณ กรุงโซลอย่างเหมาะสม ซึ่งฟูมิโอะ คิชิดะ รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศญี่ปุ่น ย้ำว่า “เราเชื่อว่ารูปปั้นดังกล่าวจะถูกย้ายไปยังสถานที่อื่นอย่างเหมาะสม” แต่ประชาชนและนักศึกษาชาวเกาหลีได้รวมตัวกันและเริ่มประท้วงเพื่อปกป้องรูปปั้นที่อยู่หน้าสถานทูตญี่ปุ่น ณ กรุงโซล มีการอภิปรายว่ารูปปั้นสันติภาพนี้สร้างขึ้นด้วยเงินที่ระดมทุนจากชาวเกาหลีเพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงโศกนาฏกรรมสงครามและเป็นความหวังเพื่อสันติภาพ การย้ายรูปปั้นออกไปยังที่อื่นจะหมายความว่า “เกาหลีจะยอมละทิ้งการเรียกร้องความรับผิดชอบของญี่ปุ่นต่อปัญหาสตรีที่ถูกบังคับให้บำเรอกรมต่อไปในอนาคต เราสงสัยว่าข้อตกลงนี้ทำขึ้นเพื่อใครกันแน่?”

แม้จะมีข้อตกลงเกาหลีใต้-ญี่ปุ่น 2015 แล้ว แต่ในเกาหลีใต้ยังคงเคลื่อนไหวและองค์กรด้านสิทธิมนุษยชนได้จัดงานรำลึกถึงหญิงพ้อนคลายในวันที่ 14 สิงหาคมเป็นประจำ ซึ่งในวันครบ ค.ศ. 2017 มีการตั้งรูปปั้นสันติภาพที่ระลึกถึงหญิงพ้อนคลายจำนวน 500 ตัว ที่จัตุรัส

Cheongye ใจกลางกรุงโซล โดยเริ่มการจัดแสดงตั้งแต่เวลา 08:00 น. และจัดแสดงเป็นเวลา 8 ชั่วโมง 14 นาที เพื่อเป็นสัญลักษณ์ถึงวันที่ 14 เดือน 8 (สิงหาคม) รูปปั้นแต่ละรูปจะมีชื่อของเหยื่อเขียนไว้ รูปปั้นจำนวน 500 ตัวนี้เป็นตัวแทนของหญิงพ้อนคลายชาวเกาหลีใต้จำนวน 239 คน และรูปปั้นที่เหลือเป็นเสมือนตัวแทนหญิงพ้อนคลายนิรนามชาวเกาหลีเหนือ (People's Daily, China, 14 Aug 2017) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ความพยายามแก้ไขความขัดแย้งจากความทรงจำบาดแผลนี้ยังไม่ประสบความสำเร็จ

สรุป

หญิงพ้อนคลายกลายเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนมุมมองที่แตกต่างกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง สำหรับเกาหลีใต้ หญิงพ้อนคลายที่รอดชีวิตเป็นสัญลักษณ์ของ “...ไม่เพียงแต่ความอับยศของประชาชาติเกาหลีเท่านั้น แต่ยังเป็นการแสดงออกถึงความปรารถนาร่วมกันในการทวงคืนอธิปไตยและศักดิ์ศรีของชาติ” ดังนั้น เกาหลีใต้จึงพยายามทวงคืนอธิปไตยที่สูญเสียไปนี้ ผ่านการผลักดันให้ประเด็นหญิงพ้อนคลายได้รับการรับรู้ในระดับสาธารณะ Kirsten Orreill (2008) ผู้เขียนเรื่อง *Who are the lanfu (Comfort Women)?* เสนอว่า เกาหลีใต้ใช้ผู้รอดชีวิตจากการเป็นหญิงพ้อนคลายเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองและวัฒนธรรมในการสร้างความรู้สึกราชาตินิยมเกาหลี และเพื่อย้ำเตือนญี่ปุ่นถึงความรับผิดชอบต่อชาติและประชาชนเกาหลี ดังที่เกาหลีได้นำ

ประเด็นหญิงพื่อนคลายมาใช้ในการคัดค้านการที่ญี่ปุ่นเสนอตัวดำรงตำแหน่งสมาชิกถาวร ในคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ (Orreill, 2008, 129) ซึ่งสอดคล้องกับที่วิเชียร อินทะสี (2565) ให้ความเห็นว่า ประวัติศาสตร์ของเกาหลีทั้งการเป็นประเทศเล็กท่ามกลางประเทศใหญ่ การถูกยึดครองโดยญี่ปุ่น และการต่อต้านญี่ปุ่นมาโดยตลอด ได้หล่อหลอมอัตลักษณ์หรือความรู้สึกของชาวเกาหลีต่อชาวญี่ปุ่น คือ ความไม่พอใจ ความโกรธ และต่อมาคือประวัติศาสตร์ในยุคสงครามทั้งกรณีหญิงพื่อนคลายและแรงงานบังคับชาวเกาหลีที่ถูกญี่ปุ่นบังคับใช้แรงงาน ตลอดจนการเรียกร้องของหญิงพื่อนคลาย การเผยแพร่สื่อสารเรื่องราวของหญิงพื่อนคลาย การเคลื่อนไหวขององค์กรสตรี การเรียกร้องในระดับรัฐได้สร้างความทรงจำร่วมของชาวเกาหลีซึ่งมีผลต่ออัตลักษณ์ชาติและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ อัตลักษณ์ชาติและความรู้สึกที่เกาหลีได้มีต่อญี่ปุ่นแตกต่างกันไปตามช่วงเวลา เช่น เมื่อเกาหลียังเป็นประเทศที่ยังไม่พัฒนาทางเศรษฐกิจ และอยู่ภายใต้ระบอบเผด็จการ ประเด็นนี้ไม่ได้ถูกกล่าวถึงมากนัก แต่เมื่อเกาหลีเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว และเป็นประชาธิปไตย ประเด็นหญิงพื่อนคลายและการเรียกร้องต่อญี่ปุ่นเป็นไปอย่างมีน้ำหนักมากขึ้น และได้หล่อหลอมอัตลักษณ์และความทรงจำร่วมของชาวเกาหลีต่อความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นมาตลอด (วิเชียร อินทะสี, 2565: 169, 174)

ส่วนญี่ปุ่น หญิงพื่อนคลายเป็นสัญลักษณ์ของอดีตอันเจ็บปวดจากสงครามที่ญี่ปุ่นพยายามหลีกเลี่ยงและลืมเลือนมาโดยตลอด ญี่ปุ่น

ถูกวิจารณ์ว่าญี่ปุ่นยังคงพยายามลดทอนความรุนแรงของการกระทำของตนในช่วงสงคราม ความพยายามนี้เห็นได้ชัดเจนนยิ่งขึ้นเมื่อพิจารณาจากข้อเท็จจริงที่ว่ารัฐบาลญี่ปุ่นยังไม่เคยดำเนินคดีหรือตัดสินลงโทษอาชญากรสงครามหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับระบบทาสทางเพศเลย การที่รัฐบาลญี่ปุ่นไม่ดำเนินการใด ๆ สะท้อนถึงท่าทีทางการเมืองของญี่ปุ่นต่อประเด็นหญิงผ่นคลาย การขาดความตระหนักรู้ (ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่) ทำให้ญี่ปุ่นไม่กล่าวถึงประเด็นหญิงผ่นคลายในแบบเรียนประวัติศาสตร์ และอ้างว่าสตรีเหล่านี้เป็นโสเภณีที่ได้รับค่าตอบแทน ซึ่งนำไปสู่การประณามจากประชาคมนานาชาติ และมองว่าญี่ปุ่นไม่จริงจังในการยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ ซึ่งประเด็นความจริงจังนี้เป็นสิ่งที่หลายชาติกล่าวถึงว่าทำให้ความทรงจำยุคสงครามยังคงเป็นบาดแผลที่ไม่จบสิ้น

สำหรับหญิงผ่นคลายต่างต้องการคำขอโทษอย่างจริงจังจากรัฐบาลญี่ปุ่น ซึ่งอาจจะมีหรือไม่มี การชดเชยทางการเงินก็ตาม พวกเขาต้องการถ่ายทอดเรื่องราวของตนต่อสาธารณะก่อนที่จะพวกเขาจะล่องลับ ต้องการให้รัฐบาลญี่ปุ่นแสดงความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน และต้องการให้เรื่องราวของพวกเขาได้รับการบันทึกไว้ในแบบเรียนประวัติศาสตร์ เพื่อให้ความทรงจำนี้จะไม่ถูกลืมเลือน และหวังว่าจะไม่เกิดขึ้นซ้ำอีกในอนาคต

3

ความทรงจำบาดแผล ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นมีแผนขยายอิทธิพลในเอเชียตะวันออกเฉียงและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่แล้ว และในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1941 กองทัพญี่ปุ่นซึ่งอยู่ในฝ่ายอักษะ (Axis Powers) บุกเอเชีย-แปซิฟิก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกในฝ่ายพันธมิตร (Allied Powers) และยึดเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมดได้ในเวลา ราวครึ่งปี ญี่ปุ่นประกาศปลดปล่อยอาณานิคม ในเวลานั้นขบวนการชาตินิยมของชาวพื้นเมืองกำลังต่อต้านเมืองแม่จึงตกลงเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น เช่น กลุ่มชาตินิยมในพม่า กลุ่มชาตินิยมในดัตช์ อีส อินดีส์ (Dutch East Indies) หรือหมู่เกาะอินเดียตะวันออกของดัตช์ (ปัจจุบัน

คือ อินโดนีเซีย) และในบางดินแดน เช่น ฟิลิปปินส์ เวียดนาม ไทย ก็มี กองกำลังพื้นเมืองต่อต้านญี่ปุ่นเช่นกัน

ทหารญี่ปุ่นที่เข้ามาในภูมิภาคนี้มีเป็นจำนวนมาก จึงมีการ จัดตั้งสถานี่ผ่อนคลายเป็นและจัดหาผู้หญิงพื้นเมืองมาให้บริการ ผู้หญิงที่ ถูกเกณฑ์มา มีชาวอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ เวียดนาม รวมทั้งมีหญิงชาว ญี่ปุ่น เกาหลี และจีน แต่ส่วนใหญ่เป็นชาวอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และ ที่หมู่เกาะอินเดียนตะวันออกของดัชชีมีสตรีชาวดัชชีต้องตกเป็นหญิง ผ่อนคลายในค่ายทหารญี่ปุ่นด้วย บทนี้กล่าวถึงการจัดตั้งสถานี่ผ่อน คลายของกองทัพญี่ปุ่นในอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ ซึ่งมีสตรีพื้นเมือง ถูกเกณฑ์เข้าสู่สถานี่ผ่อนคลายเป็นมากกว่าชาติอื่น ความทรงจำ และการ เรียกร้องความเป็นธรรมของหญิงผ่อนคลายเป็น¹

กองทัพญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความสำคัญในฐานะเป็นดินแดนที่ ญี่ปุ่นวางแผนรวมไว้ภายใต้การนำของญี่ปุ่นตามนโยบายที่จะสร้าง “วง ไพบูลย์มหาเอเชียบูรพา” (Greater East Asia Co-prosperity) โดย ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1938 ญี่ปุ่นประกาศจัดระเบียบเอเชียที่จะ

¹ ปรับปรุงขยายจากบทความวิจัยของผู้เขียนเรื่อง Comfort Women : การเคลื่อนไหวนเพื่อสิทธิมนุษยชน และความสัมพันธ์ของญี่ปุ่นกับอินโดนีเซียและ ฟิลิปปินส์. ตีพิมพ์ใน วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 26(1), (2566, มกราคม-มิถุนายน) : 52-68.

รวมญี่ปุ่น จีน และแมนจู ทางเศรษฐกิจ ทหาร วัฒนธรรม (รวมถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้)ต่อต้านสหภาพโซเวียตและชาติตะวันตก นอกจากความสำคัญด้านยุทธศาสตร์แล้ว ที่หมู่เกาะอินเดียนตะวันออกของดัตช์ยังมีทรัพยากรสำคัญคือบ่อน้ำมันที่เกาะสุมาตรา เกาะชวา และเกาะบอร์เนียวได้ ในเวลานั้นดินแดนเกือบทั้งหมดในภูมิภาคนี้เป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก คือ พม่า สิงคโปร์ มลายู ของอังกฤษ เวียดนาม กัมพูชา ลาว ของฝรั่งเศส ดัตช์ อีส อินเดีย ของเนเธอร์แลนด์ และฟิลิปปินส์ของสหรัฐอเมริกา ซึ่งประเทศตะวันตกทั้งหมดนี้เป็นฝ่ายตรงข้ามญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่ 2

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดขึ้น ญี่ปุ่นวางแผนยึดครองภูมิภาคนี้เพื่อควบคุมเส้นทางยุทธศาสตร์ ทรัพยากร และเป็นเส้นทางที่กองทัพญี่ปุ่นจะใช้ผ่านไปตีอินเดียของอังกฤษ กองทัพญี่ปุ่นเริ่มบุกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1941 และยึดได้ทั้งหมดในเวลารวดเร็ว อาณานิคมหลายแห่งไม่ได้ต่อต้านกองทัพญี่ปุ่น เพราะกองทัพญี่ปุ่นได้ล้มล้างอำนาจรัฐบาลอาณานิคม ยกเว้นรัฐบาลวิชีของฝรั่งเศสที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของเยอรมนีแล้วได้ปกครองเวียดนามร่วมกับญี่ปุ่น (ต่อมาแบบเรียนประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นเรียกว่าเป็น “การปลดปล่อย” อาณานิคมจากจักรวรรดินิยมตะวันตก)

ในเวลานั้นหลายพื้นที่ เช่น พม่า ฟิลิปปินส์ และดัตช์ อีส อินเดีย กำลังมีขบวนการชาตินิยมต่อต้านเมืองแม่ เมื่อญี่ปุ่นเข้ามาและประกาศปลดปล่อยอาณานิคม กลุ่มชาตินิยมพื้นเมืองเหล่านี้จึงได้เป็น

พันธมิตรกับญี่ปุ่น มีการตั้งกองกำลังร่วมระหว่างทหารพื้นเมืองและทหารญี่ปุ่น เช่น ความร่วมมือระหว่างญี่ปุ่นกับกลุ่ม 30 สหาย (กลุ่มตะขิ่น) ในพม่า ญี่ปุ่นอนุญาตให้องชาน แก่นนำชาตินิยมพม่าและตะขิ่นรวม 30 นาย ไปฝึกทหารที่เกาะไหหลำก่อนย้ายไปได้หัวน และตั้งกองทัพอูซาคิพม่าขึ้นร่วมรบกับกองทัพญี่ปุ่นขับไล่อังกฤษ ในวันที่ 1 สิงหาคม ค.ศ. 1943 รัฐบาลญี่ปุ่นมอบเอกราชแก่พม่า โดยมีข้อตกลงว่า พม่าต้องอยู่ภายใต้การดูแลของญี่ปุ่นตลอดเวลาที่ยังมีสงคราม และพม่าต้องเป็นศัตรูกับฝ่ายสัมพันธมิตร แต่การยึดครองและขยายอำนาจของญี่ปุ่นเพิ่มมากขึ้นทำให้ต่อมาในดินแดนหลายแห่งได้มีการตั้งกองกำลังต่อต้านญี่ปุ่นเช่นกัน เช่น ในปลายสงครามโลก กลุ่ม 30 สหาย นำโดยองชาน หันมาร่วมมือกับอังกฤษ ตั้งองค์กรต่อต้านญี่ปุ่น Anti-Fascist People's Freedom League (AFPFL) ขึ้น

ในอินโดจีนของฝรั่งเศส เมื่อญี่ปุ่นเข้ามาใน ค.ศ. 1940 ฝรั่งเศสซึ่งแพ้กองทัพนาซีเยอรมันในยุโรปและมีรัฐบาลวิชีปกครองร่วมกับญี่ปุ่น ถูกบีบให้ทำสัญญายอมให้ญี่ปุ่นตั้งฐานทัพและเดินทัพเพื่อผ่านไปจีน ทำให้ใน ค.ศ. 1941 โฮจิมินห์ ผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามได้ตั้งองค์กรเวียดนาม ดัก ลัป ดง มินห์ (เวียดนามห์) ขึ้น มีเป้าหมายต่อต้านญี่ปุ่น ต่อต้านระบอบอาณานิคม และกู้เอกราช

ในฟิลิปปินส์ มีขบวนการฮุกบาลาฮัพ (Hukbalahap หรือ Huks) หมายถึง กองทัพประชาชนต่อต้านญี่ปุ่น ช่วยสหรัฐอเมริกา เคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นอย่างลับ ๆ ส่วนในประเทศไทย แม้รัฐบาล

เข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับกองทัพญี่ปุ่น แต่มีการตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้น เพื่อต่อต้านญี่ปุ่นเช่นกัน

เมื่อกองทัพญี่ปุ่นเข้ายึดครองดินแดนต่าง ๆ ตั้งแต่เกาหลีไปจนถึงอินโดนีเซีย พร้อมทั้งใช้นโยบายกดขี่ การประหารชีวิต และความรุนแรงทางเพศต่อพลเมืองท้องถิ่นด้วยการเกณฑ์สตรีจำนวนมากมาเป็นหญิงพ่อกลาย แม้ว่าจะผ่านมาจะมีการจ่ายเงินชดเชยนับล้านดอลลาร์ให้แก่ประเทศเกาหลีใต้ ซึ่งเป็นหญิงพ่อกลายส่วนใหญ่ในยุคสงคราม แต่สำหรับกรณีของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะฟิลิปปินส์และอินโดนีเซียซึ่งมีสตรีถูกเกณฑ์มาเป็นหญิงพ่อกลายมากที่สุดนั้น กลับมีการรับรู้หรือการยอมรับถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่อย่างจำกัด

กองทัพญี่ปุ่นได้ตั้งสถานพ่อกลายและจัดหาผู้หญิงพื้นเมืองมาให้บริการแก่ทหารญี่ปุ่น ซึ่งมีสภาพเลวร้ายไม่ต่างจากสตรีชาวเอเชียตะวันออก การจัดตั้งสถานพ่อกลายของกองทัพญี่ปุ่นในภูมิภาคนี้ได้รับการพิจารณาจากกระทรวงกลาโหมตั้งแต่ปลาย ค.ศ. 1941 โดยส่งแพทย์ชาวญี่ปุ่นไปยังเกาะชวาเพื่อตรวจสอบสภาพแวดล้อมและสุขลักษณะต่าง ๆ สตรีชาวอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ถูกเกณฑ์มาเป็นหญิงพ่อกลายมากกว่าสตรีชาติอื่นในภูมิภาค สถานพ่อกลายมีทั้งที่ตั้งขึ้นในค่ายทหารและการนำสถานที่ เช่น โรงพยาบาล โรงแรม มาดัดแปลง บางแห่งมีเอกชนชาวญี่ปุ่นเป็นเจ้าของ และบางแห่งดำเนินกิจการโดยเอกชนชาวอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์เอง (Hayashi, 1998:

online) ต่อมาญี่ปุ่นอ้างว่าสาเหตุที่ต้องตั้งสถานีผ่อนคลายเป็นเพราะความจำเป็น ทั้งเพื่อป้องกันโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ ป้องกันความปลอดภัยให้สตรีพื้นเมืองเพื่อไม่ให้เกิดกรณีข่มขืนขึ้น และได้บังคับแต่ให้หัวหน้าหมู่บ้านประกาศรับสมัครสตรีที่เต็มใจเข้ามาเป็นหญิงบริการ สตรีเหล่านี้จะได้รับการตรวจโรคก่อนเพื่อให้แน่ใจว่าไม่เป็นโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ แม้ว่าจะมีข้อคัดค้านจากเจ้าหน้าที่กระทรวงการต่างประเทศของญี่ปุ่นในการนำสตรีโพ้นทะเลมาเป็นหญิงบริการก็ตาม (Hayashi, 1998: online)

ในการเกณฑ์สตรีมาเป็นหญิงผ่อนคลายนั้น Aiko Kurasawa นักวิชาการชาวญี่ปุ่น ระบุว่า ผู้หญิงอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ที่มีอาชีพโสเภณีเป็นกลุ่มแรกที่ถูกนำเข้าสถานีผ่อนคลาย (Asian Women's Fund, 1997: online) จากนั้นจึงเกณฑ์หรือจัดหาผู้หญิงกลุ่มอื่นด้วยวิธีต่าง ๆ ในรูปแบบเดียวกับการจัดเกณฑ์ผู้หญิงเกาหลีและจีน คือ มีทั้งการรับสมัครผ่านโฆษณาในหนังสือพิมพ์ การหลอกลวง บังคับด้วยกำลัง ข่มขู่ ลักพาตัว (Hayashi, 1998: online) รวมทั้งขอความร่วมมือให้ผู้นำท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่พื้นเมืองจัดหาให้ สตรีส่วนใหญ่ได้รับการคัดเลือกโดยผู้นำในท้องถิ่นหรือพื้นที่ใกล้เคียง เอกสารทางการระบุว่า การจัดหา มีลักษณะใกล้เคียงกับการบังคับ (Aiko Kurasawa, cited in Asian Women's Fund, 1997) ดังมีตัวอย่างของสตรีอินโดนีเซียอายุระหว่าง 15-19 ปี ราว 200 คน ถูกหลอกลวงว่าผ่านการคัดเลือกให้ไปศึกษาภาษาญี่ปุ่น การพยาบาล และการผดุง

กรรมที่ประเทศญี่ปุ่น แต่กลับถูกนำลงเรือบรรทุกสินค้ามาเป็นหญิง
ผ่อนคลายที่สิงคโปร์และกรุงเทพฯ การจัดหาสตรีเข้าสู่สถานี่ผ่อนคลาย
ด้วยวิธีเหล่านี้ ทำให้มีสตรีอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และชาติอื่นในภูมิภาค
ถูกส่งไปให้บริการทางเพศแก่ทหารญี่ปุ่นจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม
ภายหลังสิ้นสุดสงคราม รัฐบาลอินโดนีเซียกลับไม่ได้ดำเนินการใด ๆ
ในด้านการลงโทษผู้กระทำความผิดหรือการชดเชยเยียวยาเหยื่อ

สถานี่ผ่อนคลายที่ฟิลิปปินส์

ในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1941 กองกำลังทหารญี่ปุ่นยกพลขึ้น
บก ณ เกาะลูซอน ในฟิลิปปินส์ ซึ่งขณะนั้นเป็นอาณานิคมของ
สหรัฐอเมริกา กองทัพอเมริกันสู้ไม่ได้ต้องถอนทัพออกจากฟิลิปปินส์
ทำให้ฟิลิปปินส์ประกาศยอมจำนนในเวลาอันรวดเร็ว และมีการจัดตั้ง
รัฐบาลทหารขึ้นเมื่อวันที่ 3 มกราคม ค.ศ. 1942 ชาวฟิลิปปินส์รวม
กำลังกันจัดตั้งขบวนการต่อต้านและทำสงครามกองโจรอย่างเข้มแข็ง
เพื่อคัดค้านการปกครองของกองทัพญี่ปุ่น ส่งผลให้กองกำลังญี่ปุ่นตอบ
โต้อย่างรุนแรงเพื่อปราบปรามกลุ่มต่อต้านดังกล่าว ซึ่งจากการ
พิจารณาคดีอาชญากรรมสงครามระดับ B และระดับ C จำนวน 381 คดี
ต่อศาลทหารหลังสิ้นสุดสงครามในฟิลิปปินส์ พบว่าเกือบครึ่งหนึ่งเป็น
คดีที่เกี่ยวข้องกับการสังหารหมู่พลเรือนในท้องถิ่น (138 คดี) หรือการ
ล่วงละเมิดทางเพศ (45 คดี)

สำหรับการจัดตั้งสถานีผ่อนคลายนั้น จากรายงานของ กองบัญชาการสูงสุดของฝ่ายสัมพันธมิตร หรือ SCAP ระบุว่า ญี่ปุ่นตั้ง สถานีผ่อนคลายขึ้นในฟิลิปปินส์ใน 11 เมือง (Asian Women's Fund, 1997: online) ได้แก่

- ที่กรุงมะนิลา มี 12 แห่ง และมีช่องโศภณีสำหรับทหารชั้น ประทวนและนายสิบ 5 แห่ง เซลยศึกได้ให้การยืนยันว่ามีสถานบำเรอ อย่างน้อย 5 หรือ 6 แห่งที่กักขังและบังคับใช้แรงงานสตรีชาวเกาหลี ฟิลิปปินส์ และจีน

- ที่เมืองบายอมบอง (Bayombong) บนเกาะลูซอน 1 แห่ง ที่ เมืองอีโลอีโลบนเกาะปาโน (Panay) มี 2 แห่ง โดยตั้งแห่งแรกใน ค.ศ. 1942 แห่งแรกมีสตรีถูกบังคับใช้แรงงาน 12–16 คน และแห่งที่สอง 10–11 คน

- ที่เมืองเซบู (Cebu) บนเกาะเซบูมีสถานีผ่อนคลายของเอกชน ชาวญี่ปุ่น ที่เมืองตักโลบัน (Tacloban) บนเกาะเลเต (Leyte) มีสถานี ผ่อนคลายที่บริหารจัดการโดยชาวฟิลิปปินส์ โดยมีสตรีชาวฟิลิปปินส์ ทำงาน 9 คน และในเมืองบูราเวน (Burauen) บนเกาะเดียวกัน ได้มี การเปิดสถานบำเรอเพิ่มเติมภายในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1944

- ที่เกาะมินดาเนา (Mindanao) ทางใต้ มีสถานีผ่อนคลาย กระจายอยู่ใน 4 เมือง เช่น ที่เมืองบูตวน (Butuan) และเมืองคากายัน (Cagayan) มีเมืองละ 3 แห่ง ที่เมืองดันซารัน (Dansalan) บริเวณ

ตอนกลางของเกาะ และเมืองดาเวา (Davao) พบสถานบำเรอที่มีการนำสตรีชาวเกาหลี ไต้หวัน และฟิลิปปินส์ มาบังคับให้บริการทางเพศ

- ที่เกาะมาสบาเต (Masbate) มีสถานบำเรอที่ใช้ชื่อว่า "สโมสรทหาร" (Military Club)

ในพื้นที่อื่น ๆ ที่ถูกกองทัพญี่ปุ่นยึดครอง ตามคำให้การของเหยื่อระบุว่า มีสตรีจำนวนมากถูกล่วงละเมิดทางเพศและถูกลักพาตัวโดยใช้กำลังรุนแรงไปยังอาคารที่พักของทหาร ที่ต่อมาเรียกกันว่า บ้านหลังคาสีแดง ในหลายกรณี บิดาหรือสามีของเหยื่อมักถูกสังหารต่อหน้าสตรีเหล่านั้นและสมาชิกในครอบครัว จากข้อมูลเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าการจัดตั้งสถานี่ผ่อนคลายเป็นไม่ใช่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นระบบที่ได้รับการบริหารจัดการโดยกองทัพทั่วภูมิภาค สถิติคดีในศาลทหารข้างต้นชี้ให้เห็นว่าความรุนแรงต่อพลเรือนโดยเฉพาะความรุนแรงทางเพศเป็นวิธีที่ถูกนำมาใช้ควบคู่กับการปราบปรามกลุ่มต่อต้าน และหญิงผ่อนคลาที่มาจากหลายเชื้อชาติสะท้อนถึงระบบการจัดหาสตรีที่ดำเนินการโดยกองทัพญี่ปุ่น

จากรายงานฉบับสมบูรณ์ของรัฐบาลฟิลิปปินส์ กล่าวถึงรูปแบบการกักขังและการทารุณกรรมหญิงผ่อนคลา ว่าสตรีจำนวนมากถูกทหารญี่ปุ่นใช้กำลังบังคับควบคุมตัวไปจากที่พักอาศัย บางรายถูกจับกุมในขณะที่ประกอบกิจธุระหรือทำงานให้แก่บิดามารดา แม้เหยื่อส่วนใหญ่จะมีสถานะโสดแต่พบว่า มีสตรีที่แต่งงานแล้วรวมอยู่ด้วย กรณีตัวอย่างในภูมิภาคบิกอล (Bicol) ผู้รอดชีวิตรายหนึ่งระบุว่าขณะ

เธอนอนหลับ ทหารญี่ปุ่นได้บุกเข้ามาในหมู่บ้านและกวาดต้อนชายฉกรรจ์รวมถึงผู้หญิงที่อายุน้อยไปกักขังไว้ในอาคารโรงเรียนประถมจนถึงรุ่งเช้า ก่อนจะถูกนำตัวไปยังศาลาว่าการเมือง นอกจากนี้ยังมีกรณีที่เหยื่อถูกจับหรือลักพาตัวขณะออกไปซื้ออาหารในตัวเมืองใกล้เคียง หรือขณะออกไปทำนาในพื้นที่ใกล้ท่าเรือในเมืองมาลาบอน (Malabon) กลุ่มสตรีถูกนำตัวไปยักย้ายทหารหรืออาคารกองบัญชาการ ซึ่งดัดแปลงมาจากสถานที่ต่าง ๆ เช่น ศาลาว่าการเมือง อาคารที่ทำการส่วนจังหวัด ศาลาสนส่วนบุคคล โรงเรียนประถมและมัธยม โรงพยาบาล หรือแม้กระทั่งศาสนสถาน ผู้รอดชีวิตรายหนึ่งบอกว่าภายในโบสถ์แห่งหนึ่งในกรุงมะนิลา ทุกพื้นที่บริเวณมุมโบสถ์จะปรากฏภาพสตรีถูกทหารญี่ปุ่นล่วงละเมิดทางเพศทุกคืน ยิ่งไปกว่านั้นยังมีกรณีที่บ้านพักส่วนตัวของเหยื่อถูกดัดแปลงให้เป็นกองบัญชาการทหาร และมีรายงานถึงการใช้อุโมงค์ใต้ดินเป็นสถานที่กักขังกลุ่มหญิงผ้ออนคลาย (Committee on Foreign Affairs, 2007: online)

ระยะเวลาที่เหยื่อถูกกักขังหน่วงเหนี่ยวมีตั้งแต่ 3 วัน จนถึงมากกว่า 1 ปี ส่วนใหญ่ถูกกักขัง 4 เดือนหรือนานกว่านั้น รองลงมาคือ 3 และ 1 เดือน ผู้รอดชีวิตทุกรายรายงานตรงกันว่า พวกเขาถูกล่วงละเมิดทางเพศอย่างต่อเนื่อง กรณีสตรีจากภูมิภาควิซายัสระบุว่า ถูกทหารญี่ปุ่น 7 นายข่มขืนภายในบ้านพักขณะที่สมาชิกคนอื่นในครอบครัวกำลังถูกสอบสวน หลังจากนั้นเธอถูกทหารอีก 3-5 นายหมุนเวียนมาล่วงละเมิดทุกคืน 7 วันติดต่อกัน ส่วนผู้รอดชีวิตจากกรุง

มะนิลาระบุว่าเธอเริ่มถูกล่วงละเมิดหลังจากถูกจับกุมมาแล้ว 1 เดือน โดยตลอด 6-7 เดือนในกองบัญชาการ เธอถูกทรมานญี่ปุ่นตั้งแต่ 3 นาย ขึ้นไปล่วงละเมิดอย่างต่อเนื่องประมาณ 3 ครั้งต่อสัปดาห์

สถานีย่อนคลายที่อินโดนีเซีย

กองทัพญี่ปุ่นบุกหมู่เกาะอินเดียนตะวันออกของดัตช์ใน ค.ศ. 1942 และปกครองเป็นเวลา 3 ปีครึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อควบคุมแหล่งทรัพยากรน้ำมันที่ญี่ปุ่นจำเป็นต้องใช้ในการทำสงคราม เนื่องจากเนเธอร์แลนด์เป็นหนึ่งในสมาชิกฝ่ายสัมพันธมิตร กองทัพญี่ปุ่นจึงได้กักขังพลเรือนชาวดัตช์ไว้ในค่ายกักกัน ขณะเดียวกัน ญี่ปุ่นได้ให้สัญญาแก่กลุ่มชาตินิยมอินโดนีเซียว่าจะมอบเอกราชให้ และได้ระดมกำลังชาวอินโดนีเซียเพื่อสนับสนุนการทำสงครามภายใต้อุดมการณ์วงไพบูลย์ร่วมมหาเอเชียบูรพา ในช่วงเวลาดังกล่าว ชาวอินโดนีเซียหลายล้านคนถูกเกณฑ์ไปเป็นโรบุชะ (Romusha) หรือแรงงานบังคับ และถูกส่งตัวไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ในเอเชียภายใต้การยึดครองของญี่ปุ่นเพื่อใช้แรงงานหนัก ส่งผลให้มีผู้เสียชีวิตในต่างแดนจำนวนมาก

กองทัพญี่ปุ่นได้จัดตั้งสถานีย่อนคลายขึ้นในทุกพื้นที่ที่มีทหารประจำการ โดยมีสตรีชาวเกาหลี อินโดนีเซีย และดัตช์ ถูกกักขังในสถานที่เหล่านี้ (Committee on Foreign Affairs, 2007: online) เมื่อสงครามสิ้นสุดลง สตรีกลุ่มนี้กลับคืนสู่ชุมชนที่มีค่านิยมชายเป็น

ใหญ่และเคร่งครัดในหลักศาสนา จึงมักไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม ทำให้สตรีจำนวนมากต้องปิดบังเรื่องราว หลายรายต้องใช้ชีวิตอย่างโดดเดี่ยวและยากลำบากไปตลอดชีวิต

เมื่อญี่ปุ่นยึดอินโดนีเซียได้ ญี่ปุ่นสัญญาว่าจะให้เอกราชแก่อินโดนีเซีย ทำให้กลุ่มชาตินิยมที่กำลังต่อต้านเนเธอร์แลนด์มีความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นค่อนข้างดี ญี่ปุ่นได้รับการต้อนรับในฐานะผู้ที่มาช่วยปลดปล่อยชาวพื้นเมืองจากดัตช์ (ตุลย์ จิรโชโคโสภณ, 2561: 13) ญี่ปุ่นได้ปล่อยนักชาตินิยม เช่น ซูการ์โน และโมฮัมหมัด ฮัตตา ออกจากการคุมขัง และนักชาตินิยมอินโดนีเซียร่วมมือกับญี่ปุ่นเพื่อเตรียมประกาศเอกราช

ตลอดช่วงสงครามที่ญี่ปุ่นยึดครองอินโดนีเซียนั้น มีความร่วมมือระหว่างกองทัพญี่ปุ่นกับชาวพื้นเมืองทั้งการตั้งกองกำลังร่วมในเกาะใหญ่ต่าง ๆ และญี่ปุ่นอนุญาตให้ชาวพื้นเมืองปฏิบัติในเรื่องที่เป็นสิ่งต้องห้ามในสมัยที่ดัตช์ปกครอง เช่น การร้องเพลงชาติอินโดนีเซีย การชักธงชาติสีขาวยาวแดงของอินโดนีเซีย รวมถึงการที่ชาวพื้นเมืองสามารถทำงานในตำแหน่งสูงที่เคยสงวนไว้เฉพาะชาวดัตช์เท่านั้น (ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2547: 94-95) ซึ่งเมื่อดัตช์กลับเข้ามาปกครองหลังสงครามโลกครั้งสิ้นสุด รัฐบาลอาณานิคมไม่ยอมรับการประกาศเอกราชของชนพื้นเมืองและได้ปราบปรามชนพื้นเมืองอย่างหนัก

แม้ว่าชนพื้นเมืองอินโดนีเซียจะมีความสัมพันธ์ที่ดีกับกองทัพญี่ปุ่น แต่ในหลายพื้นที่ได้มีการจัดตั้งสถานีย่อนคลายและจัดหาสตรี

พื้นเมืองรวมถึงสตรีชาวดัตช์มาเป็นผู้หญิงผ่อนคลาย มีหลักฐานว่า กองทัพญี่ปุ่นจับตัวสตรีในเขตชวาตะวันออก ลักพาตัวผู้หญิงขณะเดินทางกลับบ้านหรือลักพาตัวไปจากบ้านขณะที่ไม่มีคนอยู่บ้าน แต่สตรีที่ถูกลักพาตัวเหล่านี้อยู่ในสถานะนอกบัญชี (unofficial comfort women) ทำให้ไม่ได้รับการดูแลสุขภาพขั้นพื้นฐานจากกองทัพและ ไม่ได้รับการดูแลหากตั้งครรรภ์ รวมถึงไม่ได้รับค่าตอบแทนด้วย นอกจากการจัดเกณฑ์สตรีพื้นเมืองแล้ว กองทัพญี่ปุ่นยังจัดส่งหญิง ผ่อนคลายชาวเกาหลี จีน ไต้หวัน เข้ามาในอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ ด้วย โดยสตรีเหล่านี้ถูกบังคับมา

อินโดนีเซียยังถูกกำหนดให้ปฏิบัติตามนโยบายของกองทัพ ญี่ปุ่นในหลายรูปแบบ เช่น การให้ชาวพื้นเมืองประกอบพิธีละหมาด โดยหันหน้าไปทางกรุงโตเกียวและบังคับให้ยอมรับว่าจักรพรรดิญี่ปุ่นมีสถานะเสมือนเทพเจ้า ชาวพื้นเมืองและเชลยศึกสัมพันธมิตรถูกบังคับ ใช้แรงงานอย่างหนัก โดยข้อมูลจากสภาองเกรสของสหรัฐอเมริกา ประเมินการณ์ตัวเลขแรงงานบังคับบนเกาะชวาว่าอยู่ระหว่าง 4-10 ล้านคน ทำให้เป็นดินแดนที่ถูกกองทัพญี่ปุ่นใช้แรงงานมากที่สุด (ตุลย์ จิรโชคโสภณ, 2561: 6) ที่สำคัญคือ การบังคับให้หญิงพื้นเมืองและ หญิงชาวดัตช์เป็นหญิงผ่อนคลาย บางกรณีการจัดหาสตรีเข้าสู่สถานี ผ่อนคลายได้รับความร่วมมือจากหัวหน้าหมู่บ้านและกลุ่มเพื่อนบ้าน โดยเจ้าหน้าที่ระดับหมู่บ้านจำต้องปฏิบัติตามคำร้องขอของกองกำลังที่ เข้ายึดครอง ส่งผลให้มีสตรีจำนวนมากถูกบังคับผืนใจ ในบางกรณีเป็น

การล่อลวง ชู้ดคร่ำ กองทหารญี่ปุ่นบางหน่วยยังใช้ความรุนแรงในการกวาดต้อนสตรีไปยังสถานอำนวยความสะดวกที่พวกเขาสร้างขึ้นเอง และใช้ในลักษณะเดียวกับสถานบำเรอ

ข้อมูลจาก Asian Women's Fund (1997: online) ระบุว่า ญี่ปุ่นตั้งสถานี่ผ่อนคลายเป็นประมาณ 40 แห่ง กระจายตามเกาะต่าง ๆ ของอินโดนีเซีย คือ

- เกาะสุมาตรา ที่เมืองเบลาวัน (Belawan) มีสตรีชาวอินโดนีเซียและชาวจีน

- เกาะชวา ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1942 มีการจัดตั้งสถานี่ผ่อนคลายเป็นขึ้นที่เมืองปัตตาเวีย (Batavia หรือกรุงจาการ์ตาในปัจจุบัน) และมีสตรีชาวเกาหลี 7 รายถูกกักขังอยู่ที่นั่น

- ชวากลาง (เมืองเซมารัง) ใน ค.ศ. 1944 มีการตั้งสถานี่ผ่อนคลายเป็น 4 แห่ง และพบสถานี่ผ่อนคลายเป็นในพื้นที่ใกล้เคียงอย่างเมืองมุนติลัน (Muntilan) และอีก 3 แห่งในเมืองสุราบายาทางทิศตะวันตก

- เกาะเซเลเบส (Celebes) ข้อมูลจากทหารญี่ปุ่นที่ขึ้นศาลทหารของเนเธอร์แลนด์ใน ค.ศ. 1945 ระบุว่า มีสถานี่ผ่อนคลายเป็น 3 แห่งในเมืองมาคัสซาร์ (Makassar) และมีสถานี่ผ่อนคลายเป็นรวมทั้งสิ้น 21 แห่งบนเกาะนี้ โดยสถานี่ผ่อนคลายเป็น 3 แห่งแรกมีสตรีจำนวน 20, 30 และ 40 คนตามลำดับ ส่วนที่เหลืออีก 18 แห่งมีสตรีจำนวนน้อยกว่า 10 รายต่อแห่ง ทั้งหมดเป็นสตรีชาวอินโดนีเซีย

- เกาะบอร์เนียว ใน ค.ศ. 1942 สตรีจำนวน 70 คน จากไต้หวัน ถูกส่งตัวมายังเกาะนี้

- เกาะซูลาเวสี (Sulawesi) หรือ เซเลบีส (Celebes) ข้อมูลจาก ทหารญี่ปุ่นที่ขึ้นศาลทหารของเนเธอร์แลนด์ที่อินโดนีเซียใน ค.ศ. 1945 ระบุว่า มีสถานี่พ่อนคลายทั้งหมด 21 แห่ง ได้แก่ ที่เมืองมาคัสซาร์ (Makassar) 3 แห่ง มีหญิงพ่อนคลายแห่งละ 20-40 คน และบน เกาะซูลาเวสีมี 18 แห่ง มีหญิงพ่อนคลายแห่งละประมาณ 10 คน รวมถึงมีสตรีชาวไต้หวัน 70 คน ที่สถานี่พ่อนคลายบนเกาะบอร์เนียว

เนื่องจากหลักฐานยังมีไม่เพียงพอ นักประวัติศาสตร์จึงสันนิษฐานว่าจำนวนที่แท้จริงอาจสูงกว่านี้มาก ไอโกะ คุราซาวะ ศาสตราจารย์ชาวญี่ปุ่น พบว่าในช่วงแรกสตรีที่เป็นโสเภณีอาชีพจะถูกกวาดต้อนไปก่อน ต่อมาสตรีกลุ่มอื่นก็ถูกนำตัวไปเช่นกัน โดยส่วนใหญ่ถูกจัดหาผ่านผู้นำเขตหรือกลุ่มตระกูลในท้องถิ่น เนื่องจากโครงสร้างอำนาจในขณะนั้นทำให้ชาวบ้านไม่อาจขัดขืนต่ออำนาจรัฐหรือหัวหน้าหมู่บ้าน เอกสารระบุว่า "มีการกระทำที่มีลักษณะใกล้เคียงกับการข่มขู่บังคับอย่างยิ่ง" (Asian Women's Fund, 1997: online) สรุปได้ว่ามีการใช้มาตรการบังคับเกิดขึ้นจริง กองกำลังญี่ปุ่นบางส่วนได้ทำการฉุดคร่าสตรีด้วยตนเองและกักขังไว้ในค่ายเพื่อทำทารุณกรรมในลักษณะเดียวกับหญิงพ่อนคลาย เหตุการณ์ลักษณะนี้เกิดขึ้นมากที่สุดในภูมิภาคชาวตะวันตก เช่น สตรีถูกลักพาตัวระหว่างเดินทางกลับจาก

ทำงานในเมือง หรือถูกลักพาตัวจากบ้านพักในขณะที่บิดามารดา
ออกไปทำงาน สตรีกลุ่มนี้ไม่ได้ถูกขึ้นบัญชีจึงไม่ได้รับการดูแลชั้น
พื้นฐานจากกองทัพ ไม่มีการป้องกันการตั้งครรภ์ และไม่ได้รับ
ค่าตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น

หญิงผ่นคลายต่างชาติในไทย

กองทัพญี่ปุ่นกวาดต้อนหญิงเกาหลีและหญิงเอเชียชาติอื่น ๆ
ไปยังค่ายทหารญี่ปุ่นในหลายประเทศ นอกจากในจีน เกาหลี ไต้หวัน
เกาหลีอินชวาระ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และพม่า แล้ว ในประเทศไทยที่
เวลานั้นเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นก็มีการนำหญิงผ่นคลายชาติต่าง ๆ เข้า
มาที่ไทยเช่นกัน จากข้อมูลในเอกสารลับของกองบัญชาการทหาร
สูงสุดของไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ระบุว่า สถานีผ่นคลายในไทย
กระจายอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งกรุงเทพฯ กาญจนบุรี ราชบุรี สงขลา
ภูเก็ต นครศรีธรรมราช ระนอง ชุมพร แม่ฮ่องสอน ลำปาง เชียงใหม่
สถานีผ่นคลายสร้างเป็นโรงเรือนหยาบ ๆ ใช้กระสอบกันเป็นผนัง
ผู้หญิงถูกบังคับให้อาศัยอยู่ในนั้น หากจะออกไปนอกโรงเรือนต้องอยู่
ในสายตาของทหารตลอดเวลา

หญิงผ่นคลายในเมืองไทยส่วนใหญ่เป็นชาวเกาหลี จีน ญี่ปุ่น
ไต้หวัน ฟิลิปปินส์ หญิงเหล่านี้ถูกส่งตัวไปทั่วประเทศที่มีทหารญี่ปุ่นอยู่
รวมถึงถูกส่งตัวไปยังประเทศใกล้เคียง เช่น พม่า เวียดนาม มาเลเซีย
สิงคโปร์ มีผู้พบเห็นหญิงสาวชาวเอเชียนับ 10 คนเดินเท้าจากพื้นที่

อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ไปยังจังหวัดกาญจนบุรี เป็นระยะทางกว่า 70 กิโลเมตร (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, 2553: 536-539) และจากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุชาวบ้านโป่ง เล่าว่า “มีผู้หญิงสาว ๆ สวย ๆ อายุเพียงสิบกว่าจำนวนนับร้อยคนถูกนำตัวมาที่บ้านโป่ง มีหญิงเกาหลี และหรือเอเชียจำนวนไม่น้อยที่ถูกกวาดต้อนมา และสถานที่ที่ใช้บำรุงบำเรอทางเพศนี้ที่บ้านโป่ง ก็อาจจะอยู่เลยไปทางด้านริมแม่น้ำทางไปค่ายหลวง" (ผิน พุงศา, 2564: online)

โสภิตา วีรกุลเทวัญ (2544) พบว่า ที่จังหวัดกาญจนบุรีมีหญิงพื่อนคล้ายทั้งชาวญี่ปุ่น เกาหลี ไต้หวัน ถูกส่งมาจากต่างประเทศโดยพักอยู่รวมกันในบ้านหลังหนึ่งที่กลางอำเภอมืองกาญจนบุรีราว 10-20 คน หญิงพื่อนคล้ายเหล่านี้จะหมุนเวียนเปลี่ยนหน้ากันไปคราวละ 2-3 เดือน และมีการจัดให้หญิงเหล่านี้ออกไปให้บริการในค่ายอื่น ๆ ที่อยู่นอกตัวเมือง นอกจากหญิงต่างชาติแล้วยังมีผู้หญิงไทยทั้งที่เป็นหญิงโสเภณีอาชีพในสถานบริการ (ซ่อง) รวมทั้งมีการจัดหาผู้หญิงไทยมาให้บริการทหารญี่ปุ่นในค่ายพัก และหญิงท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับทหารญี่ปุ่นเป็นการส่วนตัวทั้งความสัมพันธ์แบบเปิดเผยและแบบลับๆ

พวงทิพย์ เกียรติสหัสกุล (2554) กล่าวถึงหญิงพื่อนคล้ายที่ลำปาง จากหลักฐาน “การประชุมอนุกรรมการผสมไทย-ญี่ปุ่นเพื่อจัดหาหญิงหย่อนใจ” มาให้บริการครั้งแรกที่ลำปาง ใน ค.ศ. 1942 (พ.ศ. 2485) ที่ประชุมมีมติว่า จะเช่าโฮเตलयุงฮิงของ (ชาว) จีนในลำปางเป็นสถานหย่อนใจ เสียค่าเช่า 350 บาท ส่วนหญิงหย่อนใจมี

ให้บริการอาทิตย์ละ 15-20 คน ฝ่ายไทยรับผิดชอบจัดหา 8 คน ฝ่ายญี่ปุ่นจัดหา 7 คน ในทุก 3-4 วันจะอนุญาตให้หญิงเหล่านี้กลับบ้านได้หนึ่งครั้ง มีการระบุค่าบริการต่อชั่วโมง ดังนี้ พลทหาร 1 บาท นายสิบ 1.50 บาท นายทหาร 2.50 บาท นายสิบและนายทหารมีสิทธิ์ค้างคืนได้ตั้งแต่เวลา 22.00-7.00 น. คิดค่าบริการต่อคืนสำหรับนายสิบ 4.50 บาท นายทหาร 7.50 บาท รายได้ที่ได้แบ่งให้ผู้จัดการสถานที่ร้อยละ 30 ให้หญิงบริการร้อยละ 70 ถ้าหญิงบริการให้จัดอาหารให้หักออกร้อยละ 10 แต่เมื่อเปิดให้บริการแล้วเกิดเหตุทหารญี่ปุ่นกระทำทางเพศอย่างรุนแรงจนหญิงผ่อนคลายได้รับบาดเจ็บ ทำให้พากันหลบหนีออกไปจนทหารญี่ปุ่นต้องไปข่มขู่หญิงมาให้บริการ ทางทหารไทยต้องมาเจรจาว่าต้องเป็นไปโดยสมัครใจของผู้หญิง

นอกจากนี้ ที่ชุมพร มีห้องนครหญิงโสเภณี ของนางบุญช่วยเป็นผู้จัดการ มีนายवाद สามี่ซึ่งเป็นกำนันตำบลบางหมาก และผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น เป็นผู้จัดหาหญิงมาให้บริการทหารญี่ปุ่น ซึ่งเป็นไปด้วยความสมัครใจเพราะให้ค่าตอบแทนสูง แต่จำนวนช่องมีไม่พอต่อความต้องการ จนใน ค.ศ. 1943 มีการส่งหญิงผ่อนคลายจากเกาหลีและได้หวั่นจำนวน 6-7 คน มาตามทางรถไฟ และหยุดให้บริการตามสถานี่ต่าง ๆ สถานี่ละหนึ่งคืน เพื่อให้บริการแก่องทหารญี่ปุ่นที่อยู่ตามเส้นทาง (พวงทิพย์ เกียรติสกุล, 2554 : 228-234)

มีข้อมูลจากคำบอกเล่าของชาวหาดใหญ่กล่าวถึงสถานบริการที่หาดใหญ่ซึ่งเป็นโรงแรมไม้ 2 ชั้น ให้บริการเฉพาะนายทหารญี่ปุ่น

ตั้งอยู่ตรงสถานีรถไฟ แกว่ด่านกักสัตว์กับสถานีรถไฟบ้านดินลาน ต่อมาถูกไฟไหม้ ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นอาคารพาณิชย์ หลังสงครามมีหญิง ผ่อนคลายชาวเกาหลีตกค้างอยู่ที่หาดใหญ่หนึ่งคน ต่อมาได้แต่งงานกับ ชาวจีนอพยพในหาดใหญ่ที่มีอาชีพขายปาต่องโก๋ และใช้ชีวิตอยู่ในไทย ต่อมา

ส่วนในกรุงเทพฯ ก็มีสถานบริการอยู่ที่ประตูน้ำริมคลองแสน แสบ และมีการเกณฑ์ผู้หญิงจากช่องที่ย่านสะพานถ่าน แพร่งสรรพ ศาสตร์มาให้บริการ “ในกรุงเทพฯ เขาก็ไปสะพานถ่าน เกณฑ์มาเลย เอาใหม่เงินเดือนเท่านั้น รายได้พิเศษก็ว่าไป เขาเรียกว่า จ้างเกณฑ์ คือ บังคับให้มา แล้วก็จ่ายค่าตอบแทนให้ด้วย ผู้หญิงก็จะหมุนเวียนกันไป มีคนคอยจัดการดูแล ช่องญี่ปุ่นไม่เกี่ยวเลยยุ่งไม่ได้ ตำรวจก็ไม่ได้จับกุม หรือควบคุมอะไร” (ดำริห์ เรื่องสุธรรม, 2544)

จากข้อมูลเหล่านี้จะเห็นได้ว่า ในไทยมีหญิงบริการที่เป็นชาว ไทย แต่ไม่ได้เป็นหญิงผ่อนคลาของกองทัพญี่ปุ่นและไม่ได้อยู่ในสถานี ผ่อนคลายของญี่ปุ่น แต่มีหญิงผ่อนคลายชาวเอเชียที่ถูกกองทัพญี่ปุ่น จัดส่งมาจากเกาหลี ไต้หวัน มาอยู่ในไทยด้วย

ความทรงจำและคำบอกเล่าของหญิงผ่อนคลายชาวฟิลิปปินส์

เมื่อหญิงผ่อนคลายชาวเกาหลีใต้ฟ้องร้องรัฐบาลญี่ปุ่นใน ทศวรรษ 1990 ได้กลายเป็นแรงบันดาลใจหญิงผ่อนคลายชาติอื่น ออกมาเปิดเผยเรื่องราวของตนเช่นกัน ในฟิลิปปินส์ สตรีจำนวน 60

คน ที่เป็นเหยื่อของกองทัพญี่ปุ่นได้รวมกลุ่มกันเรียกว่า Maya Lolas หมายถึง Liberated Grandmother หรือ “คุณย่าคุณยายที่ถูกปลดปล่อย” (Lola เป็นภาษาตากาล็อก แปลว่า คุณย่า คุณยาย) เพื่อเปิดเผยเรื่องราวต่อสาธารณชนมากขึ้น ดังกรณีของมาเรีย โรซา ลูนา เฮนสัน (Maria Rosa Luna Henson)

ใน ค.ศ. 1992 เฮนสัน หรือที่รู้จักกันในชื่อ Lola Rosa “คุณยายโรซา” เป็นสตรีฟิลิปปินส์คนแรกที่บอกเล่าเรื่องราวของตนเองหลังจากที่สถานีวิทยุในฟิลิปปินส์ประกาศสนับสนุนให้สตรีฟิลิปปินส์ที่ตกเป็นเหยื่อของกองทัพญี่ปุ่นออกมาแสดงตัว โดยถ่ายทอดผ่านหนังสือชื่อ “Comfort Women: Slave of Destiny” ซึ่งเรื่องราวบางส่วนถูกนำมาเรียบเรียงไว้ในฐานข้อมูล ‘Comfort Women’ Speak up ของมหาวิทยาลัย UCLA, Center for Korean Studies (1996) จากคำบอกเล่าของ Lola Rosa หรือเฮนสัน เหตุเกิดใน ค.ศ. 1942 เธอมีอายุ 15 ปี อาศัยอยู่ที่เมืองปาไซกับครอบครัวที่ทำการเกษตร เฮนสันเผชิญกับการถูกล่วงละเมิดทางเพศโดยทหารญี่ปุ่นครั้งแรกขณะที่เธอออกไปเก็บฟืนพร้อมกับลุงและเพื่อนบ้าน เธอถูกทหารญี่ปุ่น 3 นายจับกุมและล่วงละเมิด หลังจากนั้นสองสัปดาห์เธอถูกนายทหารคนเดิมล่วงละเมิดซ้ำอีกครั้ง ประสบการณ์อันเลวร้ายดังกล่าวทำให้เธอเกิดความโกรธแค้นต่อกองทัพญี่ปุ่นอย่างรุนแรง จึงตัดสินใจเข้าร่วมกับกลุ่มฮุกบาลาฮับซึ่งเป็นขบวนการต่อต้านญี่ปุ่น เธอถูกทหารญี่ปุ่นจับกุมใน ค.ศ. 1943 และถูกบังคับให้เป็นหญิงพ่อก

คล้าย เฮนสันถูกกักขังร่วมกับสตรีอีก 6 ราย เป็นเวลา 9 เดือน โดยถูกส่งตัวไปยังโรงพยาบาลที่ถูกดัดแปลงให้เป็นค่ายทหาร จากนั้นถูกส่งไปยังสถานี่ผ่อนคล้ายอีกแห่งหนึ่งที่เคยเป็นโรงสีข้าว ต่อมา มีชาวฟิลิปปินส์ที่ให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่นเข้ามาเสนอแนะว่าพวกเขาสามารถหารายได้จากการซักผ้าให้ทหารญี่ปุ่นได้ พวกเขาหลงเชื่อและตามชายผู้นั้นไปพบกับทหารญี่ปุ่น 3 นายที่รออยู่ ก่อนจะถูกนำตัวไปยังบ้านสองชั้นและถูกกักขังไว้ที่นั่นเป็นเวลาหนึ่งปี โดยถูกบังคับให้ซักผ้าในเวลากลางวันและถูกล่วงละเมิดทางเพศในเวลากลางคืน

คำบอกเล่าของเฮนสันทำให้เห็นความโหดร้ายที่เด็กหญิงและสตรีได้รับ เธอเล่าว่าไม่กล้าบอกเล่าความรู้สึกเลวร้ายนี้ต่อบิดามารดา และไม่เคยให้สามีและบุตรชายรับรู้ที่เคยเกิดอะไรขึ้นกับเธอ เพราะในฟิลิปปินส์มีวัฒนธรรมที่เรียกว่า 'tsisimis' and 'hiya' หรือ ความน่าละอายและการซุบซิบ คนที่ตกเป็นหญิงผ่อนคล้ายจะถูกเรียกว่า “ของเหลือของญี่ปุ่น” ทำให้ผู้หญิงจำนวนมากไม่กล้ากลับไปหาครอบครัวของตนหลังสงคราม และอีกหลายคนต้องปิดบังสามีและลูกถึงอดีตอันเลวร้าย เพราะเกรงจะไม่ได้รับการยอมรับ (Mosbergen, 2017: online) เรื่องราวของ Lola Rosa ทำให้มีอดีตหญิงผ่อนคล้ายอีก 174 ราย ออกมาเปิดเผยตัวในเวลาต่อมา (Sigit & Anantasya, 2021: 154) ทำให้เกิดการเรียกร้องความรับผิดชอบจากรัฐบาลญี่ปุ่น โดยมีองค์กรสตรีฟิลิปปินส์ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนเพื่อคุ้มครองสิทธิของหญิงผ่อนคล้ายชาวฟิลิปปินส์ เป็นตัวแทนในการรณรงค์เรียกร้องการชดเชย

และคำขอโทษจากญี่ปุ่น ในเดือนเมษายน ค.ศ. 1993 องค์การสตรีฟิลิปปินส์ให้การสนับสนุนเฮนสันและอดีตหญิงพ่อนคลายอีก 18 คนในการยื่นคำร้องต่อศาลกรุงโตเกียวเพื่อให้รัฐบาลญี่ปุ่นออกมาขอโทษและจ่ายค่าชดเชย ต่อมามีการยื่นฟ้องเพิ่มอีกรวมทั้งสิ้น 46 คดี นายคิอิจิ มิยาซาวะ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นออกแถลงการณ์กล่าวแสดงความเสียใจและสำนึกผิด รวมถึงยอมรับว่ากองทัพญี่ปุ่นมีส่วนเกี่ยวข้องไม่ว่าจะทางตรงหรือทางอ้อมในการจัดตั้งสถานพ่อนคลายและจัดหาหญิงพ่อนคลาย แถลงการณ์นี้ออกมาในเดือนสิงหาคมซึ่งเป็นเดือนครบรอบการยอมแพ้สงครามโลกครั้งที่ 2 ของญี่ปุ่น คดีนี้มีคำตัดสินในเดือนธันวาคม ค.ศ. 2003 โดยศาลฎีกาญี่ปุ่นปฏิเสธคำร้องทั้งหมด (Mcmullen, 2016: online) และในทศวรรษ 2010 อดีตหญิงพ่อนคลายชาวฟิลิปปินส์ที่ยังมีชีวิตอยู่เหลือเพียง 70 คนเท่านั้น (Whaley, 2016: online) ทำให้มีความพยายามที่จะผลักดันประเด็นนี้ให้เป็นที่น่าสนใจมากขึ้น และเรียกร้องต่อรัฐบาลญี่ปุ่นเพื่อให้ความเป็นธรรมต่อสตรีเหล่านี้

การที่อดีตหญิงพ่อนคลายกล้าที่จะเปิดเผยตัวมากขึ้น ทำให้มีการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าเหล่านี้เพิ่มขึ้น เช่น โครงการของ Evelina M. Galang นักวิจัยชาวอเมริกันเชื้อสายฟิลิปปินส์ เก็บข้อมูลคำบอกเล่าและรวบรวมพยานหลักฐานเกี่ยวกับหญิงพ่อนคลายชาวฟิลิปปินส์ตั้งแต่ ค.ศ. 1998 ตีพิมพ์เป็นหนังสือชื่อ *Lolas' House: Survivors of Wartime Rape Camps* (2017) ใน

บทที่ชื่อว่า “The Harrowing Story of Fillipina Women Enslaved in Japan’s Wartime Rape Camps” เล่าเรื่องราวของ Prescilla Bartonico หญิงฟิลิปปินส์อายุ 17 ปี ที่ถูกบังคับนำตัวไปยังสถานี่ผ่อนคลายเมื่อ ค.ศ. 1943 และถูกคุมขังอยู่ 3 เดือน ถูกล่วงละเมิดวันละหลายครั้ง และถูกบังคับให้ทำงานหนักในค่ายทหาร (Mosbergen, 2017: online) Bartonico กล่าวว่าแม้จะรอดชีวิตกลับมาแต่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นฝันร้ายในชีวิตที่ไม่มีวันลืมและทำให้ไม่สามารถใช้ชีวิตอย่างมีความสุขได้เลย Bartonico เสียชีวิตใน ค.ศ. 2006 โดยที่ไม่เคยได้รับการเยียวยาและคำขอโทษจากรัฐบาลญี่ปุ่น

ใน ค.ศ. 2017 ที่ Evelina M. Galang เริ่มโครงการวิจัยหญิงผ่อนคลายชาวฟิลิปปินส์ ในเวลานั้นมีหญิงผ่อนคลายที่มีชีวิตอยู่จำนวน 70 คน “Lola” หรือคุณย่าคุณยายเหล่านั้นก็กล่าวว่า ได้พยายามมีชีวิตอยู่หลังจากเหตุการณ์เลวร้าย การที่ทำให้มีชีวิตอยู่ต่อมาได้เป็นเพราะต้องการสู้เพื่อตัวเองและต้องการความยุติธรรม รวมทั้งไม่ต้องการให้เกิดเหตุการณ์ในลักษณะนี้อีก (Mosbergen, 2017: online) จึงนำไปสู่การเรียกร้องความยุติธรรมเพื่อให้มีการชดใช้และขอโทษต่อสตรีเหล่านั้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของญี่ปุ่นกับชาติที่ตกเป็นเหยื่อด้วย

ในสนธิสัญญาสันติภาพ ค.ศ. 1951 (The San Francisco Peace Treaty) ที่ทำเมื่อญี่ปุ่นจะได้เอกราช ฟิลิปปินส์ได้ตกลงที่จะ

สละสิทธิในการเรียกร้องค่าปฏิกรรมสงคราม² แม้ว่าเหล่าอดีตหญิง
พ่อกลายจะกล่าวว่าพวกตนไม่ยอมรับข้อตกลงนี้ แต่ทางรัฐบาล
ฟิลิปปินส์ก็ลังเลที่จะกดดันรัฐบาลญี่ปุ่น เพราะญี่ปุ่นเป็นแหล่งเงินทุน
เพื่อการพัฒนาที่ใหญ่ที่สุดของฟิลิปปินส์ และรัฐบาลญี่ปุ่นก็ยืนยันว่า
จากข้อตกลงในสนธิสัญญาสันติภาพนั้น รัฐบาลฟิลิปปินส์จึงต้องเป็น
ผู้รับผิดชอบในการเยียวยา

² สนธิสัญญานี้ทำขึ้นในเดือนกันยายน ค.ศ. 1951 เมื่อสหรัฐอเมริกาจะให้
เอกราชแก่ญี่ปุ่น ลงนามที่เมืองซานฟรานซิสโก สหรัฐอเมริกา ระหว่างญี่ปุ่นกับอีก
48 ชาติจากฝ่ายพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 2 (ยกเว้นสหภาพโซเวียตและ
สาธารณรัฐประชาชนจีน) สนธิสัญญามีผลบังคับใช้ใน ค.ศ. 1952 สนธิสัญญาฉบับนี้
ถือเป็นเครื่องหมายแห่งการสิ้นสุดของการสู้รบระหว่างประเทศผู้ลงนาม และได้
วางรากฐานสำคัญสำหรับพันธมิตรทางการเมืองที่เหนียวแน่นระหว่างสหรัฐฯ-ญี่ปุ่น
รวมถึงความสัมพันธ์ทางการทหารในระดับทวิภาคีที่สำคัญซึ่งยังคงดำเนินอยู่ใน
ปัจจุบัน สนธิสัญญากำหนดให้ญี่ปุ่นต้องสละสิทธิพิเศษและเอกสิทธิ์ทั้งหมดในจีน และ
ยอมรับคำตัดสินของศาลทหารระหว่างประเทศสำหรับตะวันออกไกล (IMTFE)
นอกจากนี้ ญี่ปุ่นสละสิทธิในการอ้างกรรมสิทธิ์เหนือเกาหลี พอร์โมซา (ไต้หวัน) และ
ดินแดนอื่น ๆ พร้อมทั้งมอบอำนาจให้สหรัฐฯ เข้าควบคุมหมู่เกาะริวกิว (โอกินาวะ)
ข้อตกลงดังกล่าวยังกำหนดให้มีการฟื้นฟูสนธิสัญญาทางการค้า ซึ่งรวมถึงการมอบ
สถานะชาติที่ได้รับความอนุเคราะห์ยิ่ง (Most-Favored-Nation - MFN) ให้แก่กลุ่ม
ประเทศพันธมิตร สนธิสัญญายังได้ระบุถึงข้อกำหนดเรื่องการเรียกร้องสิทธิใน
ทรัพย์สิน การจ่ายค่าปฏิกรรมสงคราม และค่าชดเชย โดยกำหนดให้ส่งต่อข้อพิพาทที่
ยังหาข้อยุติไม่ได้ไปยังศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ (ศาลโลก) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการ
ชดเชยของญี่ปุ่นจากการก่อสงคราม

ดังนั้น “ความเจ็บ” เรื่องหญิงพ่อนคลายในฟิลิปปินส์ยังมาจากปัจจัยด้านการเงินที่ญี่ปุ่นมีเหนือกว่าฟิลิปปินส์ จนอาจกล่าวได้ว่ารัฐบาลฟิลิปปินส์เกรงใจญี่ปุ่นในสถานะนายทุนและผู้ช่วยเหลือด้านการเงินที่สำคัญ ในฟิลิปปินส์มีกลุ่มเคลื่อนไหวเรียกร้องความยุติธรรมให้หญิงพ่อนคลาย หรือกลุ่มมาลายา โลลาส (Malaya Lolas) หรือ “คุณย่าคุณยายที่เป็นอิสระ” ในภาษาฟิลิปปินส์ ซึ่งชุมนุมมาตั้งแต่ทศวรรษ 1990 แล้ว โดยร้องเพลงเพื่อบอกเล่าเรื่องราวของพวกเธอ วอร์จิเนีย ซัวเรซ (Virginia Suarez) ทนายความของกลุ่มกล่าวว่า การรำลึกถึงอดีตถือเป็นการปลดปล่อยอารมณ์ความรู้สึกสำหรับกลุ่มมาลายา โลลาส “การได้เล่าเรื่องราวของพวกเธอผ่านบทเพลงถือเป็นการปลดปล่อยอย่างมาก คุณไม่สามารถนั่งเงียบอยู่ได้หรือเมื่อต้องเผชิญกับสิ่งที่พวกเธอเคยเจอมา การนั่งเงียบเปรียบเสมือนการถูกละเลยซ้ำเติม” นาง Quilantan หญิงพ่อนคลายที่มีบทบาทนำมามากหลายสิบปี มีอายุ 94 ปีแล้วใน ค.ศ. 2023 และป่วยจนไม่สามารถออกมาร่วมชุมนุมได้อีก กล่าวว่า “เราหวังจะได้รับความยุติธรรมก่อนที่เราจะตาย พวกเราเหลือกันอยู่เพียงไม่กี่คนแล้ว และทุกคนต่างก็อยู่ในช่วงสุดท้ายของชีวิต” (Guinto & Simonette, 2023: online)

ด้านญี่ปุ่นยืนยันกรณว่าการเรียกร้องค่าชดเชยของสตรีชาวฟิลิปปินส์จะต้องได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลของพวกเธอเอง ซึ่งการยื่นอุทธรณ์ของกลุ่มมาลายา โลลาส เพื่อบีบบังคับให้รัฐบาลฟิลิปปินส์ดำเนินการดังกล่าวนั้นสอดคล้องกับจนถึงขั้นศาลฎีกาแต่ก็ประสบความสำเร็จ

ล้มเหลว อย่างไรก็ตาม พวกเธอได้นำเรื่องนี้เข้าสู่คณะกรรมการว่าด้วยการจัดหลักปฏิบัติที่เลือกปฏิบัติต่อสตรีแห่งสหประชาชาติ (CEDAW) ซึ่งในเดือนมีนาคม ค.ศ. 2024 คณะกรรมการฯ ได้มีคำวินิจฉัยว่า รัฐบาลฟิลิปปินส์จะต้องจ่ายค่าชดเชยให้แก่เหล่าคุณยาย และต้องกล่าวคำขอโทษต่อพวกเธอสำหรับความทุกข์ทรมานและการเลือกปฏิบัติที่ยาวนานหลายทศวรรษ (Guinto & Simonette, 2023: online)

ความทรงจำและคำบอกเล่าของหญิงพ่อกลายชาวอินโดนีเซีย

ในช่วงสงครามมีสตรีชาวอินโดนีเซียราว 20,000 ราย ถูกบังคับให้ทำงานในฐานะหญิงพ่อกลาย สตรีจำนวนมากถูกหลอกด้วยความหวังเรื่องโอกาสทางการศึกษาหรือการจ้างงาน แต่กลับถูกส่งตัวไปยังสถานบำเรอแทน (ONG, 2024: ONLINE) มีสตรีชาวอินโดนีเซียบางส่วนที่สามารถหลีกเลี่ยงการถูกบังคับเป็นหญิงพ่อกลายได้ด้วยการแสดงสถานภาพการสมรส ตัวอย่างเช่นในเมืองมาลากา (MALAKA) สตรีมีประเพณีการสักบนหลังมือเพื่อแสดงว่าแต่งงานแล้ว เมื่อทหารญี่ปุ่นพยายามบังคับสตรีชาวอินโดนีเซียเข้าสู่ช่องทหารอย่างต่อเนื่อง สตรีโสดในเมืองมาลากาจึงพยายามสักบนมือตนเองเพื่อป้องกันไม่ให้ต้องเผชิญกับชะตากรรมดังกล่าว

ในทศวรรษ 1990 เรื่องราวของหญิงพ่อนคลายได้รับการเผยแพร่สู่ชาวโลกมากขึ้นเพื่อเรียกร้องความยุติธรรม การชดเชย และสร้างความตระหนักในด้านสิทธิมนุษยชนและต่อต้านการกระทำรุนแรงต่อสตรี ใน ค.ศ. 1992 ตูมินะห์ (Tuminah) เป็นสตรีชาวอินโดนีเซียคนแรกที่ออกมาพูดเรื่องที่ตนตกเป็นหญิงพ่อนคลาย โดยได้รับแรงบันดาลใจจากคิม ฮักซุน หญิงพ่อนคลายชาวเกาหลี และเพื่อนชาวญี่ปุ่นที่สนับสนุนให้ตูมินะห์ออกมาบอกเล่าเรื่องราว

ใน ค.ศ. 2013 มีการสร้างภาพยนตร์เกี่ยวกับเรื่องราวอันโหดร้ายที่ตูมินะห์ต้องเผชิญในช่วงสงคราม ซึ่งส่งผลต่อความทรงจำร่วมของสังคมอินโดนีเซียที่เคยอยู่ในความเจ็บเกี่ยวกับประเด็นนี้ ตูมินะห์เปิดเผยว่าเธอเคยเป็นโสเภณีมาก่อนที่จะถูกกองทัพญี่ปุ่นบังคับเกณฑ์เข้าไป ทำให้เธอไม่สามารถขายบริการเพื่อหาเงินมาเลี้ยงดูครอบครัวได้อีกเมื่อติดอยู่กับระบบหญิงพ่อนคลาย แต่หลังจากที่เธอออกมาพูดใน ค.ศ. 1992 ชื่อของเธอกลับค่อย ๆ ไม่ได้รับการกล่าวถึงจากพื้นที่สื่อ เนื่องจากนักเคลื่อนไหวเกรงว่าปมหลังของเธอที่เคยเป็นโสเภณีมาก่อนจะถูกฝ่ายตรงข้ามนำมาโจมตีและไม่ได้รับความเห็นอกเห็นใจจากสังคม ทำให้กลุ่มเคลื่อนไหวเรียกร้องเพื่อหญิงพ่อนคลายในอินโดนีเซียได้นำเรื่องของมาร์ดิเยม (Mardiyem) มาบอกเล่าแทน

มาร์ดิเยมเกิดในครอบครัวเข้ารับใช้ภายในวังสุลต่านแห่งยอร์กยาการ์ตา (Yogyakarta Palace) เมื่อมีอายุราว 13-14 ปี เธอถูกล่อลวงด้วยความหวังที่จะได้ทำตามความฝันในการเป็นนักร้อง แต่กลับ

ถูกบังคับให้เข้าสู่ระบบหญิงผ่อนคลายเป็นเธอถูกข่มขืนและถูกบังคับให้ทำแท้ง เมื่อมีการสนับสนุนให้หญิงผ่อนคลายเป็นเธอออกมาเรียกร้องสิทธิและความเป็นธรรม มาร์ติเยมwfhกลายเป็นตัวแทนของขบวนการเรียกร้อง

Sachiyo Tsukamoto (2022) ผู้เขียนเรื่อง *The Politics of Trauma and Integrity : Stories of Japanese “Comfort Women”* ศึกษาการเมืองในความทรงจำบาดแผล ความเจ็บและการถูกทำให้เจ็บของสังคม เสนอว่า ส่วนหนึ่งเพราะขบวนการเรียกร้องฯ มองว่าเรื่องราวของมาร์ติเยมเรียกความสงสารจากสังคมได้ มาร์ติเยมที่ตอนนั้นอายุเพียง 13-14 ปี ถือเป็นเหยื่อที่บริสุทธิ์ มาร์ติเยมกลายเป็นตัวแทนของอดีตหญิงผ่อนคลายเป็นอินโดนีเซียเพื่อต่อสู้และเรียกร้องความเป็นธรรมจากทั้งรัฐบาลญี่ปุ่นและรัฐบาลอินโดนีเซีย ซึ่งมีผู้วิจารณ์ว่าการเคลื่อนไหวที่มุ่งเน้นเฉพาะเหยื่อที่ดู “คู่ควร” (Worthy victims) ส่งผลเสียร้ายแรงคือ เป็นการลดทอนความสำคัญของการบังคับเกณฑ์ ทำให้การขูดรีดและทารุณกรรมที่สตรีซึ่งเคยเป็นโสเภณีได้รับกลับถูกมองข้ามหรือให้ค่าน้อยลง เป็นการผลิตซ้ำตราบาปทำให้ผู้หญิงคนอื่น ๆ ที่มีปมหลังคล้ายตุมิยะที่ไม่กล้าก้าวออกมาเพราะเกรงว่าจะถูกตัดสินว่าไม่คู่ควรแก่การเยียวยา และนำไปสู่การกีดกันทางสังคมเพราะแม้แต่สตรีที่ไม่เคยเป็นโสเภณีมาก่อน เมื่อก้าวออกมาเปิดตัวก็ยังคงเผชิญกับตราบาปทางสังคมอยู่ดี (Blackburn, McGregor & Tsukamoto, 2024: 22) ซึ่ง Tsukamoto สรุปว่า ความเจ็บที่เกิดขึ้นไม่ได้เป็นเพียงความรับผิดชอบของรัฐหรือกลุ่มปฏิเสธ

ประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่คือความล้มเหลวของสังคมที่ร่วมกันสร้างบรรยากาศที่บีบให้เหยื่อต้องแบกรับความอับอายไว้เพียงลำพัง ดังนั้น การรับฟังคำพยานเหล่านี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการคืนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้กับผู้รอดชีวิตทุกคน

อย่างไรก็ตาม การเจรจาที่เกี่ยวข้องกับการชดเชยเยียวยาอย่างเป็นทางการยังคงไม่มีความคืบหน้า ยิ่งไปกว่านั้น อดีตที่พึ่งรำลึกต่ออดีตหญิงพื่อนคลายในสังคมอินโดนีเซียยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญ ในขณะที่จำนวนผู้รอดชีวิตกลับลดน้อยลงทุกวันตามสังขารและกาลเวลา ทำให้มาร์ติเยมตัดสินใจเดินทางกลับไปยังเกาะบอร์เนียวเป็นครั้งแรกในรอบ 55 ปี ซึ่งเป็นสถานที่ที่เธอถูกบังคับให้ใช้ชีวิตในฐานะหญิงพื่อนคลาย การเดินทางครั้งนี้มิใช่เพียงการย้อนรำลึกถึงความหลัง แต่ยังเป็นการแสวงหาความเข้าใจและบทสรุปเพื่อยืนยันความหมายแห่งการดำรงอยู่ของตัวเอง

เรื่องราวของอดีตหญิงพื่อนคลายชาวอินโดนีเซียยังได้รับการถ่ายทอดและเผยแพร่ผ่านสื่อสาธารณะ คือ นิทรรศการชื่อ Comfort Women ในงาน Photo Annual ประจำปี 2011 ที่จัดขึ้นในหลายประเทศ เช่น ที่อินโดนีเซีย เนเธอร์แลนด์ สหรัฐอเมริกา เยอรมนี และฝรั่งเศส ซึ่งเป็นผลงานของ Hilde Janssen นักข่าวและนักวิจัยชาวเนเธอร์แลนด์ ที่ลงพื้นที่เก็บข้อมูลที่อินโดนีเซียกว่าสิบปี พิมพ์หนังสือชื่อ Comfort Women รวบรวมภาพถ่ายและประวัติของอดีตหญิงพื่อนคลายชาวอินโดนีเซียที่ยังมีชีวิตอยู่ และมีสารคดีเรื่อง “Because We

Were Beautiful” เผยแพร่ในงาน Artist Film Festival 2011 ที่สหรัฐอเมริกา บอกเล่าเรื่องราวของอดีตหญิงพ่อนคลาชาชาวอินโดนีเซีย ที่ขณะนั้นมีอายุกว่า 60-80 ปี และ National Public Radio ของสหรัฐอเมริกานำไปเผยแพร่ต่อในชื่อ Comfort Women: Untold Stories of Wartime Abuse (O’Neill, 2011: online)

Janssen ระบุว่า เรื่องราวของหญิงพ่อนคลาชาในอินโดนีเซีย แทบไม่เคยถูกพูดถึงมาหลายสิบปี สตรีเหล่านี้รวมถึงครอบครัวไม่กล้าเปิดเผยเรื่องราว ไม่กล้าเรียกร้อง เพราะในสังคมอินโดนีเซียเรื่องนี้ถือเป็นเรื่องน่าละอายแม้ว่าสตรีจะเป็นเหยื่อผู้ถูกกระทำก็ตาม Janssen ยกตัวอย่างเรื่องของ Niyem อดีตหญิงพ่อนคลาชาชาวอินโดนีเซียที่ถูกทหารญี่ปุ่นลักพาตัวไปขณะมีอายุเพียง 10 ปี และส่งไปยังค่ายทหารที่ชาวตะวันตก Niyem อยู่ในเต็นท์เล็ก ๆ กับเด็กหญิงอีก 2 คน Niyem หลบหนีออกมาได้หลังจากถูกกักขังกว่า 2 เดือน Niyem ถ่ายทอดประสบการณ์อันเลวร้ายและบอกความรู้สึกว่า “เพียงแค่ 2 เดือน ร่างกายฉันถูกทำลายอย่างสิ้นเชิง ฉันเป็นเสมือนของเล่น ไม่ใช่มนุษย์” เธอบอกว่าไม่กล้าบอกใครว่าถูกข่มขืน เพราะไม่ต้องการทำให้พ่อแม่ อับอาย และกลัวว่าจะไม่มีใครต้องการหากทราบเรื่อง แต่การที่เธอหายตัวไปนานทำให้ชาวบ้านพากันสงสัยและพูดถึงเรื่องนี้ “คนอื่นยังคงทำร้ายฉัน โดยเรียกฉันว่าสิ่งของใช้แล้วของญี่ปุ่น ซึ่งทำร้ายฉันอย่างมาก” (O’Neill, 2011: online)

สตรีอินโดนีเซียอีกคนที่บอกเล่าเรื่องราวของตน คือ นูไรนี ซึ่งอาศัยอยู่กับพ่อแม่และพี่น้องที่จังหวัดสุลาเวสี เมื่อกองทัพญี่ปุ่นบุกยึดครองหมู่เกาะอินดีสตะวันออกของเนเธอร์แลนด์ใน ค.ศ. 1942 เธอถูกนำตัวไปกักขังไว้ในสถานบำเรอ ณ เมืองชาร์รูก (Carruk) นูไรนีเรียนอยู่ชั้นประถมตอนที่เกิดสงครามและกองทัพญี่ปุ่นยึดอินโดนีเซีย เธอถูกจับไปจากบ้าน ต้องทำงานหนักในค่าย เช่น แยกทราย ก่อสร้าง ทำความสะอาด ต่อมาถูกนำตัวไปเป็นหญิงผ่อนคลाय นูไรนีอยู่ในค่ายราว 10 เดือนก่อนได้รับการปล่อยตัวเมื่อกองทัพญี่ปุ่นออกไป นูไรนีกล่าวว่า “ข้าพเจ้ามีอายุให้อภัยต่อ...การทารุณ...ประหนึ่งข้าพเจ้ามิใช่เพื่อนมนุษย์ ข้าพเจ้าขอเรียกร้องให้รัฐบาลญี่ปุ่นแสดงความรับผิดชอบต่อโศกนาฏกรรมที่เกิดขึ้น...ขอเรียกร้องคำขอโทษอย่างเป็นทางการและการชดเชยเยียวยาจากรัฐบาลญี่ปุ่นอย่างถึงที่สุด” ประสบการณ์ความรุนแรงในช่วงสงครามส่งผลกระทบต่อชีวิตของนูไรนีอย่างลึกซึ้งและทำให้เธอตัดสินใจเดินทางออกจากหมู่บ้านเพื่อไปอาศัยอยู่ที่ประเทศมาเลเซียเป็นเวลาถึง 20 ปี (UCLA, 1996 : online)

นอกจากนี้ ยังมีข้อมูลที่ได้จากการสืบค้นสำนวนคดีที่ทหารญี่ปุ่นถูกไต่สวนในศาลยุติธรรมว่าด้วยการพิจารณาคดีอาญาสงครามซึ่งมีการพิจารณาใน ค.ศ. 1945 เช่น กรณีเรือตริยาสุอิระ นากาโซเน (Yasuhiro Nakasone) บังคับขึ้นใจหญิงชาวอินโดนีเซีย 4 รายที่มาทำงานในสถานผ่อนคลायบนเกาะบอร์เนียว กรณีการฟ้องร้องนายอิชิบาชิ นากาซาบุโร (Ishibashi Nakazaburo) ผู้คุมในสถานผ่อนคลायที่

เรือตรีนาโกโซเนเป็นผู้ก่อตั้งด้วยข้อหาลักพาตัวหญิงพื้นเมืองและ บังคับให้ทำงานในสถานี่ผ่อนคลาย แต่ศาลตัดสินว่านาโกซาบุโรไม่มี ความผิด เนื่องจากอดีตหญิงผ่อนคลาย 3 ราย ให้การว่าการทำงานใน สถานี่ผ่อนคลายให้ชีวิตดีขึ้น (Tanaka, 2002: 78-79) รวมถึงมีคดีที่ ศาลตัดสินให้ประหารชีวิตอดีตสารวัตรทหารเรือชาวญี่ปุ่นและสารวัตร ทหารเรืออีก 12 นาย ในข้อหาทรมานและฆาตกรรมชาวพื้นเมือง อินโดนีเซียประมาณ 1,500 ราย ข้อหาข่มขืนและบังคับหญิงชาว พื้นเมืองให้มาทำงานที่สถานี่ผ่อนคลาย (ตุลย์ จิรโชคโสภณ, 2561: 17) รวมทั้งมีกรณีที่หญิงชาวพื้นเมืองอินโดนีเซียยังถูกส่งไปเป็นหญิง ผ่อนคลายในดินแดนอื่นที่ญี่ปุ่นยึดครองอยู่ โดยหลอกว่า จะได้รับการ คัดเลือกให้ไปเรียนต่อที่โตเกียว หรือบางคนถูกหลอกว่า จะได้รับการ ฝึกหัดเป็นพยาบาลซึ่งมีผู้หญิงพื้นเมืองจากเกาะชวา อายุระหว่าง 15 ถึง 19 ปี จำนวนกว่า 200 คน ถูกหลอกและส่งตัวไปยังสถานี่ผ่อน คลายในดินแดนอื่นเช่น ไทย พม่า ติมอร์ เกาะเซเลเบส เกาะบอร์เนียว (ตุลย์ จิรโชคโสภณ, 2561: 18-19)

ความทรงจำและคำบอกเล่าของหญิงผ่อนคลายชาวอดีต

เมื่อกล่าวถึงหญิงผ่อนคลาย ส่วนใหญ่จะนึกถึงสตรีที่เป็นคน พื้นเมืองในแต่ละพื้นที่ที่ถูกบังคับ หรือจัดเกณฑ์ไปเป็นหญิงผ่อนคลาย ของญี่ปุ่น แต่ในบางพื้นที่ที่ญี่ปุ่นเข้าไปยึดครองได้มีสตรีชาวตะวันตก ซึ่งเป็นพลเมืองในอาณานิคมนั้นกลายเป็นหญิงผ่อนคลายเช่นกัน ดัง

กรณีของหญิงผ่อนคลายชาวดัตช์ ที่หมู่เกาะอินเดียนตะวันออกของดัตช์ ซึ่งมีการศึกษาหรือกล่าวถึงค่อนข้างน้อย สาเหตุหนึ่งเป็นเพราะรัฐบาล เนเธอร์แลนด์มีกฎหมายเฉพาะในการพิทักษ์สิทธิของเหยื่อ เอกสารเกี่ยวกับเรื่องนี้หรือสำนวนคดีที่มีการพิจารณากันหลังสงครามถูกจัดเป็นเอกสารลับและรัฐบาลมีมติไม่เปิดเผยชื่อเหยื่อ (Tanaka, 2002: 64) ตูลย์ จิโรชโคโสภณ (2561: 21) มีความเห็นว่า การที่รัฐบาลดัตช์ กระทำเช่นนั้นนั้นอาจเพราะอดีตผู้เคราะห์ร้ายส่วนใหญ่ไม่ต้องการเปิดเผยเรื่องราวของตนต่อสาธารณะเพราะความอับอาย และสตรีบางส่วนได้แต่งงานมีครอบครัวเมื่อสงครามสิ้นสุด การกล่าวถึงเรื่องดังกล่าวจึงไม่เป็นผลดี รวมถึงทำให้ความทรงจำอันเลวร้ายกลับคืนมา

เมื่อกองทัพญี่ปุ่นบุกยึดอินโดนีเซียได้ใน ค.ศ. 1942 ในเวลานั้นเนเธอร์แลนด์เป็นฝ่ายตรงข้ามญี่ปุ่น กองทัพญี่ปุ่นจึงยอมมองว่าชาวดัตช์คือพลเมืองของฝ่ายตรงข้าม ทำให้ชาวดัตช์ในอินโดนีเซียกลายเป็นเชลยศึกของญี่ปุ่น ผู้ชายชาวดัตช์ที่มีอายุระหว่าง 16-60 ปี ถูกส่งไปตามค่ายกักกันต่าง ๆ และถูกบังคับใช้แรงงาน เด็ก ผู้หญิงและคนชราถูกแยกไปอีกค่ายกักกัน ในช่วงแรกของการยึดครอง สถานีผ่อนคลายยังมีไม่มากนัก หญิงชาวดัตช์ที่มาให้บริการทหารญี่ปุ่นมักเป็นสตรีที่ทำงานในไนต์คลับ โรงแรม ที่มีเจ้าของเป็นชาวญี่ปุ่นและเป็นนายหน้าจัดหาสตรีให้ทหารญี่ปุ่น แต่ต่อมาใน ค.ศ. 1943 มีการระบาดของกามโรคในหมู่ทหารญี่ปุ่น ผู้บังคับบัญชาาระดับสูงในกองทัพจึงมีคำสั่งให้กองทัพจัดการคัดเลือกสตรีที่ยังไม่ได้แต่งงานให้มาเป็นหญิง

ผ่อนคลายเป็นกองทัพโดยตรง แต่ยังมีบางส่วนที่ให้เอกชนจัดหาให้ ทำให้การจัดเกณฑ์หญิงผ่อนคลายเป็นอินโดนีเซียช่วงนี้ขยายตัวมากขึ้น มีทั้งหญิงพื้นเมืองและหญิงชาวต่างชาติที่ถูกจัดเกณฑ์ด้วยวิธีต่าง ๆ และยังมีหญิงชาติอื่น เช่น เกาหลี จีน ที่ถูกส่งมาที่หมู่เกาะอินเดี้อย่างต่อเนื่อง

ในงานค้นคว้าของ Tanaka (2004) ซึ่งใช้หลักฐานจากรายงานของรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ที่ออกมาใน ค.ศ. 1994 คือ *Report of a Study of Dutch Government Documents on the Forced Prostitution of Dutch Women in the Dutch East Indies during the Japanese Occupation* (Bart van Poelgeest, 1994) เป็นหลักฐานที่ยืนยันถึงการที่ผู้หญิงชาวต่างชาติถูกบังคับให้ค้าประเวณีในช่วงที่ญี่ปุ่นยึดครองอินโดนีเซีย รายงานนี้ให้ภาพรวมเกี่ยวกับการสืบสวนข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ และการบังคับใช้แรงงานทางเพศโดยกองทัพญี่ปุ่นในหมู่เกาะอินเดี้อย่างต่อเนื่อง เอกสารเหล่านี้ส่วนใหญ่ประกอบด้วยคำให้การของพยาน เหยื่อ และผู้ต้องสงสัย รวมถึงคำพิพากษาและเอกสารที่เกี่ยวข้องจากศาลทหารชั่วคราว ณ เมืองปัตตาเวีย ซึ่งทำหน้าที่พิจารณาคดีอาชญากรรมสงคราม

รายงานนี้แสดงให้เห็นว่าในช่วงที่ญี่ปุ่นเข้ายึดครอง กองทัพญี่ปุ่นมีส่วนรับผิดชอบในการจัดหาหญิงเพื่อให้บริการทางเพศกับทหารและพลเรือนชาวญี่ปุ่นบนเกาะใหญ่ทั้ง 5 เกาะ และเกาะเล็ก ๆ อีกหลายแห่ง ผู้หญิงที่เกี่ยวข้องไม่ได้มีเพียงชาวท้องถิ่นเท่านั้น แต่รวมถึงชาวยุโรป คือ ชาวต่างชาติและลูกครึ่งต่างชาติ ซึ่งบางคนมีอาชีพทำงาน

กลางคืนตามร้านอาหาร โรงแรม ไนท์คลับ กรณีเหล่านี้เจ้าของกิจการที่เป็นชาวญี่ปุ่นจะเป็นนายหน้าจัดหาสตรีชาวต่างชาติมาให้บริการ ซึ่งอาจจะมีผลทำให้ในรายงานกล่าวว่า การจะระบุให้แน่ชัดว่าผู้หญิงเหล่านี้ถูกบังคับให้ค้าประเวณีหรือทำโดยสมัครใจนั้น จะทำได้ก็ต่อเมื่อมีข้อมูลที่เพียงพอเกี่ยวกับสถานการณ์ทั่วไปและสถานการณ์เฉพาะในการสรรหาตัวหญิงเหล่านี้ไปเป็นหญิงพ่อนคลาย รวมถึงเหตุการณ์หลังจากนั้น

รายงานระบุว่า ภายใต้ภาวะสงคราม ค่ายกักกันที่อดอยากและความกลัว ทำให้แม้มีการตอบตกลงโดยหญิงเหล่านี้เองก็ไม่ถือว่าเป็นสมัครใจจริง แต่จำยอมตกลงเพราะสถานการณ์บังคับหรืออาจได้ข้อมูลไม่มากพอ เช่น ไม่ทราบความโหดร้ายของเหล่าผู้คุมและสภาพภายในสถานบำเรอ ทั้งการขาดแคลนอาหารอย่างรุนแรงจนนำไปสู่ความพิการ การเจ็บป่วยเรื้อรัง และการมีอัตราการเสียชีวิตที่สูงมากในหมู่ผู้ถูกกักกัน มีหลายกรณีที่สตรีชาวยุโรปปฏิเสธข้อเสนอ แต่การปฏิเสธเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากหากทางการญี่ปุ่นใช้กำลังประทุษร้าย ซึ่งศาลทหารชั่วคราว ณ เมืองปัตตาเวีย ตีความคำว่าเป็น "การบังคับค้าประเวณี" (Forced Prostitution) และรายงานฉบับนี้ได้ยึดถือตามการตีความดังกล่าว

การศึกษายังชี้ให้เห็นว่า ในการสรรหาสตรีชาวยุโรปเข้าสู่ช่องโสเภณีทหารในหมู่เกาะอินเดียนตะวันออก กองทัพญี่ปุ่นใช้กำลังบังคับในบางกรณี โดยจากจำนวนสตรีชาวยุโรปประมาณ 200-300 คน ที่

ทำงานในสถานบริการเหล่านี้ มีจำนวน 65 คนที่ยืนยันได้แน่นอนว่าถูก บังคับให้ค้าประเวณี (Bart van Poelgeest, 1994: 2)

กรณีการนำสตรีชาวดัตช์มาเป็นหญิงพ่อนคลาย เช่น ทหาร ญี่ปุ่นหลอกหญิงชาวดัตช์จำนวน 8 คน ที่ถูกควบคุมในค่ายกักกันที่ เมืองบันดุง โดยอ้างว่าจะพาไปรับประทานอาหารกลางวันที่ภัตตาคาร อาหารจีน แต่กลับถูกส่งตัวมาเป็นหญิงพ่อนคลายที่สโมสรนายทหาร ญี่ปุ่น หรือ กรณีชายชาวญี่ปุ่นซึ่งมีภรรยาเป็นอดีตโสเภณีชาวดัตช์ ได้ เข้าตักแฉวเพื่อตั้งสถานี่พ่อนคลายของเอกชนสำหรับกองทัพและ พลเมืองญี่ปุ่นในปัตตาเวีย โดยให้ภรรยาจัดหาผู้หญิงชาวดัตช์มา ให้บริการ ซึ่งจำนวน 11 คน มาจากค่ายกักกันที่เกาะชวา โดยอ้างว่า จะให้มาทำงานเป็นเด็กเสิร์ฟที่ร้านอาหาร แต่สุดท้ายถูกบังคับให้ขาย บริการทางเพศ (ตุลย์ จิรโชคโสภณ, 2561: 23)

กรณีหนึ่งที่ถูกนำเข้าพิจารณาคดีอาชญากรรมสงคราม คือ กรณี เซมารัง (Semarang Incident) หรือที่รู้จักในชื่อ กรณีโรงแรมฟลอเรส (Flores Hotel Incident) ถือเป็นหนึ่งในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ ชัดเจนที่สุดเกี่ยวกับการบังคับขู่เชื้ญสตรีชาวดัตช์เข้าสู่ระบบหญิงพ่อน คลายโดยกองทัพญี่ปุ่น เนื่องจากเหยื่อในกรณีนี้เป็นสตรีชาวตะวันตก จึงนำไปสู่การบันทึกหลักฐานและการดำเนินคดีอย่างจริงจังในภายหลัง เหตุการณ์เกิดระหว่างเดือนกุมภาพันธ์-กรกฎาคม ค.ศ. 1944 นายทหารระดับสูงของกองทัพที่ 16 ของญี่ปุ่นในเมืองเซมารัง ต้องการ จัดตั้งสถานบำเรอเพิ่มเติม จึงสั่งการให้กวาดต้อนสตรีชาวดัตช์จากค่าย

กักกันพลเรือน (เช่น ค่าย Halmahera และค่าย Ambarawa) นายทหารญี่ปุ่นคัดเลือกสตรีที่มีลักษณะหน้าตาดี โดยอ้างว่าจะพาไปทำงานในร้านอาหารหรือสถานบันเทิง เมื่อสตรีเหล่านั้นถูกส่งตัวไปยังโรงแรม 4 แห่ง (โดยมีโรงแรมฟลอเรสเป็นสถานที่หลัก) พวกเธอถูกบังคับให้ลงนามในเอกสารยินยอมประกอบอาชีพโสเภณี หากใครขัดขืนจะถูกข่มขู่ทำร้ายร่างกายหรือคุกคามสวัสดิภาพของครอบครัวในค่ายกักกัน กรณีนี้มีสตรีชาวดัชต์ประมาณ 35 คน ถูกกักขังและบังคับให้ให้บริการทางเพศแก่นายทหารญี่ปุ่นเป็นเวลาประมาณ 4 เดือน เหตุการณ์นี้สิ้นสุดลงเมื่อกระทรวงสงครามในกรุงโตเกียวได้รับรายงานและตระหนักว่า การบังคับสตรีชาวยุโรปจะกลายเป็นประเด็นอื้อฉาวระดับโลกและขัดต่อโฆษณาชวนเชื่อเรื่อง "การปลดปล่อยเอเชีย" จึงได้สั่งให้ปิดสถานบำเรอเหล่านี้ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1944

กรณีเชมารังมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเคลื่อนไหวของกลุ่มหญิงผ่อนคลายในปัจจุบัน เนื่องจากเป็นหลักฐานที่ชัดเจนถึงการบังคับขู่ขู่ขู่ของกองทัพญี่ปุ่น ในขณะที่รัฐบาลญี่ปุ่นมักโต้แย้งว่าหญิงผ่อนคลายชาวเอเชียส่วนใหญ่ "สมัครใจ" หรือเป็นโสเภณีอยู่เดิม แต่สำหรับกรณีเชมารังมีหลักฐานชัดเจนว่ามีการใช้อำนาจทหารบังคับ ซึ่งเป็นบรรทัดฐานที่แสดงให้เห็นว่าระบบนี้คือการค้ามนุษย์โดยรัฐ

ในการพิจารณาคดีอาชญากรรมสงครามหลังสงครามสิ้นสุดลง ศาลทหารเนเธอร์แลนด์ ณ กรุงปัตตาเวีย (Batavia Military Court, 1948) ได้พิจารณาคดีนี้ โดยนายทหารญี่ปุ่น 13 นายถูกตัดสินความผิด

และมี 1 นาย (ระดับพันโท) ถูกตัดสินประหารชีวิต (Committee on Foreign Affairs, 2007) บุคคลที่มีชื่อเสียงที่สุดจากเหตุการณ์นี้คือ แจน รัฟฟ์ โอเฮิร์น (Jan Ruff O'Herne) สตรีชาวออสเตรเลีย-ดัตช์ ผู้รอดชีวิต ซึ่งภายหลังสงครามเธอได้ย้ายไปออสเตรเลียและเก็บเรื่องนี้เป็นความลับนานกว่า 50 ปี จนกระทั่งเห็นข่าว มาเรีย โรซา เฮนสัน ออกมาเปิดเผยตัวใน ค.ศ. 1992 เธอจึงตัดสินใจออกมาเล่าความจริงสู่สาธารณะเพื่อสนับสนุนกลุ่มหญิงพ้อนคลายชาวเอเชีย ทำให้คนทั่วโลกหันมาให้ความสนใจประเด็นนี้มากขึ้น

ในคำให้การของ แจน รัฟฟ์ โอเฮิร์น ที่บันทึกไว้ในเอกสาร บันทึกการไต่สวนของคณะอนุกรรมการด้านเอเชีย แปซิฟิก และสิ่งแวดล้อมโลก สภาผู้แทนราษฎรสหรัฐอเมริกา (Committee on Foreign Affairs, 2007) ระบุว่า โอเฮิร์น เกิดเมื่อ ค.ศ. 1923 ที่เกาะชวา สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยครูฝรั่งเศสกันในเมืองเซมารัง เกาะชวา ต่อมากองทัพญี่ปุ่นเข้ายึดครองดินแดนดังกล่าวใน ค.ศ. 1942-1944 และได้กักขังพลเรือนสัญชาติดัตช์ทั้งหมดไว้ในค่ายกักกันเชลยศึก ในตอนแรกโอเฮิร์นในฐานะชาวออสเตรเลีย-ดัตช์ ถูกกักไว้ที่ค่ายเชลย ต่อมาได้ถูกนำตัวไปให้บริการทหารญี่ปุ่น โดยในคำให้การนี้ โอเฮิร์นบรรยายถึงประสบการณ์และความทรงจำอันเลวร้ายในฐานะหญิงพ้อนคลาย และบทบาทการเป็นนักเคลื่อนไหวตลอดชีวิตเพื่อเรียกร้องคำขอโทษอย่างเป็นทางการจากรัฐบาลญี่ปุ่น

เหล่าผู้ถูกลืม (The Forgotten Ones)

ใน ค.ศ. 1942 เมื่อข้าพเจ้าอายุได้ 19 ปี กองทัพญี่ปุ่นได้รุกรานเกาะชวา ข้าพเจ้าพร้อมด้วยสตรีและเด็กหลายพันคนถูกกักขังในค่ายกักกันของญี่ปุ่นเป็นเวลา 3 ปีครึ่ง มีเรื่องราวมากมายที่...เกี่ยวกับความโหดร้าย ทารุณ ความทุกข์ทรมาน และความหิวโหยของสตรีชาวดัตช์ในค่ายกักกันเหล่านี้ แต่มีอยู่เรื่องราวหนึ่งที่ไม่เคยถูกกล่าวถึง เรื่องราวที่น่าอัปยศที่สุดของการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรงโดยฝีมือของญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง นั่นคือเรื่องราวของ “หญิงผ่องคลาญ” หรือ “jugun ianfu” (jugun ianfu) และความจริงที่ว่าสตรีเหล่านี้ถูกฉุดคร่าไปโดยไม่สมัครใจเพื่อให้บริการทางเพศแก่กองทัพจักรวรรดิญี่ปุ่น

หลังจากที่ข้าพเจ้าพำนักอยู่ในค่ายกักกันได้ 2 ปี ใน ค.ศ. 1944 นายทหารระดับสูงของญี่ปุ่นได้เดินทางมาถึงค่าย พร้อมคำสั่งประกาศว่า เด็กหญิงโสดทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ 17 ปีขึ้นไป ต้องมารวมกันในลาน

เหล่านายทหาร...เริ่มกระบวนการคัดเลือก...พวกเขาคัดเลือกเด็กหญิงหน้าตาดีจำนวน 10 คน และข้าพเจ้าเป็นหนึ่งในนั้น ...ชาวค่ายทั้งหมดต่างพากันประหลาดใจ มารดาพยายามยึดตัว พวกเรากลับมา ข้าพเจ้ากอดมารดาโดยไม่รู้เลยว่าจะได้พบเธออีกครั้งหรือไม่ พวกเราจะถูกผลักดันขึ้นรถบรรทุกทหาร ด้วยความหวาดกลัวพวกเราต่างกอดกระเป๋ายัดเหนียวกันไว้แน่น รถบรรทุกหยุดลงที่เมืองเซมารัง หน้าคฤหาสน์ขนาดใหญ่สมัยอาณานิคมดัตช์ ...เมื่อก้าวเข้าไปในบ้านหลังนั้น พวกเราตระหนัก

ได้ทันทีว่ามันคือสถานที่ประเภทใด นายทหารญี่ปุ่นแจ้งแก่พวกเรา
ว่า “พวกเธอมาที่นี่เพื่อปรนเปรอความใคร่ทางเพศให้แก่ชาว
ญี่ปุ่น” คฤหาสน์หลังนี้แท้จริงแล้วคือห้องโสเภณีทหาร

พวกเราประหลาดอย่างรุนแรง โดยระบุว่าพวกเราถูกบังคับให้
มาที่นี่โดยมิได้สมัครใจ พวกเราไม่มีสิทธิกระทำการเช่นนี้กับพวก
เรา และการกระทำนี้เป็นการละเมิดอนุสัญญาเจนีวา แต่ทหาร
เหล่านั้นกลับหัวเราะเยาะและกล่าวว่าพวกเราสามารถทำอะไร
กับพวกเราก็ได้ตามต้องการ พวกเราถูกบังคับให้ใช้ชื่อภาษาญี่ปุ่น
ซึ่งชื่อเหล่านั้นถูกนำไปติดไว้ที่หน้าประตูห้องนอนของแต่ละคน

โอเอรินกล่าวว่าวันเวลาที่สถานี่ผ่อนคลายเป็นความทรงจำแห่ง
ความทารุณซึ่งความทรงจำนั้น “...ได้ตามหลอกหลอนจิตใจของ
ข้าพเจ้ามาตลอดชีวิต” ความว่า

...เหตุการณ์เช่นนี้...เกิดขึ้นต่อเนื่อง...เดือนแล้วเดือนเล่า บ้าน
หลังนั้นถูกเฝ้าเวรยามอย่างแน่นหนาจนไม่มีทางหลบหนี... แม้แต่
แพทย์ชาวญี่ปุ่นที่มาตรวจโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ก็ล่องละเมียด
ข้าพเจ้าทุกครั้ง และเพื่อเป็นการเหยียดหยามศักดิ์ศรีของพวกเรา
ยิ่งขึ้นไปอีก พวกเราได้เปิดประตูและหน้าต่างทิ้งไว้เพื่อให้ทหารนาย
อื่นเฝ้าดูขณะที่พวกเราถูกตรวจร่างกาย

ทหารญี่ปุ่นทำลายชีวิตวัยเยาว์ของข้าพเจ้า พวกเขามารากทุกสิ่ง
ไป ทั้งความหนุ่มสาว ความเคารพในตนเอง ศักดิ์ศรี เสรีภาพ ทรัพย์สิน
และครอบครัว แต่มีสิ่งหนึ่งที่พวกเราไม่มีวันพรากไปได้ นั่นคือศรัทธา

ทางศาสนาและความรักที่มีต่อพระผู้เป็นเจ้า ศรัทธาอันแรงกล้านี้เองที่ช่วยให้ข้าพเจ้ารอดชีวิตจากทุกสิ่งที่ยั่วยุกระทำต่อข้าพเจ้า

ข้าพเจ้าได้ให้อภัยต่อสิ่งที่ชาวญี่ปุ่นกระทำกับข้าพเจ้าแล้ว แต่ข้าพเจ้าจะไม่มีวันลืมเลือน เป็นเวลา 50 ปี ที่หญิงผ่องคลาญต่างพากันนั่งเงียบ พวกเธอใช้ชีวิตอยู่กับความอับยศอันเลวร้ายและความรู้สึกที่ว่าร่างกายตนเองสกปรกโสภณ ต้องใช้เวลาถึง 50 ปี กว่าที่ชีวิตอันพังทลายของสตรีเหล่านี้จะได้รับการพิจารณาในฐานะประเด็นทางสิทธิมนุษยชน

โอเอิร์นตัดสินใจที่จะยุติความเจ็บปวดของตนเมื่อเห็นข่าวที่คิม อักซุน อดีตหญิงผ่องคลาญชาวเกาหลีได้ออกมาเปิดเผยความจริงสู่สาธารณะเป็นคนแรกใน ค.ศ. 1992

ข้าพเจ้าได้ยุติความเจ็บปวดของตนเองในการเปิดได้สวนสาธารณะระหว่างประเทศว่าด้วยอาชญากรรมสงครามของญี่ปุ่น ณ กรุงโตเกียว เมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. 1992 เพื่อเปิดเผยหนึ่งในการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่เลวร้ายที่สุดในสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเปรียบเสมือนโคกนาฏกรรมฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ที่ถูกลืมเลือน

นับจากทศวรรษ 1990 โอเอิร์นทำงานเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมให้แก่หญิงผ่องคลาญทั้งในออสเตรเลียและต่างประเทศ รวมถึงการรณรงค์เพื่อคุ้มครองสตรีในสภาวะสงคราม โดยเรียกร้องคำขอโทษอย่างเป็นทางการจากรัฐบาลญี่ปุ่น จากตัวนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นโดยตรง

และความรับผิดชอบจากรัฐบาลญี่ปุ่นต่ออาชญากรรมสงครามที่เกิดขึ้น ซึ่งโอเอิร์นกล่าวว่า การเปิดเผยความจริงจะเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยสร้างสันติภาพและการประนีประนอมให้แก่มนุษยชาติ และเพื่อประกันว่าการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อสตรีจะไม่เกิดขึ้นอีกในอนาคต

จะเห็นได้ว่า โอเอิร์นชี้ให้เห็นประเด็นทางกฎหมายระหว่างประเทศว่าอาชญากรรมที่กระทำโดยรัฐ จำเป็นต้องได้รับการเยียวยาโดยรัฐ ดังนั้น การใช้กองทุนเอกชนในการตั้ง Asian Women's Fund จึงถูกมองว่าเป็นความพยายามหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบทางกฎหมาย ในสุนทรพจน์ของโอเอิร์นมีการใช้คำว่า “โศกนาฏกรรมที่ถูกลืม” (“Forgotten Holocaust”) การใช้คำนี้เน้นเป็นการยกระดับความรุนแรงทางเพศในระบบหญิงพ้อนคลายให้มีสถานะเทียบเท่าอาชญากรรมต่อมนุษยชาติระดับสากล ไม่ใช่เพียงปัญหาส่วนบุคคลหรือผลพวงทั่วไปของสงคราม และเธอนำเรื่องสิทธิในการรับรู้ความจริงในการสอน “ประวัติศาสตร์ที่ถูกต้อง” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการยุติธรรมเพื่อป้องกันการกระทำผิดซ้ำ³

สรุป

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เรื่องราวของหญิงพ้อนคลายเจ็บหายไบนานหลายทศวรรษ ความเจ็บนี้เป็นผลจากค่านิยมของสังคม

³ คำให้การและสุนทรพจน์ของโอเอิร์นฉบับเต็ม ดูได้จาก Committee on Foreign Affairs. (2007). *Hearing before the Subcommittee on Asia...*

ชายเป็นใหญ่และให้คุณค่าผู้หญิงที่ความบริสุทธิ์ ทำให้เหยื่อไม่กล้าเปิดเผยถึงสิ่งที่เกิดขึ้น เพราะความอับอายและความกลัวว่าจะทำให้ครอบครัวเสียชื่อเสียง กลัวว่าจะถูกมองไม่ดีและไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม และต่อมาอาชญากรรมต่อหญิงพื่อนคลายยังถูกทำให้เงียบหายโดยบริบทการเมืองที่รัฐบาลของตนอยู่ในสถานะเป็นรองหรือได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจจากญี่ปุ่น ดังกรณีที่ญี่ปุ่นให้เงินช่วยเหลือแบบให้เปล่า และเป็นนักลงทุนรายใหญ่ในฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย ความเงียบนี้จึงเป็นทั้งความเงียบจากผู้หญิงเหล่านี้เอง ความเงียบและการถูกทำให้เงียบโดยชุมชนและระดับรัฐ จนกระทั่งในทศวรรษ 1990 จึงมีการเคลื่อนไหวเรียกร้องความยุติธรรม การฟ้องร้อง และเรื่องราวที่ได้รับการถ่ายทอดสู่สาธารณะ ทำให้ความทรงจำบาดแผลของหญิงพื่อนคลายชาวอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ค่อย ๆ กลายมาเป็นความทรงจำร่วมของสังคมที่ตระหนักถึงความเลวร้ายที่เคยเกิดขึ้นในอดีตและความยุติธรรมที่ควรเกิดขึ้นในปัจจุบัน

ภาพที่ 15 ภาพการสู้รบที่สะพานมารโค โปโล ชานกรุงปักกิ่ง 7/7/1937
 ในห้องนิทรรศการสงครามต่อต้านญี่ปุ่น ที่พิพิธภัณฑ์การปฏิวัติจีนหงเหียน
 มหานครฉงชิ่ง (ภาพถ่ายโดยผู้เขียน)

ภาพที่ 16 ภาพถนนที่เมืองฉงชิ่ง ถูกระเบิดในช่วงสงครามต่อต้านญี่ปุ่น
 ในห้องนิทรรศการสงครามต่อต้านญี่ปุ่น ที่พิพิธภัณฑ์การปฏิวัติจีนหงเหียน
 มหานครฉงชิ่ง (ภาพถ่ายโดยผู้เขียน)

4

ความทรงจำบาดแผลที่ถูกผลิตซ้ำ

ความทรงจำของหลายประเทศที่มีต่อญี่ปุ่นนั้น กล่าวได้ว่า นอกจากภาพจำการเป็นประเทศที่เจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี มีวัฒนธรรมเก่าแก่งดงาม และภาพของวัฒนธรรมสมัยนิยมแล้ว ยังมีความทรงจำร่วมและความทรงจำบาดแผลที่มีต่อยุคจักรวรรดินิยม ญี่ปุ่นมาจนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2¹ การที่ญี่ปุ่นปกครองอาณานิคมของตนอย่างได้ห้วนและเกาหลืออย่างกดขี่ รวมถึงการกระทำรุนแรงของกองทัพญี่ปุ่นในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพาที่ขยายอำนาจเข้ายึดครองดินแดนในจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ยังคงส่งผลต่อ

¹ ปรับปรุงขยายจากงานของผู้เขียน 2 เรื่อง คือ หัวข้อ ความขัดแย้งจากประวัติศาสตร์สมัยสงคราม ใน *ญี่ปุ่นกับการสร้างจักรวรรดินิยม*. (2559). หน้า 233-234 และภาค 3 การเมืองในความทรงจำ ผลจากสงครามของญี่ปุ่น หน้า 132-146 และภาค 4 สนธิสัญญาสันติภาพและการรับผิดชอบต่อสงครามของญี่ปุ่น หน้า 57-62 ใน *อาทิตย์อัสดง ญี่ปุ่นในโลกที่เปลี่ยนแปลง*. (2567).

ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศต่าง ๆ มาจนปัจจุบัน โดยเฉพาะเกาหลีใต้และจีนที่ความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นเป็นไปอย่างอ่อนไหว เพราะเป็นประเทศที่ได้รับผลกระทบจากจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นอย่างรุนแรง

ดังนั้น ประเทศที่เคยตกเป็นเหยื่อของกองทัพญี่ปุ่นจึงยังคงมีความทรงจำในช่วงสงครามที่ส่งผลให้เกิดข้อบาดหมางในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นระยะ ๆ เพราะนอกจากการเมืองในความทรงจำเกี่ยวกับสงครามแล้ว ยังมีประเด็นอื่น ๆ ในแต่ละช่วงเวลาที่ทำให้เกิดการตอบโต้กัน เช่น การเรียกร้องค่าชดเชยและการชดเชยการไปเยือนศาลเจ้ายาสุกุนิของนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น การรำลึกถึงผู้เสียชีวิตในสงคราม ประเด็นเนื้อหาในแบบเรียนประวัติศาสตร์ และข้อพิพาทเรื่องเขตแดน ที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับเพื่อนบ้านอย่างจีนและเกาหลีใต้มีความตึงเครียดและความขัดแย้งกัน

สนธิสัญญาสันติภาพ ค.ศ. 1951 กับข้อเรียกร้องในปัจจุบัน

สนธิสัญญาสันติภาพที่ทำขึ้นใน ค.ศ. 1951 เมื่อญี่ปุ่นจะได้รับเอกราชนั้น มาตราที่ 14 ระบุเรื่องความรับผิดชอบของญี่ปุ่นต่อประเทศที่กองทัพญี่ปุ่นเข้าไปยึดครองว่า “ญี่ปุ่นควรจ่ายค่าชดเชยให้กับฝ่ายพันธมิตรสำหรับความเสียหายและความทุกข์ทรมานที่เกิดขึ้นในช่วงสงคราม” (SHUJI, 2003: 5) ประเด็นนี้เป็นเรื่องของความรับผิดชอบต่อการก่อสงคราม มาตราที่ 15-18 ระบุเรื่องสิทธิเรียกร้องอื่น ๆ ข้อตกลงเรื่องสิทธิในทรัพย์สิน การคืนหรือชดใช้

ทรัพย์สินของฝ่ายสัมพันธมิตร การชดเชยต่อการปฏิบัติอย่างโหดร้าย
ต่อเชลยฝ่ายสัมพันธมิตร และการคืนหนี้ตั้งแต่สมัยก่อนสงคราม

ญี่ปุ่นตกลงจ่ายค่าชดเชยเพื่อแสดงถึงความรับผิดชอบ โดยทำ
ข้อตกลงกับฟิลิปปินส์และเวียดนามใต้ และกับพม่าและอินโดนีเซียซึ่ง
ไม่ใช่ภาคีสันติสัญญาสันติภาพ ลาวและกัมพูชาสละสิทธิในการชดใช้
จากสงคราม ญี่ปุ่นจึงให้ทุนช่วยเหลือกับทั้งสองประเทศแทน อินเดีย
ไม่ได้เป็นภาคีสันติสัญญาสันติภาพแต่ได้ทำข้อตกลงสิ้นสุดสงครามกับ
ญี่ปุ่นและยืนยันการสละค่าปฏิกรรมสงคราม (SHUJI, 2003: 5) กรณี
พม่าและอินโดนีเซียที่ทำข้อตกลงแยกออกมานั้น ญี่ปุ่นระบุว่า
ชดเชยให้กับความเสียหายและความทุกข์ทรมานที่เกิดจากญี่ปุ่นในช่วง
สงคราม และเพื่อแสดงถึงความรับผิดชอบของญี่ปุ่นต่อนานาชาติ ใน
มาเลเซียและสิงคโปร์ซึ่งมีชุมชนชาวจีนจำนวนมากเรียกร้องให้ญี่ปุ่น
ชดใช้ความเสียหายจากการยึดครองของญี่ปุ่นในช่วงสงคราม

ข้อตกลงเหล่านี้ระบุว่า “ประเทศญี่ปุ่นตระหนักดีว่าการ
แก้ปัญหาที่เกิดจากเหตุการณ์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ในมาเลเซีย
และสิงคโปร์จะมีส่วนช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ฉันมิตร” รวมทั้งมีการ
ระบุเพิ่มเติมว่า “ประเทศคู่สัญญาเห็นพ้องว่าปัญหาทั้งหลายที่เกิดจาก
เหตุการณ์ในช่วงสงครามโลก ได้รับการแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรม และ
ครบถ้วนสมบูรณ์” (SHUJI, 2003: 6) ซึ่งจากข้อความนี้ทำให้เมื่อมีการ
เรียกร้องและฟ้องร้องจากอดีตหญิงพ่อกลายชาวฟิลิปปินส์ รัฐบาล

ญี่ปุ่นได้กล่าวว่าประเด็นจากช่วงสงครามได้ยุติลงแล้วตามสนธิสัญญาสันติภาพ

สำหรับประเทศจีน เนื่องจากสถานการณ์ในยุคสงครามเย็นทำให้ญี่ปุ่นทำสนธิสัญญาสันติภาพกับสาธารณรัฐจีน (ไต้หวัน) ไม่ใช่กับสาธารณรัฐประชาชนจีน

ส่วนเกาหลีใต้กดดันให้มีการชดใช้ตั้งแต่ระยะแรก ญี่ปุ่นพยายามที่จะแก้ปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับสิทธิในทรัพย์สินที่เกิดจากการยึดครองในช่วงที่เกาหลีเป็นอาณานิคมจนเกิดปัญหาการเรียกร้องสิทธิ รวมถึงพิจารณาข้อตกลงการชดใช้เงินด้วย นำสู่การเจรจาฟื้นฟูความสัมพันธ์ใน ค.ศ 1965 ญี่ปุ่นทำสนธิสัญญาว่าด้วยความสัมพันธ์พื้นฐานระหว่างญี่ปุ่นกับสาธารณรัฐเกาหลี และข้อตกลงความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการอ้างสิทธิ์ระหว่างญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ ซึ่งเป็นข้อตกลงถึงชดใช้ โดยเกาหลีใต้ได้รับเงินอุดหนุน เงินกู้ และสินเชื่อทางการเงิน ในครั้งนี้ประเด็นเรื่องหญิงผ่นคลายไม่ได้ถูกกล่าวถึง ซึ่งนอกจากเพราะในเวลานั้นยังไม่มีใครสนใจเรื่องนี้ในวงกว้างแล้ว ยังอาจพิจารณาได้ว่าในแง่ของค่านิยมเกาหลีสิ่งที่ผู้หญิงต้องเผชิญทำให้เกิดความอับอายขึ้นในครอบครัว รัฐบาลเกาหลีใต้ไม่เต็มใจที่จะยอมรับถึงสิ่งที่ผู้หญิงเหล่านี้ต้องเผชิญเพราะค่านิยมชายเป็นใหญ่และความประพฤติของผู้หญิงในแง่ของเกียรติและศักดิ์ศรีตามค่านิยมในลัทธิขงจื๊อ ทำให้ “เกียรติ” กลายเป็นเรื่องสำคัญและมีส่วนทำให้เกิด

วัฒนธรรมการปฏิเสธหรือการปกปิดมายาวนาน ส่วนบรรดาผู้หญิงก็ถูกทำให้เงียบด้วยค่านิยมในสังคม

ในการเจรจาครั้งนี้ รัฐมนตรีต่างประเทศของญี่ปุ่นนายชิอิเนะ เอตสึซาบุโร่ ได้กล่าวคำขอโทษต่อเกาหลีใต้ ซึ่งขณะนั้นเป็นคำขอโทษเดียวที่ชาวเกาหลีได้รับจากญี่ปุ่น และเป็นคำกล่าวโดยรัฐมนตรีต่างประเทศในระหว่างการเจรจาขั้นสุดท้ายสำหรับสนธิสัญญา ค.ศ. 1965 ที่กรุงโซล ซึ่งมีคำถามว่าใครควรเป็นผู้รับผิดชอบต่อการกล่าวคำขอโทษระหว่างรัฐบาลญี่ปุ่นหรือรัฐมนตรีต่างประเทศ นายชิอิเนะ เอตสึซาบุโร่ ระบุในแถลงการณ์ที่แสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อสงครามของญี่ปุ่น ว่า

ตั้งแต่สมัยโบราณ...ญี่ปุ่นและเกาหลีได้มีเพียงสายน้ำเล็ก ๆ เท่านั้นที่สามารถรักษาความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นทางวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ รวมถึงผู้คนด้วย นำเสียดายที่มีช่วงที่โศกเศร้าในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์อันยาวนานของประเทศของเรา ซึ่งข้าพเจ้าได้ไตร่ตรองถึงเรื่องนี้อย่างลึกซึ้ง (Shuji, 2003: 7)

เป็นที่น่าสังเกตว่า ข้อตกลงนี้ญี่ปุ่นเรียกว่าเป็น ข้อตกลงความช่วยเหลือด้านทุนแบบให้เปล่าและการให้เงินกู้แบบให้เปล่า ซึ่งเริ่มให้ในทศวรรษ 1960 Lawson & Tanaka (2010: 413) ตั้งข้อสังเกตว่าการที่รัฐบาลญี่ปุ่นปฏิเสธที่จะเรียกความช่วยเหลือเหล่านี้หรือความ

ช่วยเหลือใด ๆ ต่อประเทศอื่นในเอเชียว่า “การชดใช้” อาจเป็นความตั้งใจที่จะหลีกเลี่ยงคำที่จะแสดงถึงการยอมรับอย่างชัดเจนถึงพฤติกรรมของกองทัพญี่ปุ่นในช่วงสงคราม และหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบของรัฐบาล ส่วนประเด็นเรื่องหญิงพ่อนคลายไม่ได้ถูกกล่าวถึงในขณะนั้น และในความเป็นจริงในช่วงเวลานั้นไม่มีการรับรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ในวงกว้าง

นอกจากนี้ อิทธิพลของสหรัฐอเมริกาที่ยืนยันให้เรียกชื่อสงครามในพื้นที่นี้อย่างเป็นทางการในชื่อว่า “สงครามแปซิฟิก” แทนการเรียกว่า “สงครามเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ” ทำให้ความสนใจถูกหันเหออกจากภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อิทธิพลของสหรัฐอเมริกาในฐานะผู้ปกครองและต่อมาก็คือพันธมิตรใกล้ชิดที่สุดของญี่ปุ่นหลังได้รับเอกราช และยังเป็นผู้ปกป้องเกาหลีใต้ไต้หวัน และมีอิทธิพลต่อหลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคสงครามเย็น อาจเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เรื่องราวการกระทำของกองทัพญี่ปุ่นในจีนและเกาหลีช่วงสงครามถูกลดทอนความสำคัญลง และบางเรื่องได้หายไป เข้าสู่ภาวะที่เรียกว่า “สูญญากาศทางประวัติศาสตร์” ที่ตั้งใจไม่กล่าวถึง (CONRAD, 2003: 92) หรือน้อยก็ทำให้ถูกลืมเลือนไปไม่ต้องกล่าวถึง ซึ่งสอดคล้องกับที่ BLACKBURN และคณะ วิเคราะห์ว่าที่ผู้หญิงเหล่านี้ไม่ออกมาเปิดเผยยอมอยู่ในความเงียบ เพราะสังคมปิตาธิปไตย ที่ชายเป็นใหญ่ทำให้สตรีเหล่านี้ถูกลดคุณค่าและถูกเหมารวมว่าเต็มใจมาเป็นหญิงพ่อน

คล้ายเอง แม้ว่าหลักฐานจำนวนมากบ่งชี้ว่าผู้หญิงจำนวนมากถูกบังคับ และลักพาตัวมา ดังนั้น สภาพหลังสงครามคือสภาพแวดล้อมที่เลวร้าย และไม่เอื้ออำนวยต่อการเรียกร้องความเป็นธรรมของสตรีจำนวนมาก (BLACKBURN; MCGREGOR; SACHIYO, 2024: 2)

ใน ค.ศ. 1972 เมื่อการเมืองโลกในยุคสงครามเย็นเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการเปิดความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐอเมริกา สาธารณรัฐประชาชนจีน และสหภาพโซเวียต ทำให้ญี่ปุ่นได้ปรับปรุงความสัมพันธ์กับสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยมีแถลงการณ์ร่วมระหว่างรัฐบาลทั้งสองประเทศที่สะท้อนให้เห็นถึงความรับผิดชอบในการทำสงครามของญี่ปุ่นและแสดงความรู้สึกขอภัย ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับจีนเข้าสู่ภาวะปกติ ในเอกสารระบุว่า “ฝ่ายญี่ปุ่นตระหนักดีถึงความรับผิดชอบต่อความเสียหายร้ายแรงดังกล่าว ญี่ปุ่นทำให้ชาวจีนในอดีตต้องผ่านสงคราม และญี่ปุ่นได้ประณามตัวเองอย่างลึกซึ้ง” (SHUJI, 2003: 7)

แถลงการณ์ร่วมนี้แสดงถึงความรับผิดชอบของญี่ปุ่นโดยตรง ด้วยเหตุผลหลายประการ ประการแรก ระดับความเสียหายที่เกิดขึ้นในจีนมีระดับที่ใหญ่กว่าประเทศอื่นมาก ประการที่สอง เอกสารนี้จัดทำขึ้นเพื่อเป็นแถลงการณ์ร่วม ไม่ใช่สนธิสัญญาเนื่องจากจุดยืนทางกฎหมายของญี่ปุ่นที่ว่าภาวะสงครามระหว่างญี่ปุ่นกับจีนสิ้นสุดลงแล้วตามข้อตกลงในสนธิสัญญาสันติภาพ ค.ศ. 1952 และประเด็นการแก้ไข

การชดใช้ค่าเสียหายจากสงครามทั้งหมด ได้ระบุไว้แล้วตั้งแต่การทำสนธิสัญญาสันติภาพ

มิตเตอร์ รานา (2003: 118) นักประวัติศาสตร์ด้านจีนศึกษา มีความเห็นว่า การเมืองระหว่างประเทศในช่วงสงครามเย็นเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งต่อการกำหนดแนวทางของสาธารณรัฐประชาชนจีนกับญี่ปุ่น เพราะหลังจากที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนขึ้นปกครองประเทศจีนค่อนข้างถูกโดดเดี่ยวในการเมืองระหว่างประเทศ เพราะไม่ได้รับการยอมรับจากสหรัฐอเมริกาและประเทศที่มีบทบาทสำคัญระดับนานาชาติประเทศอื่น ๆ การยอมรับอย่างเป็นทางการจากญี่ปุ่นเป็นหนึ่งในเป้าหมายด้านการต่างประเทศที่สำคัญของสาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งบรรลุผลสำเร็จในที่สุดใน ค.ศ. 1972 แต่ก่อนหน้านั้นความต้องการที่จะเปิดความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นหรือได้รับการยอมรับจากญี่ปุ่นทำให้การระลึกถึงความน่าสะพรึงกลัวของสงครามในจีนนั้นไม่มากนัก แม้ว่าหนังสือ อนุสรณ์สถาน หรือสิ่งอื่น ๆ ในการรำลึกถึงเรื่องราวการยึดครองหรือการรุกรานจากญี่ปุ่น ในพื้นที่สาธารณะในจีนนำเสนอเรื่องราวพฤติกรรมของญี่ปุ่นในช่วงตั้งแต่สงครามจีน-ญี่ปุ่น ค.ศ. 1937 และจนถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ใน ค.ศ. 1945 แต่ก็มักจะแยกแยะได้ยากจากศัตรูอื่น ๆ โดยเฉพาะกองกำลังพรรคกัว๋อหมินตั๋งภายใต้การนำของเจียง ไคเชค

กล่าวได้ว่า ในเวลานั้นพรรคคอมมิวนิสต์จีนมีความกังวลต่อกองทัพของฝ่ายกัว๋อหมินตั๋งมากกว่าญี่ปุ่น ดังนั้น จึงมีเรื่องเล่าอย่าง

เป็นทางการที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลพรรคคอมมิวนิสต์จีน ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อในญี่ปุ่นที่ว่า สงครามได้รับการยุ้งโดยกลุ่มทหารจำนวนไม่มาก ชาวญี่ปุ่นธรรมดา ๆ ก็ตกเป็นเหยื่อเช่นกัน และเนื่องจากพรรคคอมมิวนิสต์จีนเห็นว่าพรรคกัว๋หมินตั๋งและสหรัฐอเมริกาเป็นศัตรูที่แท้จริง การสอบสวนอาชญากรรมสงครามของญี่ปุ่นจึงถูกระงับ อาชญากรสงครามหลายพันคนที่ถูกควบคุมตัวในประเทศจีนมีเพียง 45 คนเท่านั้นที่ได้รับโทษจำคุก ในขณะที่คนที่เหลือได้รับการอภัยโทษและส่งตัวกลับประเทศญี่ปุ่น นอกจากนี้พรรคคอมมิวนิสต์จีนเลือกที่จะละทิ้งการชดใช้สงคราม เพราะไม่ต้องการที่จะทำให้เกิดเป็นปัญหาทางการทูตกับญี่ปุ่น (LAWSON & TANAKA, 2010: 413)

การคงอยู่ของความทรงจำจากสงครามของญี่ปุ่น

ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับชาติในเอเชียตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น แม้จะค่อนข้างเป็นมิตรกันโดยเป็นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและผ่านการทูตวัฒนธรรมของญี่ปุ่นเป็นหลัก แต่บ่อยครั้งที่เกิดความตึงเครียดและกระทบกระทั่งกัน โดยเฉพาะความขัดแย้งจากประวัติศาสตร์สมัยจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นที่แผ่ขยายอำนาจไปยังประเทศต่าง ๆ ยังอยู่ในความทรงจำของประชาชนในประเทศที่ได้รับผลกระทบ เช่น การปกครองของญี่ปุ่นต่อเกาหลีและเรื่องหญิงพ่อนคลาย ทำให้คนเกาหลีมีความรู้สึกที่ไม่ดีต่อ

ญี่ปุ่น คนเกาหลีมีความขมขื่นใจมากในช่วงที่ญี่ปุ่นปกครองอาณานิคม เกาหลี 35 ปี (ค.ศ. 1910-1945) ที่เป็นไปในลักษณะกดขี่และขูดรีด เอาผลประโยชน์จากเกาหลี² ที่หอเอกราชของเกาหลีมีการจัดแสดง ประวัติศาสตร์การต่อต้านญี่ปุ่น วีรบุรุษที่ต่อสู้เพื่อเอกราช การลงโทษผู้ ต่อต้านญี่ปุ่น ที่หอเอกราชของเกาหลีมีภาพถ่ายของหญิงพ่อนคลาย จำนวนหนึ่งอยู่ และบางคนก็กำลังตั้งครุฑ นอกจากสตรีเกาหลี ญี่ปุ่น ยังได้นำสตรีจีน ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย ไปเป็นหญิงพ่อนคลายด้วย แต่มี จำนวนน้อยกว่าหญิงเกาหลี (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2545: 9)

ส่วนกรณีความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับจีนนั้น ญี่ปุ่นเข้ายึด มณฑลชานตงของจีนในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 และในทศวรรษ 1930 ยึดแมนจูเรียตั้งเป็นประเทศแมนจู บุกรุกจีนในสงครามจีน-ญี่ปุ่น ค.ศ. 1937 และในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพากองทัพญี่ปุ่นตั้งหน่วย ทหารที่แมนจูเรีย คือ หน่วย 731 ทำการทดลองทางชีวเคมีต่อชาวจีน รวมทั้งมีการเกณฑ์ บังคับ และลักพาสตรีจีนไปเป็นหญิงพ่อนคลายใน สถานีพ่อนคลายที่ตั้งขึ้นในหลายเมืองของจีน เหตุการณ์ที่รุนแรงมากก็คือเหตุการณ์สังหารหมู่ชาวจีนที่เมืองหนานจิง ซึ่งจีนได้สร้างหอรำลึก การสังหารหมู่ที่หนานจิงขึ้น มีเสาขนาดใหญ่บอกวัน เดือน ปี ที่เกิด เหตุการณ์สังหารหมู่ คือ 1937.12.13-1938.1 คือ เกิดในวันที่ 13

² ดูเพิ่มเติมในงานของผู้เขียนเรื่อง ญี่ปุ่นกับการสร้างจักรวรรดินิยม. (2559). บทที่ 6 การปกครองอาณานิคมไต้หวันและเกาหลี. หน้า 133-165.

ธันวาคม ค.ศ. 1937 ถึง ค.ศ. 1938 เดือนมกราคม และมีข้อความทั้งภาษาจีนและภาษาอังกฤษระบุว่าเหยื่อผู้ถูกสังหาร 300,000 คน จะเห็นได้ว่าการสร้างหอรัลึกหรือการจัดนิทรรศการทั้งในเกาหลีใต้และจีน นอกจากเพื่อเป็นที่รำลึกถึงเหตุการณ์ความทรงจำบาดแผลแล้ว ยังเป็นการสร้างความทรงจำร่วมในสังคมที่ทำให้คนรุ่นหลังได้รับทราบเหตุการณ์และมีความรู้สึกร่วมกัน

การกระทำต่อจีนและเกาหลีของญี่ปุ่นในช่วงเวลาเหล่านี้กลายเป็นความทรงจำร่วมและความทรงจำบาดแผลในหมู่ชาวจีนและเกาหลี และความทรงจำบาดแผลนี้หลายครั้งได้ปะทุขึ้นมาจากความสัมพันธ์ด้านอื่น เช่น ความขัดแย้งทางการเมืองหรือการอ้างสิทธิเหนือหมู่เกาะทาเคชิมะ (ในภาษาญี่ปุ่น) หรือเกาะด็อกโด (ในภาษาเกาหลี) แต่ได้มีการนำประวัติศาสตร์บาดแผลในอดีตมากล่าวถึงทำให้เกิดเหตุการณ์บานปลายมากขึ้น เช่น การเผาธงชาติหรือต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น และในบางครั้งมีการประท้วงที่รุนแรง เช่น ใน ค.ศ. 2005 มีกรณีขัดแย้งรูปแบบเรียนประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นที่จีนและเกาหลีมองว่าเป็นการบิดเบือนประวัติศาสตร์ที่ญี่ปุ่นรุกราน ทำให้คนจีนในหลายเมืองเดินขบวนประท้วงญี่ปุ่น หรือในช่วง ค.ศ. 2021 ความขัดแย้งจากประวัติศาสตร์ทำให้ชาวเกาหลีใต้ต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นในเกาหลี ทำให้กิจการของญี่ปุ่นในเกาหลีใต้ต้องปิดตัวลงชั่วคราวและกลับมาเปิดอีกครั้งเมื่อสถานการณ์ดีขึ้นใน ค.ศ. 2024 จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า แม้เหตุการณ์ช่วงจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นและสงครามของ

ญี่ปุ่นจบสิ้นไปนานแล้ว และญี่ปุ่นได้พยายามแสดงความเสียใจ จ่ายค่าชดเชย รวมถึงกล่าวคำขอโทษ แต่จะเห็นได้ว่าความทรงจำบาดแผลที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ยังคงส่งผลมาจนถึงปัจจุบัน

ดังนั้น ประเด็นสำคัญที่ต้องพิจารณาคือ เหตุใดความทรงจำบาดแผลของชาติในเอเชียที่มีต่อญี่ปุ่นจึงยังคงอยู่และพร้อมที่จะรุนแรงขึ้นหากถูกระตุ้น แต่เหตุใดความทรงจำร่วมเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2 และการกระทำอันรุนแรงของนาซีเยอรมัน จึงไม่กลายเป็นความทรงจำบาดแผลที่ไม่สิ้นสุดเหมือนเช่นที่ญี่ปุ่นประสบ

ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1990 หลายประเทศที่เป็นคู่กรณีต่างเรียกร้องคำขอโทษอย่างเป็นทางการจากรัฐบาลญี่ปุ่น เพราะที่ผ่านมา รัฐบาลญี่ปุ่นหลายสมัยกล่าวเพียงแสดงความเสียใจต่อการกระทำของทหารญี่ปุ่น แต่ไม่เคยกล่าวคำขอโทษแม้จะถูกเรียกร้องให้ขอโทษ เหตุผลที่ทางการญี่ปุ่นไม่กล่าวคำขอโทษส่วนหนึ่งเพราะการขอโทษเท่ากับการยอมรับในสิ่งที่ทหารญี่ปุ่นกระทำ ซึ่งญี่ปุ่นอาจมีความกังวลว่าประเทศที่เคยได้รับผลกระทบอาจใช้โอกาสที่ทางการญี่ปุ่นกล่าวคำขอโทษนี้ว่าเป็นการยอมรับผิดชอบตามกฎหมาย ซึ่งอาจมีการเรียกร้องค่าชดเชยตามมาอีกหลายประเทศ หรืออาจจะเป็นการเรียกร้องผลประโยชน์ทางธุรกิจหรือข้อตกลงทางการเมืองกับญี่ปุ่น (Spitzer, 2012: online) นอกจากนี้ พวกชาตินิยมในญี่ปุ่นไม่ต้องการให้รัฐบาลนำเงินไปชดเชยค่าเสียหายและไม่ต้องการให้ยอมรับว่ามีการกระทำ

ทหารโดยกองทัพญี่ปุ่น และอีกส่วนคือรัฐบาลญี่ปุ่นเห็นว่าญี่ปุ่นได้
ขัดใช้ผ่านสนธิสัญญาต่าง ๆ ไปแล้ว

ดังนั้น ผู้นำญี่ปุ่นก่อนทศวรรษ 1990 จึงหลีกเลี่ยงที่จะกล่าว
คำขอโทษ แต่ได้กล่าวแสดงความเสียใจทั้งต่อการปกครองอาณานิคม
และการกระทำต่อหญิงพื่อนคล้ายชาติต่าง ๆ และก่อนทศวรรษ 1990
รัฐบาลญี่ปุ่นไม่เคยยอมรับว่ารัฐบาลหรือกองทัพญี่ปุ่นในอดีตเกี่ยวข้อง
กับการตั้งสถานี่พื่อนคล้ายและการจัดหาหญิงพื่อนคล้าย แต่ใน ค.ศ.
1992 นักประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น โยชิมิ โยชิอากิ (Yoshimi Yoshiaki) ได้
เปิดเผยเอกสารเกี่ยวกับการจัดตั้งสถานี่พื่อนคล้ายของกองทัพญี่ปุ่นใน
เอเชียตะวันออกเฉียง และตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์อาซาฮีในเดือนมกราคม
ค.ศ. 1992 ทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นโดยนายโยเฮอิ โคโนะ (Yohei Kono)
หัวหน้าเลขาธิการคณะรัฐมนตรีได้กล่าวแถลงการณ์โคโนะ (Kono
Statement) ในวันที่ 4 สิงหาคม ค.ศ.1993 ยอมรับว่ากองทัพญี่ปุ่นมี
ส่วนร่วมทั้งทางตรงและทางอ้อมในการจัดตั้งสถานี่พื่อนคล้ายและ
การจัดหาผู้หญิงพื่อนคล้าย มีกระบวนการคัดเลือกโดยนายทหารและ
เจ้าหน้าที่ซึ่งใช้วิธีบังคับผู้หญิงพื่อนคล้าย หญิงพื่อนคล้ายมีสภาพชีวิต
ความเป็นอยู่ที่เลวร้าย และรัฐบาลญี่ปุ่นขอโทษอย่างเป็นทางการต่อ
หญิงพื่อนคล้าย (ตุลย์ จิรโชคโสภณ, 2561: 8-9)

การยอมรับนี้ทำให้ในทศวรรษ 1990 มีรัฐบาลญี่ปุ่นหลายชุด
ได้ออกมากล่าวขอโทษเพื่อปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศให้
เป็นปกติ แต่ในหลายครั้งก็มีเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่าง

ประเทศเกิดขึ้นเป็นระยะ ทั้งประเด็นที่เกี่ยวข้องกับแบบเรียน ประวัติศาสตร์ การรำลึกถึงการเสียชีวิตจากสงคราม การที่หลายชาติ มองว่าผู้นำของญี่ปุ่นบางคน เช่น นายกรัฐมนตรีโคอิซุมิ และ นายกรัฐมนตรีอะเบะ มีแนวคิดชาตินิยมและมีแนวคิดที่จะฟื้นฟู กองทัพของญี่ปุ่น โดยมีการแสดงออกที่สำคัญคือการเดินทางไปยังศาล เจ้ายาสุกุนิซึ่งเป็นสถานที่เก็บป้ายจารึกชื่อทหารญี่ปุ่นที่เสียชีวิตใน สงคราม ซึ่งชาติที่ตกเป็นเหยื่อของญี่ปุ่นมองว่าทหารเหล่านี้เป็นผู้ก่อ สงคราม

ปัจจัยด้านผู้นำที่มีแนวคิดชาตินิยมและอนุรักษนิยมมีผลต่อ ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศจีนและเกาหลีใต้มาตลอด การที่ พรรคเสรีประชาธิปไตยซึ่งเป็นพรรคอนุรักษนิยมที่สำคัญของญี่ปุ่นเป็น พรรคที่มีบทบาทในการจัดตั้งรัฐบาลเกือบทุกสมัย ทำให้ในช่วงที่ผู้นำ พรรคที่มีแนวคิดชาตินิยมค่อนข้างแข็งกร้าวอย่างนายโคอิซุมิและนาย อะเบะเป็นนายกรัฐมนตรี จึงมักเกิดความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งกับประเทศ เพื่อนบ้านอย่างจีนและเกาหลีใต้มาจนปัจจุบัน การที่สภาไดเอทของ ญี่ปุ่นลงคะแนนเลือกนางसानาเอะ ทาคาอิจิ หัวหน้าพรรคเสรี ประชาธิปไตย) ขึ้นเป็นผู้นำญี่ปุ่นคนที่ 104 ต่อจากนายชิเงรุ อิชิบะ เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม ค.ศ. 2025 ทำให้ญี่ปุ่นมีนายกรัฐมนตรีหญิงคน แรกในประวัติศาสตร์ แต่การที่ทาคาอิจิเป็นนักการเมืองแนวอนุรักษ นิยมแข็งกร้าว และเป็นลูกศิษย์คนสนิทของอดีตนายกรัฐมนตรีชินโซ อะเบะ จึงมีแนวคิดไปในแนวทางเดียวกับอดีตนายกรัฐมนตรีอะเบะ

รวมถึงแนวทางชาตินิยม ตัวอย่างการแสดงความเห็นของนางชานาอะ ทาคาอิจิ เช่น “หากญี่ปุ่นไม่สามารถปกป้องตัวเองได้ ชะตากรรมของญี่ปุ่นจะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของความคิดเห็นอื่น ๆ ของสหรัฐฯ เสมอ” (BBC, 2025: Online) ทำให้มีการวิเคราะห์คาดการณ์ว่า การที่นางชานาอะ ทาคาอิจิขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีอาจจะมีการบริหารและนโยบายชาตินิยมที่อาจกระทบความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน ซึ่งก็เป็นจริงเมื่อปลาย ค.ศ. 2025 นางทาคาอิจิแสดงความเห็นในการสนับสนุนเอกราชของไต้หวัน ทำให้จีนไม่พอใจอย่างมากประธานาธิบดีสี จิ้นผิงเรียกร้องให้ทาคาอิจิถอนคำพูด จนเกิดเป็นความตึงเครียดด้านความสัมพันธ์ระหว่างกันที่รุนแรงอีกครั้ง

การที่การเมืองในความทรงจำช่วงจักรวรรดิญี่ปุ่นและสงครามในอดีตของญี่ปุ่นยังคงถูกนำมาใช้เป็นข้อขัดแย้งกันในปัจจุบันนั้น กล่าวได้ว่า ความทรงจำร่วมของประเทศที่เกี่ยวข้องและความทรงจำบาดแผลยังไม่ถูกแก้ไข นักวิชาการเห็นว่า เป็นเพราะจีนและเกาหลีใต้เห็นว่าญี่ปุ่นขาดความจริงใจในการขอโทษ แต่เน้นไปที่วาทกรรมชาตินิยมเป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นประเด็นแบบเรียนประวัติศาสตร์ การเดินทางไปรำลึกถึงผู้เสียชีวิตในสงครามของผู้นำ ที่สำคัญคือความล้มเหลวของรัฐบาลญี่ปุ่นในการจัดการกับสงครามในอดีต (Lawson & Tannaka, 2010: 406) นอกจากนี้ นายโคอิซุมิและนายอะเบะยังได้แสดงออกถึงความตั้งใจที่จะสร้างประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 ของญี่ปุ่นในแง่บวกมากขึ้น เพื่อฟื้นฟูความภาคภูมิใจของชาติให้เกิดขึ้น

ในหมู่คนรุ่นใหม่ ซึ่งแน่นอนว่าย่อมทำให้เกิดความไม่พอใจ ความกังวลใจ ต่อประเทศคู่สงคราม รวมถึงประเด็นที่อดีตนายกรัฐมนตรีทั้งสองคนนี้มีความพยายามที่จะแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 9 เพื่อให้ญี่ปุ่นมีกองทัพอีกครั้ง

ในทางตรงข้าม ผู้นำพรรค LPD บางคนก็ไม่เห็นด้วยกับประเด็นชาตินิยมเรื่องนี้ เช่น นายฟุกุตะ ยาสึโอะ ซึ่งทำงานในรัฐบาลของนายโคอิซุมิและนายอะเบะ และต่อมาดำรงนายกรัฐมนตรีระหว่าง ค.ศ. 2007-2008 แสดงออกถึงจุดยืนทางการเมืองมาโดยตลอดเกี่ยวกับความทรงจำเรื่องสงครามของญี่ปุ่นว่า นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นจะต้องไม่ไปสักการะดวงวิญญาณของผู้เสียชีวิตในสงครามที่ศาลเจ้ายาสุคุนิ โดยในสมัยที่นายฟุกุตะทำงานอยู่กับนายกรัฐมนตรีโคอิซุมิ ได้ปฏิเสธที่จะติดตามนายกรัฐมนตรีไปยังศาลเจ้า และในช่วงที่นายฟุกุตะเป็นนายกรัฐมนตรีได้พยายามสร้างความสัมพันธ์ฉันมิตรกับเพื่อนบ้านในเอเชียตะวันออกขึ้นใหม่โดยเฉพาะกับสาธารณรัฐประชาชนจีน แต่ นายอาโซ ทาโร (Aso Taro) นายกรัฐมนตรีคนต่อมา กลับมีทัศนคติที่เป็นลบต่อจีนและมีประวัติว่าสนับสนุนแนวคิดชาตินิยม

นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์มีความเห็นว่า ตลอดหลายสิบปีที่ผ่านมาหลังสงครามเย็นสิ้นสุดลง ผู้นำญี่ปุ่นได้กล่าวคำขอโทษต่อเรื่องในอดีตหลายครั้ง ซึ่งเป็นการพยายามแสวงหาสภาวะ “ปกติ” ในความสัมพันธ์ระดับนานาชาติ “การเมืองแห่งการขอโทษ ได้รับแรงผลักดันมายาวนานจากการโต้แย้งอย่างมากเกี่ยวกับความทรงจำ

ของยุคสงคราม” (Lawson & Tannaka, 2010: 406) แต่สถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศที่เปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา รวมถึงประเด็นเรื่องการรักษาสันติภาพของโลกที่ญี่ปุ่นถูกเรียกร้องให้เข้ามา มีบทบาทมากขึ้นนั้น Lawson & Tannaka (2010) มีความเห็นว่า ภายใต้สภาวะเช่นนี้การที่ญี่ปุ่นจะกลายเป็น “ปกติ” ในการเมืองระหว่างประเทศ ก็คือการที่ญี่ปุ่นแสดงออกมากขึ้นในบทบาทด้านการทหารระดับนานาชาติ อย่างน้อยก็ในบริบทของการเป็นพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกา ซึ่ง Samuels (2007: 129) กล่าวว่า “สำหรับนักชาตินิยมที่แสวงหา “ความเป็นปกติ” เรื่องการใช้ความก้าวร้าวในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 ของญี่ปุ่นถือว่าอายุความ (statute of limitations) ได้จบสิ้นไปนานแล้ว ถึงเวลาแล้วที่ญี่ปุ่นควรจะเข้ามา มีบทบาทในระดับนานาชาติในเวทีที่เท่าเทียมกับสหรัฐอเมริกา”

ในกรณีการเพิ่มบทบาทด้านการทหารระดับนานาชาติของญี่ปุ่นนั้น แม้ที่ผ่านมาจะมีการเรียกร้องจากสหรัฐอเมริกาหรือการที่ญี่ปุ่นมักถูกวิจารณ์ว่า บริจาคแต่เงิน แต่ไม่ส่งกองกำลังไปร่วมรับผิดชอบในสันติภาพของโลก จนทำให้ญี่ปุ่นเริ่มส่งกองกำลังออกไปปฏิบัติการด้านสันติภาพของโลกมาตั้งแต่ทศวรรษ 1990 แล้ว แต่ก็ต้องยอมรับว่าเมื่อมีข้อเสนอเรื่องการแก้ไขรัฐธรรมนูญ มาตรา 9 เพื่อฟื้นฟูกองทัพญี่ปุ่น ย่อมทำให้ความทรงจำร่วมและความทรงจำบาดแผลเกี่ยวกับภาพกองทหารที่แข็งแกร่งและปฏิบัติการที่โหดร้ายของกองทัพญี่ปุ่นปะทุขึ้น ซึ่งเป็นความทรงจำที่เกิดขึ้นทั้งในหมู่ชาว

ญี่ปุ่นเองและประเทศอื่น ส่งผลให้เกิดการคัดค้านหรือการประท้วงขึ้น ทั้งในประเทศญี่ปุ่นและในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ โดยเฉพาะจากประเทศในภูมิภาคใกล้เคียงที่เคยได้รับผลกระทบจากการรุกรานของกองทัพญี่ปุ่นในอดีต ซึ่งประเทศที่อยู่ในสภาวะ “ปกติ” ในการเมืองระหว่างประเทศนั้น จะไม่มีปัญหาในการแสดงออกด้านชาตินิยมที่มีสัญลักษณ์ทางทหาร เช่น การเฉลิมฉลองวันชาติของประเทศต่าง ๆ ที่มีกองทัพออกมาเดินสวนสนาม รวมไปถึงการใช้ธงของกองทัพในโอกาสต่าง ๆ หรือการกล่าวสุนทรพจน์ของผู้นำ แต่สำหรับญี่ปุ่นการแสดงออกถึงสัญลักษณ์ทางทหารไม่ว่าในทางใด เช่น เครื่องแบบทหารสมัยสงคราม ธงของกองทัพ หรือการแสดงท่าทางและกล่าวคำว่า “บันไซ” ถือเป็นเรื่องต้องห้าม เพราะเป็นภาพความโหดร้ายของกองทัพญี่ปุ่น และมีแนวโน้มให้เกิดการประท้วงต่อต้าน ซึ่งแสดงถึงการเป็นประเทศที่อยู่ในสภาวะ “ไม่ปกติ” ในทางการเมืองระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นการเมืองเรื่องความทรงจำเกี่ยวกับสงครามของญี่ปุ่น

ความทรงจำร่วมของสังคม : การจดจำและความพยายามลืมสงครามของญี่ปุ่น

การปกครองของจักรวรรดิญี่ปุ่นและสงครามมหาเอเชียบูรพา ส่งผลกระทบต่อหลายประเทศ ทั้งในด้านการเมือง การดำรงชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และสร้างประสบการณ์ที่เลวร้ายจากการถูกกดขี่ การ

ชุดรีดทางเศรษฐกิจ การถูกควบคุมทางวิถีชีวิตและการเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรม รวมทั้งบาดแผลทางร่างกายและจิตใจจากความรุนแรงในการปกครอง ความทรงจำร่วมที่เป็นความทรงจำบาดแผลเกี่ยวกับสงครามของญี่ปุ่นทำให้มีการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ การผลิตซ้ำผ่านสื่อต่าง ๆ และการถ่ายทอดผ่านวรรณกรรมหลากหลายประเภท ทั้งในงานประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมศึกษา การเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ สารคดี นิทรรศการ หอรัลิก และสื่อภาพยนตร์ ซึ่งงานหลายชิ้นทำให้เกิดการโต้แย้งเป็นวาทกรรมเกี่ยวกับสงครามและสันติภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นตัวแทนอดีตของตำราประวัติศาสตร์

ในทางรัฐศาสตร์ ลัทธิชาตินิยมและความรักชาติที่แสดงออกผ่านกิจกรรมทางการเมืองหรือเป็นเรื่องปกติ และเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของชาติที่มีเอกลักษณ์ของความแข็งแกร่งและมั่นใจ แต่ในกรณีของญี่ปุ่นซึ่งอยู่ในภาวะ “ไม่ปกติ” ทางการเมืองระหว่างประเทศ การแสดงออกในประเด็นเรื่องความมั่นคงและการทหารมักนำไปสู่ข้อถกเถียงทั้งภายในประเทศญี่ปุ่นเองและขยายไปสู่การอภิปรายเกี่ยวกับอัตลักษณ์ความเป็นญี่ปุ่นในระดับนานาชาติ ซึ่งข้อถกเถียงเหล่านี้เกิดจากความทรงจำร่วมในเรื่องเล่าเกี่ยวกับสงครามและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งหากพิจารณาตามกรอบแนวคิดหลังโครงสร้างนิยมของประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ที่เห็นว่าความจริงทางประวัติศาสตร์ดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นการกระทำของการตีความใน

ปัจจุบัน ซึ่งมักถูกตีความอย่างประนีประนอม และความจริงทางประวัติศาสตร์บางอย่างมีความจริงที่จับต้องได้เช่นกรณีหญิงผ่อนคลายที่ยังมีชีวิตอยู่ นับตั้งแต่ทศวรรษ 1970 ที่สตรีผ่อนคลายชาวเกาหลีได้ออกมาบอกเล่าเรื่องราวของตนเป็นครั้งแรก ได้สร้างการรับรู้ต่อสังคมอย่างมาก แม้จะเจียบหายไปในเวลาต่อมา และตั้งแต่ทศวรรษ 1990 ในวาระครบรอบ 50 ปี ของการสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 กระแสสิทธิมนุษยชนในระดับสากล และการเรียกร้องค่าชดเชยจากญี่ปุ่นจากหลายประเทศ ทำให้เรื่องราวของหญิงผ่อนคลายได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง รวมทั้งต่อมามีการถ่ายทอดเรื่องราวของหญิงผ่อนคลายทั้งชาวเอเชียตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านสื่อหลากหลายประเภททั้งนวนิยาย หนังสือ สารคดีชีวประวัติ ภาพยนตร์ และนิทรรศการที่จัดทั้งในยุโรป สหรัฐอเมริกา และเอเชีย ทำให้ความทรงจำร่วมเรื่องนี้กลายเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจในระดับนานาชาติ

การเมืองเรื่องความทรงจำเกี่ยวกับสงครามของญี่ปุ่นและอัตลักษณ์ของญี่ปุ่นในระดับนานาชาติจึงเต็มไปด้วยปัญหา เพราะทั้งความทรงจำและมาตรฐานทางศีลธรรมจากการปฏิบัติการในช่วงสงครามของญี่ปุ่นทำให้ญี่ปุ่นถูกวิพากษ์วิจารณ์มาโดยตลอด ที่ผ่านมาญี่ปุ่นพยายามเปลี่ยนภาพลักษณ์ในช่วงยุคสงครามจนประสบความสำเร็จ ทำให้ภาพของญี่ปุ่นในยุคหลังสงครามเป็นภาพประเทศที่

เป็นประชาธิปไตย รักสงบ มีวัฒนธรรมสวยงาม และรักสันติภาพ³ แต่ในโลกยุคหลังสงครามเย็น ญี่ปุ่นอยู่ภายใต้แรงกดดันที่เพิ่มขึ้น ญี่ปุ่นถูกเรียกร้องและกดดันให้มีบทบาทที่ “ปกติ” ในความมั่นคงระหว่างประเทศมากขึ้น นั่นคือการมีบทบาทด้านการรักษาสันติภาพของโลก สอดคล้องกับบทบาทและสถานะทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น ดังนั้นในระดับสากล ความสัมพันธ์ระหว่างความทรงจำร่วม อัตลักษณ์ของประเทศ และการพยายามสร้างความหมายโดยประเทศที่เกี่ยวข้อง ซึ่งในที่นี่ คือ ญี่ปุ่นและประเทศที่เคยได้รับผลกระทบจากสงครามของญี่ปุ่น จึงทำให้การเมืองเรื่องความทรงจำจากสงครามนี้ ยังคงติดภาพสงครามของญี่ปุ่นมาโดยตลอด และกระทบกับบทบาทของญี่ปุ่นที่ถูกเรียกร้องด้านการรักษาสันติภาพของโลก

กล่าวได้ว่า สาเหตุหนึ่งที่ทำให้ความทรงจำจากยุคสงครามยังคงตามหลอกหลอนญี่ปุ่น และทำให้ภาพจำของกองทัพญี่ปุ่นยังคงอยู่จนถึงทุกวันนี้ เป็นเพราะการที่อาชญากรรมสงครามประเภท A หลายคนไม่ถูกประหารชีวิต และจักรพรรดิฮิโรฮิโตะไม่ต้องรับผิดชอบต่อสงครามที่เกิดขึ้น ทำให้มีการวิจารณ์ว่าเป็นส่วนสำคัญอย่างมากต่อความล้มเหลวของญี่ปุ่นในการยอมรับความรับผิดชอบต่อการกระทำที่โหดร้ายในเอเชีย หลังสงครามสิ้นสุด ความรับผิดชอบเบื้องต้นของ

³ ดูเพิ่มเติมเรื่องการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของญี่ปุ่นใน ศิริพร ดาบเพชร. (2567). ภาคที่ 1 วัฒนธรรมสมัยนิยม ภาพลักษณ์ และการทูตวัฒนธรรมของญี่ปุ่น ใน *อาทิตยอัสดง ญี่ปุ่นในโลกที่เปลี่ยนแปลง*. หน้า 12-53.

ญี่ปุ่นสำหรับความผิดพลาดอาญาในการก่อสงครามนั้นจำกัดอยู่เพียงกลุ่มเล็ก ๆ ผู้ถูกลงโทษประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ทหารระดับสูง นักการเมือง และข้าราชการ ที่ถูกดำเนินคดีโดยศาลทหารระหว่างประเทศเพื่อตะวันออกไกลที่ตั้งขึ้น การพิจารณาคดีดำเนินอยู่ระหว่าง ค.ศ. 1946-1948 ส่งผลให้มีการพิพากษาคัดสินลงโทษ 25 ครั้ง มีผู้ถูกประหารชีวิตจำนวน 7 คนรวมทั้งนายพลโตโจ ฮิเดกิ ขณะที่คนอื่น ๆ ส่วนใหญ่ได้รับโทษจำคุกตลอดชีวิต นักโทษที่รอดชีวิตทั้งหมดถูกขังคุก ส่วนจักรพรรดิฮิโรฮิโตะไม่มีความผิดตามคำสั่งของนายพลดักลาส แมคอาเธอร์ ผู้บัญชาการฝ่ายพันธมิตร ต่อมา ใน ค.ศ. 1978 ป้ายวิญญาณของโตโจ ฮิเดกิ และอาชญากรสงครามประเภท A อีก 13 คน ยังถูกนำไปไว้ที่ศาลเจ้ายาสุคุนิเพื่อบูชายกย่อง

นอกจากนี้ ยังมีชาวญี่ปุ่นจำนวนมากเชื่อว่าสงครามในเอเชียเป็นการต่อสู้ด้วยจุดมุ่งหมายอันชอบธรรม คือ การปลดปล่อยชาวเอเชียจากจักรวรรดินิยมตะวันตก เรื่องราวความโหดร้ายของกองทัพญี่ปุ่นถูกแต่งขึ้นมา หรืออย่างน้อยที่สุดก็กล่าวเกินความจริง (Bix, 2008) ซึ่งในบรรดาผู้ที่ปฏิเสธการกระทำของกองทัพญี่ปุ่นคนหนึ่งคือ โตโจ ยูโกะ นักการเมือง ที่มีแนวคิดชาตินิยมแนวคลั่งชาติและเป็นหลานสาวของอดีตนายพลโตโจ ฮิเดกิ อาชญากรสงครามอันดับต้น ๆ ซึ่งยืนยันว่าญี่ปุ่นจำเป็นต้องฟื้นความภาคภูมิใจในความแข็งแกร่งของญี่ปุ่นก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 โตโจ ยูโกะยืนยันว่าสงครามในเอเชียเป็นการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยอาณานิคมจากคนผิวขาวและเห็นว่าศาล

เจ้ายาสุกุนิควรได้รับการเยี่ยมชมอย่างเป็นทางการ ไม่ใช่โดย นายกรัฐมนตรีของญี่ปุ่นเท่านั้นแต่สมเด็จพระจักรพรรดิก็ควรไปเยี่ยม ชมด้วย และการวิพากษ์วิจารณ์จากต่างประเทศถือว่าเป็นการละเมิด อธิปไตยของญี่ปุ่น (Lawson & Tannaka, 2010: 411) ส่วนนายฟูจิ โอะกะ โนบุคัตสึ ศาสตราจารย์ด้านครุศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยโตเกียว และเป็นรองประธานของการปฏิรูปแบบเรียนสมาคมประวัติศาสตร์ ญี่ปุ่น กล่าวว่า ชาวญี่ปุ่นจำนวนมาก “ยอมจำนนต่อมุมมอง ประวัติศาสตร์ของผู้ชนะซึ่งมุ่งความสนใจไปที่เส้นทางสู่ความ เจริญรุ่งเรืองของญี่ปุ่นหลังสงครามแทน ชาวญี่ปุ่นควรจะเริ่มมอง ประวัติศาสตร์ด้วยสายตาของตนเอง” (Fujioka, 1999)

หนังสือ The Rape of Nanking : ความทรงจำร่วมและข้อถกเถียง

กรณีการสังหารหมู่ที่เมืองหนานจิง ค.ศ. 1937 เป็นประเด็นที่ ความทรงจำร่วมและความทรงจำบาดแผลของชาวจีนกลายเป็นความ ทรงจำร่วมในระดับนานาชาติ เพราะใน ค.ศ. 1997 มีการตีพิมพ์ หนังสือของ ไอริส จาง (Iris Chang) นักเขียนชาวอเมริกันเชื้อสายจีน ชื่อเรื่อง *The Rape of Nanking, The Forgotten Holocaust of World War II* (New York: Basic Books) เป็นครั้งแรกและพิมพ์ซ้ำ ทันทีในปีต่อมา (แปลเป็นภาษาไทยโดย ฉัตรนคร องค์กรสิทธิ์ ในชื่อ *หลั่ง เลือดที่หนานกิง* โดยสำนักพิมพ์มติชน พ.ศ. 2546) เนื้อหาหลักของ หนังสือแบ่งออกเป็นสามส่วน ได้แก่ (1) การโจมตีของกองทัพญี่ปุ่นต่อ

เมืองหนานจิง การสังหารหมู่และการข่มขืนหมู่ (2) ความพยายามของ คณะกรรมการนานาชาติประจำเขตปลอดภัยหนานจิงในการคุ้มครอง พลเรือนชาวจีน และ (3) สิ่งที่น่าจะเรียกว่า “การข่มขืนครั้งที่สอง” ซึ่ง หมายถึงความพยายามของชาวญี่ปุ่นในยุคหลังสงครามในการเพิกเฉย หรือปกปิดเหตุการณ์สังหารหมู่ระหว่าง ค.ศ. 1937–1938 เมื่อ หนังสือตีพิมพ์ก็ทำให้กรณีความรุนแรงที่เกิดจากกองทัพญี่ปุ่น กลับมาเป็นที่ถูกกล่าวถึงอีกครั้ง และมีปฏิกริยาในกรณีการเรียกร้องการ ชดเชยเพื่อหญิงพวอนคลายและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศตามมา รวมถึงการถกเถียงอย่างกว้างขวางเกี่ยวกับข้อเท็จจริงในหนังสือ

หนังสือของไอริส จาง ทำให้เกิดข้อถกเถียงตามมามากมาย เช่น ในประเด็นของจำนวนผู้เสียชีวิตที่หนังสือระบุว่า เป็นจำนวน 300,000 คน และประเด็นความรุนแรงที่เกิดขึ้น ไอริส จาง ระบุว่า หนังสือเรื่องนี้ว่าด้วย “ความสยดสยองจากการรุกรานจีนของญี่ปุ่น” และอธิบายว่าคำบรรยายภาพที่ระบุว่า “ทหารญี่ปุ่นได้กวาดต้อน ผู้หญิงนับพันราย ส่วนใหญ่ถูกข่มขืนหมู่หรือถูกบังคับให้เป็นโสเภณี ให้กับกองทัพ” ประกอบด้วยถ้อยแถลงสองประการที่เป็น “ข้อเท็จจริง ที่ไม่อาจปฏิเสธได้” ทำให้กลุ่มขวาจัดในญี่ปุ่นปฏิเสธหรือพยายาม ลดทอนความร้ายแรงของเหตุการณ์สังหารหมู่ดังกล่าว อย่างไรก็ตาม นักวิชาการฝ่ายซ้ายในญี่ปุ่นยอมรับว่าเกิดขึ้นจริง แต่ไม่ได้เกิดขึ้น รุนแรงดังที่หนังสือเขียนถึง รวมถึงจำนวนผู้เสียชีวิตที่ไม่ได้สูงตามที่ หนังสือระบุ โดยกล่าวว่าว่าเป็นตัวเลขที่เกินความเป็นจริงมาก และ

พิมพ์หนังสือออกมาตอบโต้ในชื่อ *The Alleged “Nanking Massacre”: Japan’s Rebuttal to China’s Forged Claims* (ข้อกล่าวหา “การสังหารหมู่ที่หนานจิง” : ข้อโต้แย้งเรื่องที่ไม่ถูกต้องของจีน- ค.ศ. 2000) ซึ่งไอริส จาง ระบุว่าตัวเลขนี้มาจากหลักฐานของการทางจีน แต่ก็มีบางแหล่งให้ตัวเลขสูงกว่านี้เช่นกัน (วุฒิชัย มูลศิลป์. 2544: 406) บทความของ Sonni Efron ในหนังสือพิมพ์ Los Angeles Times ฉบับวันที่ 6 มิถุนายน 1999 ระบุว่า

ในขณะนี้กลุ่มเคลื่อนไหวที่พยายามปฏิเสธเหตุการณ์สังหารหมู่ที่หนานจิง โดยอาศัยการชี้ให้เห็นถึงข้อบกพร่องในหนังสือของไอริส จาง เป็นเครื่องมือ กลุ่มผู้ปฏิเสธเหตุการณ์ดังกล่าวมักใช้ยุทธวิธีเช่นนี้ในการยืนยันว่าไม่มีการสังหารหมู่เกิดขึ้น โดยหยิบยกความขัดแย้งในคำให้การของพยาน หรือการใช้ภาพถ่ายที่ไม่เหมาะสมมาเป็นหลักฐาน อย่างไรก็ตาม การใช้ข้อผิดพลาดเพียงเล็กน้อยเหล่านี้มาเป็นเหตุผลเพื่อปฏิเสธการมีอยู่ของเหตุการณ์ดังกล่าวนั้น เป็นสิ่งที่ไม่อาจยอมรับได้ในทางตรรกะ เพราะเป็นการกระโดดข้ามเหตุผลไปสู่ข้อสรุปที่ไม่สมเหตุผล เพื่อจะกล่าวว่า ‘เหตุการณ์สังหารหมู่ที่หนานจิงไม่เคยเกิดขึ้นเลย’ ด้วยการโจมตีหนังสือของเธอเพียงอย่างเดียว

ใน ค.ศ. 1999 สำนักพิมพ์คาซิเว โซโบะ ยกเลิกการพิมพ์หนังสือ *The Rape of Nanking* ฉบับภาษาญี่ปุ่นหลังจากเกิดข้อพิพาทที่ดำเนินมาเป็นเวลานานระหว่างไอริส จางกับสำนักพิมพ์

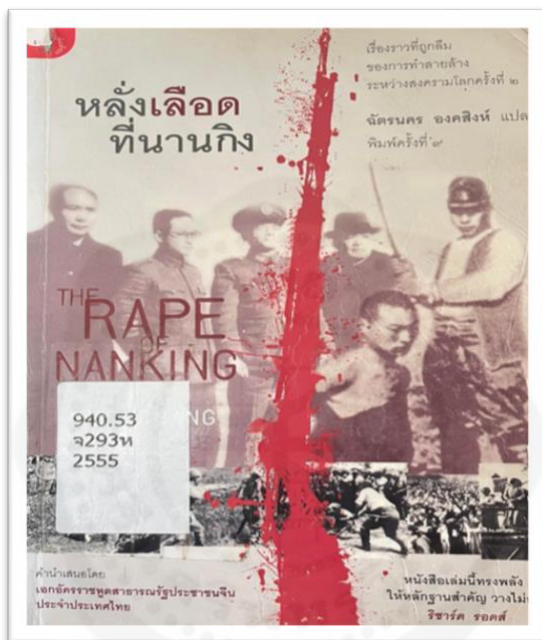
เหตุการณ์ดังกล่าวกลายเป็นจุดสนใจที่สะท้อนถึงความรู้สึกถึงเลและความไม่แน่วแน่ของสังคมญี่ปุ่นในอดีตในช่วงสงครามของตนเอง ในช่วงนี้ไอริส จางตกเป็นเป้าการโจมตีไม่เพียงจากกลุ่มชาตินิยมขวาจัดของญี่ปุ่น ซึ่งยืนยันว่าเหตุการณ์สังหารหมู่พลเรือนชาวจีนโดยกองทัพญี่ปุ่นใน ค.ศ. 1937 ไม่เคยเกิดขึ้น แต่ยังถูกวิพากษ์จากกลุ่มเสรีนิยมในญี่ปุ่นด้วย โดยกลุ่มนี้ยอมรับว่าเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นจริง แต่เห็นว่าการศึกษาของจางที่ขาดความถูกต้องทางวิชาการอาจบั่นทอนความชอบธรรมของพวกเขากในการรื้อฟื้นความจริงทางประวัติศาสตร์ จางกล่าวว่า การที่หนังสือฉบับแปลภาษาญี่ปุ่นของเธอถูกยกเลิกการพิมพ์แสดงถึงการที่สำนักพิมพ์ยอมจำนนต่อแรงกดดันและการข่มขู่จากฝ่ายขวาจัด อย่างไรก็ตาม ฮิโรมุ ฮางะ บรรณาธิการบริหารของสำนักพิมพ์ชี้แจงว่าการตัดสินใจยุติการตีพิมพ์ไม่ได้เกิดจากการถูกข่มขู่ แต่เป็นเพราะจางปฏิเสธที่จะแก้ไขข้อผิดพลาดสำคัญหลายประการที่เขามองว่ามียูในต้นฉบับ ขณะที่จางตอบโต้ว่าข้อผิดพลาดหลายประการนั้นไม่ใช่ความผิดพลาดในเชิงข้อเท็จจริง แต่เป็นความเห็นที่แตกต่างกัน พร้อมทั้งกล่าวหาฮางะว่าพยายามเซ็นเซอร์งานของเธอ

ฝ่ายขวาจัดในญี่ปุ่นแสดงความยินดีต่อการยกเลิกการตีพิมพ์หนังสือของจาง โดยกล่าวหาหนังสือ *The Rape of Nanking* ว่าเป็น “หนังสือต่อต้านญี่ปุ่น” และเป็น “การปลอมแปลงประวัติศาสตร์” หนังสือพิมพ์แนวอนุรักษนิยม *ซันเคย์ ชิมบุน* ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์รายวันที่มียอดจำหน่ายเป็นอันดับที่ 5 ของประเทศ ได้เขียนบท

บรรณาธิการระบุว่า การตีพิมพ์หนังสือของจางจะ “ทำลายศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจของชาวญี่ปุ่น” พร้อมสรุปว่า “ถือเป็นเรื่องน่ายินดีที่ชาวญี่ปุ่นจำนวนมากจะไม่ถูกชักนำให้หลงเชื่อคำบรรยายทางประวัติศาสตร์ที่คลาดเคลื่อนในหนังสือเล่มนี้” (Efron, 1999: Online) ในอีกด้านหนึ่งนักวิชาการสายเสรีนิยมคนอื่น ๆ ซึ่งต่อสู้มานานกว่าสามทศวรรษเพื่อบันทึกหลักฐานเกี่ยวกับอาชญากรรมสงครามของญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่ 2 และเรียกร้องให้รัฐบาลออกมาขอโทษและแสดงความสำนึกผิด ต้องการให้หนังสือของจางได้รับการตีพิมพ์ในประเทศญี่ปุ่น จากคำให้สัมภาษณ์ของอดีตสำนักพิมพ์ของจางและนักประวัติศาสตร์ชั้นนำหลายคนพบว่าพวกเขาเชื่อว่า การที่จางเปิดโปงอาชญากรรมสงครามของญี่ปุ่น รวมถึงความพยายามของรัฐบาลญี่ปุ่นหลังสงครามในการปกปิดและบิดเบือนประวัติศาสตร์ จะมีส่วนช่วยให้สังคมญี่ปุ่นตระหนักถึงเหตุการณ์ดังกล่าวมากขึ้น และเข้าใจว่าพฤติกรรมของญี่ปุ่นในช่วงสงครามนั้นดูมองอย่างไรในสายตาของนานาชาติ

อาจกล่าวได้ว่า นักวิชาการกลุ่มนี้ต้องการให้สังคมญี่ปุ่นค้นหาความจริง ยอมรับ และพูดถึงประวัติศาสตร์ในช่วงนี้อย่างเปิดเผยตรงไปตรงมา ซึ่งการยอมรับและชำระประวัติศาสตร์อาจส่งผลให้ประวัติศาสตร์บาดแผลได้รับการเยียวยา และยุติความขัดแย้งจากความทรงจำบาดแผล เหมือนที่เกิดขึ้นในกรณีของเยอรมนีที่ยอมรับและรับผิดชอบกับสิ่งที่พรรคนาซีเยอรมันได้กระทำ ทำให้แม้

ประวัติศาสตร์สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ยังคงถูกจดจำ แต่ไม่ได้กลายเป็นข้อขัดแย้งในปัจจุบันระหว่างเยอรมนีกับประเทศที่นาซีเยอรมันเคยรุกราน

ภาพที่ 17 ปกหนังสือหลังเลือดที่นานกิง พิมพ์ครั้งที่ 9 พ.ศ. 2555

(ภาพถ่ายโดยผู้เขียน)

นักวิชาการทั้งในญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาบางส่วนได้แสดงความกังวลว่า ความขัดแย้งที่ทวีความรุนแรงขึ้นนี้อาจทำให้ผู้อ่านชาวตะวันตกเข้าใจผิด คิดว่าประเทศญี่ปุ่นแทบไม่มีการศึกษาหรือ

เขียนงานเกี่ยวกับอาชญากรรมสงครามของตนเองในเอเชีย โดยเฉพาะ เหตุการณ์ที่หนานจิง ซึ่งในความเป็นจริงแล้วหอสมุดแห่งชาติญี่ปุ่นมี หนังสืออย่างน้อย 42 เล่ม ที่ว่าด้วยเหตุการณ์สังหารหมู่หนานจิงและ อาชญากรรมในช่วงสงครามของญี่ปุ่น โดยในจำนวนนี้ 23 เล่มได้รับการตีพิมพ์ตั้งแต่ ค.ศ. 1992 เป็นต้นมา และ 21 เล่มในนั้นมาจาก นักวิชาการสายเสรีนิยมที่มุ่งศึกษาความโหดร้ายที่ญี่ปุ่นก่อขึ้นในช่วง สงคราม ขณะเดียวกันอดีตทหารญี่ปุ่นในวัยชรามากเริ่มตีพิมพ์ บันทึความทรงจำของตนเอง รวมถึงออกมาให้สัมภาษณ์และบรรยาย ถึงเหตุการณ์อันโหดร้ายที่ตนเคยมีส่วนร่วม หรือได้เห็นด้วยตนเอง อีกทั้งหลังจากหลายปีแห่งการปฏิเสธที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ แบบเรียนระดับมัธยมต้นของญี่ปุ่นในปัจจุบันได้บรรจุเหตุการณ์สังหาร หมู่หนานจิงไว้ในฐานะ “ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์” ที่ได้รับการ ยอมรับแล้ว

Joshua A. Fogel นักประวัติศาสตร์จากมหาวิทยาลัย แคลิฟอร์เนีย ซานตาบาร์บารา เขียนไว้ในบทวิจารณ์หนังสือของจางว่า “แท้จริงแล้ว ความรู้ที่เรามีเกี่ยวกับรายละเอียดต่าง ๆ ของเหตุการณ์ สังหารหมู่ที่หนานจิง การแสวงหาประโยชน์ทางเพศจาก ‘หญิงผ่อน คลาย’ และการใช้สงครามชีวภาพและเคมีในจีน ล้วนเกิดจากงานวิจัย บุกเบิกของนักวิชาการชาวญี่ปุ่นเอง” (Fogel. 2015: 394) ปัจจุบันมี นักวิชาการชาวญี่ปุ่นจำนวนหนึ่งกำลังทำงานวิจัยอย่างจริงจังในทุก แง่มุมของสงคราม

Joshua A. Fogel (2015) ได้เขียนวิจารณ์หนังสือ *The Rape of Nanking* ว่า ในบทนำของหนังสือ ไอริส จาง พยายามอธิบายประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นทั้งหมดจนถึงช่วงเวลาที่เกิดเหตุการณ์สังหารหมู่ และอ้างสรุปว่า แนวคิดบูชิโด (bushido) คือรากฐานที่นำไปสู่การสังหารหมู่ครั้งใหญ่ในศตวรรษที่ยี่สิบ อย่างไรก็ตาม Fogel แย้งว่า ข้อเท็จจริงที่ว่า มีเพียงคนส่วนน้อยมากเท่านั้นที่เป็นชนชั้นซามูไรกลับไม่ถูกนำมาพิจารณาในการอภิปรายของจาง บทนำนี้ยังเต็มไปด้วยข้อผิดพลาดทั้งในด้านข้อเท็จจริงและการตีความจำนวนมาก รวมถึงการที่ไอริส จาง พยายามอธิบายเชิงจิตวิทยาเกี่ยวกับชาวญี่ปุ่นอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจางได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าจะ “ไม่แสดงความเห็นเกี่ยวกับลักษณะนิสัยของชาวญี่ปุ่น หรือโครงสร้างทางพันธุกรรมของผู้คนที่สามารถกระทำการเช่นนั้นได้” (Chang, 1997: 13) แต่ปรากฏว่าในหนังสือจางกลับเขียนวิพากษ์ “จิตสำนึกของชาวญี่ปุ่น” ซ้ำแล้วซ้ำเล่า โดยไม่ได้ตั้งคำถามว่ามีสิ่งที่เรียกว่า “จิตสำนึกแบบญี่ปุ่น” อยู่จริงหรือไม่ (Fogel. 2015: 394) Fogel ยอมรับว่า แม้ข้อเขียนของจางเรื่องการโจมตีของญี่ปุ่นต่อเมืองหนานจิงจะมีการกล่าวอ้างบางประการที่เกินจริงหรือไม่ถูกต้องนัก แต่โดยรวมถือว่าอยู่ในระดับที่ดี

อนึ่ง ในประเด็นที่ Fogel วิพากษ์ไอริส จางเรื่องการสรุปว่าแนวคิดบูชิโดมีผลต่อการกระทำของทหาร แต่ Fogel เห็นว่าทหารระดับปฏิบัติการในเวลานั้นมาจากชนชั้นซามูไรไม่มากนัก ดังนั้นอาจ

เป็นการตีความที่เกิดความจริงของงาน ในประเด็นนี้ สามารถวิเคราะห์ได้ว่าแนวคิดบุชิตที่งานกล่าวถึงไม่จำเป็นต้องเกิดกับทหารที่มาจากชนชั้นชาวมุไรในอดีตเหมือนที่ Fogel วิจัย เพราะตั้งแต่สมัยเมจิ หลักสูตรการศึกษาได้เน้นการปลูกฝังชาตินิยม โดยมีนโยบายเพื่อสร้างพลเมืองญี่ปุ่นที่มีความจงรักภักดีต่อประเทศและจักรพรรดิ ยอมสละชีวิตเพื่อจักรพรรดิและประเทศได้ ดังที่ในห้องเรียนตั้งแต่ระดับชั้นประถมของญี่ปุ่น จะมีคำว่าจงรักภักดีและกตัญญูทูลเกล้าถวายในห้องเรียน (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2549: 1162) รวมถึงในตอนเช้าก่อนเข้าเรียนจะให้นักเรียนหันหน้าไปทางที่ตั้งพระราชวังของจักรพรรดิในกรุงโตเกียวและแสดงความเคารพโดยการบ้นไซ ซึ่งเป็นรูปแบบการแสดงความเคารพที่เกิดขึ้นใหม่ในสมัยเมจิ และการสร้างภาพลักษณ์ของจักรพรรดิให้เป็นกษัตริย์ที่ทันสมัยและสูงส่งเพราะสืบเชื้อสายจากเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ สร้างลัทธิบูชาจักรพรรดิญี่ปุ่น (ศิริพร ดาบเพชร, 2559: 83-84) และผ่านแบบเรียนประวัติศาสตร์ว่าญี่ปุ่นเป็นชาติที่แตกต่างจากชาติอื่น จักรพรรดิว่าสืบเชื้อสายจากเทพเจ้า และมีการแต่งเนื้อหาแบบเรียนชั้นประถมศึกษาใน ค.ศ. 1903 เป็นเรื่องทหารเรือที่ออกรบยอมสละชีวิตเพื่อสอนเรื่องการจงรักภักดียอมตายเพื่อจักรพรรดิ (Huffman, 2011: 85-86) รวมถึงมีแนวคิดเหยียดเชื้อชาติชาวจีนและชาวเกาหลีมาตั้งแต่ทศวรรษ 1870 แล้ว ผ่านการ

เผยแพร่โดยนักหนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นนักปราชญ์คนสำคัญของญี่ปุ่นในเวลานั้นเช่น ฟุกุซาวา ยูกิชิ⁴

ดังนั้นความกล้าหาญ จงรักภักดี ของทหารญี่ปุ่น ได้ผ่านการปลูกฝังอย่างเป็นระบบตั้งแต่การศึกษาในชั้นประถมเป็นต้นมา และในด้านการทหารยังมีประกาศที่ออกมาในต้นทศวรรษ 1880 สำหรับทหารบกและทหารเรือ (An Imperial Rescript to Soldiers and Sailors) เพื่อปลูกฝังค่านิยมของทหารจำนวน 5 ข้อ โดยเน้นถึงความจงรักภักดี ความกล้าหาญที่จะเสียสละชีวิต สอนว่าความตายนั้นเบาคงขุนเขา เคารพผู้บังคับบัญชา ซื่อสัตย์มีคุณธรรม เป็นต้น (Huffman, 2011: 79-80) ซึ่งแนวคิดชาตินิยมและความจงรักภักดีที่ปลูกฝังผ่านระบบการศึกษานี้จะเห็นผลได้อย่างชัดเจนในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ญี่ปุ่นได้ทำสงครามเพื่อขยายดินแดนตั้งแต่สงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น (ค.ศ. 1904-1905) เพื่อแย่งชิงอำนาจในเกาหลี การขยายอิทธิพลในจีนในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 จนถึงการยึดครองแมนจูเรีย และสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 2

นอกจากนี้ Fogel วิพากษ์ว่า การที่จ้างเชื่อว่ากองทัพญี่ปุ่นได้วางแผนหลักเพื่อสังหารพลเรือนและเชลยชาวจีนจำนวนหลายหมื่นคนทั้งในและรอบเมืองหนานจิง หลังจากเห็นว่าจะไม่สามารถเลี้ยงดูผู้คนจำนวนมากได้ในการรบที่ยืดเยื้อ ซึ่งข้อเขียนเช่นนี้จำเป็นต้องมี

⁴ ดูเชิงอรรถที่ 1 ของบทที่ 2 ข้างต้น

หลักฐานที่หนักแน่นยิ่งกว่านี้ เพราะการกล่าวหากลุ่มใดกลุ่มหนึ่งว่า
กระทำการสังหารหมู่ในลักษณะนี้ ย่อมต้องอาศัยมาตรฐานสูงสุดของ
การวิเคราะห์และตรวจสอบทางประวัติศาสตร์ แต่หลักฐานของจาง
กลับมีอยู่อย่างจำกัดและถูกตั้งข้อสงสัยถึงความน่าเชื่อถือของ
แหล่งข้อมูลคือการอ้างถึงหนังสือของเดวิด เบอร์กามินี *Japan's
Imperial Conspiracy: How Emperor Hirohito Led Japan into
War Against the West* (New York: Morrow, 1971) แม้จะมี
หลักฐานบางส่วนแสดงถึงการประหารชีวิตเชลยศึกอย่างเป็นระบบ แต่
ก็ไม่ปรากฏว่ามีจำนวนมากเท่าที่จางกล่าวอ้าง กรณีเดียวกันนี้ยังพบใน
ข้ออ้างของจางเกี่ยวกับจำนวนเหยื่อและการข่มขืนหมู่ในเมืองหนานจิง
ด้วย Fogel ตั้งข้อสังเกตว่าจางได้กล่าวถึงหลายครั้งในหนังสือเพื่อ
ยืนยันตัวเลขที่สูงเป็นพิเศษ โดยปราศจากหลักฐานสนับสนุนเพียงพอ
ซึ่งจางกล่าวในเวลาต่อมาว่ามาจากหลักฐานของทางการจีน

Fogel รวมถึงนักวิชาการชาวญี่ปุ่นบางคนมีความเห็นว่า จาง
เขียนอย่างมีอคติ เพราะในหนังสือนี้ชาวจีนถูกนำเสนอในฐานะ
“เหยื่อ” ที่ปราศจากอำนาจ ขณะที่ชาวญี่ปุ่นถูกนำเสนอเพียงในฐานะ
“ผู้รุกราน” เท่านั้น แม้จางจะเพิ่มเติมงานวิจัยในกลุ่ม “victim
studies” แต่ไม่ได้ตั้งคำถามพื้นฐานสำคัญ เช่น เหตุใดชาวจีนจำนวน
นับแสนคนจึงถูกสังหารโดยทหารญี่ปุ่นที่มีจำนวนเพียงไม่มากนัก? ซึ่ง
มิใช่คำถามเพื่อตำหนิเหยื่อ แต่เพื่อทำความเข้าใจว่าเหตุการณ์ในหนาน
จิงเกิดขึ้นได้อย่างไร ในขณะที่จางพยายามวิเคราะห์ “ชาวญี่ปุ่น” ด้วย

แนวจิตวิทยา แต่กลับไม่วิเคราะห์หรือตั้งคำถามใด ๆ เมื่อต้องกล่าวถึง “ชาวจีน” (Fogel, 2005: 395) และศาสตราจารย์ฮาคะ อิกุฮิโกะ ได้ชี้ให้เห็นถึงความไม่ถูกต้องบางประการในบทความของเขาที่ตีพิมพ์ใน *Japan Echo* เรื่อง “Nanking Atrocities: Fact and Fable” (Vol. 25 (4), August 1998) เช่น ภาพถ่ายจำนวนมากในหนังสือของงานนั้น เป็นภาพที่ถูกบิดเบือนหรือสร้างขึ้นโดยไม่ถูกต้องตามข้อเท็จจริง

ส่วนในประเทศญี่ปุ่น แม้ว่ามุมมองแบบเสรีนิยมได้รับการยอมรับและมีอิทธิพลในวงวิชาการของญี่ปุ่น แต่ในตลาดหนังสือทั่วไป กลับเป็นฝ่ายแก้ประวัติศาสตร์ (revisionists) ที่ประสบความสำเร็จมากกว่า จากการวิเคราะห์ของนักประวัติศาสตร์และสำนักพิมพ์ในประเทศ งานศึกษาที่ได้รับยกย่องอย่างสูงของนักประวัติศาสตร์ โทคุชิ คาซาฮาระ พิมพ์ใน ค.ศ. 1997 ว่าด้วยเหตุการณ์สังหารหมู่หนานจิง ขายได้ราว 55,000 เล่ม ซึ่งถือว่าเป็นยอดขายที่สูงมากสำหรับหนังสือวิชาการในญี่ปุ่น แต่ยังห่างไกลจากยอดขาย 1.2 ล้านเล่มของหนังสือในแนวแก้ประวัติศาสตร์ที่เขียนโดยโนบุคัตสึ ฟุจิโอกะ ศาสตราจารย์จากมหาวิทยาลัยโตเกียว ทำให้นักวิชาการญี่ปุ่นฝ่ายเสรีนิยมกล่าวว่า เตือนว่า “หากชาวตะวันตกเข้าใจไปว่าชาวญี่ปุ่นทั้งหมดมีความคิดเช่นเดียวกับฝ่ายขวาจัด นั้นย่อมเป็นปัญหาใหญ่” (Efron, 1999. Online)

แบบเรียนประวัติศาสตร์ : “ความจริง” หรือ “ข้อเท็จจริง”

แบบเรียนประวัติศาสตร์เป็นหลักฐานอีกประเภทหนึ่งที่บันทึกความทรงจำร่วมของสังคม และมีบทบาทสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ของชาติ โดยเข้าถึงจำนวนผู้ใช้หนังสือจำนวนมาก แบบเรียนที่ได้รับอนุญาตจากหน่วยงานของรัฐแล้วถือว่าเป็นความรู้ที่เป็นทางการ และในหลายประเทศแบบเรียนกลายเป็นแม่แบบสำหรับความประพฤติที่เหมาะสมของประชาชนที่รัฐต้องการให้เกิดขึ้น ขณะเดียวกัน เรื่องเล่าในแบบเรียนประวัติศาสตร์ยังกำหนดความสัมพันธ์ของรัฐกับผู้อื่น โดยให้มุมมองเกี่ยวกับวิธีการมองความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์กับผู้อื่น ซึ่งผู้อื่นในที่นี้อาจจะเป็นประเทศอื่น หรือ “คนอื่น” ซึ่งเป็นคนชาติเดียวกันแต่มีความเห็นต่างในมุมมองของรัฐ (the other within)

แบบเรียนประวัติศาสตร์ยังเป็นเครื่องมือสร้างการรับรู้ถึงความประพฤติที่เหมาะสม ในมุมมองของรัฐ ซึ่งการเลือกหัวข้อในการนำเสนอและการตีความ จะปรับให้เข้ากับความต้องการ ความสนใจ อัตลักษณ์ แล้ววาระของประเทศที่แตกต่างกันในแต่ละยุคสมัย ตลอดจนวิสัยทัศน์สำหรับอนาคต นอกจากนี้ความทรงจำเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีตอาจเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เนื่องจากการตีความและความหมายของเรื่องถูกปรับให้เข้ากับบริบทปัจจุบันและถูกโต้แย้งโดยการอ่านของผู้เห็นต่าง ดังนั้นการตีความอดีตทางประวัติศาสตร์ของสังคมใด ๆ จึงมีส่วนหนึ่งที่หันมาตั้งคำถามเกี่ยวกับอัตลักษณ์ในบริบทที่กำหนดในปัจจุบัน

การเมืองเรื่องความทรงจำของสงครามอีกประเด็นที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของญี่ปุ่นและต่อการสร้างการรับรู้ภายในประเทศญี่ปุ่น คือ กรณียุทธวิธีประวัติศาสตร์ ซึ่งกล่าวได้ว่าการเลือกนำเสนอภาพจำ บทบาทของญี่ปุ่น และเหตุการณ์บางเหตุการณ์ทั้งของสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นที่เกี่ยวข้องกับ ประวัติศาสตร์ในยุคสงคราม ซึ่งความทรงจำของสงครามนี้ ยังรวมถึงสิ่งที่นักวิชาการเรียกว่า “ภาวะความจำเสื่อม” (amnesia concerning) เกี่ยวกับหญิงผ่อนคลายของเกาหลีใต้ ที่เป็นผลจากทัศนคติของชาวเกาหลีในช่วงหลังสงครามเช่นเดียวกับทัศนคติของญี่ปุ่น (Lawson & Tannaka, 2010: 414) ซึ่งทัศนคติของชาวเกาหลีนี้คือทัศนคติที่เกี่ยวข้องกับการเมืองและบทบาทของสหรัฐอเมริกาในยุคสงครามเย็นแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับเรื่องของค่านิยมของสังคมเกาหลีที่มีต่อผู้หญิงด้วย ซึ่งสอดคล้องกับงานที่ศึกษาหญิงผ่อนคลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใน ค.ศ. 2022-2023⁵ ที่เสนอว่า “ความเจ็บ” ไม่ได้เกิดจากการขาดหลักฐาน แต่เกิดจากโครงสร้างสังคมแบบปิตาธิปไตย และ “ยุทธศาสตร์ทางการเมือง” ที่ให้ความสำคัญว่าเสียงของใครควรรับฟัง และเสียงของใครควรถูกทำให้หายไป ทำให้เกิดความเจ็บจากผู้หญิง

⁵ คืองานของ Blackburn (2022) *The Comfort Women of Singapore in History and Memory*, Sachiyo (2022). *The Politics of Trauma and Integrity: Stories of Japanese “Comfort Women”* และ McGregor (2023) *Systemic Silencing: Activism, Memory, and Sexual Violence in Indonesia*

ผ่อนคลายเองในช่วงหลังสิ้นสุดสงคราม ต่อมาคือความเจ็บและการถูกทำให้เจ็บโดยชุมชน ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ หรือระดับรัฐ (Blackburn; McGregor; Sachiyo, 2024: 2)

แบบเรียนประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นจึงถูกเขียนขึ้นผ่านบริบททางการเมือง และการสร้างความทรงจำดังที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความขัดแย้งจากแบบเรียน ซึ่งเป็นผลจากมุมมองความคิดภายในของญี่ปุ่นระหว่างฝ่ายอนุรักษนิยมและฝ่ายก้าวหน้า และผลต่อความสัมพันธ์ในระดับภูมิภาคเป็นระยะ ๆ ตั้งแต่ทศวรรษ 1960 จนถึงปัจจุบัน ทศวรรษ 1950 เป็นช่วงที่ภาวะสงครามเย็นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความตึงเครียด รวมถึงอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาในญี่ปุ่น ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ให้ความสำคัญต่อประเด็นความรักชาติ รวมถึงการสร้างความรักชาติเพื่อต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ แนวคิดเสรีนิยมและแนวคิดฝ่ายซ้ายถูกมองว่าจะทำให้ป้องกันการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์อ่อนแอลง ใน ค.ศ. 1955 แบบเรียนประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ซึ่งเขียนโดยสมาชิกสหภาพครูแห่งประเทศญี่ปุ่นถูกโจมตีว่าส่งเสริมลัทธิคอมมิวนิสต์และวิพากษ์วิจารณ์ญี่ปุ่น ดังนั้นตั้งแต่ทศวรรษนี้จนถึงทศวรรษ 1960 รัฐบาลพรรคเสรีประชาธิปไตยจึงได้เพิ่มความเข้มงวดในการอนุมัติแบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการมากขึ้น

แรงกดดันจากฝ่ายอนุรักษนิยมที่เพิ่มขึ้นต่อกระทรวงศึกษาธิการของญี่ปุ่น ทำให้มีการบังคับให้มีการแก้ไขแบบเรียนที่มีอยู่ซึ่งฝ่ายอนุรักษนิยมเชื่อว่ามีความคิดเห็นของฝ่ายซ้ายและสะท้อนภาพญี่ปุ่นที่

ไม่ดี จึงนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเนื้อหาแบบเรียนในระหว่างขั้นตอนของการรับรองแบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ การปรับเปลี่ยนคำว่า “การรุกราน” ของญี่ปุ่นเป็นคำอื่นเกิดขึ้นครั้งแรกใน ค.ศ. 1982 และอีกครั้งใน ค.ศ. 2001 ซึ่งระยะเวลากว่า 20 ปี ที่ข้อขัดแย้งจากคำว่า “รุกราน” และการปรับเปลี่ยนเนื้อหาประวัติศาสตร์ สะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนไหวในความสัมพันธ์จากความทรงจำของสงคราม

ใน ค.ศ. 1982 เมื่อครบรอบ 10 ปีการเปิดความสัมพันธ์กับจีน แบบเรียนประวัติศาสตร์กลายเป็นประเด็นที่ทำให้เกิดความขัดแย้งเมื่อสื่อมวลชนญี่ปุ่นลงข่าววิพากษ์วิจารณ์อย่างมากต่อกระบวนการประเมินและรับรองแบบเรียนซึ่งจัดขึ้นทุก 3 ปี หนังสือพิมพ์ Mainichi Shimbun และ Asahi Shimbun ฉบับวันที่ 26 มิถุนายน ค.ศ. 1982 วิจารณ์อย่างหนักกว่าเป็นความผิดพลาดที่แบบเรียนเปลี่ยนจากคำว่า “การรุกรานจีน” หรือ “การรุกรานของญี่ปุ่น” (Invasion) เป็นคำว่า “advance” หรือ “ความก้าวหน้า” (Shuji, 2003: 11; Lawson & Tannaka, 2010: 415) และเปลี่ยนการเรียก “ขบวนการเอกราชของเกาหลี” เป็น “การจลาจลของเกาหลี” การที่คณะกรรมการตรวจแบบเรียนให้ใช้คำที่มีความหมายทางบวกต่อการกระทำของกองทัพญี่ปุ่นแทนคำว่ารุกราน จึงทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ เพราะเป็นเสมือนการที่ญี่ปุ่นปิดบังหรือพยายามเปลี่ยนประวัติศาสตร์ หรือสร้างการตีความใหม่ในทางที่ดีให้การกระทำของกองทัพญี่ปุ่น

กระทรวงศึกษาธิการญี่ปุ่นระบุว่า ในกระบวนการประเมินแบบเรียนนั้น กระทรวงไม่อาจบังคับให้สำนักพิมพ์เปลี่ยนหรือปรับเนื้อหา แต่ “ให้คำแนะนำเพื่อการปรับปรุง” เพื่อบรรยายให้เห็นว่าการเข้าสู่จีนของญี่ปุ่นเป็นการ “นำความก้าวหน้าของญี่ปุ่นเข้าสู่จีน” (Shuji, 2003: 12) หนังสือพิมพ์วิจารณ์การกระทำของรัฐบาลญี่ปุ่นที่ปล่อยให้กระทรวงศึกษาธิการเปลี่ยนแปลงสำนวนภาษาที่ใช้บรรยายถึงสงครามจีน-ญี่ปุ่น และแสดงความเห็นว่าจะเกิดการวิพากษ์วิจารณ์จากจีนและเกาหลีได้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในตอนแรกรัฐบาลญี่ปุ่นพยายามที่จะถือว่าประเด็นนี้เป็นเพียงความกังวลด้านการศึกษาภายในประเทศเท่านั้นและจะไม่กระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (Lawson & Tannaka, 2010: 415)

สำนักข่าว Xinhua ของจีนวิจารณ์การประเมินแบบเรียนของญี่ปุ่น ตามด้วยหนังสือพิมพ์เหรินหมินรื่อเป้า หรือหนังสือพิมพ์ประชาชน ในสังกัดของรัฐบาลจีนและหนังสือพิมพ์เกาหลีใต้ วิพากษ์วิจารณ์เช่นกัน กรณีที่เกิดขึ้นทำให้พรรคคอมมิวนิสต์จีนไม่อาจเพิกเฉยได้ จึงได้แสดงความเห็นต่อประเด็นดังกล่าว ทำให้แบบเรียนกลายเป็นกรณีที่ทำให้เกิดข้อขัดแย้งระหว่างประเทศ ทางการเงินยื่นข้อร้องเรียนผ่านสถานทูตญี่ปุ่น โดยมีสาระสำคัญว่า

ตามรายงานข่าวของญี่ปุ่น กระทรวงศึกษาธิการได้สั่งการ
ให้เปลี่ยนแปลงข้อความบางตอนในกระบวนการประเมิน

แบบเรียน เช่น ข้อความว่าการรุกรานแมนจูเรียเปลี่ยนเป็นการรุกราน คืบ การรุกรานจีนเปลี่ยนเป็นการนำความก้าวหน้าไปสู่จีน เหตุการณ์ระเบิดทางรถไฟและการสังหารหมู่ที่เมืองหนานจิง เปลี่ยนเป็นการตอบโต้ที่เกินกว่าเหตุโดยชาวญี่ปุ่น และมีการอธิบายว่ากองทัพจักรวรรดิญี่ปุ่นต่อต้านกองทัพจีนจนส่งผลให้ทหารจีนเสียชีวิตจำนวนมาก ข้อความเหล่านี้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ถูกต้องและถือเป็นการบิดเบือนประวัติศาสตร์ ซึ่งทำร้ายความรู้สึกของคนจีนตลอดจนจิตวิญญาณ รวมถึงส่งผลกระทบต่อแถลงการณ์ร่วมจีน-ญี่ปุ่นและสนธิสัญญาสันติภาพและมิตรภาพ รัฐบาลจีนมีความกังวลเรื่องนี้อย่างสุดซึ้ง และรัฐบาลจีนหวังว่า รัฐบาลญี่ปุ่นจะรับทราบจุดยืนของจีนและแก้ไขแบบเรียนให้ถูกต้อง (Shuji, 2003: 13-14)

ในวันที่ 28 กรกฎาคม ค.ศ. 1982 ทางการญี่ปุ่นจึงออกแถลงการณ์ ความว่า

การยอมรับของญี่ปุ่นต่อสงครามในอดีตได้แสดงออกมาในฐานะที่ญี่ปุ่นตระหนักดีถึงความรับผิดชอบต่อความเสียหายร้ายแรงนั้น ญี่ปุ่นเคยก่อสงครามแก่ชาวจีนในอดีต และการรับรู้ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปแม้แต่น้อย นับจากนี้ความรับผิดชอบยังดำเนินต่อไป เราเชื่ออย่างเห็นได้ชัดว่าการรับรู้นี้ควรจะสะท้อนให้เห็นอย่างถูกต้องในการศึกษาในระดับโรงเรียน ซึ่งในส่วนที่

เกี่ยวข้องกับชาวจีน และคำขอของรัฐบาลจีนเราขอน้อมรับไว้
พิจารณา

ทางการญี่ปุ่นระบุว่า ได้เสนอให้กระทรวงศึกษาธิการชี้แจงระบบประเมินแบบเรียนที่ฝ่ายจีนได้คัดค้าน คำอธิบายโดยกระทรวงศึกษาธิการถูกส่งถึงสถานเอกอัครราชทูตจีนในกรุงโตเกียว ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการอธิบายว่าเป็นเพียงระบบประเมินแบบเรียน และขอทำความเข้าใจกับชาวจีนเพื่อให้เข้าใจถึงเหตุผลของกระทรวงศึกษาธิการในประเด็นสำคัญ ประการแรก ญี่ปุ่นเห็นว่าด้วยข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์บางเหตุการณ์ถูกประเมินว่าเป็นการบุกรุก แต่บางครั้งก็ไม่ใช่เช่นนั้น ดังนั้น เราจึงเสนอให้แก้ไขสำนวนเป็น “เพื่อนำความก้าวหน้า” (“advance”) หรือบางครั้งอาจเป็น “ความรุกอาจ ก้าวร้าว” (“offensive”) ประการที่สอง ญี่ปุ่นชี้แจงว่า ข้อเสนอในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการบุกรุกเป็นข้อเสนอแนะสำหรับการปรับปรุงที่เพิ่มขึ้น เป็นคำแนะนำเท่านั้นและไม่มีผลผูกพันในระบบการประเมิน กระทรวงฯ เพียงเสนอให้เปลี่ยนแปลงเพื่อใช้เป็นสำนวนเดียวกันและผู้เขียนแบบเรียนก็ได้เปลี่ยนตามข้อเสนอแนะ ซึ่งเป็นระบบการประเมินที่แตกต่างจากประเทศอื่น (Shuji, 2003: 14-15)

อย่างไรก็ตาม คำอธิบายนี้ไม่เพียงพอที่จะทำความเข้าใจกับชาวจีน ทางการเงินและสื่อของจีนแสดงออกทันทีว่าแม้จะรับทราบคำอธิบายของญี่ปุ่นแล้ว แต่ไม่สามารถยอมรับคำชี้แจงของ

กระทรวงศึกษาธิการได้ นายซาคุระอุจิ โยชิโอะ รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศ เห็นว่าการวิพากษ์วิจารณ์จากประเทศเพื่อนบ้านในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกี่ยวกับแบบเรียนจำเป็นต้องได้รับการพิจารณาอย่างจริงจัง ซึ่งเซงโก ซูซูกิ (Zenko Suzuki นายกรัฐมนตรี ค.ศ. 1980-1982) ให้ความสำคัญต่อการทูตระดับภูมิภาคของญี่ปุ่นโดยมีจุดประสงค์เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในการเป็นผู้นำระดับภูมิภาคของญี่ปุ่น ทำให้ประเด็นสันติภาพถูกนำมาพิจารณาโดยถือว่าการรักษาความสัมพันธ์อันดีกับจีนและเกาหลีใต้เป็นหัวใจสำคัญ และนายซูกิเคยแสดงสุนทรพจน์ในการประชุมสุดยอดประเทศอุตสาหกรรม ที่ประเทศฝรั่งเศสเมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1982 ระบุว่าญี่ปุ่นจำเป็นต้องมีจุดยืนเชิงรุกมากขึ้นในโลกที่พึ่งพากันและกัน รวมถึงเพิ่มบทบาทในระดับภูมิภาคที่แข็งแกร่งขึ้น

นอกจากนี้ การที่นายกรัฐมนตรีจ้าว จื่อหยาง ของจีนเดินทางมาเยือนญี่ปุ่นเมื่อ 3 เดือนก่อนเกิดข้อพิพาทเรื่องแบบเรียน และนายกรัฐมนตรีซูกิมิมีแผนจะเดินทางไปยังจีนในเดือนกันยายน ซึ่งถือเป็นการฉลองครบรอบ 10 ปี การฟื้นฟูความสัมพันธ์ของการทูตจีนญี่ปุ่น ทำให้ปัญหาแบบเรียนจึงไม่ควรเกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ ดังนั้น ในเดือนสิงหาคม เลขาธิการคณะรัฐมนตรีจึงประกาศว่าจะมีการแก้ไขคำบรรยายในแบบเรียนประวัติศาสตร์เพื่อประโยชน์ของความสัมพันธ์อันดีระหว่างญี่ปุ่นกับจีนและเกาหลีใต้

นับจากนั้น ประเด็นความอ่อนไหวของประเทศเพื่อนบ้าน กลายเป็นมาตรฐานใหม่ในการคัดกรองแบบเรียน เรียกว่า มาตรการ ประเทศเพื่อนบ้าน ในความเป็นจริงแบบเรียนหลัง ค.ศ. 1982 อธิบาย พฤติกรรมในช่วงสงครามของญี่ปุ่นอย่างครอบคลุมมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การเล่าเรื่องความเป็นเหยื่อในตำราหลายฉบับได้รับการเน้นมากขึ้น ซึ่งประเด็นนี้ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากถึงแนวทางที่ เป็นการตีความว่าอาจเป็นการขุดเซยความรับผิดชอบของญี่ปุ่นต่อ ความโหดร้าย ประเด็นที่น่าสนใจ คือ แบบเรียนประวัติศาสตร์พยายาม สื่อว่า “ชาติญี่ปุ่น” (the Japanese ‘nation’) อยู่ในสภาพที่เป็น เหยื่อของ “รัฐทหาร” (the Japanese militarist ‘state’) ซึ่งเมื่อ แยก “ชาติ” ออกจาก “รัฐทหาร” แล้ว ชาวญี่ปุ่นก็สามารถเฉลิมฉลองอัตลักษณ์ของตนในแง่บวกได้ และเป็นต้นแบบของลัทธิชาตินิยม ที่ดี (a ‘healthy’ nationalism) (Lawson & Tannaka, 2010: 415)

ในทศวรรษ 1990 คำอธิบายของนักประวัติศาสตร์ชาตินิยมใน ญี่ปุ่นทำให้ความทรงจำของสงครามกลับมาเป็นประเด็นอีกครั้ง เมื่อมี คำอธิบายเกี่ยวกับการขยายอำนาจของญี่ปุ่นในช่วงก่อนและระหว่าง สงครามโลกครั้งที่ 2 ที่นักประวัติศาสตร์ชาตินิยมกล่าวว่า การกระทำ ของญี่ปุ่นต่อชาติอื่น ๆ ในเอเชียในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นการ “ปลดปล่อย” ชาติเอเชียจากจักรวรรดินิยมตะวันตก ก่อให้เกิดผลดีต่อ ชาติต่าง ๆ มากกว่าผลเสีย รวมทั้งไม่ยอมรับว่าทหารญี่ปุ่นรุกรานและ กระทำการโหดเหี้ยมรุนแรงต่อชาวจีนและเกาหลีอย่างเต็มที่ทั้งสองชาติ

กล่าวอ้าง เช่น กรณีเหตุการณ์ที่เมืองหนานจิงใน ค.ศ. 1937 หรือการปกครองเกาหลีอย่างกดขี่ และญี่ปุ่นไม่ยอมรับจำนวนผู้เสียชีวิตที่เกิดจากการกระทำของกองทัพญี่ปุ่นจำนวน 3 แสนคน ตามที่ทางการจีนประกาศออกมา ฝ่ายญี่ปุ่นกล่าวว่ามี การปล้นและสังหารพลเรือนบ้าง แต่ไม่มากเท่าที่ทางการจีนอ้าง และไม่กล่าวถึงการข่มขืนและการทารุณกรรม (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2551: 347)

ประเด็นการ “ปลดปล่อย” ชาตินิเอเซียของญี่ปุ่นในช่วงสงครามนี้ปรากฏอยู่ในแบบเรียนประวัติศาสตร์ในทศวรรษ 1990 ด้วย ซึ่งกลุ่มชาตินิยมในญี่ปุ่นเห็นว่าควรสอนนักเรียนให้ภาคภูมิใจในความเป็นคนญี่ปุ่นที่ได้ช่วยปลดปล่อยชาวเอเซียจากจักรวรรดินิยมตะวันตก และเห็นว่าไม่ควรสอนนักเรียนเกี่ยวกับประเด็นหญิงพ้อนคลายและการสังหารหมู่พลเรือน (Gordon, 2003: 332) ทำให้เกิดเป็นประเด็นขัดแย้งระหว่างประเทศขึ้น เพราะชาติที่ถูกญี่ปุ่นเข้าไปรุกรานไม่ยอมรับคำกล่าวอ้างนี้ของญี่ปุ่น เพราะเห็นว่าการกระทำของกองทัพญี่ปุ่น คือ การ “รุกราน” ไม่ใช่การ “ปลดปล่อย” ความเห็นของกลุ่มชาตินิยมในญี่ปุ่นและประเด็นในหนังสือแบบเรียนประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นทำให้เกิดการประท้วงญี่ปุ่นในจีนและเกาหลีอย่างรุนแรง ความขัดแย้งนี้ยังดำเนินต่อเนื่องมาในทศวรรษ 2000 และ 2010

ใน ค.ศ. 2001 ความขัดแย้งจากประวัติศาสตร์ระหว่างญี่ปุ่นกับจีนและเกาหลีเกิดขึ้นอีก เมื่อสมาคมเพื่อเขียนแบบเรียนใหม่

(Association to Write New Textbooks) เขียนแบบเรียนประวัติศาสตร์ที่สะท้อนแนวคิดชาตินิยม โดยสมาคมอธิบายว่า

การศึกษาประวัติศาสตร์หลังสงครามของญี่ปุ่นทำให้ชาวญี่ปุ่น
ลืมวัฒนธรรมและประเพณีของตน และสูญเสียความภาคภูมิใจของ
ชาติ...ชาวญี่ปุ่นถูกมองว่าเป็นอาชญากรที่ต้องขอโทษต่อไปทุกชั่วอายุ
คน นับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามเย็น การโฆษณาชวนเชื่อของอดีตศัตรู
ได้รับการกล่าวขานว่าเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ในแบบเรียนที่
ตอนนี้ใช้งานอยู่... (Lawson & Tannaka, 2010: 418)

กระทรวงศึกษาธิการของญี่ปุ่นให้คณะผู้เขียนแก้ไขข้อความ
เพื่อลดความขัดแย้งและให้แก้ไขข้อมูลที่ผิดพลาดกว่าร้อยละ 10 แต่
กระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้ใช้แบบเรียนนี้ในโรงเรียนได้หลังแก้ไข
แล้ว ทำให้นักประวัติศาสตร์ ครู และประชาชนญี่ปุ่นจำนวนมาก
รวมถึงรัฐบาลจีน รัฐบาลเกาหลีใต้ และประชาชนในสองประเทศนี้
วิจารณ์การตัดสินใจของทางการญี่ปุ่นและแบบเรียนนี้อย่างหนัก แม้ว่า
มีโรงเรียนระดับจังหวัดและเทศบาลเพียงร้อยละ 1 เท่านั้นที่เลือกใช้
แบบเรียนเล่มนี้ (Lawson & Tannaka, 2010: 418) ประเด็นนี้ยังเป็น
ข้อถกเถียงกันมาจนปัจจุบันว่าจะสอนประวัติศาสตร์ช่วงนี้ต่อเยาวชน
ญี่ปุ่นอย่างไร

ในช่วงนี้พรรคเสรีประชาธิปไตยได้เริ่มการอภิปรายเกี่ยวกับการแก้ไขกฎหมายพื้นฐานด้านการศึกษาระดับ ค.ศ. 1947 ซึ่งกลายเป็นหนึ่งในประเด็นที่มีการถกเถียงกันอย่างเข้มข้นที่สุดภายใต้การบริหารงานของนายกรัฐมนตรีโคอิซูมิ ในตอนแรกคณะที่ปรึกษาสนับสนุนโครงการส่งเสริมภาษาญี่ปุ่นที่เข้มแข็ง เพื่อสร้างความรักชาติมากขึ้น และในสมัยนายกรัฐมนตรีอเบะ มีการรายงานว่ากำลังผลักดันญี่ปุ่นเพื่อสร้างความภาคภูมิใจของชาติขึ้นใหม่ และเรียกร้องบทบาทที่ใหญ่ขึ้นในโลกหลังจาก 8 ทศวรรษของการบังคับใช้ความสงบและการงดเว้นการใช้กำลังทหารตามรัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1947 ซึ่งนายกรัฐมนตรีทั้งสองคนนี้มีบทบาทในการส่งเสริมอัตลักษณ์ของญี่ปุ่นด้านชาตินิยมด้วยความภาคภูมิใจต่อชาติในอดีต ขณะที่ในด้านการต่างประเทศ ทั้งคู่สนับสนุนการขยายตัวของกองกำลังป้องกันตนเองในระดับนานาชาติ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ญี่ปุ่นมีบทบาทด้านความมั่นคงระหว่างประเทศ

ขณะเดียวกันแบบเรียนประวัติศาสตร์ที่ออกใหม่โดยสมาคมญี่ปุ่นเพื่อการปฏิรูปแบบเรียนประวัติศาสตร์ (Japanese Society for History Textbook Reform) ได้เขียนถึงเรื่องราวเกี่ยวกับสงครามที่ปรับเปลี่ยนใหม่ เช่น อ้างถึงเหตุการณ์ที่เมืองหนานจิง โดยไม่ใช้คำว่า การสังหารหมู่ แต่บรรยายว่าเป็นเรื่องของการป้องกันตนเองของญี่ปุ่น รวมถึงเป็นความปรารถนาดีของญี่ปุ่นที่จะปลดปล่อยเอเชียจากการยึดครองของตะวันตก นอกจากนี้ยังตั้งคำถามเพิ่มเติมถึงความชอบธรรม

ของการพิจารณาดีอาชญากรรมสงครามที่โตเกียว ซึ่งจุดประสงค์ของสงครามครั้งนี้ที่ญี่ปุ่นเรียกว่ามหาสงครามเอเชียดวงนอกเป็นการป้องกันตัวเอง เป็นการปลดปล่อยเอเชียจากลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกและเป็นการสถาปนาขอบเขตความเจริญรุ่งเรืองร่วมกันแห่งเอเชียดวงนอกที่สำคัญ ในแบบเรียนนี้ยอมรับแง่มุมด้านลบบางประการของกองทัพญี่ปุ่น แต่การยอมรับนี้เป็นการนำเสนอการตีความเชิงบวกว่าญี่ปุ่นมีส่วนในการต่อสู้เพื่อเอกราชในภูมิภาค ซึ่งเป็นเนื้อหาที่ไม่เคยมีการเขียนมาก่อน ดังข้อความว่า

กองทัพญี่ปุ่นบังคับให้ประชาชนในท้องถิ่นเรียนภาษาญี่ปุ่น และสักการะที่ศาลเจ้าชินโต บังคับให้พวกเขาทำงาน... ผู้ก่อความไม่สงบที่ต่อต้านญี่ปุ่นถูกจัดการอย่างรุนแรง พลเรือนจำนวนมากถูกสังหาร หลังสงคราม... ญี่ปุ่นจ่ายค่าชดเชยให้กับประเทศเหล่านั้น ญี่ปุ่นถูกกล่าวหาว่าส่งเสริมแนวคิดการสร้างความรุ่งเรืองของเอเชียเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับสงครามและการยึดครองเอเชีย แต่หลังจากที่ญี่ปุ่นพ่ายแพ้ อดีตอาณานิคมเหล่านี้ได้รับเอกราชผ่านความพยายามของตน ทหารญี่ปุ่นบางส่วนยังคงอยู่ในเอเชีย และมีส่วนร่วมในการต่อสู้เพื่อเอกราช แม้ว่าเป้าหมายแรกของการรุกรานไปทางใต้ของญี่ปุ่นคือการได้มาซึ่งทรัพยากร แต่ญี่ปุ่นมีส่วนสำคัญในการกระตุ้นการเคลื่อนไหวเพื่อเอกราชในเอเชียด้วย (Lawson & Tannaka, 2010: 419)

การที่มีความพยายามอธิบายว่าการกระทำของญี่ปุ่นเป็นการช่วยปลดปล่อยชนพื้นเมืองเอเชียจากจักรวรรดินิยมตะวันตก ทหารจึงถือเป็น “วีรบุรุษ” ของชาติ แม้ผู้นำทางทหารหลายคนถูกลงโทษโดยศาลทหารระหว่างประเทศสำหรับภูมิภาคตะวันออกไกลใน ค.ศ. 1948 ในข้อหาอาชญากรรมสงคราม ทั้งโทษประหารชีวิต จำคุกตลอดชีวิต และจำคุก แต่บุคคลเหล่านี้ได้รับการจารึกชื่อและมีป้ายวิญญาณที่ศาลเจ้าياسุกุนิที่กรุงโตเกียว (Borton, 1970: 474–476) ประเด็นหญิงผ่องคลาวยังถูกลบออกจากแบบเรียนเกือบหมดภายใน ค.ศ. 2002

แบบเรียนประวัติศาสตร์ดังกล่าวได้รับการอนุมัติใน ค.ศ. 2001 และอีกครั้งใน ค.ศ. 2005 ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์กับจีนและเกาหลีใต้ ความตึงเครียดเพิ่มมากขึ้นเมื่อนายกรัฐมนตรีโคอิซุมิเดินทางไปเยือนศาลเจ้าياسุกุนิหลายครั้ง ซึ่งได้รับการตีความว่าเป็นการเชิดชูลัทธิทหารนิยมของญี่ปุ่น ในเวลาเดียวกัน ญี่ปุ่นมีปัญหาข้อพิพาทเรื่องอาณาเขตกับเกาหลีใต้ในเรื่องหมู่เกาะทาเคชิมะหรือเกาะด็อกโด ปัญหาการโต้แย้งสิทธิทรัพยากรในทะเลจีนเหลืองกับจีน ซึ่งส่งผลให้ความสัมพันธ์ระดับภูมิภาคตกต่ำอีกครั้ง การประท้วงต่อต้านญี่ปุ่นรุนแรงขึ้นในภูมิภาคนี้ ทศนคติของทางการญี่ปุ่นก็ยังทำให้ปัญหามานปลายขึ้น มีการชุมนุมต่อต้านญี่ปุ่นในจีนซึ่งทำให้เกิดความเสียหายต่อสถานทูตและกิจกรรมของชาวญี่ปุ่น

David Askew (2004) มีความเห็นว่า ข้อถกเถียงหรือความเห็นที่ขัดแย้งกันเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่หนานจิง ซึ่งเขาใช้คำว่า

Nanjing Incident เป็นประเด็นที่สร้างความขัดแย้งอย่างรุนแรงในความสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่น กล่าวได้ว่า ความขัดแย้งดังกล่าวยังคงดำรงอยู่โดยเฉพาะในสังคมญี่ปุ่น ซึ่งแม้แต่คำจำกัดความที่เป็นกลางของเหตุการณ์นี้ หรือแม้กระทั่งชื่อเรียกของเหตุการณ์ก็ยังไม่อาจหาข้อสรุปร่วมกันได้ โดยเหตุการณ์นี้เป็นที่รู้จักกันในชื่อต่าง ๆ ทั้ง “การข่มขืนหนานจิง” “การสังหารหมู่หนานจิง” (The Nanjing Massacre) หรือ “ความโหดร้ายหนานจิง” (The Nanjing Atrocities)

อย่างไรก็ตาม นักวิจัยส่วนใหญ่มีแนวโน้มเห็นพ้องต้องกันในประเด็นพื้นฐานบางประการว่า เหตุการณ์หนานจิง หมายถึง การสังหารและการข่มขืนชาวจีนเป็นจำนวนมาก รวมถึงการปล้นสะดมและการวางเพลิงอย่างกว้างขวาง ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาสั้น ๆ โดยทั่วไปมักระบุว่าประมาณ 6-7 สัปดาห์ โดยกองทัพญี่ปุ่น ทั้งในช่วงก่อนและหลังการยึดครองเมืองหนานจิงเมื่อวันที่ 13 ธันวาคม ค.ศ. 1937 นอกจากนี้ Askew มองว่า เหตุการณ์หนานจิงไม่ได้เป็นเพียงเหตุการณ์ที่กระทบความสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่นเท่านั้น หากยังค่อย ๆ กลายเป็นรากฐานของการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นชาติสมัยใหม่ของจีนอีกด้วย (Askew, 2004: 1) ด้วยเหตุนี้ ความสนใจและการวิเคราะห์ของนักประวัติศาสตร์ต่อเหตุการณ์ดังกล่าว จึงอาจถูกตีความว่าเป็นการ “โจมตี” อัตลักษณ์ของชาติจีนร่วมสมัย ขณะเดียวกัน การปฏิเสธที่จะยอมรับความเชื่อที่ยึดถือกันมาเกี่ยวกับเหตุการณ์หนานจิงก็อาจถูกมองว่าเป็นการปฏิเสธสิทธิอันชอบธรรม

ของประเทศจีนในการมี “เสียง” ในสังคมนานาชาติ หรือในข้อเขียนของไอริส จาง ที่ระบุว่าการศึกษาการเกิดขึ้นของเหตุการณ์นี้คือ “การถูกข่มขืนครั้งที่สอง” ของจีน (Chang, 1997)

ดังนั้น การแสดงความเห็นที่ท้าทายต่อสมมติฐานหรือความเชื่อที่ยึดถือกันมานานเกี่ยวกับเหตุการณ์หนานจิงนี้ จึงเป็นเรื่องที่ผู้ที่มีความเห็นทั้งสองฝ่ายต่างมีข้อถกเถียงกัน โดยมีทั้งฝ่ายที่อาจเรียกว่า “ผู้ลดจำนวนศพ” (corpse minimisers) และ “ผู้เพิ่มจำนวนศพ” (corpse maximisers) (Askew, 2004: 1-2) การแสดงความเห็นหรือแสดงท่าทีที่สงสัยมากเกินไปย่อมเสี่ยงต่อการถูกกล่าวหาว่าเป็นพวก “แก้ประวัติศาสตร์” หรือ “ปฏิเสธเหตุการณ์สังหารหมู่” รวมถึงเป็นผู้สนับสนุนลัทธิฟาสซิสต์และจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น อีกด้านหนึ่ง ความสนใจในเหตุการณ์หนานจิงเองก็อาจถูกตีความในบางวงการของญี่ปุ่นว่าเป็นการ “กล่าวร้ายญี่ปุ่น” หรือแม้กระทั่ง “เหยียดชาวญี่ปุ่น” (ในกรณีของนักวิจัยต่างชาติ) หรือเป็นการ “โทษตนเองเกินควร” (ในกรณีของนักวิชาการชาวญี่ปุ่น) ภายใต้บรรยากาศที่เต็มไปด้วยอารมณ์และแรงกดดันทางการเมืองเช่นนี้ การอภิปรายถึงเหตุการณ์หนานจิงจึงกลายเป็นประเด็นที่มีความอ่อนไหวสูง การพยายามของนักประวัติศาสตร์ที่จะประเมินหลักฐานอย่างรอบด้านจึงมักอยู่ภายใต้แรงกดดันทางการเมืองร่วมสมัยได้โดยง่าย กล่าวอีกนัยหนึ่ง ในสภาพแวดล้อมที่เปี่ยมด้วยอารมณ์และการเมืองที่เข้มข้นซึ่ง

ประวัติศาสตร์ของลัทธิจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นถูกสร้างขึ้นนั้น การโจมตีผู้ที่แสดงความคิดเห็นต่างจึงเป็นสิ่งที่อยากจะหลีกเลี่ยงได้

เหตุการณ์หนานจิงเป็นหนึ่งในประเด็นทางประวัติศาสตร์หลักที่ญี่ปุ่น จีน และเกาหลี ยังไม่สามารถหาข้อสรุปร่วมกันได้ และยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญที่สร้างความตึงเครียดและซับซ้อนให้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่างต่อเนื่อง ประเด็นดังกล่าวยังมีส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดข้อถกเถียงเกี่ยวกับแบบเรียนประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น และยังคงเป็นปัจจัยที่สร้างความรู้สึกไม่ดีต่อญี่ปุ่นในทัศนคติของชาวจีนและชาวเกาหลี ตัวอย่างเช่น มีผลสำรวจความเห็นเยาวชนจีนกว่า 100,000 คน พบว่า ร้อยละ 83.9 ระบุว่า การสังหารหมู่ครั้งใหญ่ที่หนานจิงเป็นประเด็นที่พวกเขานึกถึงมากที่สุดเมื่อเอ่ยถึงประเทศญี่ปุ่น

เหตุการณ์หนานจิงยังมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจการเมืองภายในของญี่ปุ่นด้วย การถกเถียงภายในประเทศญี่ปุ่นเกี่ยวกับเหตุการณ์หนานจิง รวมถึงเรื่องแบบเรียนประวัติศาสตร์ ยังสะท้อนถึงข้อโต้แย้งเรื่องความชอบธรรมของคำตัดสินจากศาลทหารหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งที่จัดขึ้นในเมืองหนานจิง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรุงโตเกียว (ที่รู้จักกันในชื่อ ศาลโตเกียว หรือ International Military Tribunal for the Far East) ในทางการเมืองและอุดมการณ์ ฝ่ายซ้ายในญี่ปุ่นโดยทั่วไปยึดมั่นในความชอบธรรมของศาลและคำตัดสินเหล่านั้น ในขณะที่ฝ่ายขวาปฏิเสธศาลดังกล่าว โดยมองว่าเป็นศาลของผู้ชนะและไม่ชอบธรรมโดยเนื้อแท้ ดังนั้น การ

ถกเถียงเกี่ยวกับกรณีหนานจิงในญี่ปุ่นจึงถูกหล่อหลอมอย่างลึกซึ้งด้วยการอภิปรายเชิงปรัชญาและอุดมการณ์ในระดับที่กว้างกว่าเรื่อง “ประวัติศาสตร์” และ “การเขียนประวัติศาสตร์” (historiography) (Efron. 1999. Online; Askew, 2004: 2-4) โดยเฉพาะการถกเถียงต่อเนื่องเกี่ยวกับความชอบธรรมของ “เรื่องเล่าหลัก” ว่าด้วยประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นในช่วงก่อนและระหว่างสงคราม ที่เกิดขึ้นจากผลลัพธ์ของศาลทหารหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

ศาลเจ้ายาสุคุนิ การผลิตซ้ำความทรงจำต่อกองทัพญี่ปุ่น

ศาลเจ้ายาสุคุนิเป็นศาลเจ้าในลัทธิชินโต สร้างขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1869 เดิมชื่อ Tokyo Shokonsha เปลี่ยนชื่อเป็นศาลเจ้ายาสุคุนิเมื่อ ค.ศ. 1879 มีความหมายว่า “การสร้างสันติภาพให้กับชาติ” สร้างขึ้นเพื่อบูชาขบถองวิญญูณทหารที่สละชีวิตในสงครามโบะชิน (Boshin War, ค.ศ. 1868-1869) ที่ฟื้นฟูอำนาจจักรพรรดิ ทหารเหล่านี้ได้รบยกย่องเป็น “กัณชิน” หรือเทพแห่งสงคราม ผู้อุทิศตนรับใช้องค์จักรพรรดิและเสียสละเพื่อประเทศ จากข้อมูลซึ่งปรากฏอยู่ที่ศาลเจ้ายาสุคุนิระบุว่า มี “กัณชิน” ที่ศาลเจ้ากว่า 2,466,000 ชื่อ ซึ่งเป็นรายนามทหารที่เสียชีวิตในเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งสงครามโบะชิน สงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1894-1895) สงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น (ค.ศ. 1904-1905) สงครามโลกครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1914-1918) ที่ญี่ปุ่นทำสงครามกับเยอรมนีในจีนและขยายอำนาจเข้าไปยังภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือของจีน วิกฤตการณ์มุกเดนในแมนจูเรีย (ค.ศ. 1931) สงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 2 และสงครามมหาเอเชียบูรพา (ค.ศ. 1937-1945) ป้ายวิญญาณของทหารในศาลเจ้ามีทหารทั้งยศสูงและยศต่ำ โดยญี่ปุ่นยกย่องดวงวิญญาณเหล่านี้เท่าเทียมกันโดยถือว่าเป็นผู้ที่เสียสละต่อชาติและจักรพรรดิ

ในอดีต ศาลเจ้าياسุกุนีอยู่ภายใต้การดูแลของกระทรวงทหารบก ขณะที่ศาลเจ้าอื่น ๆ ในลัทธิชินโตหรือวัดพุทธอยู่ภายใต้การดูแลของกระทรวงมหาดไทย มีการกำหนดวันที่รำลึกศาลเจ้าที่ผูกพันกับวันสำคัญทางทหาร เช่น วันที่ชนะสงครามกับจีนใน ค.ศ. 1895 วันที่ชนะสงครามกับรัสเซียใน ค.ศ. 1905

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ลัทธิทหารนิยมในญี่ปุ่นถูกจำกัด กองทัพถูกยกเลิก ศาลเจ้าياسุกุนีหมดความสำคัญลง รูปปั้นทหารในที่ตั้งต่าง ๆ ถูกทำลายหรือโบกปูนทับ จนถึงทศวรรษ 1960-1970 เมื่อเศรษฐกิจของญี่ปุ่นมีความมั่นคง บรรดาญาติพี่น้องของอดีตทหารสมาคมทหารผ่านศึก สมาคมญาติผู้เสียชีวิตในช่วงสงครามซึ่งมีอยู่ในทุกจังหวัดและเป็นฐานเสียงสำคัญของพรรคเสรีประชาธิปไตยที่เป็นแกนนำรัฐบาลและเป็นพรรคอนุรักษนิยม ได้เรียกร้องและกดดันให้พรรคฟื้นฟูความสำคัญและเกียรติยศของอดีตทหาร ให้ผู้นำรัฐบาลไปเคารพป้ายวิญญาณที่ศาลเจ้าياسุกุนี แต่ “กันชิน” เหล่านี้ถือเป็นอาชญากรในสายตาของชาติอื่น

ภาพที่ 18 ศาลเจ้ายาสุกุนิ ที่กรุงโตเกียว (ภาพถ่ายโดยผู้เขียน)

ใน ค.ศ. 1981 ศาลเจ้ายาสุกุนิได้รับการฟื้นฟูความสำคัญ และอัญเชิญดวงวิญญาณผู้ที่ถือว่าเป็นอาชญากรสงครามคนสำคัญ อย่างนายพลโตโจ ฮิเดกิ มาที่ศาลเจ้า ทำให้จีนและเกาหลีประท้วง ญี่ปุ่น ต่อมาใน ค.ศ. 1985 นายนะกะโซะเน ยะสุฮิโร (Nakasone Yasuhiro, ค.ศ. 1982-1987) เป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกที่ไม่การะบายวิญญาณทหารที่ศาลเจ้าอย่างเป็นทางการร่วมกับบุคคลอีก 18 คน ในคณะรัฐมนตรี นายนะกะโซะเนเคยเป็นทหารเรือในช่วงสงคราม พี่ชายของเขาซึ่งเป็นทหารเรือเช่นกันถูกสังหารในสงคราม เขาประกาศว่าการลงนามในสมุทติเยียมชมทำในฐานะนายกรัฐมนตรีของญี่ปุ่น และ

ใช้งบประมาณของรัฐในการจัดดอกไม้ในการแสดงการคารวะ แต่การบริจาคเงินทำในนามส่วนตัว

การกระทำของนายกรัฐมนตรีนั้นกะโตะเนถือเป็นการยุตินโยบายแยกศาสนากับการเมืองออกจากกันที่ดำเนินมาตั้งแต่ช่วงที่สหรัฐอเมริกายึดครองญี่ปุ่น และเป็นหลักการที่ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญโชวะด้วย อย่างไรก็ตาม นายกะโตะเน ยะสุอิโร ไม่ได้แสดงการเคารพตามแบบของลัทธิชินโตเพื่อไม่ให้เป็นการประกอบพิธีทางศาสนา และกล่าวว่าการมาเยือนศาลเจ้าไม่ใช่การฟื้นฟูลัทธิทหารนิยมและการยกย่องลัทธิชินโตของรัฐ ซึ่งถูกกำจัดไปแล้วในช่วงหลังสงคราม (Jameson, 1985.)

การเยือนศาลเจ้าอาสุกุเป็นทางการของนายกรัฐมนตรีทำให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์อย่างมาก รวมถึงการประท้วงทั้งภายในและนอกประเทศ เพราะในสายตาของญี่ปุ่นทหารเหล่านี้คือวีรบุรุษ แต่ในสายตาของประเทศอื่นทหารเหล่านี้คือ “ผู้รุกราน” และยังมีป้ายวิญญานของผู้ที่ได้รับการตัดสินว่าเป็นอาชญากรสงครามอยู่ด้วย ดังนั้น จึงเกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากประเทศเพื่อนบ้านอย่างจีนและเกาหลีใต้อยู่เสมอ เช่น จากการเดินทางไปศาลเจ้าของนายกะโตะเน ยะสุอิโร ทำให้ตัวแทนกระทรวงการต่างประเทศของจีนกล่าวว่าการกระทำนี้อาจทำร้ายความรู้สึกของทั้งชาวจีนและชาวญี่ปุ่นที่ได้รับความทุกข์ทรมานจากสงคราม วิทยูของสหภาพโซเวียตออกประกาศตำหนิ

การเคลื่อนไหวนี้ และระบุว่าสิ่งที่เกิดขึ้นแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มทหารนิยมในนโยบายของรัฐบาลญี่ปุ่น

ส่วนภายในญี่ปุ่น กลุ่มชาวพุทธและคริสต์ รวมถึงพรรคฝ่ายค้านประท้วงการเยือนศาลเจ้าอย่างเป็นทางการนี้ โดยระบุว่ามาตราที่ 20 ของรัฐธรรมนูญ กำหนดการแบ่งแยกศาสนาจากการเมือง และมาตราที่ 89 ห้ามรัฐสนับสนุนด้านการเงินต่อสถาบันทางศาสนา แต่นายกะโตะเนกล่าวว่ “เป็นธรรมดาที่ผู้คนปรารถนาที่จะแสดงความเคารพต่อผู้ที่สละชีวิตในการรับใช้ประเทศชาติ ถ้าเราไม่ยกย่องคนเหล่านี้ ต่อไปใครจะสละชีวิตเพื่อประเทศชาติ” และต่อมามีการประกาศอย่างเป็นทางการถึงนโยบายที่เปลี่ยนไป โดยมีการอนุญาตให้เยือนศาลเจ้าอย่างเป็นทางการ โดยอ้างว่า

เป็นการตอบสนองต่อความปรารถนาอันแรงกล้าของคนจำนวนมาก รวมถึงครอบครัวของผู้เสียชีวิต รัฐบาลญี่ปุ่นตระหนักอย่างลึกซึ้งถึงความจริงที่ว่า ญี่ปุ่นเป็นสาเหตุของความเจ็บปวดอย่างมากและการทำลายหลายประเทศในเอเชียระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่ญี่ปุ่นตั้งใจที่จะแสดงความเคารพ และระลึกถึงผู้เสียชีวิตในสงคราม (Jameson, 1985.)

ดังนั้น การที่นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นหลายคนไปเยือนศาลเจ้าจึงกลายเป็นวาระแห่งชาติที่ถูกจับตามองมาตลอด และทำให้เกิดการ

ประท้วงจากทั้งเกาหลีและจีนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเมื่อนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นเดินทางไปเยือนศาลเจ้ายาสุกุนิอย่างเป็นทางการ เพราะถือว่าไปในนามของรัฐบาล เงินที่บริจาคให้ศาลเจ้าเป็นเงินของรัฐบาล นอกจากนี้ที่ศาลเจ้ายาสุกุนิยังมีป้ายวิญญาณของทหารชาวไต้หวันและเกาหลีที่ในเวลานั้นเป็นอาณานิคมของญี่ปุ่นและเข้าร่วมในกองทัพญี่ปุ่นด้วย ทำให้ญาติของทหารไต้หวันและเกาหลีไม่พอใจ ต้องการให้เชิดดวงวิญญาณญาติของตนออกมา

ความขัดแย้งนี้แสดงให้เห็นถึงการตีความที่แตกต่างกันออกไประหว่างญี่ปุ่นกับประเทศที่เคยตกเป็นเหยื่อ ในสังคมญี่ปุ่นก็มีความเห็นแตกต่างกัน บางฝ่ายมองว่าการเดินทางเยือนศาลเจ้าของนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นเป็นเรื่องภายในประเทศ และเป็นการให้เกียรติผู้วายชนม์ ส่วนฝ่ายต่อต้านสงครามและผู้ที่เห็นใจประเทศเพื่อนบ้านมีความเห็นว่า ศาลเจ้าสะท้อนให้เห็นความโหดร้ายของสงคราม และควรถูกปิด (พัทธจิต ตั้งสินมั่นคง, 2025: Online) ในสมัยรัฐบาลนาย จุนอิชิโร โคอิซุมิที่เดินทางเยือนศาลเจ้ายาสุกุนิและมีความพยายามแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 9 ทำให้เสียงวิจารณ์รุนแรงขึ้น และมีการประท้วงที่หน้าสถานทูตญี่ปุ่นในจีน ทางการเงินยืนยันไม่ยอมรับการที่รัฐบาลญี่ปุ่นแสดงออกถึงการยอมรับหรือยกย่องการกระทำในช่วงสงครามโดยรัฐบาลโคอิซุมิ ส่วนรัฐมนตรีต่างประเทศของญี่ปุ่นได้เรียกร้องคำขอโทษและค่าชดเชยจากรัฐบาลจีนสำหรับความเสียหายต่อสถานทูตญี่ปุ่นที่เกิดขึ้นระหว่างการประท้วงของชาวจีน และ

รัฐมนตรีกระทรวงเกษตรของญี่ปุ่นยังตำหนิจีนสำหรับความสัมพันธ์ที่เสื่อมถอยไปด้วย

ขณะที่ความตึงเครียดกำลังถึงจุดสูงสุด นายกรัฐมนตรีโคอิซุมิได้กล่าวสุนทรพจน์ในการประชุมสุดยอดเอเชีย-แอฟริกา ในเดือนเมษายน ค.ศ. 2005 โดยแสดง “ความสำนึกผิดอย่างสุดซึ้ง” (“deep remorse”) และ “ขอโทษจากใจ” (“heartfelt” apology) อีกครั้งเกี่ยวกับ “ความก้าวร้าว” (aggression) ในประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นในเอเชีย แม้ว่าความตึงเครียดคลี่คลายลง แต่นักวิจารณ์ตั้งข้อสังเกตว่าสุนทรพจน์ดังกล่าวอ้างถึงคำขอโทษใน ค.ศ. 1995 ของนายกฯ โทมิอิชิ มูรายามะ (Tomiichi Murayama นายกรัฐมนตรี ค.ศ. 1994-1996) แต่คำที่โคอิซุมิใช้ในภาษาญี่ปุ่น (owabi) มีความหมายว่าขอโทษในระดับที่ไม่หนักแน่นเท่าคำว่า “shazai” ที่มีความหมายว่า ขอโทษอย่างสุดซึ้ง (Lam, 2005: 27) นอกจากนี้โคอิซุมิยังใช้คำว่า “ความก้าวร้าวของญี่ปุ่นในเอเชีย” ไม่ได้ใช้คำว่ากรรุกราน

ทั้งนี้การแสดงออกของโคอิซุมิโดยเฉพาะการไปเยือนศาลเจ้ายาสุคุนิอยู่บ่อยครั้งและมีการออกข่าวอย่างกว้างขวาง ดูเหมือนจะเป็นส่งสัญญาณของการยุติ “ความผิดจากการทำสงครามในฐานะการทูต” (war guilt as diplomacy) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าญี่ปุ่นต้องการจะยุติภาพการเป็นผู้มีความผิดจากสงครามที่ใช้ในด้านความสัมพันธ์กับประเทศต่าง ๆ ที่มีกรณีกับญี่ปุ่น เพื่อเข้าสู่ภาวะ “ปกติ” ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับจุดยืน

ระหว่างประเทศของรัฐบาลชุดนี้ที่แสดงออกมากขึ้นทางด้านความมั่นคง เห็นได้จากการส่งกองกำลังป้องกันตนเองเข้าไปในอิรัก และการรณรงค์เพื่อให้ได้ที่นั่งประเภทสมาชิกถาวรในคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ ประเด็นเหล่านี้เกี่ยวข้องกับการรับรู้ด้านชาตินิยม บทบาทของญี่ปุ่นในต่างประเทศ และความปรารถนาของผู้นำพรรคเสรีประชาธิปไตยที่จะแก้ไขมาตรา 9

สถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศหลังเหตุการณ์ 9/11 ในเดือนกันยายน ค.ศ. 2001 ที่ทำให้เกิดสงครามต่อต้านการก่อการร้ายของสหรัฐอเมริกาและพันธมิตร และการก่อการร้ายเปลี่ยนรูปแบบเป็นการก่อการร้ายสากล ถือเป็นโอกาสสำหรับนโยบายต่างประเทศและความมั่นคงในเชิงรุกมากขึ้นของญี่ปุ่น รัฐบาลโคอิซุมิเป็นพันธมิตรที่พร้อมให้การสนับสนุนนโยบายของสหรัฐอเมริกาในการต่อต้านการก่อการร้ายสากล ซึ่งสภาไดเอทของญี่ปุ่นได้ผ่านกฎหมายฉุกเฉินอนุมัติการส่งเรือรบญี่ปุ่นไปยังมหาสมุทรอินเดียเพื่อสนับสนุนกองกำลังสหรัฐฯ ในสงครามในอัฟกานิสถานและในเดือนธันวาคม ค.ศ. 2003 รัฐบาลอนุญาตให้ส่งบุคลากรของกองกำลังป้องกันตนเองไปยังอิรัก ด้วยเหตุผลทางมนุษยธรรมและการฟื้นฟูความช่วยเหลือ นับเป็นการส่งกำลังครั้งแรกของญี่ปุ่นที่ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งในการกิจของสหประชาชาติ

สำหรับรัฐบาลโคอิซุมิ เรื่องเหล่านี้เป็นการกระทำที่ถูกต้องตามกฎหมายของประเทศที่อยู่ในภาวะ “ปกติ” และประเทศที่เป็น

พันธมิตรใกล้ชิดของสหรัฐอเมริกา และเป็นช่วงเวลาที่สำคัญสำหรับ ฝ่ายอนุรักษนิยมและผู้มีแนวคิดชาตินิยมของพรรคเสรีประชาธิปไตยที่มีความต้องการมานานที่จะขยายบทบาทของกองกำลังป้องกันตนเอง และอาจนำไปสู่การแก้รัฐธรรมนูญได้ เมื่อนายอะเบะเข้ารับตำแหน่งในเดือนกันยายน ค.ศ. 2006 เขาได้ดำเนินการตามวัตถุประสงค์เหล่านี้ และเตรียมการที่จะผลักดันประเด็นชาตินิยมให้มากขึ้นทั้งในด้านการส่งเสริมความรักชาติผ่านโครงการต่าง ๆ ของโรงเรียน และการยกเลิก มาตรา 9

ในด้านการต่างประเทศ รัฐบาลอะเบะสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับจีนได้ในช่วงต้น แต่ต่อมาเขาได้วิจารณ์อย่างรุนแรงว่าไม่มีหลักฐานว่ากองทัพญี่ปุ่นมีส่วนเกี่ยวข้องในการบังคับค้าประเวณีของหญิงผ่องคลาญ แต่ในเวลาต่อมาอะเบะได้กล่าวชี้แจงและขอโทษ นอกจากนี้ ในสมัยรัฐบาลนี้หน่วยงานด้านความมั่นคงได้เปลี่ยนเป็นกระทรวงเต็มรูปแบบ ภายใต้รัฐบาลโคอิซุมิและอะเบะแนวคิดชาตินิยมเติบโตขึ้นอย่างก้าวกระโดด โดยผู้นำประเทศเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการผลักดัน เห็นได้จากการมีประเด็นที่เกี่ยวข้องด้านชาตินิยมตั้งแต่ประเด็นตำราประวัติศาสตร์ การดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และบทบาทของกองกำลังป้องกันตนเอง ผู้นำทั้งสองได้ผลักดันอย่างจริงจังในการฟื้นฟูบทบาทของญี่ปุ่นในฐานะประเทศที่มีความภาคภูมิใจในอดีต ตลอดจนขยายบทบาทเชิงรุกในมิติด้านการทหาร และกิจการระหว่างประเทศ

ขณะที่นายกรัฐมนตรีคนต่อมา คือ นายฟูกุตะปฏิสระทาทิชาตินิยมอย่างเปิดเผย โดยแสดงวิสัยทัศน์เกี่ยวกับบทบาทของญี่ปุ่นด้านการต่างประเทศที่ให้ความสำคัญกับญี่ปุ่นในฐานะเป็นประเทศที่ส่งเสริมสันติภาพ ใช้การทูตเพื่อรักษาสันติภาพและการพัฒนาในโลก ซึ่งเป็นบทบาทที่ต่างไปจากประเด็นเรื่องความมั่นคง การกลับมาใช้อำนาจของพรรคเสรีประชาธิปไตยซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่มีแนวคิดอนุรักษนิยม (แม้จะมีผู้นำบางคนที่ไม่เห็นด้วย) ทำให้นโยบายต่างประเทศและด้านความมั่นคงมีแนวโน้มที่จะเป็นไปเพื่อสร้างบทบาทของญี่ปุ่นในระดับนานาชาติ เพื่อให้ญี่ปุ่นมีสถานะที่เป็นปกติในทางการเมืองระหว่างประเทศ อย่างไรก็ตาม เกือบทุกครั้งที่มีกระแสของการแก้รัฐธรรมนูญหรือการเพิ่มบทบาทของกองกำลังป้องกันตนเอง มักจะเกิดวาทกรรมเกี่ยวกับสงครามและสันติภาพ ที่ญี่ปุ่นถูกต่อต้านอย่างรุนแรงทั้งภายในประเทศและประเทศที่เคยเป็นคู่กรณี ซึ่งทำให้โอกาสที่ญี่ปุ่นจะมีภาวะ “ปกติ” ในด้านการเมืองระหว่างประเทศจึงเต็มไปด้วยอุปสรรคอย่างต่อเนื่อง

การเมืองเรื่องการขอโทษ

ความทรงจำของประวัติศาสตร์สงครามของญี่ปุ่นกับประเทศต่าง ๆ ทำให้ทางการเมืองญี่ปุ่นต้องกล่าวแสดงความเสียใจอยู่เสมอ เช่น ใน ค.ศ. 1992 นายคิอิชิ มียาซาวะ (Kiichi Miyazawa) นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นในช่วง ค.ศ.1991-1993 เดินทางเยือนกรุงโซล ประเทศเกาหลีใต้

ในครั้งนี้เขากล่าวคำขอโทษต่อหญิงผ่อนคลายและกล่าวแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้งต่อผู้ได้รับความทุกข์ทรมานในช่วงเวลานั้น แต่ยังคงไม่กล่าวคำขอโทษ ต่อมาในโอกาสครบรอบ 50 ปี การสิ้นสุด สงครามโลกครั้งที่ 2 ใน ค.ศ. 1995 นายกรัฐมนตรีโทมิอิชิ มูรายามะ กล่าวแสดง “ความเสียใจอย่างสุดซึ้ง” และพูดคำว่า “ขอโทษจากใจ” ต่อความก้าวร้าวของญี่ปุ่นในอดีตและการปกครองอาณานิคมของ ญี่ปุ่น (Gluck and et.al. 2015: 543)

ในทศวรรษ 2000 และ 2010 การกล่าวคำขอโทษต่อการกระทำของกองทัพญี่ปุ่นในอดีตยังคงเป็นประเด็นที่นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นหลายคนต้องกล่าวถึง เช่น ในเดือนเมษายน ค.ศ. 2005 นายจุนอิ จิโร โคอิซุมิ กล่าวว่า “ยอมรับจากใจจริงถึงความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์นั้นอย่างสำนึกผิด และอยากขออภัยอยู่ตลอดเวลา” ต่อที่ประชุมผู้นำประเทศเอเชีย-แอฟริกา ที่เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย เมื่อวันที่ 22 เมษายน ค.ศ. 2005 เนื่องในโอกาสครบรอบ 50 ปี ของการประชุม และในโอกาสครบรอบ 70 ปี สงครามโลกครั้งที่ 2 ใน ค.ศ. 2015 ประเทศที่ได้รับผลกระทบจากการรุกรานของญี่ปุ่น เรียกร้องคำขอโทษอีกครั้ง ซึ่งนายอะเบะได้กล่าวคำขอโทษอีกครั้ง และกล่าวว่าต่อไปนี้นานาชาติควรจะมองไปข้างหน้า

แม้ทางการญี่ปุ่นจะได้กล่าวแสดงความเสียใจและคำขอโทษต่อการกระทำในอดีต แต่การที่เรื่องนี้เป็นประเด็นมาหลายทศวรรษ แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกที่ฝังลึกในใจของชาติที่ได้รับผลกระทบ และดู

เหมือนว่าเวทีระดับนานาชาติ เช่น ที่ประชุมสหประชาชาติ จะกลายเป็นพื้นที่ที่ชาติที่ได้รับผลกระทบใช้เป็นโอกาสในการกล่าวโจมตีญี่ปุ่นอยู่เสมอ ดังกรณีที่ตัวแทนเกาหลีใต้มักจะกล่าวถึงญี่ปุ่นในเวทีระหว่างประเทศเวทีต่าง ๆ อยู่เสมอ

จะเห็นได้ว่า ความตึงเครียดหลักของความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศคู่กรณีในเอเชียตะวันออก คือ มุมมองที่ต่างกันของทั้งสองฝ่ายเรื่องความจริงใจในการขอโทษ ความอ่อนไหวจากความคับแค้นทางประวัติศาสตร์ ลัทธิชาตินิยมภายในประเทศ และการดำเนินนโยบายต่างประเทศ ในมุมมองของญี่ปุ่นมองว่า การขอโทษต่อ อดีตของยุคจักรวรรดินิยม ไม่ใช่แค่เรื่องของความสำนึกผิดเพียงอย่างเดียว แต่เป็นเครื่องมือทางการทูตด้วย แม้ว่ามักจะล้มเหลวในการสร้างการคืนดี เนื่องจากความจริงใจในมุมมองของแต่ละฝ่ายนั้นต่างกัน

ในมุมมองของญี่ปุ่นนั้น เห็นว่าตนได้ชดเชยไปแล้วเมื่อมีแถลงการณ์และจ่ายค่าปฏิกรรมสงคราม รวมทั้งค่าชดเชย เงินช่วยเหลือ ตามสนธิสัญญาสันติภาพ ค.ศ. 1951 สนธิสัญญา ค.ศ. 1965 กับเกาหลีใต้ หรือแถลงการณ์ใน ค.ศ. 1972 กับจีน ดังนั้น เรื่องราวจึงควรจะถือว่า "ยุติ" ทั้งในทางกฎหมายและการเมือง แต่ในมุมมองของจีนและเกาหลีใต้มองว่าคำขอโทษเป็นเพียงคำพูด เพราะการกระทำของญี่ปุ่นกลับไม่แสดงถึงความจริงใจทั้งการไปสักการะศาลเจ้ายสุกุนิ และเนื้อหาในแบบเรียน การเรียกร้องคำขอโทษของจีนและเกาหลีใต้

จึงไม่ใช่แค่คำขอโทษทางวาจาหรือแถลงการณ์เท่านั้น จนกลายเป็น การเมืองเรื่องคำขอโทษที่ดูเหมือนไม่มีวันจบ

ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีใต้นั้นค่อนข้างเปราะบาง เนื่องจากมีความรู้สึกที่ฝังรากลึกจากที่เกาหลีถูกปกครองอย่างกดขี่ขูดรีดในสมัยอาณานิคม รวมทั้งกรณีหญิงพ้อนคลายและแรงงานบังคับ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จุดเปลี่ยนสำคัญอยู่ที่ การสถาปนา ความสัมพันธ์ใน ค.ศ. 1965 ที่ญี่ปุ่นมอบเงินช่วยเหลือและเงินกู้กว่า 500 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ให้เกาหลีใต้ ซึ่งญี่ปุ่นระบุว่านี่คือการยุติข้อเรียกร้องทั้งหมด แต่ชาวเกาหลีจำนวนมากเห็นว่ากรณีหญิงพ้อนคลาย และแรงงานบังคับเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนรายบุคคลที่ยังไม่ได้รับการชดเชยอย่างเป็นธรรม จนใน ค.ศ. 1993 ญี่ปุ่นออกแถลงการณ์ โคโนะ ซึ่งเป็นหมุดหมายสำคัญที่รัฐบาลญี่ปุ่นยอมรับอย่างเป็นทางการ เป็นครั้งแรกว่ากองทัพมีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบการจัดหาหญิงพ้อนคลาย และการตั้งสถานี้พ้อนคลาย ส่วนข้อตกลงระหว่างญี่ปุ่นและ เกาหลีใต้ ค.ศ. 2015 เป็นความพยายามที่จะจบประเด็นหญิงพ้อนคลายทั้งการจ่ายเงินชดเชยของญี่ปุ่นและการตกลงไม่กล่าวถึงเรื่องนี้ อีกของทั้งสองฝ่าย แต่กล่าวได้ว่าข้อตกลงนี้ล้มเหลวเพราะถูกวิจารณ์ ว่าเป็นข้อตกลงแบบบนลงล่าง ไม่สนใจเสียงของผู้เสียหาย จนถูกยกเลิกในทางปฏิบัติโดยรัฐบาลชุดต่อมา

ในขณะที่เกาหลีใต้เน้นเรื่องการตกเป็นอาณานิคม ส่วน จีนมุ่งเน้นไปที่การใช้ประวัติศาสตร์เป็นกลยุทธ์ต่อความสัมพันธ์

(รวมถึงใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองภายในประเทศ) จีนมักนำเสนอถึงความโหดร้ายของการรุกรานโดยเฉพาะการสังหารหมู่ที่หนานจิง และหน่วยวิจัย 731 แต่จีนก็มีการลดระดับความโกรธแค้นทางประวัติศาสตร์เพื่อรับความช่วยเหลือและรับเทคโนโลยีจากญี่ปุ่นในการปฏิรูปและเปิดประเทศในทศวรรษ 1970-1980 และหลังวิกฤติการณ์เทียนอันเหมิน (ค.ศ. 1989) พรรคคอมมิวนิสต์จีนหันมาใช้นโยบายการศึกษาแนวรักชาติ โดยชูญี่ปุ่นเป็นศัตรูตลอดกาลเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐบาลพรรคคอมมิวนิสต์ อีกปัจจัยสำคัญที่เป็นข้อขัดแย้งในความสัมพันธ์ คือ การเดินทางเยือนศาลเจ้ายาสุคุนิของนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นหลายคน ซึ่งกระทบต่อความสัมพันธ์ทางการทูตรวมถึงเรื่องที่ญี่ปุ่นไม่ยอมรับประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้น

การกระทำเหล่านี้ทำให้จีนและเกาหลีใต้มองว่าญี่ปุ่นไม่เคยเผชิญหน้ากับอดีตอย่างแท้จริงเหมือนที่เยอรมนีทำ ดังที่ Jennifer Lind ซึ่งเป็นงานที่ได้รับการอ้างอิงอยู่เสมอในการอธิบายว่าทำไมคำขอโทษของญี่ปุ่นจึงมักไม่ประสบความสำเร็จ เมื่อเทียบกับเยอรมนี Lind ตั้งข้อสังเกตว่า บางครั้งคำขอโทษไม่ใช่สูตรสำเร็จของการล้มความขัดแย้งในประวัติศาสตร์หรือการให้อภัย ในขณะที่เยอรมนีใช้การศึกษาและนโยบายความทรงจำเพื่อสร้างบรรทัดฐานใหม่ และมีการชำระประวัติศาสตร์ในช่วงสงครามอย่างตรงไปตรงมา (Lind, 2008: 2-5) แต่ในญี่ปุ่นมักจะมีปฏิสัมพันธ์ในทางตรงกันข้ามระหว่างคำขอโทษของรัฐบาลกับการต่อต้านของกลุ่มชาตินิยม คำขอโทษของ

รัฐบาลญี่ปุ่นมักทำให้เกิดการโต้กลับจากกลุ่มอนุรักษ์นิยมในประเทศ เช่น การปฏิเสธประวัติศาสตร์โดยนักการเมืองญี่ปุ่นบางคนหลังจาก รัฐบาลมีคำขอโทษอย่างเป็นทางการ ซึ่ง Lind เห็นว่า การปฏิเสธนี้ ส่งผลเสียทางการทูตมากกว่าการไม่ขอโทษเลย เพราะส่งสัญญาณว่า คำขอโทษนั้นไม่ยั่งยืน และสร้างความหวาดระแวงให้กับเพื่อนบ้าน อย่างจีนและเกาหลีใต้ (Lind, 2008, pp. 225–227)

นอกจากนี้ ยังมีการพยายามอธิบายว่าทำไมสถานการณ์ความสัมพันธ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แตกต่างจากในยุโรป โดยเปรียบเทียบระหว่างญี่ปุ่นและเยอรมนี ปัจจัยหลายประการที่ทำให้ในเอเชียไม่นำไปสู่การรวมตัวกันแบบยุโรป ได้แก่ ภาวะสงครามเย็นทำให้เกิดแรงกดดันในหมู่ประเทศประชาธิปไตยในยุโรปให้รวมตัวกันเพื่อต่อต้านสหภาพโซเวียต แม้ในเวลานั้นเยอรมนีตะวันตก ยังไม่ได้ชำระประวัติศาสตร์ แต่ความจำเป็นทางการเมืองทำให้ประเทศต่าง ๆ จำต้องมองข้ามประวัติศาสตร์การรุกรานของเยอรมนีไป ส่วนญี่ปุ่นหลังสงครามนั้น สหรัฐอเมริกาที่ยึดครองญี่ปุ่นอยู่ยังคงปล่อยให้เจ้าหน้าที่รัฐในยุคจักรวรรดิญี่ปุ่นมีบทบาทในการเมือง ในประเด็นรูปแบบการปกครอง เยอรมนีตะวันตกหลังสงครามกลายเป็นสาธารณรัฐ รัฐบาลที่ขึ้นมาบริหารประเทศไม่เกี่ยวข้องกับพรรคนาซี ส่วนญี่ปุ่นยังคงมีสถาบันจักรพรรดิ ทำให้การตัดขาดจากอดีตของญี่ปุ่น เกิดได้ยากกว่า ส่วนในด้านภูมิรัฐศาสตร์ การที่ยุโรปตะวันตกมีศัตรูร่วมกันคือการขยายอำนาจของสหภาพโซเวียต ทำให้จำเป็นต้อง

ร่วมมือกันเพื่อต่อต้านโซเวียต ส่วนในเอเชียตะวันออก การเติบโตทาง การเมืองและเศรษฐกิจของจีน ทำให้ลัทธิชาตินิยมกลายเป็นเครื่องมือ ที่มีประโยชน์ของทุกฝ่าย

การที่ความทรงจำของสงครามยังคงกลายเป็นประเด็นข้อ ขัดแย้งมาโดยตลอด ไม่ว่าทางการญี่ปุ่นจะกล่าวเสียใจหรือขอโทษกี่ ครั้งก็ตาม รวมถึงญี่ปุ่นมีข้อตกลงที่จะชดเชยให้กับผู้เสียหาย แต่การที่ ข้อตกลงนี้ไม่ได้กล่าวถึงการค้นหาความจริงและการศึกษา ประวัติศาสตร์อย่างตรงไปตรงมา วิเคราะห์ได้ว่าเป็นเพราะการที่ เหตุการณ์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่ได้รับการอธิบายอย่างเปิด กว้างนับจากสงครามสิ้นสุดลงนั้นเป็นเพราะภาวะสงครามเย็นที่เกิดขึ้น ตามมา สถานการณ์การเมืองโลกต้องให้ความสนใจกับสงครามเย็นที่ กำลังลุกลามในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะเมื่อจีนกลายเป็นคอมมิวนิสต์ใน ค.ศ. 1949 ตามด้วยสงครามเกาหลีใน ค.ศ. 1950-1953 การแบ่งแยก คาบสมุทรเกาหลี และการที่เกาหลีใต้ถูกปกครองโดยเผด็จการทหาร มายาวนานและเพิ่มมีรัฐบาลประชาธิปไตยในปลายทศวรรษ 1980 ทำให้เรื่องการเรียกร้องความยุติธรรมให้กับเหยื่อสงครามถูกละเลยมา นาน ผู้ที่เกี่ยวข้องกับสงครามโลกไม่มีโอกาสได้บอกเล่าความรู้สึกของ ตน ข้อตกลงอย่างเป็นทางการระหว่างประเทศหรือต่อผู้เสียหายยังไม่ ครอบคลุม ทำให้บาดแผลจากสงครามไม่เคยได้รับการแก้ไขอย่างเต็มที่ และการค้นหาความจริงทางประวัติศาสตร์ไม่เคยเกิดขึ้น

Alexis Dudden กล่าวถึงประเด็น วาทกรรมคำขอโทษที่ไม่
มีข้อยุติ (Troubled Apologies) โดยชี้ให้เห็นว่าคำขอโทษของญี่ปุ่น
ต่อเกาหลีมักติดอยู่ในวงจรของความไม่ชัดเจนความคลุมเครือ ดังที่
ฝ่ายญี่ปุ่นมองว่า การจ่ายค่าปฏิกรรมสงคราม รวมถึงการชดเชยอื่นๆ
ถือว่ายุติในทางกฎหมายแล้ว แต่ฝ่ายเกาหลีมองว่าคำขอโทษที่แท้จริง
ต้องมาพร้อมกับการยอมรับความผิดชอบทางอาญาและศีลธรรมอย่าง
ต่อเนื่อง (Dudden, 2008: xi) นอกจากนี้ ความล้มเหลวในการสร้าง
มาตรฐานความจริงร่วมกันระหว่างญี่ปุ่นและเกาหลีได้ ทำให้
ประวัติศาสตร์กลายเป็นอาวุธทางการเมืองที่ขัดขวางความร่วมมือด้าน
ความมั่นคงในระดับพหุภาคีของทั้ง 2 ประเทศ (Dudden, 2008,
Chapter 2)

ความขัดแย้งจากสาเหตุในประวัติศาสตร์เหล่านี้บ่อยครั้งจึง
ถูกนำมาปลูกฝังกระแสดินิยมภายในประเทศ จนทำให้สถานการณ์
บานปลายและรุนแรง เช่น ในยามที่มีข้อขัดแย้งเรื่องการอ้างสิทธิเหนือ
หมู่เกาะ หรือในยามที่จีนและเกาหลีประท้วงต่อต้านแบบเรียน
ประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น นอกจากนี้ การเมืองภายในประเทศยังมีส่วน
ส่งเสริมแนวคิดชาตินิยมจากประวัติศาสตร์บาดแผลด้วย กล่าวคือ หลัง
เหตุการณ์การปราบปรามประชาชนที่จัตุรัสเทียนอันเหมินใน ค.ศ.
1989 ของรัฐบาลจีนคอมมิวนิสต์ ทำให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ของจีนมี
ความไม่พอใจพรรคคอมมิวนิสต์ ผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์จีนจึงใช้

ประโยชน์จากการต่อต้านญี่ปุ่นสร้างความรู้สึกชาตินิยมในชาติและการสนับสนุนรัฐบาลพรรคคอมมิวนิสต์จีน

ความล้มเหลวของการเมืองว่าด้วยเรื่องคำขอโทษนี้ยังส่งผลกระทบต่อปัจจุบัน ประเด็นแรกในด้านความมั่นคงของภูมิภาคที่ญี่ปุ่นและเกาหลีได้ร่วมมือกันลำบาก แม้จะมีภัยคุกคามจากเกาหลีเหนือร่วมกัน ประเด็นที่สอง ข้อพิพาททางประวัติศาสตร์หลายครั้ง ลุกกลามสู่เศรษฐกิจ เช่น การต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นในเกาหลีใต้และจีน การประท้วงไม่ไปท่องเที่ยวที่ญี่ปุ่น และการจำกัดการส่งออกในอุตสาหกรรมเซมิคอนดักเตอร์ซึ่งอุตสาหกรรมของทั้งจีน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ ต่างมีความเชื่อมโยงกันในห่วงโซ่อุปทานโลก และประการที่สาม ท่าทีแข็งกร้าวของญี่ปุ่นกระตุ้นการประท้วงในเกาหลีใต้ และจีน ซึ่งก็กลับไปทำให้ฝ่ายขวาในญี่ปุ่นมีปฏิกิริยาต่อต้านเกาหลีใต้และจีนต่อเนื่องกันเป็นทอด ๆ

ดังนั้น คำขอโทษจากประวัติศาสตร์บาดแผลในเอเชียตะวันออก จึงไม่ใช่บทเรียนที่จบไปแล้ว แต่เป็นพื้นที่ทางการเมืองที่ยังมีชีวิต และอดีตกลายเป็นเครื่องมือหรืออาวุธที่ถูกนำมาใช้เพื่อต่อรองอำนาจหรือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอยู่เสมอ

การยอมรับที่ล่าช้าของญี่ปุ่นกับการตอกย้ำความทรงจำบาดแผล

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า การกระทำหลังสงครามของญี่ปุ่นมักถูกนำไปเปรียบเทียบกับเยอรมนีตะวันตกในฐานะรัฐบาลที่รับผิดชอบต่อ

การก่อสงครามของพรรคนาซี กรณีของเยอรมนีนั้นในต้นทศวรรษ 1950 ได้จัดทำสนธิสัญญาเพื่อลดใช้ค่าเสียหายให้กับอิสราเอลสำหรับการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ซึ่งกลายเป็นแบบอย่างของการชดใช้ระดับชาติอย่างมีความหมายสำหรับการกระทำผิดในอดีต (Brooks, 1999: 17) แม้จะมีการต่อต้านจากภายในแต่ผู้นำเยอรมันในขณะนั้นตระหนักว่าการรับรู้ถึงความผิดในอดีตอย่างไม่มีเงื่อนไข และการชดใช้นั้นมีความสำคัญทั้งสำหรับชื่อเสียงของประเทศและอัตลักษณ์ของประเทศ ซึ่งควรได้รับการฟื้นฟู

เหตุการณ์สำคัญอีกครั้งหนึ่ง คือ การที่ Willy Brandt นักการเมืองเยอรมันฝ่ายนิยมสังคมนิยมประชาธิปไตย ซึ่งเคยเป็นหนึ่งในผู้ต่อต้านนาซี ได้แสดงการขอโทษโดยคุกเข่าลงและก้มศีรษะด้วยการแสดงความรู้สึกผิดขณะเยือนอนุสรณ์สถานสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่กรุงวอร์ซอ ประเทศโปแลนด์ ใน ค.ศ. 1970 นอกจากนี้ นายเฮล์มูท โคห์ล (Helmut Kohl) อดีตนายกรัฐมนตรีเยอรมัน (เยอรมนีตะวันตก ช่วง ค.ศ. 1982–1990 และสหพันธรัฐเยอรมนีช่วง ค.ศ. 1990–1998) ยังได้แสดงความรู้สึกสำนึกผิดอย่างต่อเนื่องโดยเชื่อว่าการกระทำดังกล่าวจะช่วยฟื้นฟูสถานะของเยอรมนีการเมืองโลกได้ ซึ่งต่อมาเยอรมนีสามารถส่งกำลังทหารไปร่วมปฏิบัติการในอัฟกานิสถาน และในอดีตยูโกสลาเวียในช่วงสงครามกลางเมืองในต้นทศวรรษ 1990 ได้ รวมทั้งเยอรมนีกลายเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในกิจการโลกด้านอื่น ๆ ที่สำคัญเยอรมนีมีการจัดรำลึกถึงความทรงจำเกี่ยวกับการฆ่าล้าง

เผ่าพันธุ์อยู่เสมอ โดยมีจุดประสงค์เพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ และเป็นข้อเตือนใจไม่ให้เกิดขึ้นอีก แม้ว่าในประเทศเยอรมนีจะยังคงมีกลุ่มนีโอนาซีแต่เยอรมนีก็ประสบความสำเร็จอย่างมากในการทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นปกติ เช่นเดียวกับการมีความสัมพันธ์พิเศษกับอิสราเอล

ในทางตรงกันข้าม ญี่ปุ่นยอมรับอย่างเป็นทางการเกี่ยวกับความผิดในสงครามก่อนข้างล่าช้าและเป็นการยอมรับเฉพาะเรื่อง การยอมรับอย่างเป็นทางการเกิดขึ้นในทศวรรษ 1970 ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นผลมาจากแรงกดดันในภูมิภาคที่เกิดขึ้นจากบริบททางเศรษฐกิจที่กว้างขวางขึ้นของการพึ่งพาอาศัยกันทั่วโลกและการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในยุคผ่อนคลายความตึงเครียดในช่วงสงครามเย็น ความจำเป็นทางเศรษฐกิจทำให้ต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างรัฐต่าง ๆ สำหรับญี่ปุ่นที่มีบทบาทโดดเด่นทางเศรษฐกิจในระดับโลก ย่อมต้องการเพิ่มบทบาทมากขึ้นในกิจการระดับภูมิภาคและระหว่างประเทศเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ แต่ญี่ปุ่นพบว่าการขาดความทรงจำสาธารณะเกี่ยวกับการกระทำในช่วงสงครามส่งผลกระทบในทางลบต่ออัตลักษณ์ของญี่ปุ่นในต่างประเทศและเป็นอุปสรรคต่อเป้าหมายด้านการต่างประเทศของญี่ปุ่น (Edwards, 2005: 324)

Lawson & Tannaka (2010: 416) วิเคราะห์ว่า ประเด็นแบบเรียนประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นและการอธิบายถึงพฤติกรรมในช่วง

สงครามของญี่ปุ่นกลายเป็นประเด็นสำคัญของการทูตในระดับภูมิภาค เช่นเดียวกับการกลายเป็น “การเมืองแห่งการขอโทษ” (politics of apologies) ตั้งแต่ทศวรรษ 1980 จนถึงทศวรรษ 1990 รัฐบาลญี่ปุ่นแสดงความเสียใจต่อพฤติกรรมในช่วงสงครามโดยกล่าวคำขอโทษประมาณ 10 ครั้ง อย่างไรก็ตาม กรณีหญิงผ่อนคลาย หรือผู้หญิงเพื่อการผ่อนคลาย ไม่ได้ถูกพูดถึงเลย จนกระทั่ง ค.ศ. 1992 เมื่อผู้หญิงเกาหลีคนแรกออกมาเปิดเผยเรื่องราวต่อสาธารณชนแล้วเข้าร่วมกลุ่มโจทก์เพื่อยืนยันฟ้องรัฐบาลญี่ปุ่น ทำให้ต่อมาอดีตหญิงผ่อนคลายชาวเกาหลี จีนไต้หวัน และฟิลิปปินส์ ได้ปรากฏตัวออกมา และนำไปสู่การประชาสัมพันธ์ในระดับนานาชาติเพื่อกระตุ้นให้มีการดำเนินการจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ ศาสตราจารย์โยชิมิโยชิอากิ (Yoshimi Yoshiaki) ยังได้ค้นพบเอกสารในห้องสมุดของหน่วยงานกลาโหม ที่เป็นข้อยืนยันว่ากองทัพญี่ปุ่นได้ควบคุมดูแลการบังคับค้าประเวณีอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นสิ่งที่รัฐบาลญี่ปุ่นในอดีตปฏิเสธมาโดยตลอด

ส่วนประเด็นการเรียกร้องทางกฎหมายเพื่อชดเชยต่อหญิงผ่อนคลายนั้น นักวิชาการให้ความเห็นว่าหญิงผ่อนคลายมีสิทธิทางศีลธรรมและสิทธิทางกฎหมายที่จะได้รับการชดเชยสำหรับอาชญากรรมที่ได้กระทำต่อพวกเธอเมื่อกว่าห้าสิบปีก่อน ญี่ปุ่นได้ละเมิดทั้งกฎหมายจารีตประเพณีระหว่างประเทศและกฎหมายสนธิสัญญาอย่างชัดเจน ดังนั้น จึงควรถูกถือให้ต้องรับผิดชอบต่อการ

ละเมิดดังกล่าว จนถึงปัจจุบัน การดำเนินคดีเพื่อเรียกร้องการเยียวยา ในศาลภายในประเทศของญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกายังประสบความสำเร็จน้อยมาก รัฐบาลของประเทศที่เคยมีหญิงพ่อกลายควรรำคาญคดีขึ้นฟ้องญี่ปุ่นต่อศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ (International Court of Justice) ซึ่งอาจเป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพที่สุดในการบังคับให้รัฐบาลญี่ปุ่นยอมรับบทบาทของตนในระบบการจัดหาหญิงพ่อกลายและจ่ายค่าชดเชย อย่างไรก็ตาม รัฐบาลของประเทศเหล่านั้นยังมิได้แสดงเจตจำนงที่จะดำเนินการดังกล่าว

นักวิชาการยังมีความเห็นว่า ประชาคมระหว่างประเทศควรมีส่วนรับผิดชอบต่อการที่ญี่ปุ่นปฏิเสธการจ่ายค่าชดเชย เพราะสาเหตุสำคัญคืออำนาจฝ่ายสัมพันธมิตรและรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ไม่ได้จัดการประเด็นนี้อย่างเหมาะสมในระหว่างการเจรจาหลังสงคราม ส่งผลให้การละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อหญิงพ่อกลายยังคงไม่ได้รับการแก้ไข อีกทั้งสนธิสัญญาที่มีอยู่ยังเปิดโอกาสให้รัฐบาลญี่ปุ่นสามารถยกขึ้นเป็นข้อป้องกันว่า การเรียกร้องของสตรีเหล่านี้หมดสิทธิแล้ว (Lai, 2002: 63-64) นานาชาติจึงมีหน้าที่ต้องกดดันญี่ปุ่นให้จัดสรรการชดเชยอย่างเป็นธรรมแก่หญิงพ่อกลายที่ยังมีชีวิตอยู่ Lai (2002) ระบุว่าหากประเทศในยุโรปและอเมริกาเหนือใช้แรงกดดันทางการทูต ญี่ปุ่นอาจทบทวนจุดยืนของตน แม้ว่าญี่ปุ่นจะเป็นหุ้นส่วนทางการค้าที่สำคัญจนไม่อาจใช้มาตรการคว่ำบาตรทางการค้าได้ แต่หากประเทศต่าง ๆ ร่วมมือกันกดดันต่อรัฐบาลญี่ปุ่น ก็อาจเกิดความก้าวหน้าในการ

แก้ไขปัญหานี้ให้กับอดีตหญิงพ่อกลายได้ เรื่องหญิงพ่อกลายจึงไม่ได้เป็นเพียงอดีตที่ควรถูกลืมไปเมื่อเหยื่อคนสุดท้ายได้ล่วงลับ แต่เป็นปัญหาที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเป็นธรรม โดยต้องยอมรับความเสียหายที่เกิดขึ้นและตรวจสอบอย่างจริงจังถึงลักษณะของความเสียหายนั้น การตรวจสอบดังกล่าวยังต้องคำนึงถึงการที่ประเด็นหญิงพ่อกลายถูกเพิกเฉยมานานกว่าครึ่งศตวรรษอีกด้วย

ความล้มเหลวของประชาคมระหว่างประเทศในการพิจารณาระบบหญิงพ่อกลายว่าเป็นอาชญากรรมที่กระทำอย่างเป็นระบบโดยรัฐต่อผู้หญิง และความล้มเหลวในการนำผู้กระทำผิดมาลงโทษ อาจตีความได้ว่า เป็นการยอมรับโดยปริยายต่อการปฏิบัติในลักษณะนั้น การที่ประชาคมระหว่างประเทศขาดทั้งความสามารถและความตั้งใจในการสร้างบรรทัดฐานสำหรับการดำเนินคดีต่อความรุนแรงและการละเมิดศักดิ์ศรีของสตรีดังกล่าว ได้นำไปสู่การเกิดซ้ำของการข่มขืนอย่างเป็นระบบในกรณีอิตาลีโกสลาเวียและรวันดา รวมทั้งอาจจะเป็น “การข่มขืนหนานจิง ครั้งที่ 2” ในความหมายที่ไอริน จาง ผู้เขียนหนังสือ *The Rape of Nanking* เคยกล่าวไว้ ซึ่งหมายถึงเรื่องนี้ไม่ถูกยอมรับและผู้ถูกกระทำไม่ได้รับการชดเชยอย่างเหมาะสม ประชาคมระหว่างประเทศเพิ่งเริ่มตระหนักในระยะหลังว่า การข่มขืนและอาชญากรรมต่อสตรีอื่น ๆ ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง ด้วยเหตุนี้จึงสามารถจัดให้เป็นการกระทำเชิงรุกจากรัฐและเป็นการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ได้อย่างถูกต้อง อาชญากรรมต่อสตรีในยามสงครามจึงต้อง

ได้รับการพิจารณาอย่างจริงจัง โดยมีการให้ความเห็นว่าโลกจะไม่เปลี่ยนแปลงและจะไม่ยอมรับการกระทำอันโหดร้ายเช่นนี้อีกต่อไป ทำให้ในทศวรรษ 2010 รัฐบาลญี่ปุ่นได้กล่าวขอโทษอย่างเป็นทางการ และทำข้อตกลงกับรัฐบาลเกาหลีใต้เพื่อจ่ายเงินชดเชยในหญิงผ่อนคลาย แต่จนถึงปัจจุบันเรื่องนี้ยังคงมีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

สรุป

ความสัมพันธ์ของญี่ปุ่นกับประเทศที่เคยถูกญี่ปุ่นยึดครองในอดีต เมื่อเปรียบเทียบกับสถานการณ์ของเยอรมนีในยุโรปซึ่งเป็นประเทศผู้ก่อสงครามเช่นกัน จะพบว่าความสัมพันธ์ของเยอรมนีกับประเทศต่าง ๆ เป็นไปอย่างราบรื่นกว่า จึงกล่าวได้ว่าการเผชิญหน้ากับอดีตโดยเฉพาะที่เป็นประวัติศาสตร์จากความขัดแย้งเป็นสิ่งสำคัญ เพราะไม่เพียงแต่เพื่อให้เกิดความยุติธรรมสำหรับเหยื่อเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการยอมให้ผู้ที่มีความรับผิดชอบทางประวัติศาสตร์ได้เดินหน้าต่อไป รัฐบาลเยอรมันหลังสงครามได้ยอมรับความผิดพลาดของพรรคนาซีที่ก่อสงครามและก่ออาชญากรรมต่อมนุษยชาติโดยเฉพาะต่อชาวยิว

ดังนั้น ความรับผิดชอบทางประวัติศาสตร์นี้จึงทำให้เกิด “การทำให้เป็นมาตรฐาน” ของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐที่มีประวัติศาสตร์ร่วมกันและอาจมีเหตุการณ์ที่กระทบกระทั่งกันซึ่งมักจะเป็นสงคราม โดยที่อีกฝ่ายถูกมองว่าทำผิดอย่างรุนแรง การแสดงความรับผิดชอบ

ต่อประวัติศาสตร์จึงเป็นมาตรฐานของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐที่ควรยอมให้ผู้ละเมิดหรือผู้กระทำในประวัติศาสตร์ได้รับการให้อภัยและกลับมามีสถานะ “ปกติ” (normality) ในการเป็นผู้แสดงระดับนานาชาติ (International actor) (Lawson & Tannaka. 2010: 405) ซึ่งการแสดงความรักชอบของประเทศเยอรมนีได้รับการยอมรับว่ามีสถานะที่ “ปกติ” แล้วในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

อย่างไรก็ตาม กรณีของญี่ปุ่นต่างจากเยอรมนี แม้ว่าญี่ปุ่นได้ทำข้อตกลงในการชดเชยหรือชดใช้ค่าเสียหายกับหลายประเทศ รวมถึงให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ แต่ที่ผ่านมามีความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศที่เคยเป็นเหยื่อในสงครามของญี่ปุ่นค่อนข้างอ่อนไหว เมื่อมีเหตุการณ์หรือสถานการณ์ใดที่กระทบต่อความรู้สึกของผู้คน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องประวัติศาสตร์ เขตแดน การเดินทางเยือนศาลเจ้ายาสุกuni หรือการให้ความเห็นในเวทีการเมืองระหว่างประเทศในประเด็นอ่อนไหวเช่นกรณีไต้หวันที่เกี่ยวข้องกับนโยบายจีนเดียว ความทรงจำช่วงสงครามมักจะถูกนำมาโจมตีญี่ปุ่นอยู่เสมอ รวมทั้งการที่เรื่องหญิงผอนคลายที่แทบจะไม่ถูกพูดถึง และการเขียนแบบเรียนประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น ประเด็นเหล่านี้จึงทำให้การยอมรับและขอโทษของญี่ปุ่นจึงถูกมองว่าไม่จริงใจ คำขอโทษจึงกลายเป็นเรื่องการเมืองระหว่างประเทศ

5

บทส่งท้าย การเมืองในความทรงจำ กับผลต่อความสัมพันธ์ในปัจจุบัน

ประวัติศาสตร์ยุคสงครามและความทรงจำบาดแผลที่มีต่อกัน
ระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศในเอเชีย ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่าง
ประเทศมาจนปัจจุบัน

การเมืองในความทรงจำกับความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-เกาหลีใต้

นับตั้งแต่ ค.ศ. 1990 ที่องค์กรสตรีในเกาหลีใต้เรียกร้องให้
ญี่ปุ่นกล่าวคำขอโทษและแสดงความรับผิดชอบต่อหญิงพ้อนคลาย
และต่อมาในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1991 เมื่อคิม อักซุน หญิงพ้อนคลาย

ชาวเกาหลี ที่เป็นคนแรกที่เปิดเผยเรื่องราวต่อสาธารณชนเพื่อเรียกร้องค่าชดเชยและความรับผิดชอบจากรัฐบาลญี่ปุ่น นับจากนั้นได้มีอดีตหญิงพ่อกลายรายอื่นออกมาเปิดเผยเรื่องราวและฟ้องร้องรัฐบาลญี่ปุ่นมากขึ้น รวมถึงเริ่มมีการค้นหาข้อเท็จจริงดังกล่าวจากนักประวัติศาสตร์อีกจำนวนมาก เพื่อยืนยันถึงการมีส่วนเกี่ยวข้องของกองทัพญี่ปุ่นในการจัดระบบหญิงพ่อกลาย จนใน ค.ศ. 1992 โยชิมิ โยชิอากิ นักประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นเปิดเผยหลักฐานที่ยืนยันว่า รัฐบาลสมัยสงครามเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับการจัดตั้งสถานี่พ่อกลายและหญิงพ่อกลายถูกปฏิบัติเสมือนทาสมากกว่าเป็นโสเภณี ทำให้หนังสือพิมพ์ญี่ปุ่นนำข้อมูลดังกล่าวมานำเสนอจนเกิดการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลญี่ปุ่นเป็นวงกว้างถึงความโหดร้ายของกองทัพญี่ปุ่นในอดีตและมีการเรียกร้องความรับผิดชอบจากรัฐบาลญี่ปุ่นมากขึ้น

รัฐบาลคิอิชิ มิยาซาวะ จึงเริ่มดำเนินการสอบสวนกรณีหญิงพ่อกลายอย่างเต็มรูปแบบ ซึ่งผลการสอบสวนครั้งแรกรัฐบาลญี่ปุ่นยอมรับว่ารัฐบาลในอดีตมีส่วนเกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและโดยอ้อมต่อการจัดระบบหญิงพ่อกลาย และกล่าวขอภัยสำหรับความทุกข์ทรมานที่สตรีเหล่านี้ได้รับ จากแถลงการณ์นี้ทำให้ต่อมาเกาหลีใต้และจีนได้นำมาเรียกร้องค่าชดเชยอย่างเป็นทางการจากรัฐบาลญี่ปุ่นต่อกรณีความโหดร้ายจากสงครามและค่าชดเชยต่อหญิงพ่อกลาย แต่แม้ว่านายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น เช่น โทมิอิจิ มุรายามะ ได้กล่าวค่าชดเชยอย่างเป็นทางการในโอกาสครบรอบ 50 ปี การสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2

ใน ค.ศ. 1995 และนายกรัฐมนตรีจุนอิโร โคอิซุมิ ได้กล่าวคำขอโทษ ใน ค.ศ. 2005 เมื่อครบรอบ 60 ปีการสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 รวมถึงมีการตั้งกองทุน ใน ค.ศ. 1995 เพื่อให้ความช่วยเหลืออดีตหญิง ผ่อนคลาย (กองทุนยุติใน ค.ศ. 2007) แต่เนื่องจากกองทุนนี้เป็นการ รับบริจาคจากภาคเอกชน ทำให้อดีตหญิงผ่อนคลายเป็นส่วนใหญ่ไม่ ยอมรับเพราะการชดเชยไม่ได้มาจากรัฐบาลญี่ปุ่นโดยตรง คิม ฮักซุน อดีตหญิงผ่อนคลายเป็นที่เรียกร้องความรับผิดชอบจากญี่ปุ่น กล่าวว่า กองทุนนี้ถือเป็นการดูหมิ่นศักดิ์ศรีของสตรีเหล่านั้น ดังนั้น อดีตหญิง ผ่อนคลายจึงได้ปฏิเสธที่จะรับการเยียวยาดังกล่าว และย้ำว่า “ประเทศญี่ปุ่นต้องยอมรับความจริงทางประวัติศาสตร์และรับ สารภาพต่อความทารุณโหดร้ายที่ตนได้กระทำในช่วงสงคราม อีกทั้ง ต้องบรรจุหลักสูตรการสอนประวัติศาสตร์ที่ถูกต้องเกี่ยวกับความ ผิดพลาดในอดีตให้แก่เยาวชน”

นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นบางสมัยยังได้ทำให้ข้อขัดแย้งกรณีหญิง ผ่อนคลายเพิ่มมากขึ้น เช่น นายโคอิซุมิ และนายอะเบะ ได้เดินทางไป การวะป้ายวิญญาณทหารที่ศาลเจ้ายาสุคุนิ และยังคงกล่าวปฏิเสธว่า กองทัพญี่ปุ่นไม่มีส่วนเกี่ยวข้องและไม่มีหลักฐานการบังคับสตรี ต่างชาติมาเป็นหญิงผ่อนคลายเป็นพรคเสรีนิยมประชาธิปไตยของนาย อะเบะยังนำเสนอมุมมองว่าการทำสงครามกับประเทศในเอเชียเป็นไป เพื่อป้องกันตนเอง และปลดปล่อยประเทศเหล่านี้จากจักรวรรดินิยม ตะวันตก และปฏิเสธว่ากรณีหญิงผ่อนคลายเป็นไม่เคยเกิดขึ้น รวมถึง

สนับสนุนให้จัดตั้งสมาคมปฏิรูปแบบเรียนประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นของกลุ่มชาตินิยมเพื่อเน้นเนื้อหาประวัติศาสตร์ด้านบวก และตัดเนื้อหาที่เป็นด้านลบ เช่น ใน ค.ศ. 2001 ให้ตัดคำว่า “หญิงพ่อนคลาย” ออกจากแบบเรียน ทำให้แบบเรียนประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นมีเนื้อหาขัดแย้งกับแบบเรียนประวัติศาสตร์ของเกาหลีใต้และจีน

ท่าทีของนายอะเบะที่ปฏิเสธกรณีหญิงพ่อนคลาย ทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นเผชิญแรงกดดันอย่างหนักจากเกาหลีใต้และจีน โดยใน ค.ศ. 2011 ชาวเกาหลีใต้กลุ่มหนึ่งรวมตัวประท้วงรัฐบาลญี่ปุ่นที่ไม่ยอมขอโทษต่อหญิงบำเรอ โดยนำรูปปั้นหญิงพ่อนคลายหรืออนุสาวรีย์สันติภาพไปตั้งที่หน้าสถานทูตญี่ปุ่นในกรุงโซล

จนกระทั่งเมื่อครบรอบ 70 ปี สงครามโลกครั้งที่ 2 ใน ค.ศ. 2015 นายอะเบะได้เปลี่ยนท่าทีโดยยอมกล่าวคำขอโทษต่อหญิงพ่อนคลาย ซึ่งจุดเปลี่ยนสำคัญต่อกรณีนี้เป็นผลมาจากการที่รัฐบาลญี่ปุ่นและเกาหลีใต้สามารถเจรจายุติเรื่องนี้ได้สำเร็จ โดยมีการลงนามในข้อตกลงเกาหลีใต้-ญี่ปุ่น 2015 ที่ตกลงว่าญี่ปุ่นจะชดใช้ด้วยการจ่ายเงิน 1,000 ล้านเยน เพื่อให้รัฐบาลเกาหลีใต้นำไปตั้งเป็นกองทุนชดเชยให้แก่อดีตหญิงพ่อนคลาย รวมถึงทั้ง 2 ฝ่าย จะไม่นำเรื่องนี้มาโจมตีกันและกันอีก และฝ่ายเกาหลีใต้ถือว่าข้อตกลงนี้ถึงที่สุดและเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ท่าทีที่เปลี่ยนไปของนายอะเบะต่อกรณีหญิงบำเรออาจเป็นเพราะญี่ปุ่นต้องการยับยั้งอิทธิพลของจีน ที่เติบโตมากขึ้นทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองระดับโลก และการทหาร

นอกจากนี้ ญี่ปุ่นมองว่าจีนเป็นภัยคุกคามด้านความมั่นคง โดยเฉพาะการขยายอำนาจเหนือหมู่เกาะในทะเลจีนใต้ ซึ่งทั้ง 2 ชาติมีความขัดแย้งกันอยู่เรื่องการอ้างสิทธิ์เหนือหมู่เกาะที่ญี่ปุ่นเรียกว่าเกาะเซนกากุ ส่วนจีนอ้างสิทธิ์ในชื่อว่าเกาะเตียวหยู ดังนั้น ญี่ปุ่นจึงเห็นความจำเป็นที่ต้องปรับความสัมพันธ์กับเกาหลีใต้ ส่วนสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นได้ช่วยผลักดันการเจรจานี้เพื่อให้เกาหลีใต้และญี่ปุ่นปรับความสัมพันธ์กันและร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาด้านภัยคุกคามจากเกาหลีเหนือ ขณะที่รัฐบาลเกาหลีใต้ของปัก คินฮเย ประธานาธิบดีหญิงถูกโจมตีว่าหวังเพียงจะสร้างผลงานด้านการทูตจึงรีบลงนามข้อตกลงดังกล่าวกับรัฐบาลญี่ปุ่น จนก่อให้เกิดความไม่พอใจภายในประเทศ แต่รัฐบาลกล่าวว่าการที่รัฐบาลทำข้อตกลงกับญี่ปุ่นเป็นเพราะต้องการให้หญิงผ่อนคลายที่อายุมากแล้วได้รับการชดเชยก่อนที่จะถึงแก่กรรม

ข้อตกลงเกาหลีใต้-ญี่ปุ่น ค.ศ. 2015 กับปัญหาที่ยังไม่สิ้นสุด

แม้จะมีข้อตกลงเกาหลีใต้-ญี่ปุ่น 2015 ที่รัฐบาลญี่ปุ่นจะจ่ายค่าชดเชยให้กับหญิงผ่อนคลายชาวเกาหลีใต้ และข้อตกลงร่วมกันที่จะยุติปัญหานี้ แต่จะเห็นได้ว่ารัฐบาลเกาหลีใต้และจีน รวมถึงภาคประชาชนของทั้ง 2 ประเทศ ยังคงเคลื่อนไหวต่อกรณีหญิงผ่อนคลายอย่างต่อเนื่อง และไม่อาจจบลงได้ง่าย โดยมีการวิพากษ์วิจารณ์ข้อตกลงนี้ในหลายประเด็น ทั้งการที่อดีตหญิงผ่อนคลายไม่มีส่วนร่วม

ในการเจรจาในกระบวนการร่างข้อตกลง ข้อตกลงนี้ไม่ได้เป็นการปกป้องสิทธิมนุษยชนของเหยื่ออย่างแท้จริง รวมถึงการเลือกปฏิบัติ เพราะข้อตกลงนี้ไม่ระบุการเยียวยาให้กับอดีตหญิงบำเรอที่ไม่ใช่ชาวเกาหลีใต้ และยังไม่มีการไต่สวนดำเนินคดีกับผู้ที่เกี่ยวข้องในการบังคับให้ผู้หญิงเป็นทาสทางเพศในช่วงสงคราม ทำให้ข้อตกลงเกาหลีใต้–ญี่ปุ่น 2015 ถูกต่อต้านจากอดีตหญิงพ่อกลายชาวเกาหลีซึ่งมองว่าข้อตกลงนี้ไม่จริงใจต่อการแก้ปัญหาอย่างแท้จริง การที่ญี่ปุ่นไม่ทำข้อตกลงเรื่องหญิงพ่อกลายกับประเทศอื่นจึงถูกวิจารณ์ว่าเป็นเพราะรัฐบาลอะเบะหวังเพียงการปรับความสัมพันธ์กับเกาหลีใต้เพื่อเป้าหมายอื่น ไม่ใช่เพราะยอมรับประวัติศาสตร์ที่ทหารญี่ปุ่นข่มเหงผู้หญิงพ่อกลาย รวมถึงความไม่พอใจที่ญี่ปุ่นไม่ยอมแก้ไขแบบเรียนประวัติศาสตร์ให้มีการระบุถึงการกระทำของกองทัพญี่ปุ่น ดังนั้นประชาชนเกาหลีใต้จึงมองว่าเป็นข้อตกลงที่ไม่จริงใจ ซึ่งสิ่งที่หญิงพ่อกลายและองค์กรที่เคลื่อนไหวต้องการ คือ ญี่ปุ่นต้องชดเชยค่าเสียหายอย่างเป็นทางการ ผู้นำญี่ปุ่นต้องขอโทษอย่างเป็นทางการและแสดงถึงความรับผิดชอบทางกฎหมาย (วิเชียร อินทะสี, 2565: 167) ขณะที่ฝ่ายอนุรักษ์นิยมในญี่ปุ่นก็วิพากษ์วิจารณ์และไม่เห็นด้วยต่อรัฐบาลอะเบะเช่นกัน ดังที่ LIND (2008) เห็นว่าบางครั้งคำขอโทษก็กระตุ้นให้เกิดกระแสโต้กลับจากกลุ่มชาตินิยมภายใน

ชาวเกาหลีใต้จึงมีการเคลื่อนไหวประท้วงรัฐบาลญี่ปุ่นอีกครั้ง โดยการนำรูปปั้นสันติภาพไปตั้งหน้าสถานกงสุลใหญ่ญี่ปุ่นประจำเมือง

ปูซาน ในวันที่ 28 ธันวาคม ค.ศ. 2016 ซึ่งเป็นวันครบรอบหนึ่งปีของการลงนามข้อตกลงญี่ปุ่น-เกาหลีใต้ การติดตั้งรูปปั้นดังกล่าวส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของญี่ปุ่นและเกาหลีใต้อีกครั้ง รัฐบาลญี่ปุ่นประกาศเรียกตัวเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำเกาหลีใต้ และกงสุลใหญ่ญี่ปุ่น ณ เมืองปูซาน กลับประเทศในวันที่ 6 มกราคม ค.ศ. 2017 เป็นการประท้วง ทางการญี่ปุ่นระบุว่า การตั้งรูปปั้นสันติภาพในเกาหลีใต้อีกครั้งถือเป็นการละเมิดข้อตกลง ค.ศ. 2015 นอกจากนี้ ใน ค.ศ. 2016 ชาวเกาหลีใต้ยังได้สร้างรูปปั้นหญิงพ้อนคลายไปตั้งในประเทศอื่น ๆ เช่น ในสหรัฐอเมริกา แคนาดา และออสเตรเลีย ซึ่งเพิ่มความตึงเครียดให้แก่ประเด็นหญิงพ้อนคลายระหว่างทั้ง 2 ประเทศมากขึ้น

การเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นเรื่องนี้จึงยังคงมีต่อไป เช่น ในวันที่ 22 กันยายน ค.ศ. 2017 มีการจัดพิธีอย่างยิ่งใหญ่เปิดตัวรูปปั้นหญิงพ้อนคลายที่จัตุรัสเซนต์แมรี ที่เมืองซานฟรานซิสโก ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มชาวอเมริกันเชื้อสายจีน และกลายเป็นรูปปั้นหญิงพ้อนคลายขนาดใหญ่แห่งแรกที่ตั้งอยู่ในเมืองใหญ่ของสหรัฐอเมริกา และทางกรมเมืองซานฟรานซิสโกยังกำหนดให้วันที่ 22 กันยายน เป็น “วันแห่งการรำลึกหญิงพ้อนคลาย เมืองซานฟรานซิสโก” รูปปั้นหญิงพ้อนคลายดังกล่าวเป็นรูปหญิงสาว 3 คน จับมือยื่นหลังให้กัน เป็นตัวแทนของหญิง สาวชาวเกาหลี จีน และฟิลิปปินส์ จำนวนนับแสนคนที่ถูกกองทัพญี่ปุ่นบังคับให้เป็นหญิงพ้อน

กลางระหว่าง ค.ศ. 1931-1945 ที่ฐานรูปปั้นมีข้อความจารึกเป็นภาษาจีน อังกฤษ เกาหลีและฟิลิปปินส์ ว่า “ความกลัวที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของพวกเรา คือ ชาวโลกจะลืมประสบการณ์อันน่าเศร้าของพวกเรา ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2”

หลังจากที่รูปปั้นสันติภาพถูกนำไปติดตั้งที่ซานฟรานซิสโก ในเดือนต่อมา นายอีโรมิ โยชิมูระ นายกเทศมนตรีเมืองโอซาก้าประกาศแผนยุติความสัมพันธ์เมืองพี่เมืองน้องกับซานฟรานซิสโก เพื่อประท้วงการติดตั้งรูปปั้นดังกล่าว ส่วนหัวหน้าเลขาธิการคณะรัฐมนตรี นายโยชิอิเดะ ชูกะ ได้แสดงความเสียใจต่อการที่รูปปั้นหญิงผ่อนคลายได้ถูกติดตั้งในที่สาธารณะของเมืองซานฟรานซิสโก โดยกล่าวว่าการติดตั้งรูปปั้นหญิงผ่อนคลายไม่ว่าจะในประเทศใดถือเป็นเรื่องที่ขัดแย้งกับจุดยืนของญี่ปุ่นและเป็นเรื่องที่น่าเสียใจ ซึ่งรัฐบาลญี่ปุ่นได้พยายามอย่างหนักมาโดยตลอดในการทำความเข้าใจกับประเทศต่างๆ เพื่อไม่ให้เรื่องลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นอีก

ต่อมาในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 2017 นายเอ็ดวิน ลี (EDWIN LEE) นายกเทศมนตรีเมืองซานฟรานซิสโก ลงนามยืนยันว่า สภาของเมืองยอมรับอนุสาวรีย์หญิงผ่อนคลายอย่างเป็นทางการ โดยมีคำบรรยายด้านข้างอนุสาวรีย์ว่า “อนุสาวรีย์นี้เป็นพยานของความทุกข์ทรมานของผู้หญิงและเด็กหญิงนับแสนคน ที่ถูกเรียกอย่างสละสลวยว่า “หญิงผ่อนคลาย” ผู้ซึ่งถูกบังคับให้เป็นทาสทางเพศโดยทหารในกองทัพของจักรวรรดิญี่ปุ่นใน 13 ประเทศเอเชีย-แปซิฟิก ในช่วง ค.ศ.

1931-1945” (HAUSER, 2018: ONLINE) โดยมีรูปปั้นตัวที่ 4 ที่อยู่ใกล้ ๆ เป็นรูปปั้นของหญิงสูงอายุซึ่งเป็นตัวแทนของ คิม อักซุน หญิงพ่อนคลายชาวเกาหลีคนแรกที่ยื่นออกมาบอกเล่าประสบการณ์ความทุกข์ทรมานของตนจากการเป็นหญิงพ่อนคลายในกองทัพญี่ปุ่น

ประเด็นข้อพิพาทกรณีหญิงพ่อนคลายจึงเป็นเรื่องอ่อนไหวสำหรับประเทศญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และจีน ซึ่งเกาหลีใต้และจีนสามารถหยิบยกประเด็นนี้ขึ้นมาโจมตีญี่ปุ่นได้ตลอดเวลา และเมื่อเวลาผ่านไปประเด็นหญิงพ่อนคลายได้กลายเป็นความทรงจำของสังคม ทั้งในฐานะผู้เคราะห์ร้ายในประวัติศาสตร์ ผู้เป็นเหยื่อของกองทัพญี่ปุ่น และกลายเป็นความทรงจำบาดแผลที่ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองระหว่างประเทศ

ใน ค.ศ. 2017 นายมุน แจ-อิน ประธานาธิบดีเกาหลีใต้ ได้ขอทบทวนข้อตกลงเกาหลีใต้-ญี่ปุ่น 2015 เพราะเห็นว่าสตรีเกาหลีใต้ที่ตกเป็นหญิงพ่อนคลายไม่มีส่วนร่วมในการจัดทำและไม่เห็นด้วยกับแถลงการณ์ การเคลื่อนไหวของชาวเกาหลีใต้ต่อกรณีหญิงพ่อนคลายยังคงมีอย่างต่อเนื่อง ใน ค.ศ. 2017 พระชาวเกาหลีใต้รูปหนึ่งจุดไฟเผาตัวเองประท้วงรัฐบาลจากการทำข้อตกลง ค.ศ. 2015 และในวันที่ 10 กรกฎาคม ค.ศ. 2017 คณะนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยแห่งชาติโซลได้เผยแพร่วิดีโอที่บันทึกหญิงพ่อนคลายสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ความยาว 18 วินาที โดยค้นพบเป็นครั้งแรกจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นวิดีโอที่กองกำลังร่วมจีน-สหรัฐอเมริกานำมา

ไว้ได้ที่มณฑลหยุนหนาน (ยูนนาน) ของจีนใน ค.ศ. 1944 หลังเข้าไปปลดปล่อยพื้นที่ดังกล่าวจากการยึดครองของญี่ปุ่น ซึ่งนับเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ชิ้นใหม่ที่ยืนยันถึงการมีอยู่ของหญิงผ่องคลាយในกองทัพญี่ปุ่น เพิ่มเติมจากหลักฐานก่อนหน้านี้ที่มีเพียงรูปถ่ายและคำบอกเล่าของหญิงผ่องคลายที่ยังมีชีวิตอยู่ (ปีซีไทย, 2560: ONLINE) หลังการเปิดเผยวิทัศน์หนึ่งวัน รัฐบาลเกาหลีใต้ประกาศแผนการสร้างพิพิธภัณฑสถานหญิงผ่องคลายในกรุงโซล และในวันที่ 14 สิงหาคม ค.ศ. 2017 ซึ่งเป็นวันที่รำลึกหญิงผ่องคลาย ในเกาหลีใต้ได้จัดแสดงรูปปั้นสันติภาพบนรถโดยสารประจำทางจำนวน 5 คัน ที่วิ่งผ่านสถานทูตญี่ปุ่นในกรุงโซล โดยวิ่งไปถึงวันที่ 30 กันยายน ซึ่งผู้ดูแลและจัดการแสดงครั้งนี้ระบุว่ารูปปั้นนี้ออกแบบมาเพื่อเตือนความทรงจำเกาหลีใต้เกี่ยวกับความทรงจำบาดแผลหรือความทรมานที่ผู้หญิงทั้งหลายต้องพบเจอ การเคลื่อนไหวของชาวเกาหลีใต้ต่อกรณีหญิงผ่องคลายจึงทำให้เกิดบรรยากาศความตึงเครียดระหว่างเกาหลีใต้และญี่ปุ่นอีกครั้ง

ประธานาธิบดีมุน แจ-อินเรียกร้องให้รัฐบาลญี่ปุ่นแสดงการขอโทษอย่างจริงจัง ทำให้ผู้นำญี่ปุ่นตอบโต้ว่ารัฐบาลเกาหลีใต้ต้องปฏิบัติตามข้อตกลงเกาหลีใต้-ญี่ปุ่น 2015 และญี่ปุ่นเรียกร้องให้ประธานสภาแห่งชาติเกาหลีใต้ถอนคำพูดและขอโทษต่อสื่อมวลชนจากการที่เรียกร้องให้จักรพรรดิญี่ปุ่นกล่าวคำขอโทษต่อการกระทำของญี่ปุ่นต่อเกาหลี (วิเชียร อินทะสี, 2565: 168) ความตึงเครียดนี้ดำเนินต่อมาทั้ง 2 ฝ่ายใช้มาตรการตอบโต้กันไปมา ซึ่งส่งผลกระทบต่อ

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและความร่วมมือด้านความมั่นคง โดยในปี
นี้ศาลฎีกาเกาหลีใต้มีคำพิพากษาจากที่แรงงานบังคับชาวเกาหลีซึ่งถูก
บังคับใช้แรงงานในช่วงสงครามโลกเย็นฟ้องใน ค.ศ. 2003 เรียกค่า
ชดเชยจากบริษัทต่อศาลญี่ปุ่น ซึ่งศาลยกฟ้อง คนงานบังคับเกาหลีจึง
นำมาฟ้องศาลเกาหลีใต้ใน ค.ศ. 2005 ซึ่งศาลไม่รับฟ้อง แต่ใน ค.ศ.
2012 ศาลฎีกาเกาหลีใต้มีคำวินิจฉัยว่าคนงานบังคับสามารถใช้สิทธิ
ฟ้องได้ และใน ค.ศ. 2018 ศาลตัดสินให้บริษัทนิปปอนสตีล แอนด์ ซุมิ
โตโมเมทัล ของญี่ปุ่นจ่ายค่าชดเชยให้แก่คนงานบังคับเกาหลีจำนวน 4
คน และให้บริษัทมิตซูบิชิจ่ายค่าชดเชยให้แก่คนงานบังคับเกาหลี
จำนวน 10 คน จากคำพิพากษานี้ ถ้าบริษัทเอกชนญี่ปุ่นไม่ปฏิบัติตาม
ศาลเกาหลีใต้ จะใช้อำนาจในการยึดทรัพย์ของบริษัทที่อยู่ในเกาหลีใต้
และขายทอดตลาดเพื่อนำเงินไปจ่ายแก่โจทก์ที่ฟ้องร้องคดี ทำให้
รัฐบาลญี่ปุ่นกดดันรัฐบาลเกาหลีใต้ไม่ให้ดำเนินการตามคำพิพากษา
ญี่ปุ่นใช้มาตรการควบคุมอย่างเข้มงวดในการส่งออกสินค้าที่ใช้
เทคโนโลยีขั้นสูงในการผลิตไปยังเกาหลีใต้ จึงก่อให้เกิดผลกระทบต่อ
การผลิตโทรศัพท์สมาร์ทโฟนและจอภาพของบริษัทผู้ประกอบการ
และญี่ปุ่นเพิ่มความกดดันเกาหลีใต้มากขึ้นโดยลบสถานะเป็นหุ้นส่วน
พิเศษทางการค้าของเกาหลีใต้ เกาหลีใต้จึงใช้มาตรการทางการค้าตอบ
โต้ญี่ปุ่นและกล่าวถึงการยุติความตกลงแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ซึ่ง
หมายถึงความขัดแย้งได้ขยายขอบเขตไปสู่ด้านความมั่นคงในภูมิภาค
(วิเชียร อินทะสี, 2565: 168-169) ส่วนในภาคประชาชนมีการรณรงค์

งดซื้อสินค้าญี่ปุ่นทำให้ธุรกิจของญี่ปุ่นหลายแห่งในเกาหลีใต้ต้องปิดตัวลง และกลับมาเปิดใหม่อีกครั้งในช่วง ค.ศ. 2023-2024

การเมืองในความทรงจำกับความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-จีน

ใน ค.ศ. 1972 เมื่อการเมืองโลกในยุคสงครามเย็นเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการเปิดความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐอเมริกากับสาธารณรัฐประชาชนจีน ทำให้ญี่ปุ่นปรับปรุงความสัมพันธ์กับสาธารณรัฐประชาชนจีนเช่นกัน โดยมีการออกแถลงการณ์ร่วมระหว่างรัฐบาลทั้งสองประเทศ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรับผิดชอบในการทำสงครามของญี่ปุ่นและแสดงความรู้สึกขออภัย ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับจีนเข้าสู่ภาวะปกติ ในเอกสารระบุว่า “ฝ่ายญี่ปุ่นตระหนักดีถึงความรับผิดชอบต่อความเสียหายร้ายแรงดังกล่าว ญี่ปุ่นทำให้ชาวจีนในอดีตต้องผ่านสงคราม และญี่ปุ่นได้ประณามตัวเองอย่างลึกซึ้ง” (SHUJI, 2003: 7) เอกสารนี้แสดงถึงความรับผิดชอบในการทำสงครามของญี่ปุ่นโดยตรงด้วยเหตุผลหลายประการ ประการแรก ระดับความเสียหายที่เกิดขึ้นในจีนมีระดับที่ใหญ่กว่าประเทศอื่นมาก ประการที่สอง เอกสารนี้จัดทำขึ้นเพื่อเป็นแถลงการณ์ร่วม ไม่ใช่สนธิสัญญาเนื่องจากจุดยืนทางกฎหมายของญี่ปุ่นที่ว่าภาวะสงครามระหว่างญี่ปุ่นกับจีนสิ้นสุดลงแล้วและประเด็นการแก้ไขการชดเชยค่าเสียหายจากสงครามทั้งหมด ได้ระบุไว้แล้วตั้งแต่การทำสนธิสัญญาสันติภาพ ค.ศ. 1952

มิตเตอร์ รานา (2003: 118) ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์จีน มีความเห็นว่า การเมืองระหว่างประเทศในช่วงสงครามเย็นเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งต่อการกำหนดแนวทางของสาธารณรัฐประชาชนจีนกับญี่ปุ่น เพราะหลังจากที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนขึ้นปกครองประเทศ ในทางการเมืองระหว่างประเทศนั้นจีนค่อนข้างโดดเดี่ยว ไม่ได้รับการยอมรับจากสหรัฐอเมริกาและประเทศที่มีบทบาทสำคัญระดับนานาชาติประเทศอื่น ๆ การยอมรับอย่างเป็นทางการจากญี่ปุ่นเป็นหนึ่งในเป้าหมายด้านการต่างประเทศที่สำคัญของสาธารณรัฐประชาชนจีนซึ่งบรรลุผลสำเร็จในที่สุดในปี ค.ศ. 1972 แต่ก่อนหน้านั้นความต้องการที่จะเปิดความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นหรือได้รับการยอมรับจากญี่ปุ่นทำให้การระลึถึงความน่าสะพรึงกลัวของสงครามในจีนนั้นมีไม่มากนัก แม้ว่าหนังสือ อนุสรณ์สถาน หรือสิ่งอื่น ๆ ในการรำลึกถึงเรื่องราวการยึดครองหรือการรุกรานจากญี่ปุ่นในพื้นที่สาธารณะในจีนจะเต็มไปด้วยเรื่องราวพฤติกรรมของญี่ปุ่นในช่วงตั้งแต่สงครามจีน-ญี่ปุ่น ค.ศ. 1937 และจนถึงสิ้นสุดสงครามโลกใน ค.ศ. 1945 แต่ก็มักจะแยกแยะได้ยากจากศัตรูอื่น ๆ โดยเฉพาะกองกำลังคณะชาติ (พรรคกัวอหมินต๋ง) ภายใต้การนำของเจียงไคเช็ค

กล่าวได้ว่า ในเวลานั้นพรรคคอมมิวนิสต์จีนมีความกังวลต่อกองทัพของฝ่ายกัวอหมินต๋งมากกว่าญี่ปุ่น ดังนั้นจึงมีเรื่องเล่าอย่างเป็นทางการที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลพรรคคอมมิวนิสต์จีน ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อในญี่ปุ่นที่ว่าสงครามได้รับการยุ้งโดยกลุ่ม

ทหารจำนวนไม่มาก ชาวญี่ปุ่นธรรมดา ๆ ก็ตกเป็นเหยื่อเช่นกัน และเนื่องจากในเวลานั้นพรรคคอมมิวนิสต์จีนเห็นว่าพรรคก๊กมินตั๋งและสหรัฐอเมริกาเป็นศัตรูที่แท้จริง การสอบสวนอาชญากรรมสงครามของญี่ปุ่นจึงถูกระงับ อาชญากรรมสงครามหลายพันคนที่ถูกควบคุมตัวในประเทศจีนมีเพียง 45 คนเท่านั้นที่ได้รับโทษจำคุก ในขณะที่คนที่เหลือได้รับการอภัยโทษและส่งตัวกลับประเทศญี่ปุ่น นอกจากนี้พรรคคอมมิวนิสต์จีนเลือกที่จะละทิ้งการชดใช้สงคราม เพราะไม่ต้องการที่จะทำให้เกิดเป็นปัญหาทางการทูตกับญี่ปุ่น (LAWSON & TANNAKA, 2010: 413)

อย่างไรก็ตาม ในทศวรรษ 1990 จีนมีการเปลี่ยนแปลงจากการเปิดประเทศ ปฏิรูปเศรษฐกิจ และในทศวรรษนี้ เรื่องราวของหญิงผ่นคลายชาวเกาหลีได้ถูกเปิดเผยต่อสาธารณะ มีการฟ้องร้องรัฐบาลญี่ปุ่นของอดีตหญิงผ่นคลายใน ค.ศ. 1991 ตลอดจนการยืนยันหลักฐานของนักประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการก่ออาชญากรรมต่อผู้หญิงของกองทัพญี่ปุ่น ทำให้ใน ค.ศ. 1992 รัฐบาลญี่ปุ่นยอมรับถึงการมีส่วนเกี่ยวข้องของกองทัพกับเรื่องราวดังกล่าว ใน ค.ศ. 1997 หนังสือ *THE RAPE OF NANKING* ของไอริส จาง ที่กล่าวถึงเหตุการณ์สังหารหมู่ที่หนานจิงกลายเป็นประเด็นสนใจและเกิดข้อถกเถียงอย่างกว้างขวาง และในทศวรรษ 2000 ได้เกิดข้อขัดแย้งจนลุกลามเป็นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เมื่อพรรคอนุรักษ์นิยมของญี่ปุ่นนำเรื่องหญิงผ่นคลายออกจากแบบเรียนประวัติศาสตร์ ทำให้เกิดความไม่

พอใจแก่เกาหลีใต้ จีน และประเทศอื่น ๆ เนื่องจากเห็นว่ารัฐบาลญี่ปุ่นกำลังบิดเบือนประวัติศาสตร์เพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับประเทศ ซึ่งไม่ตรงกับความจริงที่จีนและประเทศอื่น ๆ มองว่าญี่ปุ่นคือผู้รุกราน และปฏิบัติอย่างโหดร้าย รวมถึงการสร้างสารคดีบอกเล่าเรื่องราวชีวิตของหญิงพ่อกลายของจีน ทำให้ประเด็นหญิงพ่อกลายกลับมาสู่ความสนใจของชาวจีน

ใน ค.ศ. 2005 เมื่อครบรอบ 60 ปี การสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 นายกรัฐมนตรีโคอิซุมิได้กล่าวคำขอโทษต่อหญิงพ่อกลาย แต่ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับจีนในช่วงนี้มีความตึงเครียดทั้งจากความบาดหมางเรื่องหญิงพ่อกลาย และการเดินทางไปยังศาลเจ้ายาสุกุนิของนายโคอิซุมิ ทำให้ในระหว่าง ค.ศ. 2001-2006 จีนได้ยกเลิกการเจรจาระดับสูงทางการทูตกับญี่ปุ่นจากสาเหตุความขัดแย้งดังกล่าว ต่อมาใน ค.ศ. 2007 ญี่ปุ่นเผชิญแรงกดดันอย่างหนักจากจีนและประเทศอื่นๆอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากนายกรัฐมนตรีชินโซ อะเบะ กล่าวปฏิเสธเรื่องการบังคับผู้หญิงมาเป็นทาสทางเพศในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 แม้ว่าใน ค.ศ. 2015 นายอะเบะได้ยอมเปลี่ยนท่าทีจากที่เคยปฏิเสธ มาเป็นกล่าวคำขอโทษต่อหญิงบำเรอในโอกาสครบรอบ 70 ปี การสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่การที่ญี่ปุ่นได้ทำข้อตกลงยุติปัญหาหญิงบำเรอกับเกาหลีใต้ใน ค.ศ. 2015 โดยไม่ได้กล่าวถึงการชดเชยให้หญิงพ่อกลายในประเทศอื่นรวมถึงจีนด้วย นอกจากนี้ ข้อตกลงระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีใต้ยังมีนัยยะทางการเมืองเพื่อต่อต้านจีนที่

กำลังมีบทบาทสำคัญ และความขัดแย้งเรื่องการสิทธิเหนือเกาะ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นมีความตึงเครียดกัน

ใน ค.ศ. 2016 จีนได้สร้างพิพิธภัณฑสถานหุ่นขี้ผึ้งขึ้นที่มหาวิทยาลัยครุศาสตร์เซี่ยงไฮ้ ซึ่งได้จัดแสดงสิ่งของต่าง ๆ ที่ได้รับบริจาคจากบรรดานักวิจัยและผู้รอดชีวิตสมัยสงคราม ภาพถ่าย และคำบอกเล่าของเหยื่อสงคราม พิพิธภัณฑสถานนี้กลายเป็นสถานที่สร้างบันทึก และถ่ายทอดความทรงจำร่วมเกี่ยวกับเรื่องหุ่นขี้ผึ้งคนตายชาวจีนและความโหดร้ายของกองทัพญี่ปุ่น รวมถึงมีบทบาทในการสนับสนุนผู้รอดชีวิต ให้ความรู้แก่สาธารณชน และใช้ความทรงจำเกี่ยวกับสงครามเพื่อคุณธรรม

การจัดแสดงได้ตีความประวัติศาสตร์ความรุนแรงทางเพศในสงครามภายใต้ข้อจำกัดทางวัฒนธรรมและการเมือง เพื่อสร้างความหมายใหม่ให้แก่ประวัติศาสตร์ที่ถูกทำให้เงียบหาย และเชื่อมโยงเข้ากับการเคลื่อนไหวข้ามชาติที่มุ่งเรียกร้องการยอมรับและการเยียวยาในเชิงสังคมและจริยธรรม มีการจัดแสดงคำให้การของผู้รอดชีวิต และความร่วมมือข้ามพรมแดน โดยพิพิธภัณฑสถานทำหน้าที่เป็นพื้นที่แห่งความทรงจำเพื่อสร้างความเชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบัน โดยมีที่ตั้งอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ ขณะเดียวกันก็มีบทบาทเชิงรุกในการสร้างเครือข่ายความทรงจำและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันต่อการเรียกร้องในระดับสากลผ่านการจัดนิทรรศการ การฝึกอบรมนักศึกษา การระดมอาสาสมัคร การใช้สื่อดิจิทัล และการมีส่วนร่วมกับ

โครงการ *MEMORY OF THE WORLD* ขององค์การยูเนสโก (ZHU YIJIE, 2025) ต่อมาในวันที่ 28 ธันวาคม ค.ศ. 2016 โฆษกกระทรวงการต่างประเทศจีนกล่าวว่า จีนมีความเห็นตลอดมาว่ากรณีหญิงพ่อกลายถือเป็นอาชญากรรมร้ายแรงที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนของประชาชนชาวเอเชียจำนวนมาก ดังนั้น ญี่ปุ่นต้องยอมรับและตระหนักถึงประวัติศาสตร์การรุกรานประเทศอื่นของตน และควรแก้ปัญหาโดยท่าทีที่มีความรับผิดชอบ

หोजดหมายเหตุแห่งชาติญี่ปุ่นได้ยื่นสำเนาเอกสารเกี่ยวกับหญิงพ่อกลายเพิ่มเติมให้แก่สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 2017 จำนวน 19 ชิ้น แต่หัวหน้าสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีปฏิเสธที่จะตรวจสอบสำเนาเอกสารดังกล่าว ทำให้ในเดือนเมษายน นายลู่ คัง โฆษกกระทรวงการต่างประเทศจีนแถลงว่าการบังคับผู้หญิงไปเป็นหญิงพ่อกลายถือเป็นการกระทำผิดอย่างร้ายแรงของญี่ปุ่น มีหลักฐานมัดตัวไม่อาจปฏิเสธได้ และการที่รัฐบาลญี่ปุ่นมองข้ามประเด็นดังกล่าวด้วยท่าทีที่ไม่ถูกต้องอีกครั้ง จะทำให้ญี่ปุ่นไม่สามารถปลดภาระทางประวัติศาสตร์กับประเทศอื่นได้ ซึ่งทางการเงิน อดีตหญิงพ่อกลาย และประชาชนจีนมองว่าที่ผ่านมา รัฐบาลญี่ปุ่นไม่ได้แสดงถึงความจริงใจในการแก้ปัญหาหญิงพ่อกลาย ทำให้ประเด็นปัญหาดังกล่าวเป็นอุปสรรคที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของญี่ปุ่นกับจีนมาโดยตลอด

การเมืองในความทรงจำกับความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แม้จะไม่มี การต่อต้านญี่ปุ่นรุนแรงเท่าเกาหลีใต้ เพราะตั้งแต่ทศวรรษ 1970 ญี่ปุ่นเป็นผู้ลงทุนอุตสาหกรรมจำนวนมากในภูมิภาคนี้ ตลอดจนให้ความช่วยเหลือด้านเงินกู้ เงินช่วยแบบให้เปล่าและอื่น ๆ ผ่านนโยบายการทูตวัฒนธรรม แต่นับตั้งแต่ทศวรรษ 1990 ที่อดีตหญิงพ่อกลายชาวฟิลิปปินส์อินโดนีเซีย เริ่มเคลื่อนไหวเรียกร้องความรับผิดชอบจากญี่ปุ่นก็มีการชุมนุมของอดีตหญิงพ่อกลายและองค์กรสตรีต่าง ๆ หลายครั้ง

หากเปรียบเทียบกันแล้ว หญิงพ่อกลายชาวอินโดนีเซียฟิลิปปินส์ ยังไม่ได้รับการเยียวยาจากญี่ปุ่นในลักษณะเดียวกับที่เกาหลีใต้ได้รับ ทำให้ความพยายามแก้ไขเรื่องหญิงพ่อกลายของญี่ปุ่นไม่ได้รับการยอมรับจากประเทศเหล่านี้ และมีข้อวิจารณ์จากนักวิชาการชาวฟิลิปปินส์ว่าคำขอโทษของญี่ปุ่นยังไม่เป็นทางการ ไม่ใช่คำขอโทษจากรัฐบาลโดยตรง จึงเหมือนขาดความจริงใจ (Whaley, 2016: online) ทำให้ในฟิลิปปินส์เกิดการชุมนุมประท้วงญี่ปุ่นหลายครั้งของกลุ่มหญิงพ่อกลายและผู้สนับสนุน โดยมีการประณามและเรียกร้องให้ทางการญี่ปุ่นรับผิดชอบ เช่น การประท้วงหน้าสถานทูตญี่ปุ่นที่กรุงมะนิลา ค.ศ. 1996 การประท้วงในวันสตรีสากล ค.ศ. 2002 และการประท้วงนายอะเบะใน ค.ศ. 2015 หลังออกแถลงการณ์การสิ้นสุดสงครามโลก

ครบรอบ 70 ปี รวมทั้งขอให้ญี่ปุ่น “ขอโทษอย่างจริงใจ” (Sigit & Anantasya, 2021: 154)

การประท้วงยังเกิดขึ้นเมื่อจักรพรรดิอะกิฮิโตะและพระราชินี มิจิโกะเสด็จเยือนฟิลิปปินส์ใน ค.ศ. 2016 กลุ่มผู้ประท้วงแสดงความไม่พอใจที่รัฐบาลฟิลิปปินส์ให้การต้อนรับ และเรียกร้องให้ประธานาธิบดีเบนิกโน อาควิโน ที่ 3 เรียกร้องความเป็นธรรมจากญี่ปุ่น โดยให้ญี่ปุ่นขอโทษและจ่ายค่าชดเชยเช่นเดียวกับที่ตกลงกับเกาหลีใต้ ซึ่งจักรพรรดิญี่ปุ่นกล่าวแสดงความเสียใจต่อความโหดร้ายของทหารญี่ปุ่น แต่ไม่กล่าวถึงหญิงผ่องคลាយ ขณะที่นายอาควิโนกล่าวว่าเมื่อ ค.ศ. 1956 ญี่ปุ่นได้ทำข้อตกลงชดเชยค่าเสียหายให้ฟิลิปปินส์แล้ว จำนวน 550 ล้านดอลลาร์ ฟิลิปปินส์จะไม่เรียกร้องอีก การที่จักรพรรดิญี่ปุ่นไม่กล่าวถึงหญิงผ่องคลายและท่าทีของประธานาธิบดีฟิลิปปินส์สร้างความผิดหวังให้แก่อดีตหญิงผ่องคลายอย่างมาก ซึ่งอาจเป็นเพราะทางการฟิลิปปินส์ไม่ยากให้กระทบความสัมพันธ์กับญี่ปุ่น เนื่องจากญี่ปุ่นเป็นนักลงทุนและคู่ค้าสำคัญของฟิลิปปินส์

องค์กรสตรีฟิลิปปินส์ออกแถลงการณ์ใน ค.ศ. 2016 ขอให้รัฐบาลฟิลิปปินส์หารือกับรัฐบาลญี่ปุ่น โดยตำหนิว่ารัฐบาลที่ผ่านมาเพิกเฉยต่อการให้ความเป็นธรรมแก่หญิงผ่องคลายเพราะกลัวจะกระทบความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นโดยเฉพาะทางเศรษฐกิจ ทำให้มี Lola หรือหญิงชราที่เสียชีวิตโดยไม่ได้รับการชดเชยหรือไม่ได้รับแม้แต่คำขอโทษอย่างเป็นทางการ ปีต่อมาอดีตหญิงผ่องคลายและองค์กรเอกชน

ของฟิลิปปินส์รวมตัวประท้วงที่หน้าสถานทูตญี่ปุ่นเพื่อประท้วงนายอะเบะที่มาเยือนฟิลิปปินส์ในเดือนมกราคม ค.ศ. 2017 เรียกร้องให้นายอะเบะกล่าวขอโทษอย่างเป็นทางการ ให้จ่ายค่าชดเชย และให้เขียนแบบเรียนประวัติศาสตร์ให้ถูกต้อง ซึ่งกลุ่มชาตินิยมในญี่ปุ่นเห็นว่าควรสอนนักเรียนให้ภาคภูมิใจในความเป็นคนญี่ปุ่นที่ได้ช่วยปลดปล่อยชาวเอเชียจากจักรวรรดินิยมตะวันตก และเห็นว่าไม่ควรสอนนักเรียนเกี่ยวกับประเด็นหญิงผ่องคลាយและการสังหารหมู่พลเรือน (Gordon, 2014: 332) ความเห็นของกลุ่มชาตินิยมในญี่ปุ่นและประเด็นในหนังสือแบบเรียนประวัติศาสตร์ทำให้เกิดการประท้วงญี่ปุ่น โดยเฉพาะในจีนและเกาหลีใต้ที่การประท้วงเป็นไปอย่างรุนแรง

ขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีใต้ไม่ดีขึ้นจากการณีประวัติศาสตร์ยุคสงครามและหญิงผ่องคลាយ แต่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลญี่ปุ่นกับรัฐบาลฟิลิปปินส์เป็นไปด้วยดี ประธานาธิบดีโรดรีโก โรอา ดูแตร์เต ของฟิลิปปินส์แสดงท่าทีเพิกเฉยต่อการเรียกร้องเพื่อหญิงผ่องคลาย กลุ่มเคลื่อนไหวเพื่อหญิงผ่องคลายในฟิลิปปินส์วิจารณ์ว่ารัฐบาลคำนึงถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างประเทศมากกว่าประชาชน เพราะรัฐบาลญี่ปุ่นเป็นผู้บริจาครายใหญ่ในการช่วยเหลือฟิลิปปินส์ และระบุว่าชาวฟิลิปปินส์ต้องการเป็นมิตรกับญี่ปุ่น แต่ต้องการความเป็นธรรมและสิ่งที่เรียกร้องนั้นไม่ใช่สิ่งที่ไม่มีเหตุผล แต่เป็นผลที่ญี่ปุ่นต้องชดใช้จากการกระทำ

ของกองทัพญี่ปุ่นในอดีต ญี่ปุ่นไม่ควรปฏิเสธความจริงว่าได้กระทำ
อาชญากรรมที่เลวร้าย (Sigit & Anantasya, 2021: 156)

สำหรับอินโดนีเซียนั้น ใน ค.ศ. 1993 สถาบันช่วยเหลือทาง
กฎหมายของอินโดนีเซียดำเนินการให้หญิงพ่อกลายลงทะเบียน
เพื่อให้ความช่วยเหลือ นำไปสู่การที่รัฐบาลอินโดนีเซียและรัฐบาล
ญี่ปุ่นหารือกัน ใน ค.ศ. 1996 เพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยมีข้อสรุปว่า
รัฐบาลอินโดนีเซียจะทำโครงการให้ความช่วยเหลือและสวัสดิการแก่
อดีตหญิงพ่อกลาย ส่วนเรื่องค่าชดเชยนั้นทางการอินโดนีเซียระบุว่า
ญี่ปุ่นได้ชดใช้แล้วตั้งแต่ ค.ศ. 1958 จึงจะไม่เรียกร้องอีก (Dania,
2016: online) ต่อมานายกรัฐมนตรีรีวทาโร ฮาชิโมโตะ ของญี่ปุ่นส่ง
จดหมายขอโทษไปยังรัฐบาลอินโดนีเซีย แต่ไม่ได้กล่าวขอโทษต่อหญิง
พ่อกลายโดยตรง และใน ค.ศ. 1997 กองทุนสตรีแห่งเอเชียของญี่ปุ่น
ทำบันทึกความเข้าใจกับทางการอินโดนีเซีย ระบุว่ากองทุนจะมอบเงิน
จำนวน 380 ล้านเยน เป็นเงินช่วยในการสร้างสวัสดิการต่าง ๆ จำนวน
69 แห่ง เป็นเวลา 10 ปี เพื่อให้อดีตหญิงพ่อกลายและผู้สูงอายุชาว
อินโดนีเซียอยู่อย่างสะดวกสบายตลอดชีวิต (Asian Women's Fund,
2007: online) รัฐบาลญี่ปุ่นเห็นว่าการให้ความช่วยเหลือผ่านกองทุน
นี้เป็นทางออกที่ดีที่สุดในการแก้ปัญหาและเป็นการชดเชยแก่หญิงพ่อก
ลายในอินโดนีเซีย (Dania, 2016: online) อย่างไรก็ตาม มีการตั้ง
คำถามถึงความจริงใจของรัฐบาลญี่ปุ่นเพราะยังไม่ได้กล่าวขอโทษต่อ
หญิงพ่อกลายชาวอินโดนีเซียโดยตรง และเงินช่วยเหลือก็ไม่ใช้เงิน

จากรัฐบาลญี่ปุ่นโดยตรง แต่กองทุนนี้เป็นเงินที่มาจากการบริจาคโดยชาวญี่ปุ่น

จะเห็นได้ว่า ประเด็นหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากสงครามไม่ว่าจะเป็นหญิงผ่องคลาญหรือประชาชนของประเทศที่กองทัพญี่ปุ่นเข้าไปยึดครองพยายามเรียกร้องจากรัฐบาลญี่ปุ่นมาตลอดหลายสิบปี คือคำขอโทษอย่างเป็นทางการ และการยอมรับอย่างจริงจังของรัฐบาลญี่ปุ่นต่อการกระทำในอดีต ซึ่งจะเห็นได้ว่ารัฐบาลญี่ปุ่นได้กล่าวคำขอโทษแล้วแต่ถูกมองจากหลายประเทศว่าไม่จริงใจ เพราะยังมีการกระทำอื่น ๆ ที่กระทบความรู้สึกของเหยื่อ เช่น คำขอโทษอย่างเป็นทางการที่ล่าช้าจนดูเหมือนว่าคำขอโทษจากรัฐบาลในเวลาต่อมานั้นเป็นไปอย่างเลื่องไม่ได้ กรณีการเขียนแบบเรียนประวัติศาสตร์ที่ญี่ปุ่นไม่ยอมรับว่ากองทัพญี่ปุ่นรุกราน และการพยายามตัดเรื่องหญิงผ่องคลาญออกจากแบบเรียน รวมถึงกรณีที่หญิงผ่องคลาญทุกเชื้อชาติยังไม่ได้รับการชดเชยอย่างเป็นธรรม เป็นต้น

สรุปได้ว่า จากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาที่ส่งผลกระทบมาจนปัจจุบันนั้น การที่จะสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติและสร้างความมั่นคงในภูมิภาค จะต้องมีการค้นหาความจริงที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์อย่างเปิดเผย ตรงไปตรงมา คนรุ่นปัจจุบันต้องยอมรับว่าประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่ผ่านไปแล้ว ไม่ควรนำมาเป็นสาเหตุความขัดแย้งในปัจจุบัน แต่ควรใช้เป็นบทเรียนไม่ให้เกิดขึ้นอีก และ

สร้างความร่วมมือกันแทนที่จะอยู่อย่างขัดแย้ง เพราะปัจจุบันยังมีข้อ
วิจารณ์ต่อรัฐบาลญี่ปุ่นว่า แม้ญี่ปุ่นชดเชยให้กับผู้เสียหายแต่ไม่เคย
กล่าวถึงการค้นหาความจริง การที่ผู้ที่เกี่ยวข้องไม่มีโอกาสได้บอกเล่า
ความรู้สึกของพวกเขา รวมถึง “ความเจ็บ” ที่เกิดขึ้นทำให้การชดเชย
และความเป็นธรรมถูกทำให้เจ็บหายไป ความเจ็บจากสภาพสังคม
และค่านิยมแบบชายเป็นใหญ่ทำให้หญิงพ่นคลายจำนวนมากไม่กล้า
เปิดเผยเรื่องราว และความเจ็บที่จำยอมของหญิงพ่นคลายเพราะ
ค่านิยมของสังคมที่ให้ความสำคัญกับความบริสุทธิ์ของสตรี หน้าตา
ของครอบครัวและเครือญาติ และความกลัวความอับอายที่จะถูก
วิพากษ์วิจารณ์ ทำให้สตรีที่ตกเป็นหญิงพ่นคลายจำต้องอยู่ในความ
เจ็บมาเกือบ 50 ปี

ข้อตกลงอย่างเป็นทางการระหว่างประเทศหลายข้อตกลงยังไม่เคยระบุถึงผู้เสียหายที่ชัดเจน และคำขอโทษอย่างเป็นทางการของ
ญี่ปุ่นที่มาช้าเกือบ 50 ปี ทำให้บาดแผลจากสงครามจึงไม่เคยได้รับการ
แก้ไขอย่างเต็มที่ การค้นหาและยอมรับความจริงทางประวัติศาสตร์ไม่เคย
เกิดขึ้น ต่างจากกรณีของเยอรมนี หลังสงครามโลกครั้งที่สอง
เยอรมนีสร้างวัฒนธรรมการสำนึกผิดต่อประเทศเพื่อนบ้าน และ
แสดงออกถึงการสำนึกผิด การขอโทษอย่างจริงใจ รวมถึงมี
กระบวนการชำระประวัติศาสตร์อย่างตรงไปตรงมา ทำให้ในยุโรป การ
ก่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ของเยอรมนีในอดีตไม่ได้ส่งผลให้เกิดความ
ขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เหมือนเช่นที่ญี่ปุ่นเผชิญ แม้

ต่อมาญี่ปุ่นได้ชดเชยและขอโทษอย่างเป็นทางการ เพื่อเป็นการเยียวยาจิตใจให้แก่อดีตหญิงพ่อกบฏ แต่ถ้าประวัติศาสตร์ในช่วงนี้มีการถ่ายทอดอย่างตรงไปตรงมาและผู้เสียหายได้รับคำขอโทษอย่างจริงใจ ย่อมจะทำให้เกิดการยอมรับและเกิดการเรียนรู้จากอดีตที่จะเป็นบทเรียนต่อไป ดังที่อดีตหญิงพ่อกบฏกล่าวไว้ว่า การบอกเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นนั้น “เป็นการต่อสู้เพื่อตัวเองและต้องการความยุติธรรม รวมทั้งไม่ต้องการให้เกิดเหตุการณ์ในลักษณะนี้อีก” ซึ่งการที่จะนำไปสู่การคืนดีอย่างแท้จริงจากบาดแผลทางประวัติศาสตร์นั้น Thomas W. Burkman เสนอว่า การจะบรรลุการคืนดีระหว่างรัฐในระดับลึก (Deep interstate reconciliation) จะต้องผ่านกระบวนการสำคัญ คือ การบอกเล่าความจริง การนำผู้กระทำผิดเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม การชดเชย และการให้อภัย (Burkman, 2026: 67–68) Burkman เห็นว่าในกรณีของเอเชียตะวันออก ความทรงจำในสงคราม (War memory) และความทรงจำในฐานะอาณานิคม (Colonial memory) ยังคงเป็นอุปสรรคต่อการแก้ไขความขัดแย้งในอดีต และความขัดแย้งในอดีตได้ถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งของข้อขัดแย้งในปัจจุบัน เช่น กรณีการแก้ไขข้อพิพาททางดินแดน และยังเป็นอุปสรรคต่อการสร้างกรอบความมั่นคงร่วมของภูมิภาคในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- โกโต-โจนส์, คริสโตเฟอร์. (2554). *ญี่ปุ่นสมัยใหม่ ความรู้ฉบับพกพา*. แปลโดย พลอยแสง เอกญาติ. โอเพ่นเวิลด์ส.
- ดำริห์ เรื่องสุธรรม. (2544). *ขบวนการแรงงานไทยในการต่อต้านกองทัพญี่ปุ่นใน สงครามโลกครั้งที่ 2*. สุขภาพใจ.
- บีบีซีไทย. (2560). เผยวิดีโอบันทึกภาพ “หญิงบำเรอ” ยุคสงครามโลก. [bbc.com/thai/international-40555553](https://www.bbc.com/thai/international-40555553)
- บิสลีย์, ดับเบิลยู.จี. (2543). *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่*. แปลโดย ทองสุก เกตุโรจน์. กรมวิชาการ.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. (2553). *แม่ : กลับจากบ้านโป่งถึงปากน้ำ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยชาญ คัมปัญญา. (2558, 14 มิถุนายน). “รู้จักหญิงบำเรอ (comfort woman)”. *ไทยโพสต์*. 19(6794). <https://www.chanchaivision.com/2015/06/comfort-women-150614.htm>
- ตุลย์ จิระโชคโสภณ (2561, กรกฎาคม-ธันวาคม). 70 ปีสงครามมหาเอเชียบูรพา: กับ 50 ปีแห่งความเจ็บของอาชญากรรมสงคราม ว่าด้วยผู้หญิงผ่นคลายชาว ดัตช์ในอินโดนีเซีย. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา*. 6(2): 1-30.
- ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2547). อินโดนีเซีย รายา : รัฐจารีตสู่ “ชาติ” ในจินตนาการ. เมืองโบราณ.
- นงลักษณ์ ลิ้มศิริ, พันโทหญิง. (2556). *สันติภาพและความรักชาติ : ความรู้และ มุมมอง จากประวัติศาสตร์สงครามในพิพริภันท์ญี่ปุ่น จีน และเกาหลี*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

- นภดล ขาดิประเสริฐ. (2554). *ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสาธารณรัฐเกาหลีกับญี่ปุ่น ค.ศ. 1965-2009: รายงานวิจัย*. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นภนันทน์ จันทราซัลธร. (มปป.). *จากศาลอาญาระหว่างประเทศเฉพาะกิจสู่ศาลอาญาระหว่างประเทศ : อุปสรรคบางประการที่ยังรอการแก้ไข*, 1-33. <https://www.krisdika.go.th/data/activity/act13495.pdf>
- นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. (2567). *ชาติพันธุ์นัยของความทรงจำ (Memory of Ethnography)*. <https://www.sac.or.th/portal/th/article/detail/561>
- ผิน พุ่งคา. (2564, กรกฎาคม 16). *ร่องรอยนางบำเรอทหารญี่ปุ่น “บนแผ่นดินไทย” สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2. ศิลปวัฒนธรรม*. https://www.silpa-mag.com/history/article_6117
- พวงทิพย์ เกียรติสหัสกุล. (2553, มกราคม-มิถุนายน). *ชีวิตราษฎรไทยสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา : มุมมองผ่านการเข้ามา. ควบคุมทางรถไฟสายใต้ของกองทัพญี่ปุ่น. วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร. 30(1): 117-137.*
- _____. (2554). *ทางรถไฟสายใต้ในเงาอาทิตยอุทัย*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พัทธจิต ตั้งสินมั่นคง. (2025, December 5). “จากสมรภูมิรบ สู่สมรภูมิความทรงจำ : สงครามโลกครั้งที่ 2 ในสายตาจีนและญี่ปุ่น”. <https://www.the101.world/china-japan-ww2-memory/>
- วิเชียร อินทะสี. (2565, กันยายน-ธันวาคม). *ความทรงจำร่วม อัตลักษณ์ชาติ และนโยบายต่างประเทศเกาหลีใต้ กรณีข้อพิพาททางบำเรอสงครามและคนงานบังคับเกาหลีระหว่างเกาหลีใต้กับญี่ปุ่น. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 23(3): 157-181.*

- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2543, ตุลาคม-2544, มกราคม). จีนในคริสต์ศตวรรษที่ 20. *วารสารราชบัณฑิตยสถาน สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง*. 26(1): 141-173.
- _____. (2545, มกราคม-ธันวาคม). เมื่อประวัติศาสตร์เป็นเหตุแห่งความขัดแย้งระหว่างชาติในเอเชีย. *วารสารประวัติศาสตร์*. 2-19.
- _____. (2549, ตุลาคม-ธันวาคม). พัฒนาการทางการศึกษาของไทย สมัยรัชกาลที่ ๕ กับญี่ปุ่น สมัยเมจิ: การวิเคราะห์เปรียบเทียบ. *วารสารราชบัณฑิตยสถาน สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง*. 31(4): 1150-1176.
- _____. (2551). ไทย จีน ญี่ปุ่น ในยุคจักรวรรดินิยมใหม่ วิเคราะห์ เปรียบเทียบ. ขส่วริยาสาสัน.
- ศิริพร ดาบเพชร. (2559). ญี่ปุ่นกับการสร้างจักรวรรดินิยม. คณะสังคมศาสตร์ มศว.
- _____. (2559). รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงของสังคมญี่ปุ่นยุคหลังสงครามถึงปัจจุบัน. ภาควิชาประวัติศาสตร์ มศว.
- _____. (2566, มกราคม-มิถุนายน). Comfort Women: การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิมนุษยชน และความสัมพันธ์ของญี่ปุ่นกับอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*. 26(1): 52-68.
- _____. (2567). อาทิตยอัสดง ญี่ปุ่นในโลกที่เปลี่ยนแปลง. คณะสังคมศาสตร์ มศว.
- สุชาดา เลี้ยงชูศักดิ์. (2019). การเรียกร้องของภาคประชาสังคมเกาหลีใต้ กรณีหญิงบำเรอทหารญี่ปุ่น : การตั้งรูปแบบหญิงบำเรอในต่างประเทศ. *International Journal of East Asian Studies*, 23(1): 286-303.
- สายพิน กุลกนกวรรณ ฮัมดानी. (2017, November 20). ภัทรกร ภูทอง-ใส่เสียงให้ความทรงจำ. *The Momentum*.
<https://themomentum.co/pattaraphon-phoothong/>
- โสภิตา วีรกุลเทวัญ. (2544, พฤศจิกายน). “ตามรอย comfort women ช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง”. *ศิลปวัฒนธรรม*.

https://www.silpa-mag.com/history/article_15249

Xinhua Thai news services. (2019, August 6). เสี่ยงที่ไม่มีใครได้ยิน...ตีแผ่ชีวิตหญิงบำเรอนับแสนในช่วงสงครามโลก.

https://www.xinhua.com/life-cul/23648_20190806

Asian Women's Fund. (1997). Digital Museum, The Comfort Women Issue and the Asian Women's Fund.

<https://www.awf.or.jp/e1/philippine-00.html>

_____. (1997). "Ianfu" Mondai Kankei Bunken Mokuroku, (A Bibliography of Publications on the "Comfort Women" Issue), Gyosei Corporation. <https://www.awf.or.jp/e1/Sources.html>

Askew, David. (2004, July 13). New Research on the Nanjing Incident. *The Asia-Pacific Journal, Japan Focus*. 2(7): 1-29.

<https://doi.org/10.1017/S1557466004000580>

Bix, H.P. (2008) War Responsibility and Historical Memory: Hirohito's Apparition. *Japan Focus*.

<http://japanfocus.org/products/details/2741>

Blackburn, Kevin. (2022) *The Comfort Women of Singapore in History and Memory*. NUS Press.

Blackburn, Kevin; Katharine McGregor, and Sachiyo Tsukamoto. (2024). "Comfort Women" – New Research from Japan, Singapore, Malaysia, and Indonesia. *Asia-Pacific Journal: Japan Focus*. 22(5), no.3: 1-9.

Bracht, Mary Lynn. (2018). *White chrysanthemum*. Penguin Random House.

Burkman, T. W. (2026). Can Nations Forgive? Japan, Korea, and China

- Remember the Past and Face the Future. *Review of Asian and Pacific Studies*, Seikei University Repository, 39, 67–88.
- Connerton, P. (1989). *How societies remember*. Cambridge University Press.
- Chang, Iris. (1997). *The Rape of Nanking, The Forgotten Holocaust of World War II*. Penguin Books.
- Cumings, Bruce. (1997). *Korea's Place in the Sun, A Modern History*. W.W. Norton & Company.
- Conrad, Sebastian. (2003) Entangled memories: Versions of the past in Germany and Japan, 1945–2001. *Journal of Contemporary History*. 38(1): 85–99.
- Committee on Foreign Affairs. (2007). *Hearing before the Subcommittee on Asia, The Pacific, and the Global Environment of the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives, One Hundred Tenth Congress, First Session, February 15, 2007, Serial No. 110-16: 23-28*. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-110hhrg33317/pdf/CHRG-110hhrg33317.pdf>
- Dania, Maya. (2016). *Former Sex Slaves Were Victims of War Crimes*. <https://www.alpha-canada.org/historical-issues/former-sex-slaves-were-victims-of-war-crime-maya-dania>
- Delury, John; Smith, Sheila A.; Maria Repnikova and Srinath Raghavan. (2015). *Looking Back on the Seventieth Anniversary of Japan's Surrender*. *The Journal of Asian Studies*. 74(4, November): 797-820.

- Dudden, A. (2008). *Troubled Apologies among Japan, Korea, and the United States*. Columbia University Press.
- Efron, Sonni (1999, 6 June). “War again is Raging over Japan’s Role in ‘Nanking’”, *Los Angeles Times*.
<https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1999-jun-06-mn-44838-story.html>
- Fogel, Joshua. (2015). The Controversy over Iris Chang’s *Rape of Nanking*. In *Between China and Japan*. pp. 394-398. Brill.
https://doi.org/10.1163/9789004285309_026
- Fogel, Joshua. (ed.). (2000). *The Nanjing Massacre in History and Historiography*. University of California Press.
<https://doi.org/10.1525/california/9780520220065.001.0001>
- Fujioka, N. (1999). *Education Issues, Comfort Women, and the Creation of A New History Textbook*.
<http://www.jiyuu-shikan.org/e/education.html>
- Galang, Evelina M. (2017). *Lolas’ House: Survivors of Wartime Rape Camps*. Evanston, IL.: Northwestern University Press.
- Gil, Yun-hyung. (2015). The first comfort woman witness we’ve forgotten... that name, Bae Bong-gi.
<https://www.hani.co.kr/arti/international/japan/703614.html>
- Gluck, Carol; Mitter, Ranna and Armstrong, Charles K. (2015). The *Seventieth Anniversary of World War II’s End in Asia: Three Perspectives*. *The Journal of Asian Studies*. 74(3, August): 531 – 537.

- Gordon, Andrew. (2003). *A Modern History of Japan: from Tokugawa Times to the Present*. Oxford University Press.
- Guinto, Joel and Simonette, Virma. (2023, 15 July). Comfort Women: Last of Japan's WW2 Sex Slaves Sing 'Forget Us Not'.
www.bbc.com/news/worlds-asia-65594025
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. University of Chicago Press.
- Hauser, Christine. (2018). 'It Is Not Coming Down': San Francisco Defends 'Comfort Women' Statue as Japan Protests. *The New York Times*.<https://www.nytimes.com/2018/10/04/us/osaka-sf-comfort-women-statue.html>
- Hayashi, Hirofumi. (1998). Japanese Comfort Women in Southeast Asia. *Japan Forum*, 10(2): 211- 219.
<https://doi.org/10.1080/09555809808721614>
- Her Haft of History. (2022, October 20). *8.9 Zheng Pingru: A Spy for China*.
<https://herhalfofhistory.com/2022/10/20/8-9-zheng-pingru-a-spy-for-china/>
- Hernandez, Jaview C. and Ezra F. Vogel (2015, November 12). China's Shifting Relations with Japan and Taiwan.
<https://www.chinafile.com/links/q-and-ezra-f-vogel-chinas->
- Hong, Youshin. (2020). *"Comfort Stations" as Remembered by Okinawans during World War II*. Brill.
- Huffman, James L. (2011). *Modern Japan: A History in Documents*. 2nd Edition. Oxford University Press.
- Hutton, P. H. (1988). *Collective Memory and Collective Mentalities: The Halbwachs Ariès Connection*.

- Jameson, Sam. (1985, Aug. 16). Nakasone's Visit to Wartime Shrine Criticized. *Los Angeles Times*.
<https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1985-08-16-mn-3020-story.html>
- Kawata, Fumiko. (2020). The Story of Bae Bong-gi – “We luckily managed to survive amid that war”. *Historical Memory, Kyeol, Research Institute on Japanese Military Sexual Slavery*.
https://kyeol.kr/en/boards/bd_en_look_hist/472
- Kim, Kyounghee. (1998). *Gender Politics in South Korea: The Contemporary Women's Movement and Gender Policies, 1980 – 1996*. Dissertation Ph.D. (Sociology). Graduate School of the University of Wisconsin-Madison.
<https://searchproquestcom.clvpn.swu.ac.th/docview/304466476/3D1CAD4E759A4594PQ/1?accountid=44800>.
- _____. (2002, June). A Frame Analysis of Women's Policies of Korean Government and Women's Movements in the 1980s and 1990s. *Korea Journal*. 42(2): 5-36.
- Kim, Seungkyung. (2014). *The Korean Women's Movement and the State*. Routledge.
- Kotler, Mindy. (2014, November 14). The Comfort Women and Japan's War on Truth. *The New York Times*.
<https://www.nytimes.com/2014/11/15/opinion/comfort-women-and-japans-war-on-truth.html>
- Kurasawa, Aiko. Indonesia ni okeru Ianfu Chousa hokoku (A Report on “Comfort Women” in Indonesia). pp. 89-106, in *Digital Museum: The*

- Comfort Women Issue and the Asian Women's Fund.*
<https://www.awf.or.jp/e6/index.html>
- Lai, Grace. (2002). Comfort Women in Japan and Korea. *Dalhousie Journal of Legal Studies*. 11(2): 32-64.
- Lam, Peng Er. (2005) Japan's Deteriorating Ties with China: The Koizumi Factor. *China: An International Journal* 3(2): 275-291.
- Lawson, Stephanie; Tannaka, Seiko. (2010). War Memories and Japan's 'Normalization' As An International Actor: A Critical Analysis. *European Journal of International Relations*. 17(3): 405-428.
- Lind, Jennifer. (2008). *Sorry States: Apologies in International Politics*. Cornell University Press.
- _____. (2013). The politics of memory in Japan and East Asia. *Cambridge University Press & Assessment*, 225-231.
<https://doi.org/10.1017/S1557466013025849>
- Mcmullen, Jane. (2016). *The House Where the Philippines "Forgotten 'Comfort Women' Were Held*.
https://www.bbc.com/news/magazine-36537605comfort-women-philippines-m-evelina-galang_n_57232d48e4b0f309baf08490
- Mitter, Rana. (2003). Old Ghosts: New Memories: China's Changing War History in the Era of Post-Mao Politics. *Journal of Contemporary History*. 38(1): 117-131.
- Mosbergen, Dominique. (2017). *The Harrowing Story of Fillipina Women Enslaved in Japan's Wartime Rape Camps*.
<https://www.huffpost.com/entry/>

- Nora, Pierre. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representation*. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory. (Spring): 7-24.
<http://links.jstor.org/sici?sici=0734-6018%28198921%290%3A26%3C7%3ABMAHLL>
- Ong, Iris. (2024). Women in Wartime: The Role of Indonesian Women during World War 2.
<https://www.pacificatrocities.org/blog/women-in-wartime-the-role-of-indonesian-women-during-world-war-2>
- O'Neill, Claire. (2011). *Comfort Women: Untold Stories of Wartime Abuse*.
<https://www.npr.org/sections/pictureshow/2011/06/04/134271795/comfort-women-untold-stories-of-wartime-abuse>
- Orreill, Kirsten. (2008). Who are the lanfu (Comfort Women)?.
New Voices, 2: 128-152.
- Poelgeest, Bart van. (1994). Report of a Study of Dutch Government Documents on the Forced Prostitution of Dutch Women in the Dutch East Indies during the Japanese Occupation, Unofficial Translation. 24th January 1994.
<https://www.awf.or.jp/pdf/0205.pdf>
- Potter, David M. (2008). “Evolution of Japan’s Postwar Foreign Policy”.
https://office.nanzan-u.ac.jp/cie/gaiyo/kiyo/pdf_09/kenkyu_03.pdf
- Rabe, John. (2000). *The Good German of Nanking: The Diaries of John Rabe*. Trans. by John E. Woods, Erwin Wickert (Ed.). Abacus.

- Samuels, RJ. (2007). Securing Japan: The current discourse. *Journal of Japanese Studies*. 33(1): 125–152.
- Shuji, Shimokoji. (2003). “Historical Issues” in Japanese Diplomacy Toward Neighboring Countries. Weatherhead Center for International Affairs, Harvard University.
- Sigit and Farin A. Anantasya. (2021). Comfort Women: Impacts on Japan’s Relations with South Korea and The Philippines. *Malaysian Journal of International Relations*. 9: 144-163.
- South China Morning Post. (2025, 10 Aug). *China-Japan Relation, Hit Chinese film about Japanese war crimes highlights ‘forgotten history’*.
<https://www.scmp.com/news/china/politics/article/3321383/hit-chinese-film-about-japanese-war-crimes-highlights-forgotten-history>
- Spitzer, Kirk. (2012). Why Japan Is Still Not Sorry Enough.
<http://nation.time.com/2012/12/11/why-japan-is-still-not-sorry-enough/>
- Tanaka, Yuki. (2002). *Japan’s Comfort Women Sexual Slavery and Prostitution during World War II and the US Occupation*. Routledge.
- Toshiya, Takahashi. (2014). Abe’s Yasukuni visit: the view from Japan.
<http://www.eastasiaforum.org/2014/01/24/abes-yasukuni-visit-the-view-from-japan/>
- UCLA, Center for Korean Studies. (1996). ‘Comfort Women’ Speak up.
https://international.ucla.edu/cks/care/comfortwomen_speakup

- Yan, Holly KJ Kwon, Junko Ogura and Tiffany Ap. (2015, December 29).
South Korea, Japan reach agreement on 'comfort women'.
<http://edition.cnn.com/2015/12/28/asia/south-korea-japan-comfort-women/index.html>
- Wakabayashi, Bob Tadashi. (2003). Review: Comfort Women: Beyond Litigious Feminism. *Monumenta Nipponica*. 58(2): 223-258.
<https://www.jstor.org/stable/25066215>
- Whaley, Floyd. (2016). *In Philippines, World War II's Lesser-Known Sex Slaves.*
<https://www.oregister.com/2016/01/30/in-philippines-world-war-iis-lesser-known-sex-slaves-are-beginning-to-speak-out/>
- White, April. (2022, March 10). A Socialite's Plot to Assassinate a Corrupt Official in Occupied Shanghai: Zheng Pingru's scheme involved a fabulous fur coat and ended in tragedy. <https://www.atlasobscura.com/articles/zheng-pingru-spy-shanghai>
- Williamsen, Marvin. (1992). "The Military Dimension, 1937–1941" In *China's Bitter Victory, The War With Japan 1937–1945*. J.C. Hsiung & S.I. Levine (ed.). Armonk.
- Yan, Holly, KJ Kwon, Junko Ogura and Tiffany Ap. (2015, December 29).
South Korea, Japan reach agreement on 'comfort women'.
<https://edition.cnn.com/2015/12/28/asia/south-korea-japan-comfort-women/index.html>
- Yoshimi, Yoshiaki. (2000) *Comfort Women: Sexual Slavery in the*

Japanese Military During World War II. (trans. O'Brien S).

University of Columbia Press.

Zhu, Lia. (2018, 09-22). China's First 'Comfort Women' Researcher Tells Their Stories. *China Daily*.

<https://www.chinadaily.com.cn/a/201809/22/WS5ba4fcfa310c4cc775e7a25>.

Zhu, Yijie. (2025). Curating War Memory under Constraint: The Chinese 'Comfort Women' Museum and the Politics of Remembrance. *International Journal of Cultural Policy*. 31(5): 714-734.

<https://doi.org/10.1080/10286632.2025.2510644>

ดัชนี

A	ก
Asian Women's Fund, 126	กรณีเขมาร์ัง, 168, 170
Asian Women's Fund, 112, 145	กรณีโรงแรมฟลอเรส, 169
	กองทัพญี่ปุ่น, 4, 11, 23, 41, 50,
C	64, 67, 68, 95, 109, 115, 134,
comfort women, 2, 16	136, 143, 154, 163, 167, 170,
	194
L	การข่มขืนหนานจิง, 40, 56, 226,
Lola Rosa, 151, 152, 153	252
M	เ
Malaya Lolas, 157	เกาะเซนกากุ, 114, 259
	เกาะด็อกโด, 119, 188, 225
T	เกาะเตียวหยู, 114, 259
The Rape of Nanjing, 226	เกาะทาเคชิมะ, 119, 188, 225
<i>The Rape of Nanking</i> , 61, 200,	
203, 204, 207, 252	ข
	ข้อตกลงเกาหลีใต้-ญี่ปุ่น 2015, 122,
W	123, 124, 128, 258, 259, 263
Willy Brandt, 32, 247	

ไ เขตนานาชาติที่เชียงใหม่, 64	จ จอห์น ราเบ, 62 จอห์น ราเบ, 45, 46 จักรพรรดิอะกิฮิโตะ, 273 จักรพรรดิฮิโรฮิโตะ, 198, 199
ค ความเจ็บ, 24, 25, 26, 28, 81, 156, 160, 173, 175, 183, 277 ความทรงจำบาดแผล, 1, 2, 4, 27, 53, 55, 75, 86, 93, 118, 175, 187, 189, 196 ความทรงจำร่วม, 1, 4, 13, 23, 37, 47, 53, 61, 187, 189, 196 ความทรงจำสาธารณะ, 34 คำให้การ, 45, 88, 93 คิม แดจุง, 119 คิม ฮักซุน, 45, 51, 79, 80, 81, 82, 84, 122, 125, 257, 263 คิอิจิ มียาซาวะ, 153	เ เจิ้ง ผิงหฺงู, 92 เจียง ไคเชค, 57 เจียง เจ๋อหมิน, 114 ฉ ฉงชิ่ง, 57 ช ชินโซ อะเบะ, 191 ชิอินะ เอตสึซาบุโร่, 181
ไ โคอิซุมิ, 191, 193, 235, 236, 237, 239, 257 โคอิซุมิได้, 269	ช ชานฟรานซิสโก, 262 ชานาเอะ ทาคาอิชิ, 191, 192

เ	โ
เชียงไฮ้, 57, 64, 68	โหมอิจิ มุรายามะ, 235, 239, 256
ด	ไ
ดัซต์, 45	ไทย, 147, 148, 149
ดัตช์, 15, 65, 133, 134, 142, 143, 144, 145, 165, 166, 167, 168, 169, 170	น นิทรรศการ, 121, 161
โ	โ
โตโจ ฮิเดกิ, 199	โน แทอุ, 79
ไ	บ
ไต้หวัน, 9, 10, 11, 54, 66, 121	บ้านหลังคาสีแดง, 20, 76, 140
ถ	เ
ถัง ซื่อเจิง, 57	เบนิกโน อาคีโน ที่ 3, 273
แ	แ
แถลงการณ์ไคโนะ, 190, 242	แบบเรียนประวัติศาสตร์, 6, 85, 109, 115, 116, 131, 188, 208, 212, 213, 215, 220, 222, 225 แบบเรียนประวัติศาสตร์ที่, 223
ท	
ทหารหญิง, 90, 91	

ป

ปัก คั่นฮเย, 13, 259
 ปีตาธิปไตย, 24, 26, 27, 49, 50,
 183, 214

ผ

ผู้หญิงพ่อนคลาย, 260

พ

พรรคกัว๋อหมินตั๋ง, 39, 185, 268
 พรรคคอมมิวนิสต์, 39
 พรรคคอมมิวนิสต์จีน, 95, 184, 246,
 268
 พรรคเสรีประชาธิปไตย, 111, 114,
 115, 191
 พิพิธภัณฑ, 38, 39, 100, 105, 106,
 122, 270

แ

แพ พง-กี, 19, 20, 21, 45, 75, 78

ฟ

ฟิลิปปินส์, 16, 133, 138, 139, 151,
 152, 153, 154, 156, 179, 272,
 273
 ฟูกซาวะ ยูกิชิ, 67

ภ

ภาพยนตร์, 37, 93, 95, 159
 ภาพยนตร์สารคดี, 36, 37, 94, 98,
 121

ม

มาตรา 9, 193, 194, 235
 มียะซะวะ คิอิชิ, 109
 มุน แจ-อิน, 13, 263, 265
 มุรายะมะ โทมิอิชิ, 111, 112, 113

แ

แมนจูเรีย, 70, 93, 97, 101, 187

ย

ยุทธศาสตร์ 3 ไฟ, 74, 101

เ	ศาลทหาร, 138, 140, 146, 167, 168, 199
เยอรมนี, 10, 31, 32, 43, 54, 247	
ร	ส
รูปปั้นสันติภาพ, 12, 86, 124, 128, 261, 262	สงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1, 54 สงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 2, 56, 101 สงครามแปซิฟิก, 182 สงครามมหาเอเชียบูรพา, 55 สงครามโลกครั้งที่ 1, 54 สถานี่ผ่อนคลาย, 17, 18, 63, 64, 73, 74, 93, 97, 109, 136, 139, 143, 145, 154, 163, 164, 168, 172, 190 สนธิสัญญาสันติภาพ, 155, 179, 184, 241 สมัยเมจิ, 9, 11, 67, 208 สหประชาชาติ, 3, 127, 157 สหรัฐอเมริกา, 26 สหรัฐอเมริกา, 18, 72 สะพานมาร์โค โปโล, 56, 101 สายลับ, 91, 92 สารคดี, 36 สิงคโปร์, 24, 25, 71, 138, 180
แ	
แรงงานบังคับ, 13, 142	
โ	
โรดรีโก โรอา ดูแตร์เต, 275	
ว	
วิกฤติการณ์ 7/7, 56 วิกฤติการณ์มุกเดน, 63 ไวรัสซี, 39, 92	
ศ	
ศาลเจ้ายาสุกุนิ, 6, 85, 191, 193, 200, 229, 230, 231, 232, 236, 269	

สิทธิมนุษยชน, 2, 3, 5, 13, 16, 21,
29, 50, 55, 82, 158, 174, 251

ห

หญิงพ่อกลาย, 1, 4, 5, 13, 15, 17,
20, 24, 30, 35, 39, 65, 71, 74,
82, 107, 115, 120, 125, 141,
144, 148, 151, 156, 158, 159,
161, 163, 164, 165, 171, 174,
186, 250

หญิงพ่อกลายชาวจีน, 86, 88, 90

หน่วย 731, 101, 106, 187, 242

หนานจิง, 41, 42, 43, 45, 73, 96,

116, 187, 200, 206, 210, 221,

226

หอพิทักษ์การช่องทหาร, 40

หอรัลึก, 58, 59, 60, 61, 100

หอเอกราช, 100, 186

เ

เหลียวตง, 9

อ

อนุสรณ์สงครามโกดังซีหาง, 40

อนุสรณ์สถานสงครามโกดังซีหาง,

100

อะเบะ, 123, 191, 193, 237, 258,

270, 274

อะเบะ ชินโซะ, 122

อาโซ ทาโร, 193

อินโดนีเซีย, 15, 16, 24, 52, 133,

142, 143, 144, 146, 158, 160,

161, 163, 164, 165, 179, 272,

275

เ

เอียนฟู (lanfu), 17

โ

โอกินาวะ, 19, 20, 21, 22, 69

โอบุจิ เคอิโซ, 114, 119

โฮโซกาวะ โมริฮิโระ, 111

ประวัติผู้เขียน

ศิริพร ดาบเพชร

รองศาสตราจารย์ ภาควิชาประวัติศาสตร์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Ph.D. (History), M.A. (History) National University of Singapore

ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชีย), ศศ.บ. (ประวัติศาสตร์ เกียรตินิยมอันดับ 2)

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

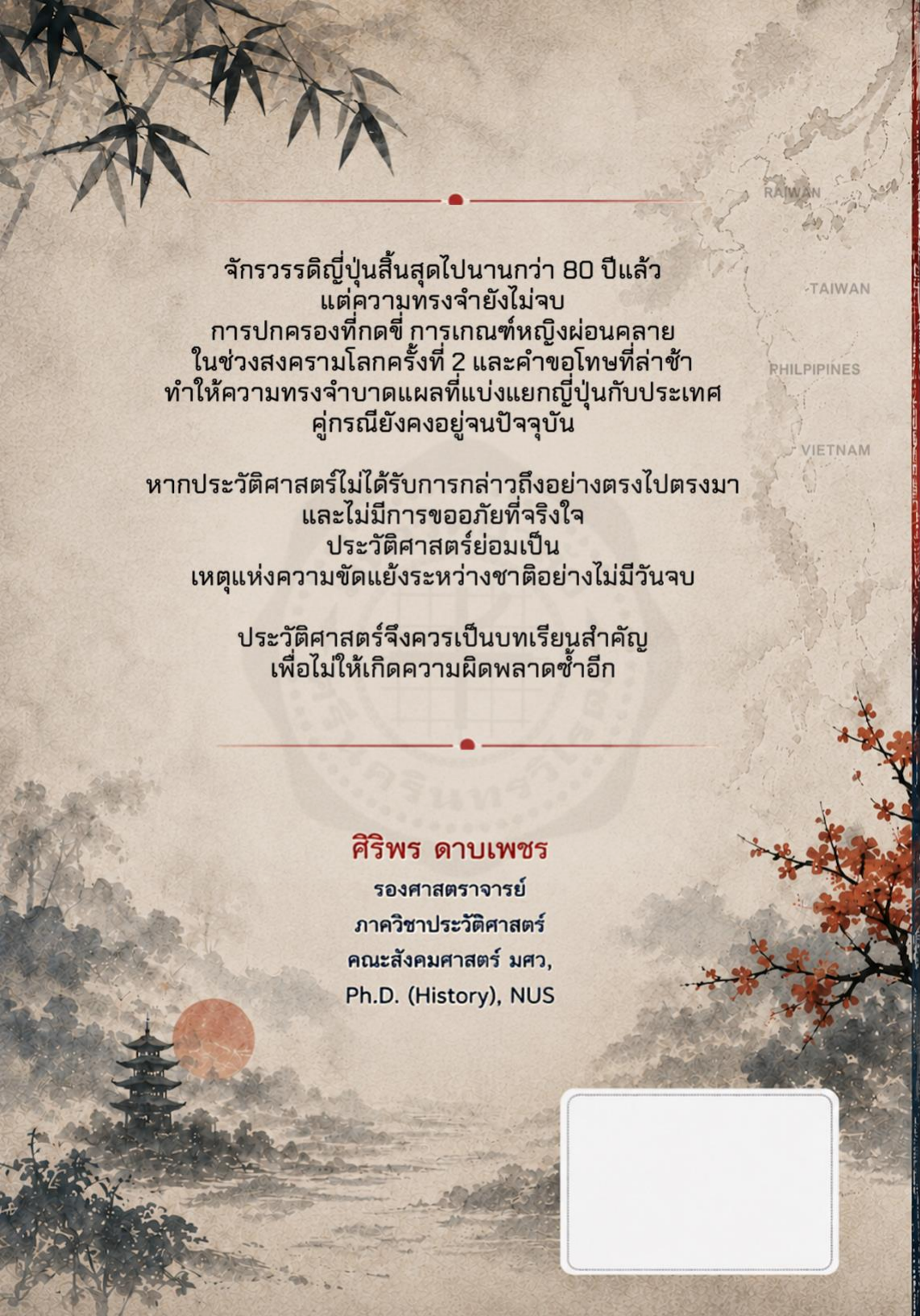
ผลงานด้านประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออก

หนังสือ : อาทิตยอัสดง ญี่ปุ่นในโลกที่เปลี่ยนแปลง (2567) K Wave กับเศรษฐกิจเกาหลีใต้ (2565) การจัดการความขัดแย้งในจีน : กรณีมุสลิมอุยกูร์ในซินเจียง (2565) การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีในเกาหลีใต้ (2564), ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกสมัยใหม่ (2562), การปฏิวัติวัฒนธรรมในจีน (2561), ญี่ปุ่นกับการสร้างจักรวรรดินิยม (2559), ประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่ จากคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงปัจจุบัน (2556), ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่: จากปลายสมัยโทกูงาวะถึงการสิ้นสุดจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น (2556)

งานวิจัย : การจัดการความขัดแย้งในจีน: กรณีมุสลิมอุยกูร์ในซินเจียง (2563), ความไม่เท่าเทียมทางเพศและการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีในเกาหลีใต้ (2563), นโยบายสังคมสูงวัย : บทเรียนจากญี่ปุ่น (2562), การสร้างภาพลักษณ์ของญี่ปุ่นผ่านวัฒนธรรมประชานิยมในทศวรรษ 1980-2010 (2561), การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและผลกระทบต่อสังคมจีนตั้งแต่สมัยปฏิวัติวัฒนธรรม (2560), การ

เปลี่ยนแปลงของสังคมญี่ปุ่นยุคหลังสงครามถึงปัจจุบัน (2559), พลวัตจีนภายใต้ 40 ปี นโยบายปฏิรูปและเปิดประเทศ (2558)

บทความ : นโยบายวัฒนธรรมกับซอฟต์แวร์ของญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ (2568) Japan's Aging Society: Policy, Lessons and the Silver Economy (2025) Comfort Women: การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิมนุษยชน และความสัมพันธ์ของญี่ปุ่นกับอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ (2566) องค์การสตรีเกาหลีใต้กับการเคลื่อนไหวเพื่อความเท่าเทียมทางเพศและการยกเลิกกฎหมายระบบหัวหน้าครอบครัว (2564) ไทผิง-ทงฮัก: อุดมการณ์ในการเคลื่อนไหวของประชาชนในราชวงศ์สุดท้ายของจีนและเกาหลี (2564-เขียนร่วม) แนวคิดผู้นำกับการเปลี่ยนแปลงของจีนในสมัยปฏิวัติวัฒนธรรมและสมัยปฏิรูป (2560)

จักรวรรดิญี่ปุ่นสิ้นสุดไปนานกว่า 80 ปีแล้ว
แต่ความทรงจำยังไม่จบ
การปกครองที่กดขี่ การเกณฑ์หญิงผ่นคลาย
ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และคำขอโทษที่ล่าช้า
ทำให้ความทรงจำบาดแผลที่แบ่งแยกญี่ปุ่นกับประเทศ
คู่กรณียังคงอยู่จนปัจจุบัน

หากประวัติศาสตร์ไม่ได้รับการกล่าวถึงอย่างตรงไปตรงมา
และไม่มีการขอภัยที่จริงจัง
ประวัติศาสตร์ย่อมเป็น
เหตุแห่งความขัดแย้งระหว่างชาติอย่างไม่มีวันจบ

ประวัติศาสตร์จึงควรเป็นบทเรียนสำคัญ
เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดซ้ำอีก

ศิริพร ดาบเพชร

รองศาสตราจารย์
ภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์ มศว,
Ph.D. (History), NUS

